Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ.

Μεμψιμοιροῦσιν ὅλαι αἱ ἐποχαὶ, ὅτι δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν προγενεστέραν· οἱ υἱοὶ, συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἐν ταπεινώσει πρὸς τοὺς γονεῖς, πολλάκις ἀποκαλοῦσι παρακμὴν τὰς φυσικὰς μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀλλὰ, καθὼς εἶναι τοῦ ὑλικοῦ κόσμου νόμος ἡ κίνησις, οὕτως εἶναι καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν· καὶ ὅταν μὲν αἱ κοινωνίαι εὑρίσκωνται εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν των, αὕτη ἡ ἀκατάπαυστος κίνησις εἶναι πρόοδος, ὅταν δὲ φθάσωσιν εἰς τὴν ὡριμότητά των, εἶναι ὀπισθοδρόμησις, παρακμή. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἡ φορὰ ὑπάρχει ἀκαταμάχητος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ματαίως πειρωμένη νὰ σταθῇ, ὑποχωρεῖ ὡς εἰς πεπρωμένον.

Οἱ Ἕλληνες, ὁ ζωηρότατος καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα εὐμεταβλητότατος λαὸς ἐκεῖνος, ἐζήτησαν παντὶ σθένει ν' ἀντισταθῶσι κατὰ τῆς παρασυρούσης αὐτοὺς δυνάμεως. Αἱ σχολαί των ἦσαν διωργανωμέναι θαυμασίως, ἐνέμενον εἰς τὰ πατροπαράδοτα ἐπισταμένως, ἠξίουν ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἐπιστήμη παρεδίδετο εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὡς κληρονομία· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ, ὡς οἱ ἄλλοι λαοὶ, ἤκμασαν μέχρις οὗ παρήκμασαν. Τινὲς τῶν μεταγενεστέρων διατείνονται, ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἡ τελειότης ὑπάρχει σταθερά· χυδαία πρόληψις, ἀναιρουμένη ὑπό τε τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας. Ἀγνοῶ ἂν οἱ Ἕλληνες κατέβησαν βραδύτερον τὸ κατωφερὲς, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἀναβῆ ὑψηλότερον, ἡ κατάβασις ὑπῆρξε μακροτέρα.

Ἐν σταθερῷ τῷ αἰῶνι τοῦ Περικλέους, ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῷ τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου, βασανίζονται ἤδη τοῦ Φειδίου αἱ ἀρχαί. Ὁ ἄριστος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἀλκαμένης διαφωνεῖ ὑποκρύφως πρὸς τὸν διδάσκαλον· ἤδη τὰ ἐξαίσια αὐτοῦ πρότυπα ὑπερφρονοῦνται· αἱ αὐταὶ ἐκεῖναι χεῖρες, αἵτινες εἶχον γλύψει ἀρτίως τὸ γαληναῖον καὶ σεμνὸν διάζωμα τοῦ Παρθενῶνος, ἐκπονοῦσι

μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ διδασκάλου τὸ διάζωμα τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔνθα ὑπολανθάνει ἡ ὑπερβολὴ καίτις ἐπιτήδευσις. Μήπως δὲ ὁ Θουκυδίδης, Ἀθηναῖος τοῦ καιροῦ του, δὲν ἀποφαίνεταί που, ὅτι «εἰς τὰς τέχνας προτιμότερον πάντοτε εἶναι τὸ νεώτερον;» Βαθὺς λόγος, τὸν νόμον τῆς προόδου συγκεφαλαιῶν, καὶ ὄχι μόνον τῆς τέχνης ἐξηγῶν τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν συρμόν, τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τῶν κοινωνιῶν τὴν τύχην αὐτήν.

Ἐὰν, ἀντὶ νὰ διέλθωμεν ἔτη τινὰ, ὑπερπηδήσωμεν ὅλον ἕνα αἰῶνα, θαυμάζομεν βλέποντες μέχρι τίνος ἡ χρεία αὕτη τοῦ νεωτερισμοῦ παρέσυρε τοὺς Ἕλληνας. Ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, χάριν παραδείγματος, ὄχι μόνον οἱ καλλιτέχναι θέλουν νὰ εὐαρεστήσωσι δι' ἐντυπώσεων διαφόρων καὶ θελγήτρων ἀπροόπτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ δημοσίου ἡ φιλοκαλία ἄλλα ἀπαιτεῖ, καὶ πᾶς κλάδος τῆς τέχνης μεταπλάσσεται. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐγκαταλείπει τὸν δωρικὸν ῥυθμὸν, τὸν ῥυθμὸν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων· βαρύνεται τὴν ὡραίαν καὶ ὑγιᾶ γυμνότητα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου, καὶ ἐγκολποῦται τὸν μᾶλλον κεκοσμημένον καὶ ἁβρὸν ἰωνικὸν, ἀναπτύσσει δὲ καὶ τὸν κορινθιακὸν, ὅστις διὰ τὴν πλουσίαν λεπτουργίαν του ἔμελλεν ἔπειτα καὶ τὸν ἰωνικὸν νὰ παραγκωνίσῃ. Ἡ γλυπτικὴ δὲν πλάττει πλέον τύπους μεγαλοπρεπεῖς, ὡς τὸν τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, οὐδὲ ζητεῖ ἐν τῷ κάλλει τῶν σχημάτων τὴν παράστασιν τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου, ἀλλὰ τέρπεται πρὸς τοὺς δευτερεύοντας τύπους· τὸν Βάκχον καὶ τοὺς Σατύρους γλύφουσιν ὁ Πραξιτέλης καὶ ὁ Σκόπας, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα, τὸν Ἑρμαφρόδιτον καὶ τὰς Νύμφας, κόσμον ἐράσμιον, ἡδυπαθῆ, οὗτινος ἡ τῶν σχημάτων ἐξηρευνημένη γλυκύτης λαλεῖ πρὸς τὰς αἰσθήσεις μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν νοῦν. Ἡ ζωγραφικὴ, ἐνισχυομένη δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης της, προάγει τέλεια ἔργα· ἀλλ' ἤδη ἀγνοεῖ πλέον πῶς νὰ ἐκτείνῃ ἐπὶ τῶν τοίχων τὰς εὐμεγέθεις παραστάσεις αὐτῆς, καὶ συστελλομένη δὲν ἀπεικονίζει βίους ἡρώων ἢ μάχας ὁμηρικάς. Ἐξέλιπεν ἡ τολμηρὰ ἐπίνοια καὶ ἡ γονιμότης τῶν παλαιῶν διδασκάλων· εὐαρεστοῦσιν αἱ εὐπερίγραφοι ὑποθέσεις, τὰ μικρὰ περιχειλώματα, ἐν οἷς ἡ τελειότης ἀποκτᾶται βεβαίως δι' ἐπιμελείας καὶ μεθόδου. Εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ δευτερεύουσαι τέχναι, ἡ χαλκογραφία, ἡ τορευτικὴ, ἡ κεραμικὴ,

τιμῶνται ἐξαιρέτως, διότι τὸ ἐλατήριον τοῦ σθένους αὐτῶν ἔγκειται ἐν τῇ ὑπομονῇ μᾶλλον ἢ ἐν τῇ περινοίᾳ. Ἡ προσωπικὴ θέσις τῶν τεχνιτῶν συντείνει εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς τέχνης· τὰ ἔργα αὐτῶν πληρώνονται ἀδρῶς διὰ χρυσίου, ἀλλ' αὐτοὶ ζῶσιν ὑπὸ τὰ νεύματα τῶν ἀρχόντων. Καὶ πρώην μὲν εἰργάζοντο ἵνα τιμῶσι τοὺς θεοὺς καὶ κλείζωσι τὴν πατρίδα, τοῦ λοιποῦ δὲ διατελοῦσιν αὐλόδουλοι, εὐχαριστοῦντες τὴν φαντασίαν τῶν βασιλέων.

Ἐξ ἰδιωτικῶν παραδειγμάτων λαμβάνει τις ἀκριβεστέραν ἰδέαν περὶ γενικοῦ τινος πράγματος, καὶ ὁ βίος ἐνδόξου ἀνδρὸς μεγάλως συμβοηθεῖ πρὸς γνῶσιν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο, σπουδάζοντες σήμερον τὸν περίφημον ἐκεῖνον ζωγράφον, τὸν θεῖον Ἀπελλῆν, θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διέφερεν ἡ τῶν καλλιτεχνῶν θέσις, παραβαλλομένη πρὸς τὴν μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὅτε ἔζη ὁ ζωγράφος Πολύγνωτος, τί οὖτοι προὐτίθεντο, ποῦ ἤγον αὐτοὺς οἱ θριάμβοί των. Ἴσως ἴδωμεν ἐκ τούτων, ὅτι, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐτοῖς, ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς μεγαλοπρεπείας εἰς ἐξηρευνημένην τινὰ τελειοποίησιν εἶναι ἤδη παρακμή.

Α'.

Τρεῖς πόλεις ἀντεποιοῦντο τὴν τιμὴν, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐγεννήθη ὁ Ἀπελλῆς· Κῶς, ἡ περίφημος διὰ τὰ κάλλη τοῦ ὁρίζοντος αὐτῆς, Ἔφεσος, ἡ μεγαλοπρεπὴς, Κολοφὼν, μία τῶν ἑπτὰ ἐριζουσῶν περὶ ῥίζαν Ὁμήρου. Ἡ Κῶς πρὸς δικαιολογίαν αὐτῆς ἐδείκνυεν ὁπόσας ἐκέκτητο εἰκόνας τοῦ διδασκάλου, τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην αὐτοῦ, καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ἀτελῆ τελευτήσας. Ἡ Ἔφεσος ἀνέφερεν, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς διῆλθε μέρος τοῦ βίου ἐν αὐτῇ, ὅτι ἀπήλαυε δικαιωμάτων πολίτου, ὅτι ἔλαβε τὰ πρῶτα μαθήματα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἐφόρου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ὅτι ἐπὶ τῶν νεανικῶν του χρόνων διεβίωσεν ἐντὸς τῶν τρυφῶν καὶ τῆς ἡδυπαθείας τῆς Ἰωνίας· ὅτι ἡλικιώθη μεταξὺ κοινωνίας βιομηχάνου, ὀλβίας, φιληδόνου, ἐπιῤῥεποῦς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀπολαύσεις ὡς ἐκ τῆς συναφείας, ἣν εἶχε μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, συντεινάσης τὰ μέγιστα πρὸς τὴν

ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, ἐπειδὴ ἡ τέχνη ὑπῆρχε πρὸς πᾶσαν ψυχὴν ἑλληνίδα ἡ πρωτίστη τῶν τέρψεων. Εἰς τὴν Ἰωνίαν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ προσέλαβε τὰ χαριέστερα τῶν σχημάτων καὶ τὰς γλυκυτέρας τῶν γραμμῶν· εἰς τὴν Ἰωνίαν ἡ ζωγραφικὴ, τέχνη ἐπιτηδειοτάτη πρὸς κολακείαν τῶν αἰσθήσεων διὰ τῆς ζωῆς τῶν χρωμάτων, ἐκαλλιεργήθη κατὰ πρῶτον· εἰς τὴν Ἰωνίαν ἡ μουσικὴ κατεκήλει διὰ τῶν μαλακοτέρων ἢ συγκινητικωτέρων πρὸς πάθος μελῶν· εἰς τὴν Ἰωνίαν τέλος ἐμορφοῦντο ἐντὸς εἰδικῶν σχολείων αἱ καλαὶ καὶ εὐφυεῖς ἐκεῖναι ἑταῖραι, γυναῖκες ἄξιαι νὰ συνδιαλέγωνται μετ' ἀνδρῶν ἐπιλέκτων καὶ νὰ δουλῶσιν αὐτούς, ἐκεῖθεν δὲ διεσκορπίζοντο καθ' ὅλην ἔπειτα τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἂν καὶ πρώϊμα ὑπῆρξαν τὰ πάντα παρὰ τοῖς Ἴωσι, δὲν διήρκεσαν ἐπὶ μακρόν· ἡ φιλαυτία καὶ ἡ ἡδονὴ εἰσὶν ἐπισφαλῆ θεμέλια. Ἡ τέχνη, καθὼς καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Ἰώνων μεγαλεῖον, περιῆλθε πολλάκις εἰς μαρασμὸν ταχὺν, καὶ συνεχεῖς ὑπέστη περιόδους ἀφορίας, διότι κατεγίνετο ν' ἀρέσκῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἀνερευνᾷ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς καὶ νὰ μεταδίδῃ αὐτάς. Ἡ παράδοσις ἐξησθένει, καὶ πλέον δὲν ἀπηντῶντο, ἐντὸς ἀνίσων διαστημάτων χρόνου, εἰμὴ ἐνιαῖα περιφανῆ πρόσωπα.

Ὅταν ἀνέτειλεν ὁ Ἀπελλῆς, οὐδεὶς ὑπῆρχε περὶ αὐτὸν διδάσκαλος διακεκριμένος. Ὁ Ἐφέσιος Ἔφορος, οὗτινος εἶχε λάβει τὰ μαθήματα, ἦτο μέτριός τις ζωγράφος, ὃν μόνος διέσωσεν ἐκ τῆς λήθης ὁ μαθητὴς αὐτοῦ. Ὤφειλε λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς νὰ ζητήσῃ μακρὰν τῆς πατρίδος ὅ,τι δὲν εἶχε νὰ τῷ παρέξῃ ἡ πατρίς. Τύχῃ ἀγαθῇ, ἢ μᾶλλον ἡ πρώϊμος εὐστοχία του τὸν παρέπεμψεν εἰς τὴν Σικυῶνα, σχολὴν δωρικὴν, ὅπου ἔμελλε νὰ εὕρῃ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ ἔλειπεν ἐκ τῶν ἰωνικῶν σχολῶν· σοβαρὰν ἐπιστήμην, τὴν ἐν ταῖς παραδόσεσι σταθερότητα, τὴν μέθοδον ἐν πάσῃ αὐστηρότητι. Ὁ μὲν Φειδίας εἶχεν ἤδη ἀποδείξει, ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε γονιμώτερον τῆς ἑνώσεως τῶν δωρικῶν ἀρχῶν μετὰ τῶν ἰωνικῶν· τοῦ δ' Ἀπελλοῦ ἡ περίνοια συνέκειτο ἐκ τῆς περινοίας ἀμφοτέρων τούτων τῶν φυλῶν. Ἡ Σικυὼν ἀπεῖχε μικρὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐν μέρει ἐπιβλέπουσα τὸν κόλπον, εἰς ὃν ἡ Κόρινθος ἐξέτεινε τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐπὶ ὀροπεδίου κειμένη, ἡ πόλις συνεδέετο μετὰ τῆς παραλίας διὰ μακρῶν τειχῶν, ὡς τὰ τῶν Ἀθηνῶν, περιεκυκλοῦτο δὲ ὑπὸ πεδιάδος πλουσίας καὶ τερπνῆς, τὴν ὁποίαν συνεμερίζετο μετὰ τῆς Κορίνθου· καὶ κράτος μὲν

εἶχεν ὀλίγον, ἐμπόριον ὅμως ἀνθηρὸν, καὶ ἔρωτα πρὸς τὰς τέχνας, καὶ πάθος πρὸς τὴν δόξαν. Οὐδὲν γλυκύτερον τοῦ κλίματος τῆς Σικυῶνος, οὐδὲν ἐρατεινότερον τῆς θέας, ἥτις πανταχόθεν παρίστατο εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ θεατοῦ. Πρὸς τὰ δεξιὰ ἡ Ἀκροκόρινθος, ὄρος ἀληθὲς, οἱ ζωγραφικοὶ τοῦ ὁποίου βράχοι ὑπερβάσταζον ἀνυψοῦντες μέχρις οὐρανοῦ ναοὺς διὰ χρωμάτων λαμπρῶν βεβαμμένους. Ὁ κόλπος ἐξετείνετο ὁμαλῶς ἐν σχήματι ἡμικυκλίου παρὰ τὰ σφυρὰ τῆς Ἀκροκορίνθου μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἀχραίας Ἥρας, κρύπτοντος τὴν θάλασσαν τῶν Ἀλκυόνων. Ἐπροχώρουν δὲ τότε τὰ βλέμματα ποῤῥωτέρω, ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος, περικοπτομένων ὑπὸ τῶν γλαυκῶν κυμάτων ἐπ' ἄπειρον. Εἰς τὸν ὁρίζοντα διεκρίνοντο αἱ κορυφαὶ τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἑλικῶνος, ὀνόματα ποιητικά, τοῦ Κιθαιρῶνος, τραγικοῦ τὴν ἀνάμνησιν· ὁ ὠχρὸς καὶ διαφανὴς ἐκεῖνος τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸς ἀνέδιδεν εὐκρινεστέραν τὴν τῶν σχημάτων ἁρμονίαν, ἐναργεστέραν τὴν τῶν χρωμάτων ἀλήθειαν. Λαὸς, ἐνώπιον τοιούτου θεάματος ζῶν, δὲν ἦτο τῳόντι προωρισμένος εἰς τὴν φιλοκαλίαν, εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ὡραίων τεχνῶν;

Ἡ τὴν Σικυῶνα λαμπρύνασα ζωγραφικὴ σχολὴ ἐπεφάνη ὀψιαίτερον, πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου· ταύτης ἱδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ Εὔπομπος. Οὗτος εἶχεν ἐννοήσει, ὅτι μεταξὺ τῶν ἰδανικῶν ἢ ἐπιδεικτικῶν συνθέσεων τῶν ἀθηναίων ζωγράφων καὶ τῶν ἀνθηρῶν ἢ διαλαμπῶν εἰκόνων τῶν ζωγράφων τῆς Ἰωνίας ὑπῆρχε θέσις διὰ τρίτον τι σύστημα, ἐπιδιῶκον τῆς φύσεως τὴν σπουδὴν, τῶν σχημάτων τὴν ἀλήθειαν, καὶ προτιθέμενον τὸ ν' ἀρέσκῃ διὰ τῆς ἐπιστήμης μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, διὰ τοῦ χαρακτῆρος μᾶλλον ἢ διὰ τῆς χάριτος. Τὸ δωρικὸν πνεῦμα ἠγάπα τοὺς κανόνας, τὴν ἀκρίβειαν, τὴν μέθοδον· ὁ Εὔπομπος ἔθεσεν ὡς πρώτιστον πάντων τὴν γνῶσιν τῶν ἀναλογιῶν, ἀνέλυσε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ περιέλαβεν εἰς ἀρχὰς, καθὼς πράττει ὁ γεωμέτρης βαίνων κατ' ἀφαιρέσεις, καὶ κατώρθωσεν οὕτω νὰ ζωγραφήσῃ τὸ τελειότερον ἐκεῖνο πρότυπον, τὸ ὁποῖον οἱ μεταγενέστεροι ἀποκαλοῦσιν ἀκαδημιακόν. Τὸ δωρικὸν πνεῦμα ὑπῆρχεν ἀκριβὲς, ὑγιὲς, θετικὸν, ἐρώμενον τοῦ ὀρθοῦ λόγου μᾶλλον ἢ τῆς ποιήσεως· ὁ Εὔπομπος δὲν ἀπεμακρύνθη μὲν τοῦ πραγματικοῦ, ἀντέγραψε δὲ τὸ ζῶν πρότυπον, καὶ παρὰ πᾶσαν

ἄλλην ἀξίαν προέκρινε τὴν τοῦ νὰ ἦναι ἀληθής. Αὐτὸς οὗτος, ἀπαντήσας μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν γλύπτην Λύσιππον, νέον ἔτι καὶ ζητοῦντα διδάσκαλον, « Ἴδε, τὸν εἶπεν, αὐτὸ τὸ πλῆθος, τὸ κινούμενον πρὸ τῶν ὀμμάτων σου· αὐτὸ ἔχε διδάσκαλον, τὴν φύσιν. » Ὁ Λύσιππος ἔπραξε κατὰ τὴν συμβουλήν, καὶ ὑπῆρξεν ὁ ἐγκαινιαστὴς τῆς οὕτω προφανοῦς τῶν Ἑλλήνων τάσεως πρὸς τὸ πραγματικόν· ἔπραξε, δηλαδή, ἐν τῇ γλυπτικῇ ὅ,τι ὁ Εὔπομπος ἐν τῇ ζωγραφικῇ.

Ὅτε ἀφίχθη ὁ Ἀπελλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ὁ Εὔπομπος πλέον δὲν ἔζη, ἀλλὰ τὴν σχολὴν διηύθυνεν ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Πάμφιλος. Οὗτος διετύπωσε τὴν διδασκαλίαν στερεώτερον, τὴν κατέστησε σύστημα, τυχὸν τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀρχόντων καὶ λαβὸν νόμου ἰσχύν. Πρῶτος αὐτὸς ἀνεκήρυξε τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς τέχνης· ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς δούλους ἡ πρᾶξις αὐτῆς, μόνοι δὲ οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ἠδύναντο νὰ γίνωσι ζωγράφοι. Ἡ σχεδιογραφία ἀνηγορεύθη πρώτη τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, τὰ τέκνα τῶν πολιτῶν ἐμάνθανον νὰ σχεδιογραφῶσι πρὶν ἢ μάθωσι τὰ γράμματα· ἀρχόμενα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐλάμβανον ἀνὰ χεῖρας πινακίδιον πύξου καὶ χρωστῆρα. Ἡ μικρὰ καὶ ἄμοιρος πολιτικῆς δυνάμεως Σικυὼν ἐξεδόθη ἐνθουσιωδῶς εἰς μεταρρύθμισιν, μέλλουσαν νὰ κλείσῃ αὐτήν· ὄντως δὲ τὴν ἐμιμήθησαν οὐκ ὀλίγαι Ἑλληνικαὶ πόλεις.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ του ὁ Πάμφιλος ἐφαίνετο αὐστηρὸς καὶ φιλότιμος. Ἀπήτει παρὰ τῶν μαθητῶν του παιδείαν οὐ τὴν κοινήν· ὤφειλον ὄχι μόνον φιλοσοφίας, ποιήσεως καὶ ἱστορίας νὰ ἦναι ἐγκρατεῖς, ἀλλὰ καὶ κάτοχοι τῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως μάλιστα τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς γεωμετρίας. Ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ μένωσι παρ' αὐτῷ δέκα ἔτη, διότι δέκα ἐτῶν ἐργασία μόλις ἐπήρκει ἵνα μυηθῶσιν εἰς ὅλα τῆς τέχνης τὰ μυστήρια. Τῷ προεπλήρωνον δίδακτρα ἓν τάλαντον, ἤτοι ἑξακισχιλίας δραχμάς, ποσὸν ἰσοδυναμοῦν τὴν σήμερον πρὸς τὸ δεκαπλοῦν. Ἤθελε τοιουτοτρόπως ὁ Πάμφιλος νὰ ἱδρύσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς τέχνης· ἡ ζωγραφικὴ καθίστατο προνόμιον, καὶ ὁ πλοῦτος ἐξασφάλισις τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ζωγράφων, ἐχέγγυον τοῦ ἐργάζεσθαι εὐσυνειδήτως, ὄχι πορισμοῦ χάριν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀξιοπρεπῶς. Ὑπὸ τοιοῦτο ἀπόλυτον σύστημα, ἀναμιμνῄσκον τὴν δημοκρατίαν τοῦ Πλάτωνος, διαφαίνεταί τι ἰδανικόν, ὡς καὶ

ἀπεδείχθη ἔπειτα· ἀλλ' ὅμως ὁποία γενναία χίμαιρα (ἐὰν ἦναι τοῦτο χίμαιρα,) τὸ νὰ θέλῃ διὰ τοὺς καλλιτέχνας βίον ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον πάσης δουλοφροσύνης, τιμώμενον ὑπὸ τοῦ κράτους! Σημειωτέον ἄλλως τε, ὅτι εἰς τὰς δωρικὰς πόλεις οἱ θεσμοὶ εἶχον μεγάλην ἰσχύν, καὶ ὅτι οἱ νόμοι ἐφηρμόζοντο ἐν λογικῇ, ἧς ἡ αὐστηρότης ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἰδιωτῶν. Ἀπόδειξις τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης.

Ὁ Ἀπελλῆς ὑπεβλήθη εἰς τοὺς ὅρους τοῦ Πamφίλου, καὶ κατὰ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας, εἰς τοσοῦτον μάλιστα εὐπειθείας προέβη, ὥστε μετὰ θάνατον τοῦ Παμφίλου, διορίσαντος διάδοχόν του ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς τὸν ζωγράφον Μέλανθον, ἕνα τῶν μαθητῶν του, ἔστερξε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν πρώην συμμαθητήν του, ἀπεδέχθη τὰ μαθήματα αὐτοῦ, καὶ συνειργάσθη μετ' αὐτοῦ ἀπὸ κοινοῦ. Διεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν ἓν τῶν πεφιλημένων παραγγελμάτων τοῦ Μελάνθου, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὁ ἴδιος τρόπος τῶν ζωγράφων τῆς Σικυῶνος. «Τὰ ἔργα σας, ἔλεγε, πρέπει νὰ ἐμφαίνωσι τόλμην καὶ τραχύτητα.» Αὕτη ἡ τραχύτης, αὕτη ἡ ἀκόλαστος καί πως ἀγρία τόλμη, μοὶ φαίνονται δωρικαὶ τῳόντι ἰδιότητες. Νομίζει τις, ὅτι ἀκούει τοὺς Σικυωνίους διδασκάλους προσθέτοντας: «Μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἡ χάρις, ἡ μαλθακότης, ὁ δελεαστικὸς χρωματισμός, ἡ ἡδυπάθεια τῆς ἀσιανῆς σχολῆς! μακρὰν δὲ καὶ ἡ φαντασία, ἡ γονιμότης, αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰδεώδεις καὶ ἔπειτα εὐφυεῖς καὶ ἄβραι συνθέσεις τῆς ἀττικῆς σχολῆς! Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν, ἡμεῖς τιμῶμεν ὅ,τι ἀληθὲς, ὀρθόν, ζωηρόν, δεσποτικόν, στενῶς ἀκριβὲς, στερεὸν τόσον, ὥστε νὰ προσεγγίζῃ πρὸς τὸ ἄκαμπτον, χαρακτῆρας θρασεῖς μὲν καὶ τραχεῖς, ἀλλ' ἐμποιοῦντας ἐντύπωσιν εἰλικρινῆ, ἁπλῆν, ἄμεσον, ἐκπληκτικήν. Παρὰ τὰς ἀνειμένας περιελίξεις προκρίνομεν τὰς σοβαρὰς γραμμάς· τὴν σοφίαν τῶν συνθέσεων παρὰ τὴν αἴγλην τῆς ποιήσεως· θέλομεν πρὸ πάντων ὕφος καὶ χαρακτῆρα. Δὲν μᾶς μέλει δὲ ἂν διαφυλάττωμεν παραδόσεις ἀρχαίας, σχεδὸν παραγεγραμμένας· πράττομεν ἀνενδοιάστως ὅ,τι καὶ οἱ γλύπται τῆς Αἰγίνης ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων τοῦ παρ' αὐτοῖς ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. »

Οὕτως ὁ νέος Ἀπελλῆς, ἀγαθῇ τύχῃ, τὴν ὁποίαν προεῖδε καὶ ἐξεζήτησεν, εὑρὼν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Σικυῶνος τάσεις ἐκ διαμέτρου ἐναντίας πρὸς τὰς τῆς φυλῆς του, βεβαίως δὲ καὶ πρὸς

τὰς ἰδίας αὐτοῦ, ἐπωφελήθη τὴν δυϊκότητα, ἐξ ἧς ἀείποτε ἐφάνη συγκείμενος ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς· πρᾶγμα ὄχι δύσκολον εἰς τὸν Ἀπελλῆν, ὅστις ἕνεκα τῆς ἀνατροφῆς του συγκατεῖχε πρὸς τὰ τῶν Ἰώνων καὶ τὰ τῶν Δωριέων προτερήματα. Οὐδ' ἠλλοιώθη ποσῶς ἐκ τούτου ἡ ἰδιεξία αὐτοῦ ὡς ζωγράφου, διότι αἱ γενναῖαι ἰδιοκρασίαι ἀντέχουσι κατὰ πάσης στενοχωρίας· μᾶλλον δὲ ἐνισχύθη ὑπὸ τῆς σωτηρίου ὑποταγῆς του, προεφυλάχθη κατὰ πάσης ὑπερβολῆς, καὶ ἠκολούθησε τὴν μέσην ὁδὸν, τὸ μέτρον ἐκεῖνο τοῦ καλοῦ, δι' οὗ μόνου δύναταί τις νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἐντέλειαν, καθ' ὅσον δίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἐν Σικυῶνι διαμονῆς του, ὁ Ἀπελλῆς συνεβοήθησε τὸν Μέλανθον, ζωγραφήσαντα εἰκόνα τινὰ περίφημον, τὴν τοῦ τυράννου Ἀριστράτου, ἱσταμένου ἐπὶ τεθρίππου πλησίον τῆς Νίκης. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἄρατος ἀπελύτρωσε τὴν Σικυῶνα καὶ ἐξήλειψε τὰς εἰκόνας τῶν τυράννων, ὁ ζωγράφος Νεαλκὴς παρεκάλεσε νὰ φεισθῶσι τοιούτου ὡραίου ἔργου· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἄρατος ἐφαίνετο ἄκαμπτος, ὁ Νεαλκὴς ἐπέμεινε καθικετεύων αὐτὸν μετὰ δακρύων, καὶ ὑποσχόμενος νὰ ἐξαλείψῃ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀριστράτου, ὡς καὶ ἔπραξε, θέσας ἀντ' αὐτοῦ κλάδον φοίνικος· εἰς τρόπον ὥστε ὁ πίναξ ἐκεῖνος παρίστα τοῦ λοιποῦ ἁπλῶς Νίκην τινὰ ἐπὶ τεθρίππου. Εἶναι πιθανὸν, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς συνέθεσε καὶ ἄλλα ἔργα ἐπὶ τῆς δεκαετοῦς ἐν Σικυῶνι διαμονῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν διεσώθη ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων ἡ μνήμη των. Ἡ νεολαμπὴς αὐτοῦ φήμη, τὸ κῦρος τῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἀνῆκεν, ἡ φιλία τοῦ Μελάνθου, τὸν κατέστησαν ἀκουστὸν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅστις τὸν ἐζήτησε· καὶ μετέβη λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς παρὰ τῷ Φιλίππῳ, πατρὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἦτο ἤδη γέρων ὁ Φίλιππος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν· πολλῶν δὲ πόλεων ὑπῆρχε κύριος καὶ πολλῶν θησαυρῶν κάτοχος, καὶ θεμελιωτὴς αὐτοκρατορίας, ἣν ἤγγιζε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὸν υἱόν του, καὶ ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ κατακάμψῃ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Μακεδόνες, οἱ Πεδεμόντιοι οὗτοι τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, εἶχον ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν διοργανισμὸν καὶ τὴν ἑνότητα, ἀρετὴν, ἧς ἀείποτε ἠμοίρισαν αἱ διὰ τὰς ἔριδας αὐτῶν ἐξησθενισμέναι δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος. Ἀπομεμακρυσμένοι πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηνειοῦ, πρὸ πολλοῦ ἔμενον ἀλλότριοι

πρὸς τὴν διανοητικὴν πρόοδον τῶν Ἑλλήνων, θεωρούντων αὐτοὺς ὡς βαρβάρους. Διὰ τοῦτο οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, ἐπιμόνως ποθοῦντες ἵνα καὶ αὐτοὶ λογίζωνται ὡς Ἕλληνες, ἐξεζήτουν ἵνα ὦσι δεκτοὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰς εἰρηνικὰς ἐκείνας συνόδους τῶν φυλῶν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς· ἐπεδείκνυον λοιπὸν ζῆλον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἂν δὲ καὶ ὁ τόπος των δὲν παρῆγεν οὐδὲ ποιητὰς, οὐδὲ καλλιτέχνας, προσεπάθουν νὰ προσελκύωσιν εἰς τὴν αὐλήν των τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας καὶ ποιητάς. Οἱ περιφανέστεροι τῶν ἐξορίστων ἐτύγχανον παρ' αὐτοῖς περιθάλψεως καὶ τιμῆς. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Εὐριπίδης ἐζήτησε παρηγορίαν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀδικίαν τῶν Ἀθηναίων· ἐκεῖ δὲ καὶ ὁ Ζεῦξις εἶχε προσηλωθῇ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου διὰ τῆς γραφίδος του. Παρεκτὸς ὅμως τῶν ἐκ τῆς πολυτελείας τέρψεων, αἵτινες θέλγουσι καὶ τοὺς ἥκιστα πεπολιτισμένους τῶν ἡγεμόνων, αὗται αἱ περιποιήσεις ἦσαν πολιτικαὶ μᾶλλον ἢ εἰλικρινεῖς, μάλιστα δ' ἐκ μέρους τοῦ Φιλίππου, ἀνδρὸς πρακτικοῦ, πανούργου, μικρὸν εὐαισθήτου πρὸς τὰ καλὰ, καὶ μόνον μέγα ἔχοντος τὴν φιλοδοξίαν· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ ἄριστος τρόπος ἵνα κατακτήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἦτο νὰ φανῇ πρὸς αὐτοὺς ὡς κατακεκτημένος ὑπὸ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν κατέστη ὁ ζωγράφος τῆς αὐλῆς· ἐζωγράφησε πολλὰς εἰκόνας προσώπων, ὄχι μόνον τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱόν του, καὶ τοὺς στρατηγοὺς, καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ἡ τῆς φύσεως σπουδὴ, ἡ ἐν ὑπομονῇ ἀνάλυσις τοῦ ἐμψύχου πρωτοτύπου, ἡ τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ ἀναζήτησις, ἣν ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν οἱ Σικυώνιοι διδάσκαλοι, τὸν καθίστων θαυμασίως ἐπιτήδειον εἰς τοῦτο τὸ ἔργον.

Ἡ πρὸς αὐτὸν εὔνοια διετρανώθη ὅτε μάλιστα ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ἠγάπα τὴν δόξαν ἐμμανῶς, δεικνύων κατὰ τοῦτο ψυχὴν ὄντως Ἑλληνικήν. Ἐὰν κατ' ἐπιτήδευσιν ἔθετε κατὰ πᾶσαν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, ἐὰν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βαβυλῶνι, ὅτε εἶχε τὴν Ἀσίαν πρὸ τῶν ποδῶν του, προσεποιεῖτο ὅτι ἔτρεμεν ἐνώπιον τῆς γνώμης τῶν Ἀθηναίων, ἐνεθάρρυνεν ὅμως τὰς τέχνας μεθ' ὑπερβαλλούσης ἀσωτείας, ἐπειδὴ ἐγίνωσκε τίνι τρόπῳ καθιεροῦται ἡ δόξα. Ὁ πόθος, ὃν

ἔτρεφεν ὅπως ἀπαθανατισθῶσιν οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς του καὶ παραδοθῇ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ὅσον οἷόν τε εὐειδὴς, ἐξεδηλοῦτο μετὰ νοήμονος προσπαθείας, ἀλλὰ καὶ μετὰ δεσποτισμοῦ ἀφελοῦς· διότι εἰς μόνους τοὺς ἀρίστους καὶ περιωνυμοτέρους τῶν τεχνιτῶν ἐπέτρεπε νὰ τὸν ἀπεικονίζωσι. Μόνος ὁ Λύσιππος εἶχε τὸ προνόμιον τοῦ γλύφειν ἢ χύνειν τὰ ἀγάλματά του· μόνος ὁ Πυργοτέλης ὤφειλε νὰ χαράττῃ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἢ τῶν τιμαλφῶν λίθων· μόνος ὁ Ἀπελλῆς ἠδύνατο νὰ ζωγραφῇ αὐτόν. Φύσει οἱ ἀπόλυτοι βασιλεῖς θέλουν νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τῆς τέχνης ἄμεσον ἐξουσίαν ἐξ αὐταρεσκείας, ἢ χάριν τῶν ὀρέξεών των. Ἀλλ' ὁμολογητέον καὶ τοῦτο· ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς πᾶς ἰδιώτης ἁπλοῦς, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς τεχνίτας, εἰς τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας ἐνεπιστεύετο ἑαυτόν· καὶ ἂν δὲ θεωρηθῇ ὡς μὴ ἀπηλλαγμένος ζηλοτυπίας τινὸς τυραννικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, τὸ νὰ μεριμνᾷ τοιουτοτρόπως περὶ τῆς ἰδίας του μνήμης πόσον εἶναι φυσικώτερον τῆς ἀλαζονείας τῶν καθ' ἡμᾶς Γάλλων μοναρχῶν, χαραττόντων τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν στοιχεῖα, δίκην σφραγῖδος ἰδιοκτησίας, ἐπὶ τῶν πετρῶν παντὸς κτιρίου ἐγειρομένου διὰ δαπάνης κοινῆς. Καὶ μακάριοι ἡμεῖς, ὅταν δὲν προσθέτωσιν εἰς αὐτὰ καὶ τὰ τῶν ἐρωμένων των!

Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν ὑπῆρξε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὅ,τι ὁ Βελάσκης πρὸς Φίλιππον τὸν Δ΄ καὶ τὴν αὐλὴν τῆς Ἱσπανίας. «Δὲν δύναταί τις ν' ἀπαριθμήσῃ, λέγει ὁ Φυσιολόγος Πλίνιος, ποσάκις ἐζωγράφησε τὸν Φίλιππον, μάλιστα δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.» Ὁ Ἀλέξανδρος ἔτι παιδίον, ἔφηβος, ἀνὴρ, ἔτι δὲ καὶ θεὸς, τουτέστι κρατῶν τὸν κεραυνὸν Διὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος ἔφιππος ἢ ἐπὶ δίφρου, στεφανούμενος ὑπὸ τῆς Νίκης ἢ δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν Διοσκούρων, ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἢ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, οἱ συνέταιροι τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ ἵπποι του, αἱ ἐρωμέναι του, ὁτὲ μὲν ὁ Κλεῖτος καὶ ὁ Ἀντίγονος, ὁτὲ δὲ ἡ περικαλλὴς Παγκάστη καὶ ὁ ἀκάθεκτος Βουκέφαλος, ταῦτα καὶ ἄλλα ἀπησχόλησαν τὴν γραφίδα του ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ὁποία ἀντίθεσις πρὸς τὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ ὄντως ἐθνικὰς σελίδας, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Πολύγνωτος ἐχάραττεν ἐπὶ τῆς Ποικίλης Στοᾶς, ὁ δὲ Φειδίας ἔγλυφεν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος! Ἀλλ' εἶχε παρέλθει πλέον ὁ καιρὸς τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους·

ὁ αἰὼν τῆς ἐλευθερίας ἐτελεύτα πρὸς τοὺς τεχνίτας, ὡς ἐτελεύτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν πολιτῶν, μετὰ δὲ τῆς ἐλευθερίας συναπέθνησκε καὶ τὸ μεγαλεῖον. Ὁ Ἀπελλῆς τοὐλάχιστον ἐθησαύριζε πλοῦτον οὐχὶ ἀσήμαντον, καὶ ὑπέμενε μὲν τὸν αὐλικὸν βίον, δὲν ἐθυσίαζεν ὅμως οὐδ' ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν του, οὐδέ τινα περὶ τὸ λέγειν ἀνεξαρτησίαν, ἀναγκαίαν εἰς πάντα ἄνδρα σεβόμενον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δόξαν. Σώζεταί τι ἀνέκδοτον μαρτυροῦν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνεκτὸν ἐξ αὐτοῦ πᾶν ἔπος, χάριν τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς οἰκιακῆς εἰρωνείας ἐκείνης, ἣν μετεχειρίζοντο τοσοῦτον χαριέντως οἱ Ἕλληνες. Διηγοῦνται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχετο συνεχῶς εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἀπελλοῦ· ἐνῷ λοιπὸν ἐκάθητό ποτε ἵνα ζωγραφηθῇ, ἠμφισβήτει συγχρόνως περὶ τῆς τέχνης, καὶ αἱ κρίσεις, τὰς ὁποίας ἐξέφερε, τὸν ἐξήλεγχον ὡς ἐννοοῦντα αὐτὴν πολὺ ὀλιγώτερον ἢ τὴν τοῦ κυβερνᾶν. «Πρόσεξε, τὸν λέγει ὁ Ἀπελλῆς μίαν ἡμέραν, δὲν παρατηρεῖς ὅτι κινεῖς εἰς μειδίαμα καὶ τοὺς δούλους αὐτοὺς, οἵτινες μοῦ τρίβουσι τὰς βαφάς;» Ὅ,τι σχεδὸν ὁ Βολταῖρος παρὰ Φρειδερίκῳ τῷ μεγάλῳ. Πιστεύω ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο θὰ ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν· ἀμφιβάλλω δὲ ἂν θὰ τὸ ἠνείχετο μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κλίτου καὶ τὴν πυρκαϊὰν τῆς Περσεπόλεως. Οὐχ ἧττον ἐθώπευε τὸν Ἀπελλῆν, διότι ἡ τέχνη του ἔμελλε νὰ συντείνῃ πρὸς ἐλκυσμὸν τῆς εὐμενοῦς γνώμης τῶν μεταγενεστέρων· μάλιστα δ' ἔπραξε πρὸς αὐτὸν καὶ θυσίαν τινὰ, ἱκανὴν νὰ ἐκθερμάνῃ τὰς εὐφημίας τῶν βιογράφων του. Ὅταν ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ τῶν ἀσιατικῶν αὐλῶν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἡδυπαθείας, ὁ Ἀλέξανδρος προσέλαβε περὶ αὐτὸν πολλὰς ἐκλεκτὰς δούλας, καὶ ἐσχημάτισε γυναικωνίτην ἀληθῆ. Ὡραιοτάτη δὲ καὶ ἐρασμιωτάτη πασῶν τῶν γυναικῶν τούτων ἦτο ἡ Παγκάστη, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀπελλῆς παρηγγέλθη νὰ ζωγραφήσῃ ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητι τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς σώματος. Ὁ ζωγράφος ἠράσθη τοῦ προτύπου του περιπαθῶς· ὁ Ἀλέξανδρος, ἐννοήσας τοῦτο, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν Παγκάστην. Ὅπως ἂν θελήσῃ τις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πρᾶξιν ταύτην, εἴτε ὡς ἐπιτήδευσιν, εἴτε ὡς πόθον ἵνα ὁ κόσμος κινηθῇ εἰς θαυμασμὸν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἀπῃτεῖτο μεγάλη ψυχή.

Ὅτε ὁ Μακεδὼν ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Περσίας, ὁ Ἀπελλῆς ἀποκατέστη ἐλεύθερος,

καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἔφεσον, τὴν πατρίδα του ἴσως, ἢ τοὐλάχιστον τὴν πόλιν, ἔνθα διήγαγε τὴν πρώτην αὐτοῦ νεότητα. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξελέξατο ταύτην τὴν διαμονὴν, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς, προβλέπων τοὺς θριάμβους αὐτοῦ, ἠδύνατο, κύριος ὢν τῆς Ἀσίας, νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὸν ζωγράφον καὶ φίλον του. Ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ ἥρωος ὑπῆρξε τόσον βραχεῖα ὅσον τὸ μεγαλεῖόν του ταχὺ, καὶ ὁ Ἀπελλῆς μετ' ὀλίγον, ἐξ οὐδενὸς ἐξαρτώμενος, κατέστη κύριος ἑαυτοῦ· ἂν δὲ προσεκλήθη εἰς Περσέπολιν ἢ εἰς Ἐκβάτανα, μετὰ θάνατον ὅμως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἔφεσον. Αὐτόθι ἐζωγράφησε πολλὰς εἰκόνας, αἵτινες διετηροῦντο ἐν τῷ περιφήμῳ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος· αὐτόθι δὲ καὶ ἐπεξειργάσθη τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου ἱερέως Μεγαβύζου, ἢ μᾶλλον ἐξεικόνισε τὴν πάνδημον πομπείαν, ἣν ἦγεν ὁ μέγας ἱερεύς.

Ἐπειδὴ ὁ βίος τοῦ Ἀπελλοῦ οὐδαμοῦ ὑπάρχει γεγραμμένος, καὶ εἶναι χρεία νὰ συναχθῶσι τὰ κατ' αὐτὸν ἐξ ἀνεκδότων διεσπαρμένων εἰς τοὺς συγγραφεῖς, ἀδύνατον νὰ τηρηθῇ ἀκρίβεια ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ τῆς ἐξιστορήσεως· βλέπομεν μόνον, ὅτι μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου μετῆλθε τὴν ἐλευθερίαν του περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα, ὅτι διέμεινεν εἰς διαφόρους πόλεις ἐκτελῶν παραγγελλομένας αὐτῷ ἐργασίας. Αὗται αἱ περιοδίαι, τῶν ὁποίων εἶχον δώσει ἤδη τὸ παράδειγμα ὁ Πολύγνωτος, ὁ Ζεῦξις καὶ ἄλλοι τεχνῖται, ἐκίνουν τὰς ἀνευφημίας τῶν κατοίκων. Οἱ μεγάλοι ζωγράφοι ὑπῆρξαν ἀείποτε δημοφιλέστεροι τῶν μεγάλων γλυπτῶν, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπενέμοντο τιμαὶ ὡς πρὸς ἡμιθέους. Ἐπέστρεψε λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ἵνα ἐπανίδῃ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀντιζήλους του, καὶ, ὡς πιθανὸν, αὐτόθι ἐγένετο ὁ περίφημος συναγωνισμὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου θέμα ὑπῆρχεν εἷς ἵππος. Ὁ Ἀπελλῆς ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν, ἀλλὰ παρατηρήσας ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του περιεπόλουν τοὺς κριτὰς, ἐζήτησεν ἵνα ληφθῶσιν ὡς κριταὶ αὐτὰ τὰ ζῶα. Ἦχθησαν λοιπὸν ἵπποι ἐνώπιον τῆς ζωγραφίας ἑκάστου τῶν συναγωνιζομένων, καὶ πρὸ μὲν τῆς τοῦ Ἀπελλοῦ ἐχρεμέτισαν, πρὸ δὲ τῶν ζωγραφιῶν τῶν ἄλλων ἔμειναν σιωπηλοί. Ὁ Αἰλιανὸς διαστρέφει ταύτην τὴν διήγησιν, ἥτις, ὁμολογῶ, ὁμοιάζει μὲ μῦθον· διατείνεται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μίαν τῶν ἡμερῶν ἐξήλεγχε τὸν ἵππον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀπελλῆς τὸν παρίστα καθήμενον, ὁ δὲ ζωγράφος εἶπε

νὰ φέρωσιν ἕνα ζῶντα ἵππον, ὅστις ἐχρεμέτισεν ἅμα ἰδὼν τὴν εἰκόνα του. «Παρατηρεῖς; εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον· τὸ ζῶον τοῦτο ἔχει γνῶσιν τῆς ζωγραφικῆς πλειοτέραν παρ' ὅσην σύ.» Ὁ Αἰλιανὸς, ἀνθ' ἑνὸς εὐφυοῦς πλάσματος, ἀντικατέστησε μίαν χυδαίαν ῥῆσιν.

Ἡ Σικυὼν ἀπέχει τῆς Κορίνθου ὀλίγας ὥρας. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπεσκέφθη τὴν Κόρινθον. Πλησίον τῆς πηγῆς Πυρήνης ἀπήντησε καὶ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἑταίραν Λαΐδα, τὴν δευτέραν, ἥτις, καί τοι ἤδη ἡλικιωμένη, δὲν ἐγήρασεν, ἐπειδὴ διετηρεῖτο ἡ καλλονή της, καὶ ἡ ὡριμότης αὐτῆς ἠὔγαζεν ὡς τὰ θέρη τὰ ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρυσωμένα. Εἰκάζεται εὐλόγως, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἠθέλησε νὰ ἴδῃ καὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, φεῦ! μόνον μεγάλων ἀναμνήσεων πόλις ὑπῆρχον ἔκτοτε. Δὲν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ἂν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ διακεκριμένης εὐνοίας, ἢ ἂν ἐπεθύμησαν ἐκ τῆς χειρός του εἰκόνα τινά· ὑποτίθεται ὅτι πρὸς τὸν εὐνοούμενον τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας προσηνέχθησαν ψυχρῶς. Ἡ σιγήσασα Νὺξ, ὁ ἐξορισθεὶς Δημοσθένης, ὁ ἐν πάσῃ ψυχῇ φόβος, ἀπέδειξαν τί προὐτίθετο ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν· αἱ κολακεῖαι τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ὑπέκρυπτον ἔτι βαρυτέραν καταπίεσιν. Γινώσκομεν μόνον, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς παρευρέθη εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Ἐλευσῖνος, ὅπου καὶ ἐμυήθη εἰς τὰ μυστήρια καὶ αὐτὸς, ὡς ὅλοι οἱ πεφωτισμένοι νόες τῆς εἰδωλολατρείας. Ἐπιστρεφούσης τῆς ἱερᾶς πομπείας, καὶ διερχομένης τὴν ἐρατεινὴν ἐκείνην παραλίαν τοῦ ὅρμου τῆς Σαλαμῖνος, ἐφ' ἧς ἐκπνέει τὸ νωχελὲς κῦμα ἄφλοισβον, ἀπέναντι τῶν ὀρέων τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Μεγάρων, ὧν αἱ ὑποκύανοι κορυφαὶ παρίστανται διαφανεῖς ὡς ὁ οὐρανὸς, ἐν τῷ μέσῳ πάσης λαμπρότητος τῆς μειδιώσης φύσεως, ἐφάνη αἰφνιδίως ἀναδύσασα ἐκ τῶν ὑδάτων ἡ ἑταίρα Φρύνη, γυμνὴ ὡς ἡ Ἀφροδίτη, ὡραία ὡς ἄγαλμα· καθήσασα δ' ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἄμμου, καὶ τοὺς πόδας ἔχουσα βρεχομένους ὑπὸ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης, ἤρχισε νὰ συστρέφῃ τὴν ὑγράν της κόμην, ἀποθλίβουσα τὸ ὕδωρ ἐξ αὐτῆς. Τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐπροξένησε τὸ θέαμα τοῦτο εἰς τὸν Ἀπελλῆν, ὥστε ἅμα ἐπιστρέψας οἴκαδε καὶ παγιώσας αὐτὸ ἐν τῇ μνήμῃ του, ἐζωγράφησε τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην. Τὴν ἐκπληκτικὴν ταύτην ἐντύπωσιν τοῦ ὡραίου εἰς τοιοῦτον ἐπίλεκτον νοῦν δύναται νὰ φαντασθῇ ἕκαστος.

Ὁ Ἀπελλῆς ἐπεσκέφθη καὶ τὴν νῆσον Ῥόδον, ἡ δὲ ἀποδημία του αὕτη εἶναι ἰδίως ἀξιομνημόνευτος, διότι ἐπ' αὐτῆς τοιαύτην ἐκφαίνει ὁ ἀνὴρ γενναιότητα καὶ εὐγένειαν αἰσθημάτων, ὥστε ἑλκύει ἀγάπην. Εὑρίσκετο εἰς τὴν Ῥόδον ζωγράφος τις ἄριστος, ὀνόματι Πρωτογένης. Μετριόφρων ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ εἰσέτι ἄσημος, ὡς παραγνωριζόμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, εἶχε καταντήσει νὰ ζωγραφῇ πλοῖα ἵνα πορίζηται τὰ πρὸς ζωήν, καὶ τοῦτο μέχρι τῶν πεντήκοντα ἐτῶν τῆς ἡλικίας του· ἀλλ' ἐκέρδαινεν ὀλίγους τινὰς ὀβολοὺς, καὶ ἠγόραζε θέρμους (λουπινάρια) ἱκανοὺς ὥστε νὰ ἔχῃ διά τινας ἡμέρας νὰ τρώγῃ, ἐκλείετο ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ τότε κατεγίνετο εἰς τὰ μᾶλλον ἐπιμεμελημένα καὶ λεπτότερον ἐπεξειργασμένα ἔργα αὐτοῦ. Ἓν ἐξ αὐτῶν, παραδείγματος χάριν, ἦτο ὁ κυνηγὸς αὐτοῦ Ἰαλυσὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθη ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Ὁ Πρωτογένης ἦτο πνεῦμα δύσκολον, οὐδέποτε ηὐχαριστεῖτο ἐξ ὅσων ἐζωγράφει, εἰργάζετο δὲ μετ' ἐπιμονῆς καὶ αὐστηρότητος. Τὸ ἐναντίον τοῦ Ἀπελλοῦ· ὁ μὲν σκυθρωπὸς καὶ ἐχέμυθος, ὁ δὲ ἱλαρότατος καὶ ὁμιλητικός· ὁ μὲν ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἄθλιος, ὁ δὲ εὐδαίμων καὶ ὄλβιος. Ἐν πάσῃ ἐποχῇ ἡ τύχη ἀρέσκεται ἀντιπαραθέτουσα οὕτω τὰς μοίρας. Τοὐλάχιστον ὁ Ἀπελλῆς, ἰδὼν εἰκόνα τινὰ τοῦ Πρωτογένους, καὶ ἐκτιμήσας αὐτὸν ὡς ἐξαίρετον ἀνταγωνιστὴν, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του, τὸν ὑπέδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους ὡς ἄξιον προσοχῆς, καὶ τάχιστα περιεποίησεν εἰς αὐτὸν φήμην καὶ πλοῦτον. Οἱ Ῥόδιοι ὑπεδέχθησαν τὸν εὐνοούμενον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐνθουσιωδῶς, διότι ἠγάπων περιπαθῶς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα· εἶχον σχολὰς ῥητορικῆς καὶ γλυπτικῆς λαμπρυνάσας αὐτοὺς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ἑλληνικῆς, δὲν λέγω ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' αὐτονομίας. Πόσον ἐθαύμασαν ὅλοι, ὅταν εἶδον τὸν Ἀπελλῆν, ὅτι μόλις ἀποβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου κατηυθύνθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ πτωχοῦ Πρωτογένους, εἰς ὃν προσέφερε διὰ μίαν καὶ μόνην εἰκόνα πεντήκοντα τάλαντα, ἤτοι 300,000 δραχμῶν! Τὸν ἐνόμισαν φρενοβλαβῆ. «Ἡσυχεῖτε, εἶπε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν, ἔκαμα μίαν ἐξαίρετον ἀγοράν. Ἡ τέχνη τοῦ Πρωτογένους εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀναγκασθῆτε ν' ἀναγνωρίσητε αὐτήν· ἐγὼ δὲ τὴν εἰκόνα ταύτην θὰ πωλήσω εἰς διπλασίαν τιμήν.»

Καὶ ὄντως, ἔκτοτε ὁ Πρωτογένης ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν

Ἑλλάδα. Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς, οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ ἐπορεύοντο ἵνα τίς πρῶτος ἀποκτῶσιν εἰκόνας του. Μαντεύει ἐκ τούτων ἕκαστος, ὅτι ἔλαβε χώραν στενὴ φιλία μεταξὺ τῶν δύο ἀριστοτεχνῶν. Ὁ Ἀπελλῆς ἐνεθάρρυνε πάντοτε τὸν Πρωτογένην· τὸν ἔλεγεν, ὅτι τὸ μόνον του ἐλάττωμα ἦτο ἡ ὑπερβολικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἀναζήτησις ἀκατορθώτου τινὸς τελειότητος. «Ἐγὼ, τὸν ἔλεγε, κατὰ τοῦτο μόνον σὲ ὑπερέχω, ὅτι ἐγκαίρως ἀφίσταμαι τῆς εἰκόνος μου, παυόμενος τῆς περαιτέρω ἐπεξεργασίας.» Πολλάκις διηγήθησαν ἀνέκδοτόν τι, τὸ ὁποῖον φαίνεται μὲν παιδαριῶδες κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νομίζω αὐτὸ χαρακτηριστικώτατον τῶν ἠθῶν καὶ τῶν τάσεων τῶν ζωγράφων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Μίαν ἡμέραν ὁ Ἀπελλῆς, μὴ εὑρὼν τὸν Πρωτογένην ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, παρετήρησε πίνακά τινα κείμενον ἐπὶ τοῦ ὀκρίβαντος· λαμβάνει μίαν γραφῖδα καὶ ἄγει ἐπὶ τοῦ πίνακος μίαν γραμμὴν τόσον λεπτὴν, ἴσην καὶ εὐχερῆ, ὥστε ὁ Πρωτογένης, ἐπιστρέψας, ἀνέκραξεν ὅτι μόνος ὁ Ἀπελλῆς ἦτον ἱκανὸς νὰ διευθύνῃ γραφῖδα τοσοῦτον ἀπαρεγκλίτως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βαφὴ εὑρέθη ἤδη στεγνὴ, ὁ Πρωτογένης μεταχειρισθεὶς ἄλλο χρῶμα, ἤγαγεν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Ἀπελλοῦ ἄλλην λεπτοτέραν, μὴ κρύπτουσαν τὴν πρώτην, ἀλλὰ τέμνουσαν αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ καθ' ὅλον τὸ μῆκός της. Ὁ Ἀπελλῆς, μὴ θέλων νὰ μείνῃ νενικημένος, ἔλαβε τρίτου χρώματος βαφὴν καὶ ἤγαγε τρίτην γραμμὴν ἐπὶ τῆς τοῦ Πρωτογένους. Ὥστε ἦχθησαν γραμμαὶ τρεῖς, ἡ τρίτη ἐντὸς τῆς δευτέρας, ἡ δευτέρα ἐντὸς τῆς πρώτης, διαφόρου χρώματος καὶ ἡ μία λεπτοτέρα τῆς ἄλλης. Ὁ Ἰταλὸς ἀριστοτέχνης Μιχαὴλ Ἄγγελος ἐφρόνει, ὅτι ἡ γραμμὴ αὕτη ἐσχημάτιζε τὸ περίγραμμα καλῆς τινος μορφῆς ἐσχεδιασμένης γλαφυρῶς· ἀλλ' ὁ Πλίνιος μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπῆρχεν ἀνηρτημένος ἐν Ῥώμῃ ὁ πίναξ οὗτος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπέ τις ἐπ' αὐτοῦ εἰμὴ τὴν πολυθρύλλητον εὐθεῖαν γραμμήν. Μεταξὺ δὲ καὶ ἄλλων ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐφείλκυε μακρόθεν τοὺς θεατὰς διὰ τῆς γυμνότητός του, καὶ ἐξέπληττεν αὐτοὺς πλησιόθεν διὰ τῆς ἐπιδεξιότητος τῶν δύο τεχνιτῶν.

Ἐκ τῆς ἀσφαλείας ταύτης καὶ λεπτότητος περὶ τὴν μεταχείρησιν τῆς γραφίδος δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν εἰς ὁποῖον βαθμὸν ἐντελείας προήχθησαν οἱ ζωγράφοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καὶ ὁ-

ποῖα θαυμαστὰ ἐργαλεῖα μετεχειρίζοντο. Ἡ σχεδιογραφία ἦτο εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας οἰκεία, καὶ ὄχι σχεδιογραφία εὔκολος, πρόχειρος, πλήρης ἐπιδιορθώσεων καὶ συναρμογῶν, ἀλλὰ στερεὰ, ἀκριβὴς, λεπτὴ, ἀλάνθαστος, ἄγουσα τὰ γλαφυρώτατα τῶν σχημάτων μετὰ βεβαιότητος γεωμέτρου, ἄγοντος κύκλον διὰ τοῦ διαβήτου. Παρατηρήσατε τῳόντι τὰ τοσαῦτα ἐζωγραφημένα ἀρχαῖα ἀγγεῖα, ὧν πολλὰ σώζονται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ θὰ θαυμάσητε τὴν καθαρότητα τῶν σχεδιογραφιῶν, τὰς ὁποίας ἐχάραττον ἐπ' αὐτῶν εὐχερῶς οἱ ζωγράφοι τῶν Ἑλληνικῶν ἐργοστασίων· διὰ γραφῖδος ἐμβεβαμμένης εἰς μέλαν βερενίκιον καὶ ἐπὶ κεράμου πορώδους καὶ στρογγύλου, ἐτελειοποίουν ἐκ πρώτης βολῆς συνθέσεις, τὰς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἀδυνατοῦντες νὰ μιμηθῶσιν ἀπελπίζονται. Ἐὰν δὲ τόσην εἶχον ἐπιτηδειότητα οἱ ἁπλοῖ τεχνῖται, τί δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κατορθώσωσιν οἱ ἀληθεῖς ζωγράφοι, μάλιστα δὲ οἱ τῆς τέχνης διδάσκαλοι!

Ἂν ἀφ' ἑνὸς ἡ γενναιότης τοῦ Ἀπελλοῦ τῷ περιεποίει φίλους, ἡ τέχνη του ἀφ' ἑτέρου τῷ ἐπροξένει ἐχθρούς· καὶ ἀπόδειξιν περὶ τούτου ἔχομεν τὰς ἐν Αἰγύπτῳ τύχας του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἤδη τεθνεὼς, καὶ ἡ Αἴγυπτος κατείχετο ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις δὲν εἶχε μὲν λάβει εἰσέτι τὸν τίτλον βασιλέως, ἀλλ' ἐκέκτητο πᾶσαν ἐξουσίαν βασιλικήν· τοὐλάχιστον εἰς τὴν αὐλήν του ἐφαίνετο πᾶσα ἡγεμονικὴ πολυτέλεια, καὶ οἱ κόλακές του ἐπεδείκνυον τὸν τῦφον, ὃν ἔχουσιν ἐν γένει οἱ αὐλόδουλοι. Μίαν τῶν ἡμερῶν τὸ πλοῖον τοῦ Ἀπελλοῦ, ὠθούμενον ὑπὸ τῆς τριχυμίας, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν λιμένα. Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἔκρινε καλὸν νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Πτολεμαίου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ἠγαπᾶτο ποσῶς, διότι ἴσως ἔτυχέ ποτε νὰ τὸν προσβάλῃ διὰ τολμηροῦ τινος λόγου, ὁμοίου πρὸς τὰς ἐπιπλήξεις, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ἐλευθέρως πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ διότι ἡ δυσμένεια τοῦ Πτολεμαίου ὑπεθάλπετο ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ Ἀντιφίλου, ἄλλου ζωγράφου φθονεροῦ, ἔχοντος τὴν οἴησιν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐφάμιλλος τοῦ Ἀπελλοῦ, ἐπειδὴ ἐμίσει αὐτόν. Ὁ Ἀντίφιλος οὗτος ἦτο γέννημα τῆς Αἰγύπτου, ὅπου εἶχε φήμην· πρὸ πάντων ἐπαινεῖτο μία τῶν εἰκόνων αὐτοῦ παριστῶσα παιδίον φυσῶν πρὸς πῦρ· ἡ ἀντανάκλασις τῶν φλογῶν ἐφώτιζε τὸ πρόσωπον τοῦ παιδίου

καὶ ὅλον τὸν θάλαμον. Εἶχεν εὐχέρειαν μεγάλην, πνεῦμα δηκτικὸν, καὶ ὑπῆρχεν ὁ ἐφευρετὴς εἴδους τινὸς γελοιογραφιῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον γρύλλους. Ἐζωγράφησέ τινα σύγχρονον ὀνόματι Γρύλλον, παραστήσας αὐτὸν ἔχοντα χοίρου κεφαλὴν, εἴτε διότι ὡμοίαζε μετὰ τοῦ ζώου τούτου, εἴτε διότι γρύλλος σημαίνει Ἑλληνιστὶ χοιρίδιον. Ὁ ἀστεϊσμὸς ἦτο σκαιὸς, ἀλλ' ἠδοκίμησεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐξησθένει ἤδη ἡ τέχνη καὶ ἡ κοινὴ φιλοκαλία. Ἐπεκράτησε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὸ εἶδος τοῦτο τῶν γελοιογραφιῶν, ὡς ἀπαντῶνται ἐν τῇ Πομπηΐᾳ παραδείγματα αὐτοῦ· ὁ φιλόστοργος Αἰνείας, ὁ Ἀγχίσης καὶ ὁ μικρὸς Ἀσκάνιος ἐκεῖ φαίνονται ἔχοντες ζώων κεφαλάς. Συμπεραίνει λοιπὸν ἕκαστος τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸ βάναυσον τοῦτο εἶδος, τὰ σκώμματα αὐτοῦ καὶ τὴν ἔχθραν τοῦ Ἀντιφίλου.

Ἀντὶ, φρονίμως ποιῶν, νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ πλοίου μέχρις οὗ πνεύσῃ οὔριος πρὸς ἀπόπλουν ἄνεμος, ὁ Ἀπελλῆς διέτρεξε τὴν ἀπέραντον καὶ μεγαλοπρεπῆ πόλιν, ἣν εἶχε κτίσει ὁ Ἀλέξανδρος· ἀπαντηθεὶς δὲ καθ' ὁδὸν, ἐγνωρίσθη, καὶ οἱ ἐχθροί του ἐπενόησαν ἀμέσως νὰ διαφθείρωσιν ἕνα τῶν οἰκείων τοῦ Πτολεμαίου, τὸν ὁποῖον ἔπεισαν νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου του τὸν Ἀπελλῆν εἰς συμπόσιον. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπορεύθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ἀνυπόπτως· συμπεραίνει δ' ἕκαστος ὁποίας ἔτυχεν ὑποδοχῆς, ὡς καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Πτολεμαίου. Ἀναγκαζόμενος νὰ ὁμολογήσῃ ἐκεῖνον, ὅστις τὸν ἠπάτησεν, ὁ ζωγράφος ἔλαβεν ἄνθρακα ἐσβεσμένον ἀπό τινος ἑστίας καὶ ἐσχεδίασεν ἐπὶ τοῦ τοίχου μορφήν τινα, τόσον ὁμοίαν τῆς τοῦ πταίστου, ὥστε ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ συμποσίου. Τότε ὁ Πτολεμαῖος ὄχι μόνον ἔδωκε τόπον ἀμέσως εἰς τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ ἐνέπλησε δώρων τὸν Ἀπελλῆν· εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέφυγεν, ὁ Ἀπελλῆς ἐζωγράφησε τὸν περίφημον πίνακα, ἐν ᾧ παρίστατο ἡ Συκοφαντία.

Ὁ Ἀπελλῆς διέτριψε καὶ εἰς Σμύρνην ἐπί τινα καιρὸν, ἐκεῖ δὲ ἐζωγράφησεν ἐντὸς τοῦ Ὠδείου μίαν Χάριτα καὶ τὴν Καθημένην Τύχην. «Τὴν παρέστησα καθημένην, εἶπεν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἀσταθέστερον τῆς τύχης.» Ἀπὸ Σμύρνης, τελευταίου σταθμοῦ τοῦ πλανοδίου βίου του, μετέβη εἰς Κῶ, εἰς τῆς ὁποίας

τοὺς κατοίκους ἐπώλησε τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην του, τεθεῖσαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πρὸς τὰ τέλη τοῦ βίου του, διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐντελείας, ὅστις εἶναι τὸ κέντρον ὅλων τῶν μεγάλων τεχνιτῶν, ἠθέλησε ν' ἀνταγωνισθῇ κατὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων, νὰ ὑπερτερήσῃ τὸ ἀριστούργημά του. Ἐπεχείρησε νὰ ζωγραφήσῃ καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην, ἔτι ὡραιοτέραν τῆς πρώτης, ἀλλ' ἐπῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ θάνατος καὶ ἔμεινε τὸ ἔργον τοῦτο ἀτελές. Ματαίως οἱ κάτοικοι τῆς Κῶ ἐζήτησαν ἄλλον τινὰ ζωγράφον, ἵνα οὗτος τελειώσῃ ὅ,τι ἤρχησεν ὁ Ἀπελλῆς· οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ μετρήσῃ τὰς δυνάμεις του πρὸς τοιοῦτον φοβερὸν ἀντίζηλον, οὐδὲ νὰ ἐγγίσῃ προσχεδίασμα, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἤδη ὡς ἱερόν. Ταύτης τῆς τιμῆς τρανοτέρα ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν μνήμην του.

Β'.

Ἡ δόξα τοῦ Ἀπελλοῦ εἶναι ἐκ τῶν περιφανεστέρων, ἃς καθιέρωσεν ἡ ἱστορία· ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξησαν αὐτὴν οἱ μεταγενέστεροι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπελλοῦ προφέρεται πρῶτον πάντων, ἅμα θελήσῃ τις νὰ ποιήσῃ λόγον περὶ ζωγράφων τῆς ἀρχαιότητος. Ἔξεστιν εἰπεῖν, ὅτι εἶναι τόσον δημοτικὸν, ὅσον καὶ περίφημον. Καὶ τὰ μὲν αἴτια τῆς ὀψιγενοῦς εὐνοίας ταύτης δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν· ὁ μετὰ τοῦ βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου συνημμένος βίος του, αἱ τόσην διεγείρασαι περιπάθειαν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπακολουθησάντων αὐτὴν αἰώνων διηγήσεις τοῦ Πλουτάρχου, τὰ δηκτικὰ ἢ χαρίεντα ἀνέκδοτα, ἅτινα συνέλεξαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς, καὶ τὰ ὁποῖα μανθάνομεν ἀπὸ τῶν θρανίων τοῦ γυμνασίου, ἡ ἀνεξομολόγητος ἐκείνη ροπὴ ἡμῶν, τοῦ νὰ προτιμῶμεν ὅ,τι τέλειον καὶ ἐπαγωγὸν παρ' ὅ,τι μέγα καὶ αὐστηρὸν, τὰ πάντα συνέτεινον ἵνα ἐπεκταθῇ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων ἡ γοητεία τοῦ Ἀπελλοῦ ἐπὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Δὲν προτίθεμαι λοιπὸν ποσῶς νὰ διαφιλονεικήσω τοιαύτην ἑδραίαν δόξαν· δότε ὅμως νὰ πειραθῶ, ἴσως τοὐλάχιστον δράξω τινὰς τῶν χαρακτήρων τῆς φυσιογνωμίας τοῦ τεχνίτου, ἢ τινὰ τῶν διακριτικῶν τεκμηρίων τῆς τέχνης αὐτοῦ. Παραθέτων τὰς μαρτυρίας, ὅσαι ἀπαντῶνται διεσπαρμέναι εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, θὰ προσπαθήσω

ὅπως ἀνακαλέσω τὴν ἐντύπωσιν, ἣν παρῆγον εἰς τοὺς θεατὰς τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ἔργα μὴ δυνάμενα, φεῦ! ν' ἀναζήσωσι. Τῶν Ἑλλήνων αἱ κρίσεις εἶναι τόσον λακωνικαὶ, αἱ περιγραφαὶ τόσον ἀτελεῖς, ὥστε συνεχῶς θὰ φαινώμεθα διστάζοντες· ἀλλὰ θὰ πράττωμεν καθὼς ὁ περιηγητὴς ἐνώπιον εἰκόνων παλαιῶν, τῶν ὁποίων τοὺς τύπους ἐξήλειψεν ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. Ἀτενίζων πρὸς αὐτὰς ἐν ὑπομονῇ καὶ εὐλαβείᾳ, πρῶτον διακρίνει περίγραμμά τι, ἔπειτα ἓν πρόσωπον, ἔπειτα τεμάχιόν τι τῆς συνθέσεως· καὶ βλέπει μὲν ὀλίγα, ἀλλ' ὅσα βλέπει εἰσὶν ἀληθῆ, καὶ τόσον πλείονος ἀπολαύει εὐχαριστήσεως, ὅσον κατέβαλε κόπον ἵνα ἐξακριβώσῃ αὐτά.

Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπελλοῦ εἶναι διαφόρων εἰδῶν· χρεία λοιπὸν πρῶτον νὰ διαιρέσωμεν αὐτὰς κατὰ τάξεις, ἵνα ὁρίσωμεν τὸν κύκλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ περικλεισθῶμεν. Δημόσια κτίρια δὲν ἐκόσμησε, καθὼς ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Ζεῦξις. Δὲν ἀνεπέτασεν ἐπὶ τῶν τοίχων ναῶν ἢ στοῶν τὰς εὐρείας ἐκείνας σελίδας, αἵτινες ἤξιζον ὅσον μία ῥαψῳδία τοῦ Ὁμήρου ἢ ἓν βιβλίον τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἐξεικόνισεν οὐδὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας, οὐδὲ τὰς σκηνὰς τοῦ Ὀλύμπου ἢ τοῦ Ἅδου, οὐδὲ μάχας ἐθνῶν. Ἡ φαντασία του ἐξαίρεται εἰς ὀλιγώτερον ὕψος, αἱ ὑποθέσεις του εἰσὶ περιγεγραμμέναι, ὁ Ἀπελλῆς καταβάλλει ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ κάλλος, καὶ ἐπειδὴ ὅ,τι ἂν ποιήσῃ θέλει νὰ ἦναι ἐντελὲς, λαμβάνει τὸ μέτρον τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, καὶ δίδει εἰς τοὺς πίνακάς του ἀναλογίαν τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴ παραμεληθῇ ὑπὸ τῆς γραφίδος του οὐδεμία λεπτομέρεια. Ὅλος ἔκδοτος εἰς τὸ πραγματικὸν καὶ τρεφόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐπηγγέλλετο ἡ σχολὴ τῆς Σικυῶνος, ὑπῆρχε προωρισμένος ν' ἀναδειχθῇ ζωγράφος προσώπων· ἐκ τούτων ἤρξατο τοῦ σταδίου, συμβοηθήσας τὸν Μέλανθον νὰ εἰκονίσῃ τὸν τύραννον Ἀρίστρατον.

Προσκολληθεὶς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ πολλὰ ἔτη, μόνον ἐνησχολήθη ὅπως ἀπαθανατίσῃ τοὺς χαρακτῆρας τῆς αὐτῶν μορφῆς. Οἱ ἀρχαῖοι, λέγοντες ὅτι πλειστάκις ἐζωγράφησε τὸν Ἀλέξανδρον, τρεῖς μόνον ἀναφέρουσιν ὡς ἀξιομνημονεύτους εἰκόνας αὐτοῦ. Ἡ πρώτη παρίστα τὸν Ἀλέξανδρον θριαμβευτήν· ὄπισθεν τοῦ ἅρματός του εἵπετο ὁ Πόλεμος, δεσμευμένας ἔχων τὰς χεῖρας. Ἡ δευτέρα παρίζα

αὐτὸν στεφανούμενον ὑπὸ τῆς Νίκης, ἵσταντο δὲ πλησίον αὐτοῦ ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Τὰ δύο ταῦτα ἀριστουργήματα, μετακομισθέντα εἰς Ῥώμην καὶ ἀναρτηθέντα εἰς τὸν φόρον τοῦ Αὐγούστου, ὑπέστησαν τὸ ἀναξιώτατον τῶν παθημάτων· ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος διέταξε καὶ ἀπέξεσαν ἐπ' ἀμφοτέρων τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ εἰς τόπον αὐτῆς ἐζωγράφησαν τὴν τοῦ Αὐγούστου. Ἡ τρίτη εἰκών, διατηρηθεῖσα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς τὴν Ἔφεσον, παρίστα τὸν Ἀλέξανδρον κεραυνοῦχον· εἰκονίζετο δ' ἐν ταύτῃ τῇ εἰκόνι ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου ὡς υἱὸς τοῦ Διός, καὶ τόσον γλαφυρὰ ἦτο αὕτη ἡ ζωγραφία, τόσον ζωηρὰ ἡ ἀποτύπωσις, ὥστε ὁ κεραυνὸς καὶ ἡ χεὶρ, ἥτις ἐκράτει αὐτὸν, ἐφαίνοντο ὡς ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ πίνακος. Οὕτως ἡ κολακεία ὑπεδούλου τὴν θρησκείαν εἰς τοὺς βασιλεῖς, καὶ ἀπένεμεν εἰς αὐτοὺς τῶν θεῶν τὰ σύμβολα· ἀλλ' ἡ τέχνη ὅμως ἐπορίζετο ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης νέα χορηγήματα, καὶ ἔτεινε πρὸς τὸ ἰδανικόν.

Ἀντὶ ν' ἀπεικονίζωσι τοὺς βασιλεῖς ὁποῖοι ἦσαν πραγματικῶς, καὶ ἐν τῇ ἀσχημίᾳ των ἐνίοτε, οἱ ζωγράφοι ἐκόντες ἄκοντες τοὺς ἐξωμοίουν πρὸς τοὺς θεούς. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἰδίαν εἶχεν οὐσίαν τὸ ν' ἀποθεώνῃ τὰ πάντα, ἤτοι ν' ἀνάγῃ τὰ πάντα εἰς ἕνα τύπον. Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν ἔπλασε τὸν ἰδανικὸν τύπον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Λύσιππος παρίστα ἐν τοῖς ἀγάλμασί του τὸν βασιλέα ἔχοντα τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἐλαφρῶς πρὸς τὸν ἀριστερὸν ὦμον, τὰ ὄμματα πλήρη ἡδυπαθείας καὶ γλυκύτητος, ἐνῷ τὸ μέτωπον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἐξοχῶν αὐτοῦ ἀνεμίμνησκε τὴν ὄψιν τοῦ λέοντος. Ὥστε ὁ μὲν Λύσιππος παρίστα τὸν καλοκἀγαθον μονάρχην, ὁ δ' Ἀπελλῆς τὸν ταχύτερον τῆς ἀστραπῆς κατακτητὴν, τὸν ὅμοιον τοῖς θεοῖς ἥρωα. Εἰκάζω ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἰδανικὸς τύπος ἐκολάκευσε τὸν Ἀλέξανδρον περισσότερον, διότι πολλάκις εἶχεν εἰπεῖ, ὅτι ὑπῆρχον δύο Ἀλέξανδροι, ὁ ἀήττητος υἱὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ὁ ἀμίμητος υἱὸς τοῦ Ἀπελλοῦ. Ὁ ἀμίμητος λοιπὸν υἱὸς οὗτος ἦτό τι ὑπέροχον τοῦ πραγματικοῦ· τὸ κάλλος αὐτοῦ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, μεταπλάσαντος τὸ πρωτότυπον ἐπὶ τῆς ἀντιγραφῆς. Πολὺ μεγαλητέραν ἀπήντησε δυσκολίαν ὁ ζωγράφος, ὅτε ἐδέησε νὰ ποιήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντιγόνου, ἑνὸς τῶν στρατηγῶν καὶ ἀκολούθως ἑνὸς τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίγονος ἦτο μονόφθαλμος, καὶ γνωρίζομεν πόσην ἀποστροφὴν εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀσύμμετρον· διότι τὸ ἀσύμμετρον εἶναι χεῖρον τοῦ δυσειδοῦς. Ὁ Ἀπελλῆς ἔλαβε τὴν μορφὴν τοῦ Ἀντιγόνου κατὰ τὰ τρία τέταρτα αὐτῆς, καὶ τόσον ἐπιτηδείως διένειμε τὸ φῶς καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς σκιὰς, ὥστε ἀπεκρύβη ὁλωσδιόλου τὸ ἐλάττωμά του. «Ἐνόμιζέ τις, λέγει ὁ Πλίνιος, ὅτι ἐκ τῆς εἰκόνος καὶ ὄχι ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἔλειπέ τι,» ἐννοῶν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς ὀφθαλμὸς, συγχεόμενος μετὰ τῆς σκιᾶς δὲν διεκρίνετο. Ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιτηδειότης, δι' ἧς ἀπεκρύβησαν αἱ ἐλλείψεις τοῦ πρωτοτύπου, ἐξέπληξε τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἀπελλοῦ, κηρύξαντας τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντιγόνου ὡς ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ ζωγράφου· ἡ δοκιμὴ αὕτη ἀπεπειράθη καὶ δευτέραν φοράν, καὶ πάλιν ἐπέτυχεν. Ἡ πρώτη εἰκών, ἡ θεωρουμένη καὶ ὡς ἐπιτυχεστέρα πάσης ἄλλης, παρίστα τὸν Ἀντίγονον ἔφιππον· ἡ δευτέρα τὸν παρίστα πεζοποροῦντα, τεθωρακισμένον, καὶ ἄγοντα τὸν ἵππον του ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰκόνων τοῦ Ἀπελλοῦ ἀναφέρεται καὶ ὁ Κλῖτος ἔφιππος, ἀπερχόμενος εἰς μάχην καὶ λαμβάνων τὴν περικεφαλαίαν του ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἱπποκόμου του· ὁ Νεοπτόλεμος, μαχόμενος ἀπὸ τοῦ ἵππου κατὰ Περσῶν· ὁ Ἀρχέλαος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς θυγατρός του· ὁ Μέναν-δρος, βασιλεὺς τῆς Καρίας· ὁ Χαβρὼν, ὁ Ἀγχαῖος, ὁ ἠθοποιὸς Γοργοσθένης, ἡ ὡραία Παγκάστη, ἡ μόνη γυνὴ, ἧς ἐποίησεν ὁμοίωμα· ἦτο δὲ γυμνὴ καὶ ἐπὶ ποδός. Τέλος, ὁ Ἀπελλῆς ἐζωγράφησε καὶ τὴν ἰδίαν του εἰκόνα. Ὅλα ταῦτα τὰ ὁμοιώματα, (διότι ἦσαν ἀληθῆ ὁμοιώματα,) μόλις ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν παλαιῶν συγγραφέων· ἀλλὰ καί τοι ἀτελεῖς αἱ περιγραφαὶ αὐτῶν, ἐπαρκοῦν ὅπως καθοδηγήσωσι τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ὑποδεικνύουσαι ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἕκαστον πρόσωπον ἐν ἐνεργείᾳ, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῶν οἰκείων, τῶν θεραπόντων καὶ τῶν νενικημένων πολεμίων. Ἐνίοτε ἐπιτείνεται ἡ εὐγένεια τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὑπὸ ἀλληγορικῶν προσώπων. Τὰ πλεῖστα τῶν ὁμοιωμάτων εἰσὶν ἔφιππα· ὅταν δὲ οἱ Ἕλληνες διηγῶνται, ὅτι οἱ ἔμψυχοι ἵπποι ἐχρεμέτιζον ἐνώπιον ἵππου ἐζωγραφημένου ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ, καταλαμβάνει ἕκαστος, ὅτι τοῦτο εἶναι εὐφυὴς ὑπερβολὴ, ὡς καὶ οἱ τοῦ Ζεύξιδος βότρεις, τοὺς ὁποίους βλέποντα τὰ πτηνὰ καὶ ἀπατώμενα, ἤρχοντο νὰ κεντήσωσι διὰ τοῦ ῥάμ-

φους των, καὶ ἡ αὐλαία ἐκείνη τοῦ Παῤῥασίου, ἣν ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ ἐκινήθη ν᾽ἀνασύρῃ. Τρόπος τοῦ καθιστᾷ τὸν ἔπαινον συγκινητικώτερον τὸ λέγειν, ὅτι ἡ τέχνη ἠπάτα διὰ τῆς ἐντελείας αὐτῆς τὴν ὅρασιν, ἀπομιμουμένη τὴν φύσιν μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας. Οἱ τοῦ Παρθενῶνος ἵπποι μαρτυροῦσιν ὁποία θὰ ἦτο ἡ ὡραιότης ἐκείνων, ἐφ᾽ ὧν ὁ Ἀπελλῆς παρίστα καθημένους τοὺς ἀναβάτας του. Οὐδέποτε ἴσως ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου δὲν περιεβλήθη πλειότερον μεγαλεῖον, εἴτε ὡς ἐξομοιουμένη πρὸς τὴν τῶν θεῶν, εἴτε ὡς εἰκονιζομένη ἐπὶ μεγάλων πινάκων, καὶ ἔτι μᾶλλον ἀναδιδομένη ὑπὸ ἐμβλημάτων χαρακτηριζόντων τὸ κράτος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς. Αἱ ἀλληγορικαὶ μορφαὶ, τὰς ὁποίας εἰσῆγεν ὁ Ἀπελλῆς, ἡ Νίκη, παραδείγματος χάριν, καὶ μάλιστα ὁ Πόλεμος, διαδηλοῦσι τάσιν τινὰ ἰδιάζουσαν εἰς τὸν τεχνίτην μᾶλλον ἢ εἰς τὸν αἰῶνα αὐτοῦ, καὶ παρέχουσαν ἡμῖν ἀφορμὴν λόγου περὶ τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς γραφίδος του.

Ὁ Ἀπελλῆς, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία ὑπῆρχεν ἀνθηρὰ καὶ εὐχερὴς, ἀλλ᾽ ἐφοβεῖτο τὰς μεγάλας διαστάσεις, ἀπέφυγεν ἀείποτε τὸν κόσμον τῶν καθαρῶν πλάσεων· δὲν εἵλκυον αὐτὸν ποσῶς τὰ εἰς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον, τὸ τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἥρας, τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τῆς Ἀφροδίτης, συμπεριλαμβανόμενα ποικίλα ἐκεῖνα εἴδη τῆς καλλονῆς· δὲν ἐφρόντιζε νὰ περιγράψῃ τὴν ἱστορίαν, οὐδὲ τὰς ἔριδας ἢ τοὺς ἔρωτας τῶν ὄντων τούτων, τὰ ὁποῖα οἱ μὲν ποιηταὶ εἶχον καταστήσει μεγαλήτερα τοῦ ἀνθρώπου, οἱ δὲ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι ὡραιότερα. Ἐπροτίμα τὴν ἀλληγορίαν, τοὐτέστι τὴν παιδιὰν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἥτις δίδει σῶμα εἰς τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἥτις ἔθελξε τόσον τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν εὐφυῶν καὶ ψυχρῶν συνδυασμῶν αὐτῆς. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ περιγραφομένη περίφημος εἰκὼν τῆς Συκοφαντίας ἐξηγεῖ καλήτερον παρὰ τοὺς λόγους μου πῶς ἐνόει ὁ μέγας ἐκεῖνος τεχνίτης τὴν ἐφευρετικὴν ἐπίνοιαν.

Δεξιόθεν τῆς εἰκόνος, λέγει ὁ Λουκιανὸς, φαίνεται ἄνθρωπός τις ἔχων μεγάλα ὦτα, καὶ πλησίον αὐτοῦ δύο γυναῖκες, ἡ Ἄγνοια καὶ ἡ Ὑποψία· οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὅστις τείνει τὴν χεῖρα μακρόθεν πρὸς τὴν Συκοφαντίαν, εἶναι τὸ Δημόσιον, ὡς εὐκολόπιστον, φθονερὸν, ἐπιποθοῦν τὰ σκάνδαλα, καὶ πιστεῦον τὸ κακὸν μᾶλλον ἀσμένως ἢ τὸ καλόν. Ἀριστερόθεν προβαίνει

ἡ Συκοφαντία· ἔχει δὲ αὕτη μορφὴν ὡραιοτάτης γυναικὸς, ἦθος ὑπερήφανον καὶ εἶναι ὀλίγον τι συνωφρυωμένη· βλέπει τις ἐπ᾽ αὐτῆς τὴν ὀργὴν καὶ τὸ πάθος. Καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς κρατεῖ δᾷδα ἀναμμένην, διὰ δὲ τῆς ἄλλης σύρει ἀπὸ τῆς κόμης νέον τινὰ αἴροντα πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας, ὡς ἐπιμαρτυρόμενον τοὺς θεούς. Ὁδηγεῖ δὲ αὐτὴν ἀνήρ τις ὠχρὸς, ἰσχνὸς, ἔχων ὀφθαλμοὺς βαθεῖς καὶ βλοσυρὸν βλέμμα, ὁ Φθόνος, μετὰ τῶν δύο ἀχωρίστων αὐτοῦ συντρόφων, τῆς Ἀπάτης καὶ τῆς Ἐπιβουλῆς. Τὴν ἀκολουθεῖ δὲ περίλυπός τις καὶ σκυθρωπὴ γυνὴ, ῥακενδύτις, ἡ Μετάνοια, ἥτις στρέφει τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς τὰ ὀπίσω κατησχυμένη καὶ ἀτενίζει πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, ἐπερχομένην. Ἔργον πολυσύνθετον ἀληθῶς, καὶ ὅπερ ἠδύνατο εἰσέτι νὰ ἐκταθῇ ἐπ᾽ ἄπειρον, ἐπειδὴ ἀναρίθμητοι εἰσὶν αἱ κακίαι καὶ ἀρεταὶ ἡμῶν, καὶ συνέχονται διὰ δεσμῶν μυρίων. Ὁ θεατὴς προσηλοῦτο, ἠσθάνετο τὸ πνεῦμα τῆς εἰκόνος, ἐμάντευεν ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον τὴν ἔννοιαν ἑκάστου προσώπου, καὶ ἠὐφραίνετο διὰ τὸ διορατικὸν αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ εἶναι ἆρά γε οὗτος ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς τέχνης; Ἔχουσί τι αἱ τοιαῦται λεπταὶ καὶ σοφαὶ ἐπίνοιαι ὁμοιάζον ἔμπνευσιν; Δὲν τολμῶ νὰ ἐλέγξω πλειότερον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἤρεσεν εἰς τοὺς νεωτέρους διδασκάλους, καὶ τὸ ὁποῖον πολλοὶ, ὑπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκιανοῦ ὁδηγούμενοι, ἠθέλησαν ν᾽ἀναστήσωσιν. Οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ Συκοφαντία ἀντεγράφη ἐπὶ φαβεντιανοῦ κεραμίου, διατηρουμένου ἐν Ῥώμῃ· καὶ χαλκογράφος δέ τις Γερμανὸς, ὁ Holbein, ἀπεμιμήθη αὐτὴν ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐράσμου· καὶ Γάλλος τις ζωγράφος, ὁ Poussin, ἐξωσθεὶς ἐκ Παρισίων, κατηγορεῖτο ζωγραφῶν τὸν τῆς Συκοφαντίας πίνακα, ὅστις ὤφθη ἐν τῷ παλατίῳ Manfrin. Ἀλλ᾽ ὅμως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθέσεως παραπονεῖ τὴν προσοχὴν ταχέως, καὶ μόνον διὰ τῆς ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ δυνάμεως δύναται νὰ παρατείνῃ αὐτήν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦτο κυρίως ἠρίστευεν ἡ τέχνη τοῦ Ἀπελλοῦ, φαντάζεταί τις πόσον ἔξοχον ὑπῆρχε τὸ ἔργον ἐκεῖνο. Προκειμένου περὶ προσωποποιήσεως ἰδεῶν ἀφῃρημένων, ἰδεῶν ἠθικῶν, ἤρκει νὰ εὕρῃ ὁ ζωγράφος ὡραῖα γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν πρότυπα· πᾶν δὲ πρότυπον μετεμορφοῦτο ἀδιαφόρως εἰς κακίαν ἢ εἰς ἀρετὴν, κατὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐθέτησιν, ἣν ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς αὐτό. Ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἀπελλῆς ἠδύνατο νὰ

πράττῃ κατὰ τὰς ἕξεις του, ἀντιγράφων τὴν φύσιν καὶ διευθετῶν ἁρμονικῶς σειρὰν σχεδιογραφιῶν, αἵτινες ἦσαν πάλιν ὁμοιώματα.

Εἰκάζεται, ὅτι πλειοτέραν εὐτολμίαν καὶ ἐπίνοιαν ἐξήλεγχον αἱ εἰκόνες, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλησε νὰ προσωποποιήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τὰ τρομερώτερα καὶ βιαιότερα τῶν φαινομένων αὐτῆς· ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ μορφὴν εἰς τὴν βροντὴν, εἰς τὴν ἀστραπὴν, εἰς τὴν κεραυνοβολίαν. Οὐδεμία σώζεται μέχρις ἡμῶν περιγραφὴ τῶν τοιούτων εἰκόνων, ἐμφαινουσῶν πράγματα δυσκολώτατα παριστώμενα· φαίνεται ὅμως ἡ βροντὴ, ἡ ἀστραπὴ καὶ ἡ κεραυνοβολία ἐπροσωποιοῦντο εἰς γυναῖκας, αἵτινες, διὰ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῶν ἐμβλημάτων αὐτῶν, ἔδιδον εἰς τὸν θεατὴν νὰ ἐννοήσῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Πρὸ πάντων δὲ συμπεραίνεται, ὅτι ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν θὰ ὑπῆρχε λαμπρότατος καὶ ὅτι τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐνσκῆπτον πῦρ θὰ διέχυνεν ἐπὶ τῶν προσώπων ὅλως πρωτοφανεῖς ἀνταυγείας. Βεβαίως ἡ ἐπιτυχία τῆς εἰκόνος τοῦ Κεραυνούχου Ἀλεξάνδρου θὰ ἐνεθάρρυνε τὸν ζωγράφον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ νέου τούτου θριάμβου τῆς γραφίδος του.

Ἓν ἐκ τῶν περιφημοτέρων ἔργων τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο σειρά τις ὁμοιωμάτων, ἐπιτηδείως διατεθειμένων εἰς δρᾶμα. Ἐνῷ κατῴκει εἰς τὴν Ἔφεσον, τὴν θετὴν πατρίδα του, παρέστησε τὸν μέγαν ἱερέα Μεγάβυζον προσφέροντα θυσίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῶν ἱερέων, τῶν θυτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Τὸ τοιοῦτο εἶδος τῶν εἰκόνων εἶναι περίπου ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐν Εὐρώπῃ ἀποκαλεῖται σήμερον ἐπίσημος ζωγραφική. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ πίνακι τούτῳ προσώπων ἦσαν ἀκριβῆ ὁμοιώματα· ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ φαντασία ὀφείλει νὰ προσθέσῃ περὶ αὐτὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν ὡραιότητα τῶν ἐνδυμασιῶν, τὴν ἱερὰν πομπὴν, τὰ δοχεῖα, τὰ ἄνθη, τὰ τιμαλφέστατα κοσμήματα, ἵνα καταλάβῃ ὅλον τὸ μεγαλεῖον καὶ ὅλην τὴν πλουσιότητα τοῦ πίνακος. Ἴσως ἀντίσοιχος πρὸς τοῦτον τὸν πίνακα ὑπῆρχεν ὁ ἄλλος ἐκεῖνος, ὁ παριστῶν τὴν Ἄρτεμιν ἐν τῷ μέσῳ νέων παρθένων θυουσῶν. Ἐπειδὴ ἡ Ἄρτεμις ἦτο ἡ μεγάλη θεότης τῆς Ἐφέσου, ἐνδέχεται ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἠθέλησε νὰ ζωγραφήσῃ καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἱερειῶν τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ τὰ τῶν θυγατέρων τῶν διασημοτέρων πολιτῶν.

Ἀναφέρεται δὲ πρὸς τούτοις παρὰ τῶν συγγραφέων καὶ ἡ εἰ-

κών, τὴν ὁποίαν εἶχε ζωγραφήσει ἐν τῷ Ὠδείῳ τῆς Σμύρνης· αὕτη παρίστα Χάριτα γυμνήν. Ἔτι δὲ ἐζωγράφησε τὴν Τύχην, ὄχι ὀρθίαν, ἀλλὰ καθημένην· τὸν Ἡρακλῆ, ἔχοντα ἀπεστραμμένην τὴν κεφαλήν· ἀλλὰ τόσον ἐπιτήδειαι καὶ λεπταὶ ἦσαν αἱ μικρομέρειαι ἐν ταύτῃ τῇ εἰκόνι, ὥστε ἐξεδηλοῦτο ἡ ὁμοιότης, καὶ ὄχι μόνον ἐμαντεύοντο οἱ χαρακτῆρες τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλκμήνης, ἀλλ' ἐφαίνοντο προφανῶς. Μὴ λησμονήσωμεν καὶ γυμνόντινα Ἥρωα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου, εἰς τόσην ἐντέλειαν ἁμιλλώμενον πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν, ὥστε ὁ θεατὴς ἔφριττεν, ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε ψυχὴν ἡ εἰκὼν, καὶ ὅτι ἡ μορφὴ ἐκείνη ἡτοιμάζετο νὰ κινηθῇ. Ὁ Ἀπελλῆς ἀπεικόνισε προσέτι καὶ ἐκπνέοντας, περὶ ὧν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν ἐκπνεόντων Ἀριστείδου τοῦ Θηβαίου, ὅτι ἐμετροῦντο ἐν ἀγωνίᾳ ψυχῆς ὅσαι στιγμαὶ ζωῆς τοῖς ὑπελείποντο.

Τέλος, τὸ ἀριστούργημα τοῦ Ἀπελλοῦ, ἡ εἰκὼν, ἥτις ἐφείλκυσε τὸν μέγαν θαυμασμὸν τῆς ἀρχαιότητος, ἦτο ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη αὐτοῦ, ἐνθύμημα τῆς ὡραίας Φρύνης, ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ζωγραφῶν· διότι ὁ Ἀπελλῆς ἠγάπα τὰς ἑταίρας, καὶ ἀνεζήτει τὰς περιφημοτέρας αὐτῶν, ὧν ἡ βασιλεία ὑπῆρξεν ὁ αἰὼν ἐκεῖνος. Πρέπει μάλιστα νὰ τῷ χρεωστῶμεν χάριν, ὅτι δὲν ἐποίησε ζωγραφίας ἀσέμνους, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συνείθιζον· ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν παρηκολούθει τὸν ἐξευτελισμὸν τῶν χαρακτήρων. Ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη ἐπωφθαλμιᾶτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἕως οὗ ὁ Αὔγουστος ἠγόρασεν αὐτὴν παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Κῶ ἀντὶ ἑκατὸν ταλάντων, ἰσοδυναμούντων πρὸς 600,000 δραχμῶν, τιμὴ, ἥτις ἀναλογεῖ σήμερον πρὸς πέντε ἑκατομμύρια γαλλικῶν φράγκων. Αὕτη ἡ ἐξαίσιος εἰκὼν ἐτέθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καίσαρος, διότι ὁ οἶκος τῶν Ἰουλίων ἠξίου, ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀφροδίτης. Μετὰ παρέλευσιν καιροῦ ἔπαθέ τινα βλάβην πρὸς τὰ κάτω, ἂν δὲ καὶ προσεκλήθησαν οἱ ἐπιτηδειότεροι ζωγράφοι διὰ νὰ τὴν ἐπιδιορθώσωσιν, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπ' αὐτῆς· ἐξαίρετον δίδαγμα πρὸς τοὺς νεωτέρους βεβηλωτάς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος ἐπροχώρει ἡ σάθρωσις τοῦ ξύλου, καὶ τὰ χρώματα κατεβιβρώσκοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὁ ζωγράφος Δωρόθεος ἀντέγραψε τὸν πίνακα, κατὰ παραγγελίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Οὕτω περιωρισμένος ὑπῆρχεν ὁ κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιεκλείετο ὁ Ἀπελλῆς. Παρ' αὐτῷ ἡ ἐπιστήμη ἐπεκράτει τῆς φαντασίας, ἡ χάρις ὑπερτέρει τῆς γονιμότητος, τὸ πνεῦμα τῆς δυνάμεως, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς ἐφευρέσεως. Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἐζήτει νὰ καταπλήξῃ τὰς ψυχὰς διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἐπροτίμα νὰ θέλγῃ αὐτὰς διὰ τοῦ κάλλους τῶν προσώπων καὶ διὰ τῆς περὶ τὰ καθέκαστα ἐντελείας. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι κύριον μέλημα εἶχε τὴν ἐπεξεργασίαν. Σπουδάσας τὴν φύσιν κατὰ βάθος, ἐπραγματοποίει μετ' ἐξόχου φιλοκαλίας τύπους, τοὺς ὁποίους δὲν ἔπλαττεν αὐτὸς, ἀλλ' ἔβλεπε πρὸ τῶν ὀμμάτων του. Τοὺς ἐξέλεγε, τοὺς συνηρμολόγει, χρείας τυχούσης τοὺς ἀπεθέωνεν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ καταβαίνῃ ἀπὸ τῆς ἰδέας εἰς τὸ σχῆμα, ἀνυψοῦτο εἰς τὸ ἰδανικὸν διὰ τῆς παρατηρήσεως. Ἐμπεφορημένος ἐκ τῶν ἰδεῶν τῶν Σικυωνίων διδασκάλων, συνειθισμένος ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐκπαιδεύσεως νὰ σέβηται τὸ ἔμψυχον πρότυπον καὶ νὰ ὑπερνικᾷ τὰς ἐν τούτῳ δυσκολίας, κάτοχος τῆς εὐκαμπτοτάτης καὶ σοφωτάτης τῶν γραφίδων, συνεβίβασε τὰς χάριτας τῆς ἰωνικῆς περινοίας μετὰ τῶν γενναίων προτερημάτων τῆς δωρικῆς. Ἐκαυχᾶτο ὅτι δὲν παρῆλθεν ἡμέρα χωρὶς νὰ ἐξασκήσῃ τὴν χεῖρά του, θέλων οὕτω νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ θαυμασία ἐπιδεξιότης του ἦτο καρπὸς πολλοῦ καμάτου μᾶλλον ἢ θεόσδοτον δῶρον. Ἀπεστρέφετο πᾶν ὅ,τι προέδιδε τάχος ἢ ἀμέλειαν. Ὅτε ταχύχειρ ζωγράφος, ἐξ ἐκείνων ἴσως, τοὺς ὁποίους οἱ Ἰταλοὶ συνήθως ὀνομάζουσι **fa presto**, τῷ εἶχε δείξει εἰκόνα τινὰ, ἐγκαυχώμενος, ὅτι τὴν ἐζωγράφησεν ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας, «Αὐτὸ φαίνεται, ἀπεκρίθη ὁ Ἀπελλῆς· μάλιστα καὶ ἐντὸς μιᾶς πρωΐας θὰ ἔλεγα ὅτι τὴν ἐζωγράφησες.»

Ἠγάπα νὰ ἐπικρίνῃ, καὶ προεκάλει μάλιστα τὰς ἐπικρίσεις διὰ νὰ ὠφελῆται ἐξ αὐτῶν. Ἐνίοτε ἐξέθετε τὰς εἰκόνας του καὶ ἐκρύπτετο, διὰ ν' ἀκούῃ τί ἔλεγε περὶ αὐτῶν τὸ δημόσιον. Εἶναι πασίγνωστον τὸ ἀνέκδοτον τοῦ σανδαλοποιοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐμέμφετο μίαν ἡμέραν τὰ σάνδαλα, ἅτινα ἐφόρει εἰς τῶν ἡρώων τοῦ Ἀπελλοῦ· τὴν ἐπιοῦσαν τὸ λάθος ἐπεδιωρθώθη· τόσην εἶχεν ὑπομονὴν, καὶ τόσην προσοχὴν ὁ μέγας τεχνίτης ἐκεῖνος, μή ποτε ἀμελήσῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην λεπτομέρειαν! Ἀλλ' ἡ ἐκπόνησις δὲν ἄφινεν ἴχνη εἰς τὰ ἔργα τοῦ διδασκάλου· τὸ πρὸς τὰς πρακτικὰς μεθόδους σέβας αὐτοῦ δὲν ἐδέσμευε τὴν φύσιν, οὐδὲ

τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲ τὴν χάριν. Κατέχων ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸ μέτρον ἐκεῖνο, ὅ ἐστιν ἡ οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐγίνωσκε νὰ ἐπέχῃ ἐγκαίρως, ἀφικνούμενος μέχρι τῆς ὡριμότητος, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν ἀκμὴν τῆς ἐντελείας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον ὑπερεῖχε τοῦ Πρωτογένους, ὅτι ἐγκαίρως ἔπαυεν ἐφαπτόμενος τῶν εἰκόνων αὐτοῦ.

Ἡ ἰχνογραφία του τόσον ἦτο ἀσφαλὴς καὶ ἀκριβὴς, ὥστε ἐξισοῦτο μετ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου· συνήρπαζε τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον καὶ τὴν ἰδιαιτέραν καλλονὴν οὕτως, ὥςε τὰ διὰ χειρός του ὁμοιώματα ἦσαν ἀληθέστερα τῶν πρωτοτύπων. Τὸ μνημονικὸν τὸν ἐβοήθει τὰ μέγιστα· ἔμενον εἰς αὐτὸ ἐντετυπωμένα τὰ σχήματα, αἱ γραμμαὶ, πᾶσα ὁμοιότης. Ἤρκει εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ ἅπαξ μόνον τινὰ τῶν οἰκείων τοῦ Πτολεμαίου, διὰ νὰ τὸν σχεδιογραφήσῃ ἐκ μνήμης, καὶ ὅλη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἡ αὐλή. Οἱ Ἕλληνες ἀστρολόγοι ἠξίουν, ὅτι, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν εἰκόνα τινὰ τοῦ Ἀπελλοῦ, εὐκολώτατα ἐμάντευον πόσα ἔτη ἔζησεν ὁ ἀπεικονιζόμενος, καὶ πόσα ἔμελλεν εἰσέτι νὰ ζήσῃ. Ἀπεστρέφετο τὰς ἐπιδείξεις ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἀγαπῶν τὴν εὐγενῆ ἁπλότητα. Ὅτε ζωγράφος τις τῷ ἐδείκνυε μίαν Ἑλένην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀπεικονίσει πλήρη κοσμημάτων καὶ στολιδίων τιμαλφῶν, «Μὴ δυνάμενος νὰ τὴν παραστήσῃς ὡραίαν, τῷ εἶπε, τὴν παρέστησες πλουσίαν.» Ἀλλὰ τὸ τρωτὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο ἡ σύνθεσις. Κατὰ τοὺς εἰδήμονας ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ὁ Σικυώνιος Μέλανθος συνέθετε τὰς εἰκόνας αὐτοῦ τεχνικώτερον ἢ ὁ Ἀπελλῆς· προσετίθετο, ὅτι ὁ Ἀσκληπιόδωρος ὑπερεῖχε κατὰ τὴν ὡραιότητα τῶν ἀναλογιῶν καὶ διατάξεων. Ὁ Ἀπελλῆς αὐτὸς, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα καὶ θαυμάσας τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν διδασκάλων, ὡμολόγει ἐν εἰλικρινείᾳ, μετεχούσῃ μετριοφροσύνης καὶ ὁμοῦ δικαίας ἐπάρσεως, ὅτι τῶν μὲν ὑπῆρχε κατώτερος, τῶν δὲ ἀνώτερος κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ προτέρημα, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν κατεῖχεν εἰς βαθμὸν, ὁποῖον αὐτὸς, τὸ ἐξαίσιον ἐκεῖνο θέλγητρον, τὸ ὁποῖον ἀποκαλεῖται χάρις· ἅπαντες δὲ οἱ σύγχρονοί του ἐπεβεβαίουν ταύτην τὴν κρίσιν.

Ὅστις θέλει νὰ φαντασθῇ τί πρέπει νὰ ἦτο ἡ χάρις τῆς ἀρχαίας τέχνης μετὰ τὸν Φειδίαν καὶ Ζεῦξιν, μετὰ τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Πραξιτέλην, ἂς προσέξῃ εἰς τὸν Κορρήγιον, τὸν Λεονάρδον Δεβίγκην καὶ τὸν Ῥαφαὴλ, καὶ ὑπὸ τὰς ἐκ τῶν ἔρ-

γων αὐτῶν οὐρανίας ἐντυπώσεις, ἂς συγχύσῃ αὐτὰς, ὡς τὰ ἐκλεκτότερα τῶν ἀρωμάτων· καὶ πάλιν ὅμως ἀμφιβάλλω ἂν πλησιάσῃ ἀρκούντως εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ ἡ Ἑλλὰς, ἐκείνη ἡ μήτηρ τῶν γοητειῶν καὶ τῶν μειδιαμάτων, ἡ βρίθουσα ἔργων πνεόντων τὴν χάριν καὶ τὴν ἰδανικὴν τρυφὴν, ἐξεπλήττετο ἐνώπιον νεοφανοῦς τινος τοιούτου πράγματος καὶ τὸ ἐθεώρει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπαγωγὸν καὶ ἀνώτερον, πάντως ὁ Ἀπελλῆς ὑπῆρξε θαυμάσιος γόης. Πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἡ χάρις ἦτο τὸ οἰκειότατον καὶ ὁμοῦ ἀνερμηνευτότατον τῶν πραγμάτων· ὅλοι ἠσθάνοντο αὐτὴν ἐξ ἐνστίγματος, ἐξ ἀμέσου τινὸς παλμοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπεχείρει νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τί συνέκειτο. Ἐποίησαν αὐτὴν θεότητα, καὶ τὴν ἐλάτρευον. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπλήρωσε τὸν σεβασμὸν, ὃν ὤφειλεν εἰς τὴν ἐμπνέουσαν αὐτὸν θεὰν, ζωγραφήσας αὐτὴν ἐν τῷ Ὠδείῳ τῆς Σμύρνης. Περὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων, οὗτοι μὴ εὑρίσκοντες πῶς νὰ ἐκφράσωσι τὴν συγκίνησιν, ἣν ἠσθάνοντο ἐνώπιον τῶν ἔργων τοῦ Ἀπελλοῦ, μετήρχοντο τὴν λέξιν venustas, ὡς θέλοντες νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἦσαν αὐτόχρημα ἡ ὡραιότης, ἡ χάρις, ἡ ἀκάθεκτος δύναμις, ἡ οὐσία αὐτὴ τῆς Ἀφροδίτης. Πῶς λοιπὸν οἱ μεταγενέστεροι δύνανται νὰ φαντασθῶσιν, ἔστω καὶ βαναύσως, τὴν τοιαύτην γοητείαν, αὐτοὶ, οἵτινες οὐδέποτε εἶδον, καὶ οὐδέποτε θὰ ἴδωσιν, ἐλάχιστον ἴχνος ζωγραφίας τοῦ Ἀπελλοῦ; Πᾶν ὅ,τι εἰκάσωσιν εἶναι ἄγονον, διότι, διὰ νὰ πλάσῃ τις ἐν τῇ διανοίᾳ πρόσωπόν τι τοῦ Ἀπελλοῦ, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τόσην μεγαλοφυΐαν, ὅσην ἐκεῖνος. Ἐὰν ἡ ζωγραφικὴ θέλγῃ διὰ τῶν εἰκόνων μᾶλλον ἢ ἡ γλυπτικὴ διὰ τῶν ἀγαλμάτων· ἐὰν οἱ ζωγράφοι, ἐνόσῳ ζῶσιν, ἦναι δημοτικώτεροι τῶν γλυπτῶν, ὁ χρόνος ὅμως ἐκδικεῖ ἔπειτα τοὺς γλύπτας καὶ τοὺς ἀνυψοῖ. Μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιτεσσάρων αἰώνων, τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος μᾶς ἀποκαλύπτουσιν εἰσέτι τὸν Φειδίαν, ἐνῷ ὁ Ἀπελλῆς ὅλος ἀπέθανε.

Τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, ἐκ μαρτυριῶν τῶν συγγραφέων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἐδίδετο εἰς τὰ χρώματα, ἐκτρεπόμενος ἐκ τῶν σοβαρῶν τόνων τῆς σχολῆς τῆς Σικυῶνος, ἐξ οὗ καὶ ἐφαίνετο ἡ ἀσιανὴ αὐτοῦ φύσις, διότι οἱ Ἰόνιοι ἠγάπων τὴν λαμπρότητα, τὰς ζωηρὰς καὶ ἀνθηρὰς ἀποχρώσεις. Καὶ ὁτὲ μὲν ἔδιδεν εἰς τὰς θεάς του ἢ εἰς τὰς ἀπεκθειασμένας ἑταίρας σάρκα λευκὴν καὶ φαεινὴν, οὐδόλως παρεμφερῆ πρὸς τὴν τοῦ

αἵματος τῶν θνητῶν, ὁτὲ δ' ἐπέχεεν εἰς τὸ στῆθος καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς φλογώδεις ἀνταυγείας τοῦ κεραυνοῦ, τὸν ὁποῖον ἐκράτει, καὶ τόσον ἰσχυρὰν ἐνεποίει εἰς τὸν θεατὴν ἐντύπωσιν, ὥστ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἔβλεπε τὸν βασιλέα τοῦ Ὀλύμπου. Συγχρόνως δὲ, φοβούμενος τὴν τάσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε, τοῦ νὰ ἐπιχέῃ δαψιλῶς τὴν ὠχρότητα ἢ τὴν λάμψιν, προσεπάθει νὰ συγχωνεύσῃ τὰς χροιὰς, μεταβιβάζων αὐτὰς ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἀνεπαισθήτως ἀπὸ τῆς σκιᾶς εἰς τὸ φῶς· τὰ σκιερὰ μέρη ὑπεστήριζον καὶ ἀνέδιδον τὰ φωτεινά. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς τέχνης ἐπέδωκεν ἐκ τῶν νεωτέρων ζωγράφων τῆς Εὐρώπης πρὸ πάντων ὁ Ἰταλὸς Λεονάρδος Δεβίγκης. Δὲν ἤρκει δὲ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς γλυκυτέραν τινὰ καὶ τελειοτέραν ἁρμονίαν μετήρχετο καὶ ἄλλο τι μυστήριον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε μόνος αὐτός. Ἀφοῦ ἀπετελείωνε τὸν πίνακά του, ἔχριεν αὐτὸν διά τινος βερενικίου, ἀπαλύνοντος μὲν τὰ λαμπρότερα τῶν μερῶν, λαμπρύνοντος δὲ τὰ σκιερώτερα· τὸ χρίσμα τοῦτο, καίτοι ἐπαισθητὸν εἰς τὴν ἀφὴν, ἦτο λεπτὸν καὶ διαφανὲς, καὶ μακρόθεν ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔβλεπε τὴν ζωγραφίαν διὰ ὑάλου. Ἐκ τίνος κομμιδίου συνέκειτο τὸ βερενίκιον τοῦτο; ἐκ τοῦ πολυτίμου ἆρά γε ἐκείνου τῆς Χίου, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ νεωτέρα τέχνη μεταχειρίζεται; Ὁ Ἀπελλῆς ἔκρυψε τὴν ἐφεύρεσίν του ταύτην, ἀποσιωπήσας αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ συνέγραψε πραγματείας περὶ ζωγραφικῆς, καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὰς εἰς τὸν Περσέα, μαθητὴν αὐτοῦ, ὃν προέκρινεν, ἀλλ' ὅστις ἔμεινεν ἄσημος, καὶ μόνον ὁ διδάσκαλος ἔσωσεν ἐκ τῆς τελείας λήθης τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἐάν τις παραβάλῃ τὸν Ἀπελλῆ, τὸν μέγαν ζωγράφον τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, πρὸς τὸν Πολύγνωτον, τὸν μέγαν ζωγράφον τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, βλέπει ἔκ τε τῆς ἀντιθέσεως τοῦ βίου των καὶ ἐκ τῶν ἔργων, πόσον διαφέρουσιν αἱ ἐποχαὶ, πόσον, ἐν διαστήματι ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν, ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἠλλοιώθη καὶ ἡ τέχνη ἠλαττώθη. Ἀμφότεροι οἱ καλλιτέχναι οὗτοι ἀποδημοῦσιν ἐκ τῆς πατρίδος καὶ διαμένουσιν εἰς διαφόρους τόπους, ἀλλ' ὁ μὲν Πολύγνωτος διὰ νὰ ζῇ ἀνεξάρτητος, ὁ δὲ Ἀπελλῆς διὰ ν' ἀρέσκῃ εἰς τοὺς βασιλεῖς· ὁ μὲν δίδει τὰ ἔργα του ἀμισθὶ, ὁ δὲ ἀντὶ χρυσίου πολλοῦ· ὁ μὲν παρακαλεῖται ὑπὸ τῶν περιφημοτέρων πόλεων, προσφερουσῶν εἰς τὴν γραφίδα του τοὺς ναοὺς αὐτῶν, στολισμοῦ χρείαν ἔχον-

τας, ὁ δὲ ἐπιδιώκει τὴν εὔνοιαν τῶν τυράννων καὶ φοβεῖται τὴν ὀργὴν αὐτῶν. Ὁ Πολύγνωτος, ἐλεύθερος ἐν ταῖς ἐλευθέραις δημοκρατίαις, παρίσταται ἰσότιμος πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν, μόνας τὰς τιμὰς τοῦ Πρυτανείου ἀποδεχόμενος, καὶ τὰ ἀγαθά του εἰς τοὺς λαοὺς μεταδίδων· ὁ Ἀπελλῆς, φιλόγελως, ἁβρὸς, εὐφυὴς, μόλις τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρός του διασώζει ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους τῶν αὐλῶν. Ἀμφότεροι ἠράσθησαν τῶν ὡραίων γυναικῶν· ἀλλ' ὁ μὲν Πολύγνωτος ἐλάμβανεν ἐρωμένην τὴν Ἐλπινίκην, θυγατέρα καὶ ἀδελφὴν βασιλέων, ἐνῷ ὁ Ἀπελλῆς ἦγεν εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἑταίραν Λαΐδα, ἣν ἀπήντα εἰς τὴν βρύσιν, ἢ βασιλικήν τινα παλλακὴν, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος κατεδέχετο νὰ παραιτήσῃ εἰς αὐτόν. Ὁπουδήποτε παρουσιάζετο ὁ Πολύγνωτος, τὸν ἐδεξιοῦντο ὡς θριαμβευτήν· ὁ δ' Ἀπελλῆς ἐφοβεῖτο χώρας τινὰς, ἔνθα ἐβασίλευον ὅσοι τῶν ἡγεμόνων δὲν τῷ ἦσαν εὐμενεῖς. Ὁ Πολύγνωτος ἐθεώρει τὴν τέχνην ὡς πρᾶγμα ἱερὸν, εἶδος ἱερατείου· ὁ Ἀπελλῆς ἤσκει ἐπὶ τῆς τέχνης βασιλείαν πραεῖαν, δελεαστικὴν, γενναίαν, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὑπῆρχεν αὐλικός. Διὸ καὶ αἱ συνθέσεις τοῦ Πολυγνώτου ἔχουσί τι μεγαλόφρον καὶ τολμηρόν. Ὁ Πολύγνωτος ἁμιλλᾶται μετὰ τοῦ Ὁμήρου ὡς περίνοια πρὸς περίνοιαν· εἰκονίζει τὰς μάχας τῶν ἡρώων, τοὺς ἄθλους τῶν ἡμιθέων, τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων, ἢ τὴν πολυθρύλλητον τῆς Τρωάδος ἅλωσιν, τὴν βρίθουσαν διδαγμάτων καὶ μεγαλείου τραγικοῦ. Τοὐναντίον δὲ ἐνδοιασμός τις καὶ ποιόν τι πάθος πρὸς τὰ πραγματικὰ δεσμεύουσι τὸν Ἀπελλῆν πρὸς τὴν γῆν, πρὸς τὸν ἐνεστῶτα χρόνον, πρὸς τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον κάθηται ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν του διὰ νὰ ζωγραφηθῇ. Πόῤῥω ἀπέχει τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνσαρκώσεων τῆς θείκης περινοίας· πόῤῥω τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν, τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκους, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ὀδυσσέως· πόῤῥω τοῦ Μαραθῶνος ἢ τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τῶν ἐνδόξων εἰκόνων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, πρὸ τῶν ὁποίων ἔπαλλεν ἡ καρδία τῶν Ἑλλήνων, διδασκουσῶν αὐτοὺς ν' ἀγαπῶσιν ἔτι μᾶλλον τὴν πατρίδα! Νῦν πρόκειται νὰ ἐξευγενισθῶσιν οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς τοῦ πανούργου Φιλίππου, πρόκειται νὰ σκεπασθῇ τὸ ἐλάττωμα τοῦ ὡραίου Ἀλεξάνδρου, ἔχοντος τὸν ἕτερον τῶν ὤμων προέχοντα, πρόκειται νὰ κρυβῇ ὁ τυφλὸς ὀφθαλμὸς τοῦ Ἀντιγόνου, πρόκειται νὰ χρεμετίσωσιν οἱ ἵπποι εἰς τὴν

θέαν τοῦ Βουκεφάλου, ἵνα ἀποδειχθῇ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ ἵππος ὑπῆρχε πανόμοιος. Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπελλοῦ ἦσαν ἀναμφιβόλως τελειόταται διὰ τὴν ἀμίμητον ἐπεξεργασίαν, ἀλλ' ἐντὸς ὁποίων ὁρίων στενῶν περιείχετο ἡ τελειότης των! Ὅταν ὁ Πολύγνωτος ἐγήρασεν, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη ὑπὲρ ἄλλοτέ ποτε πρὸς τὰς σοβαρὰς σκέψεις, πρὸς τὰς θρησκευτικάς· ἐθεώρει τὸν θάνατον γελῶν, ἠρέσκετο ἐμβαθύνων εἰς τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν τύχην τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, καὶ, ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τούτων σκέψεων ἐμπνεόμενος, ἐζωγράφησεν ἐπὶ τῶν πλατυτάτων τοίχων τῆς Λέσχης τῶν Δελφῶν τὰ Ἠλύσια, χώραν τῶν μακάρων, τὸν Ἅδην, χώραν τῶν φαύλων, θέλων νὰ δώσῃ εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ τροπὴν ἠθικὴν, φιλοσοφίαν εὔγλωττον, βαθέως συγκινοῦσαν τὸν θεατήν. Ὁ δὲ Ἀπελλῆς, ὅταν ἠσθάνθη ὅτι ἤγγιζεν εἰς τὸ τέρμα τοῦ βίου του, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κὼ, ἐκάθησεν ἐνώπιον τοῦ ἀριστουργήματός του, τῆς Ἀναδυομένης Ἀφροδίτης, δηλαδὴ ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τῆς ἑταίρας Φρύνης, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ποιήσῃ καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην ἔτι ὡραιοτέραν, ἤτοι ἔτι γλυκυτέραν, ἔτι δελεαστικωτέραν. Ἑνὶ λόγῳ, προέβη εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς πάλης πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὰς ἰδίας του δυνάμεις· ἡ ψυχή του οὐδὲν ἄλλο ἐγίνωσκεν ἰδανικὸν εἰμὴ τὸ σχῆμα, οὐδεμίαν ἄλλην μέριμναν εἰμὴ τὴν ὑλικὴν ἐντέλειαν. Τὸ γῆρας τῶν δύο μεγάλων ζωγράφων συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου βίου των καὶ συγκεφαλαιοῖ αὐτόν. Καὶ ἰδοὺ τί ἐξάγεται· ὅτι αἱ θωπεῖαι τῶν βασιλέων ἐνίοτε εἶναι ὀλεθριώτεραι τῆς δυσμενείας των, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν τοσοῦτοι ἄνθρωποι συκοφαντοῦσιν ἢ ἀποκηρύττουσι, διπλασιάζει τὴν δύναμιν τῆς περινοίας, ἀφίνουσα εἰς αὐτὴν ἅπασαν τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῆς.

Beulé.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΑΘΩΝΑ.

Ὁ περιηγούμενος τὰς πεπολιτισμένας τοῦ κόσμου χώρας εὑρίσκει μὲν εἰς ἑκάστην ἐξ αὐτῶν ποικιλίαν καὶ διαφορὰς σημαντικὰς, οὐχ ἧττον ὅμως δὲν ἐξέρχεται τοῦ ὁμοιομόρφου ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ φαινομένῃ ποικιλίᾳ πανταχοῦ ἀπαντᾶται. Οὕτως ὁ ἀπὸ Γερμανίας εἰς Γαλλίαν, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς Ἀγγλίαν, καὶ ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμερικὴν μεταβαίνων θέλει ἀπαντήσει λαοὺς, διαφέροντας μὲν κατὰ τὰ καθέκαστα τοῦ πολιτεύματος, ἐν τούτοις μὴ παύοντας τοῦ ἀποτελεῖν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν.

Ἵνα ἀπαντήσῃ ὁ περιηγητὴς ἰδιάζον τι καὶ οὐσιωδῶς διαφέρον τῶν συνήθων κοινωνιῶν, ὀφείλει νὰ φέρῃ τὸ βῆμα εἰς τὰς εὐαρίθμους ἐκείνας γωνίας τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ὅπου αἱ κοινωνικαὶ προλήψεις διατελοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐξωστρακισμέναι, καὶ ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος ἀπεφάσισε νὰ βιώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπερίσπαστος ὑπὸ περιττῶν κοσμικῶν μεριμνῶν. Ἐκεῖ δύναται ν' ἀναπνεύσῃ ἀέρα, οὕτως εἰπεῖν, ἀμόλυντον, καὶ ν' ἀπολαύσῃ τοῦ ἄκρου πάντων τῶν ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης πρὸς ἑαυτόν· διότι οὐδείς ποτε, ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας βιῶν καὶ ἀναστρεφόμενος, δύναται νὰ εἴπῃ ἐν συνειδήσει: «Εἶμαι ἐλεύθερος!»

Μία τῶν ἐξαιρετικῶν θέσεων τῆς γῆς, ἓν τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων προτειχισμάτων κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τοῦ καταπλημμυρίσαντος τὸν κόσμον βιωτικοῦ σάλου, εἶναι ἡ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις περίεργος Ἀθωνῖτις χώρα, τὸ κρησφύγετον τῶν φίλων τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Ῥίπτων τις τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, θέλει ἀπαντήσει εὐχερῶς τὸν προβλῆτα τοῦτον κολοσσὸν, ἀποτελοῦντα τὴν βορειοτέραν προεκβολὴν τῆς τριγλώχινος Χαλκιδικῆς χερσονήσου, καὶ προνεύοντα εἰς τὸ πέλαγος μεγαλοπρεπέστερον τῶν λοιπῶν συναδέλφων ἀκρωτηρίων. Ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Ἄθωνος εἶναι ἐκ τῶν μοναδικῶν.

Κείμενον τὸ διάσημον τοῦτο ὄρος πρὸς τὸ στόμιον τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐν τῷ μέσῳ δύο παραλλήλων θαλασσῶν, ἔχει λίαν εὐάρεστον τὸν ὁρίζοντα, ἐπειδὴ κατέχει τὴν ὡραιοτέραν μοῖραν εἰς τὴν γεωγραφικὴν σφαῖραν, ὑπὸ τὴν εὔκρατον ζώνην, μὲ φυσικὰς τῳόντι χάριτας, μὲ κατασκίους κοιλάδας, καὶ ἀλσώδεις φάραγγας, μὲ πλήθη δένδρων παντοδαπῶν, καρποφόρων τε καὶ κάρπων. Αἱ κατὰ μέρη πεδιάδες, τὰ αὐτοσχέδια παράλια, μάλιστα τὰ ἐκ τῶν Ἀθωνικῶν ὑψωμάτων καταλειβόμενα ἄφθονα καὶ ἀδροσιστικὰ νάματα, τὰ πάντα χορηγοῦσι τῳόντι εἰς τὸν θεωρητικὸν νοῦν ἀφορμὰς ἐμπνεύσεως πρὸς ἠθικὴν εὐθυμίαν, γαλήνην πνεύματος καὶ πόθον φιλοσοφίας· πάντα ταῦτα εἰσὶ τόσα θέλγητρα τῶν αἰσθήσεων, ἀνυψοῦντα τὴν ἐν θεοσεβέσι στοχασμοῖς διαβιῶσαν ψυχὴν πρὸς τὸν Θεόν.

Εἰς τοιαύτην εὐχαριν γῆν κατῴκει τὸ πάλαι κοινωνία, συνισταμένη κατὰ πόλεις. Ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρει, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, φίλοι τῆς ἡσυχίας, ἀπεσύροντο ἐκ τῶν πόλεων καὶ κατῴκουν τὸν Ἄθωνα, ὅπως φιλοσοφῶσι θεωρητικώτερον καὶ μελετῶσι τὴν φύσιν.

Ἀλλὰ πρὶν ἡ προβῶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐντυπώσεων, ὅσας προξενεῖ εἰς τὸν φιλοπερίεργον παρατηρητὴν ἡ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἄθωνος περιήγησις, καλὸν ἡγοῦμαι νὰ προτάξω σύντομον ἱστορικὴν ἀφήγησιν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τῆς χώρας ταύτης μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καθόσον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω τὰ κατ' αὐτὴν ἔκ τε τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, καὶ ἐκ τῶν σωζομένων εἰσέτι ἀρχαίων χειρογράφων ἔτι τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μοναστηρίων.

Α'.

Αἱ πρῶται περὶ Ἄθωνος ἱστορικαὶ γνώσεις ὑπάρχουσι λίαν συγκεχυμέναι καὶ ἀσαφεῖς· μόνον δὲ παρὰ Θουκυδίδῃ καὶ Πλουτάρχῳ ὀλίγα τινὰ ἀκροθιγῶς πως καὶ ἐν παρόδῳ ἀπαντῶνται,

καὶ τοῦτο, καθόσον οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι λαμβάνουσιν ἀφορμὴν ἐκ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τῶν Περσῶν βασιλέων Δαρείου καὶ Ξέρξου.

Ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος ἐξηγεῖται σαφέστερον. Διορίζει τὴν θέσιν τοῦ Ἄθωνος, καὶ διαγράφει ἀκριβῶς τὰς οἰκουμένας τότε πόλεις ὑπὸ μικτῆς κοινωνίας, ἑλληνικῆς τε καὶ βαρβαρικῆς: «Ὁ γὰρ Ἄθως ἐστὶν ὄρος μέγα τε καὶ οὐνομαστὸν, ἐς θάλασσαν κατῆκον, οἰκημένον ὑπὸ ἀνθρώπων. Τῇ δὲ τελευτᾷ ἐς τὴν ἤπειρον τὸ ὄρος χερσονησοειδές τε ἐστι, καὶ ἰσθμὸς ὡς δυώδεκα σταδίων· πεδίον δὲ τοῦτο καὶ κολωνοὶ οὐ μεγάλοι ἐκ θαλάσσης τῆς Ἀκανθίων ἐπὶ θάλασσαν τῆς ἀντίον Τορώνης. Ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ τούτῳ, ἐς τὸν τελευτᾷ ὁ Ἄθως, Σάνη πόλις Ἑλλὰς οἰκηταί· αἱ δὲ ἐντὸς Σάνης, ἔσω δὲ τοῦ Ἄθω οἰκημέναι, εἰσὶν αἵδε, Δῖον, Ὀλόφυξος, Ἀκρόθωον, Θύσσος, Κλεωναί.»

Πρώτην λοιπὸν τῶν Ἀθωνιάδων πόλεων ἀπαντῶμεν τὸ Δῖον, κείμενον κατὰ τὴν θέσιν ὅπου σήμερον ἀνεγείρεται ἡ μεγαλοπρεπὴς μονὴ τοῦ Βατοπεδίου. Δευτέραν πόλιν εὑρίσκομεν τὴν Ὀλόφυξον, κατοικουμένην ὑπὸ βαρβάρων, ἐκτεινομένην δὲ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὑψηλῶν λόφων, τῶν συγκροτούντων τὰ πρὸς τὸν Ἄθωνα κατ' ἀναλογίαν βουνά· εἰς τὰ ἐρείπια ταύτης, ἐν ὁμαλῷ τόπῳ, ὑπάρχει σήμερον ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοθέου. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως ταύτης ἦτο λίαν ἐπιτήδειος πρός τε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀναγκαίων, καὶ διὰ τὰς μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν σχέσεις τῶν κατοίκων.

Προχωροῦντες κατ' εὐθεῖαν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὄρους, εὑρίσκομεν κατὰ μέτωπον τοῦ Ἄθωνος τὴν Ἀκρόθωον ἢ Οὐρανόπολιν, ἥτις ἦν μᾶλλον πολίχνη· μικρὰ δὲ λείψανα καὶ ἐρείπια καὶ τείχη τῆς ἀρχαιότητος φαίνονται ἄχρι σήμερον. Ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ Νυμφαίου λεγομένου ἀκρωτηρίου, μεταξὺ τῶν δύο βορειονοτίων θαλασσίων πτερύγων, ἔκειτο ἡ πόλις Θύσσος, ἧς καὶ ἐρείπια κατὰ τόπους ἀναγνωρίζονται· ἀντὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀκμάζει σήμερον ἡ μεγίστη μονὴ τῆς Λαύρας.

Τέλος, κατὰ τὴν νότιον ἀκτὴν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου, πρὸ τῆς Σιγγιτικῆς νοτίου θαλάσσης, ἔκειτο ἡ μητρόπολις τῶν Κλεωνῶν, ἥτις διεγνώσθη ἔκ τινων σημείων ἀρχαιότητος, οἷον κεράμων, δακρυδόχων καλπῶν, λίθων διαυγῶν, μαρμάρων λευκοτάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθη τεμάχιον φέρον

τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν Δῆμος Ἀθηνοδώρου. Ὀλίγον ἄνω τῆς θέσεως ταύτης εἶναι σήμερον ἡ τοῦ Ἁγίου Παύλου μονή.

Ἀναμφίβολον, ὅτι αἱ πόλεις αὗται ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Ἀθηναίων ὡς συμμαχικαὶ πόλεις, καίτοι ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων κυβερνώμεναι. Κατὰ τοῦτο μᾶς πιστοποιεῖ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, διηγούμενος καὶ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ὑπετάγησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Μακεδόνων. Ἀκολούθως Βρασίδας, ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγὸς, ἀφοῦ ὑπέταξε πλείστας ὅσας συμμαχικὰς πόλεις κατὰ παρακίνησιν τοῦ βασιλέως Περδίκα, στρατεύσας ἐπὶ τὸν Ἄθωνα, τινὰς μὲν τῶν συμμαχικῶν πόλεων ἔπεισεν ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, τινὲς δὲ ὑπετάγησαν, καὶ αἱ ἀντιστᾶσαι κατεστράφησαν ἐξ ὁλοκλήρου.

Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ σημαντικώτερον γεγονὸς εἶναι ἡ πρώτη τῶν Περσῶν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε καὶ ἀνεδέχθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαρείου Μαρδόνιος, ὅπως φανῇ παρέχων γενναίαν ἐκδούλευσιν εἰς τὸν κύριόν του. Ἐντοσούτῳ ἀγωνιζόμενος νὰ παραπλεύσῃ τὸ συνεχῶς τρικυμιῶδες ἀκρωτήριον τοῦ Ἄθωνος, ἵνα κυριεύσῃ πρότερον τὰς παραλίους χώρας, κατεποντίσθη μετὰ τριακοσίων πλοίων καὶ εἰκοσακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν. Τοῦτον δὲ τὸν κίνδυνον φοβούμενος μετὰ ταῦτα ὁ τοῦ Δαρείου υἱὸς Ξέρξης κατὰ τὴν δευτέραν εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατείαν, διώρυξε τὸν ἰσθμὸν, εἰς ὃν ὁ Ἄθως τελευτᾷ, καὶ διεξεπεραίωσεν οὕτω τὸν ναυτικόν του στόλον εἰς τὴν ἀντιπέραν θάλασσαν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπου ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθωνος συνάπτεται μετὰ τῆς Χαλκιδικῆς πεδιάδος, ἔκειτο ἡ πόλις Ἄκανθα, ἐξ ἧς καὶ ὁ ἰσθμὸς ἐκλήθη Ἀκάνθιος.

Εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος παρεγένετο καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ἐνῷ δ' ἐσκέπτετο ποῦ νὰ κτίσῃ πόλιν, δι' ἧς ν' ἀπαθανατισθῇ ἡ δόξα του, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ ἀρχιτέκτων Στησικράτης, καὶ ἐζητήσατο τὴν ἄδειαν νὰ διατμήσῃ τὴν ὑπερήφανον κορυφὴν τοῦ Ἄθωνος εἰς ἀνδριάντα, ἢ μᾶλλον κολοσσὸν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, μιᾷ τῶν χειρῶν κρατοῦντα πόλιν ὀχυροτάτην καὶ πολυάνθρωπον, ἀπὸ δὲ τῆς ἑτέρας προχέοντα βαθυκοίτην ποταμόν. Ἀγνοοῦμεν διὰ ποίους λόγους ὁ μεγαλεπήβολος κοσμοκράτωρ ἀπηξίωσε νὰ παραδεχθῇ τὸ θαυμαστὸν σχέδιον τοῦ Ἕλληνος ἀρχιτέκτονος.

Ἀκολούθως, ὅταν τὴν τῶν Μακεδόνων κοσμοκρατορίαν διε-

δέχθη ἡ τῶν Ῥωμαίων, ἡ Χαλκιδικὴ γῆ ὑπέστη πλείστας ὅσας ἀλλοιώσεις, αἱ πλειότεραι δὲ τῶν Ἀθωνικῶν καὶ τῶν πέριξ παραλίων πόλεων ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τῆς ἀκορέστου δόξης τῶν Καισάρων. Τότε καὶ ναοὶ πλεῖστοι τῆς ἀρχαίας λατρείας περίφημοι κατεκάησαν, καὶ πολλοὶ τῶν Χαλκιδέων, φεύγοντες τὰς καταδρομὰς καὶ τὸν καταπιεσμὸν τοῦ ἐχθροῦ, μετῴκησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

Τὰ δεινὰ ταῦτα ἐξηκολούθουν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ. Τοὐντεῦθεν ἄρχεται ἄλλη φάσις ὑπὸ τὸ παντοκράτορ ἔμβλημα τῆς χριστιανωσύνης, καὶ ἔκτοτε εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος, ἀντὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν συνοικιῶν, τὰς ὁποίας αἱ καιρικαὶ περιστάσεις ἐξ ὁλοκλήρου κατέστρεψαν, βλέπομεν χοροὺς μοναστῶν καὶ μεγαλοπρεπῆ ἱερὰ σκηνώματα, ἀφοῦ καὶ τοῦ τόπου τούτου αἱ φυσικαὶ χάριτες συνεφώνησαν πρὸς τὰς πνευματικὰς διαθέσεις τῶν διαδεχθέντων τοὺς φιλοσόφους Ἕλληνας μοναχῶν. Ἐνταῦθα, ἀπ' ἀρχῆς τῶν κατ' αὐτῆς διωγμῶν, εὗρεν ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐπέραστον ἀνάπαυσιν, ἐν μέσῳ μυρίων αἱρέσεων ἀναστρεφομένη.

Πότε ἀκριβῶς τὴν τύρβην τῶν πόλεων διεδέχθη ἐπὶ τῆς Ἀθωνίτιδος χώρας ἡ μοναχικὴ γαλήνη, εἶναι σκοτεινὸν καὶ ἀβέβαιον. Ἡ κοινὴ φήμη θέλει τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, (300 μ. Χρ.) τὸν ἥρωα τοῦτον τῆς Ἐκκλησίας, μετῳκίσαντα τοὺς ἐν αὐτῇ κατοίκους εἰς ἄλλα μέρη, καὶ ἀφιερώσαντα τὸν τόπον εἰς κατοικίαν μοναχῶν. Καίτοι δὲ τὸ μοναχικὸν πολίτευμα συνέστη ἀπ' αὐτῆς τῆς Α΄ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀπόδειξις τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ Θηβαΐδα καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἰνδίαις πολυπληθῆ κοινόβια καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἡσυχαστῶν σκηνώματα, οὐχ ἧττον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οὐδεμίαν ἐπισημότητα εἶχε τὸ Ὄρος.

Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐπίσημος, οὕτως εἰπεῖν, οἰκιστὴς τοῦ Ὄρους ἦν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, κτίσας καὶ τρεῖς αὐτόθι ναούς, ἐν οἷς καὶ τὸν τοῦ Πρωτάτου λεγόμενον, ἐν τῇ πολίχνῃ τῶν Καρεῶν. (α) Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἐν Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ, Λιβύῃ, καὶ ἐν

(α) Καίτοι δοκεῖ ἀμφίβολος ἡ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀνοικοδόμησις μοναστηρίων ἐν Ἄθωνι, φαίνεται ὅμως πιθανὸν, ὅτι ἦσαν ἤδη πρὸ αὐτοῦ ἀποκατεστημένοι μοναχοὶ ἐνταῦθα, μονύδρια διάφορα οἰκοῦντες καὶ ἡσυχαστήρια. Οὕτως ἐν παναρχαίᾳ μεμβράνῃ φέρεται: «Ἐπὶ τῷ ιγ΄ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ ἰσαποστό-

τοῖς ὄρεσι τοῦ Ὀλύμπου, καὶ κατὰ Βόσπορον καὶ Πόντον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων ἔβριθον πλήθη μονῶν καὶ μοναχῶν, τὸ Ὄρος διετέλει ὂν ἀσήμαντον. Ὅτε δὲ ἡ καταστροφὴ τῶν βαρβάρων ἀφ' ἑνὸς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ τῶν παραβατῶν βασιλέων μανία κατεδίωκε σκληρῶς τοὺς μοναχοὺς, καὶ ἰδίως ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ πρώτου εἰκονομάχου, καὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, τότε τὸ Ὄρος ἀπέβη τὸ ἄσυλον καὶ κρησφύγετον αὐτῶν, καὶ ἔκτοτε φαίνεται ἐπαισθητῶς προαχθεῖσα ἡ τῶν μονῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν σκηνωμάτων καὶ κελλίων αὔξησις.

Ἀπὸ τῆς πρώτης λοιπὸν ἐκχριστιανίσεως τοῦ Ἄθωνος, (καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦτέλους τοῦ Γ΄ αἰῶνος, ὅτε ἠκμαζεν ὁ εὐσεβὴς Θεοδόσιος καὶ ἡ διὰ περικαλλῶν καθιδρυμάτων λαμπρύνασα τὸ Ὄρος βασιλὶς Πουλχερία,) μέχρι τοῦ Θ΄ αἰῶνος, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἄθωνι εἰσὶν ἄγνωστα καὶ ἄδηλα, πλὴν ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίου, Ἡρακλείου, Λέοντος τοῦ Κόνωνος, Θεοφίλου καὶ Μιχαὴλ, οἱ βάρβαροι Ὀστρογόθοι καὶ Ἄβαρες, κατὰ διαλείμματα ἐμφανιζόμενοι εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐδῄουν πολλάκις καὶ τὰς παραλίους μονὰς τοῦ Ὄρους· ὥστε οἱ μοναχοὶ ἐβιάζοντο νὰ ἐκλέγωσι τὰ ὀρεινότερα μέρη καὶ τὰ μᾶλλον ἀπόκεντρα, πρὸς ἵδρυσιν τῶν οἰκημάτων αὐτῶν.

Μόνον ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ (866) ἀπήλαυσαν τὰ ἱερὰ σκηνώματα ἐντελοῦς γαλήνης. Ἐν τούτοις οὐδὲν τῶν μεταξὺ ἐπισυμβαινόντων πολιτικῶν προσκομμάτων καὶ ἄλλων περιπετειῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφωνιῶν, οὔτε αἱ τῶν Ἀράβων καὶ Ἀγαρηνῶν ἐπιδρομαὶ, ἴσχυσαν ὅπως παραλύσωσι τὸν ζῆλον τῆς μοναστικῆς πολιτείας, ἥτις προέβαινε πάντοτε βοηθουμένη ὑπὸ τῆς εὐνοίας τῶν πλείστων ἐκ τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων· διότι, ὑπὸ τὴν συνεχῆ ἀδράνειαν τῆς πολιτικῆς, αἱ μέριμναι τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὲρ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθωνος οὐκ ἐπαύσαντο.

Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, γενικὸς ὢν εἰσέτι στρατηγὸς, ὑπερηγάπα τὸν ἐν τῷ Ὄρει διαπρέποντα μοναχὸν Ἀθανάσιον, μεθ' οὗ ἀπεφάσισε καὶ νὰ συμμονάσῃ, ἀνταλλάσσων τὴν δόξαν τοῦ κόσμου διὰ τοῦ μοναχικοῦ τριβωνίου. Ἀλλ' ἡ ἔνδοξος νίκη του κατὰ τὴν Κρήτην καὶ τὰ λοιπὰ ἀνδραγαθήματα, ὅσα ὕψωσαν αὐτὸν μέχρι τοῦ τῆς αὐτοκρατορίας βαθμοῦ, φαίνεται ὅτι μετέ-

λου Κωνσταντίνου ᾠκοδομήθη ὑπὸ Στεφάνου μοναχοῦ τὸ τῶν Εἰσοδίων μονύδριον, ἐν ᾧ χώρῳ ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸς ὑψοῦτο, κτλ.»

τρεψαν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Οὐχ ἧττον ὅμως δὲν ἔπαυσεν ὑπεραγαπῶν καὶ σεβόμενος τὸν ἀριπρεπῆ μοναχὸν, καὶ διὰ γενναίας αὐτοῦ προσφορᾶς συνετέλεσε πρὸς ἵδρυσιν τῆς περιωνύμου μονῆς τῆς Λαύρας κατὰ τὸ ἔτος 961.

Ἰδοὺ ὁποία τις ἦν ἡ τοῦ τότε καιροῦ κατάστασις τῶν ἐν τῷ Ὄρει ἀσκουμένων μοναχῶν, κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἀναμορφωτοῦ τῆς μοναστικῆς πολιτείας Ἀθανασίου: «Ὡς δ' οὖν ἐπέβη τοῦ Ὄρους (ὁ Ἀθανάσιος,) περινοστεῖ μὲν αὐτὸ, περισκοπεῖ δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὐ πολλοὺς ὄντας τότε τοὺς ἀσκουμένους· καὶ τούτων τὴν τραχυτάτην ἀγωγὴν ἀνιχνεύσας καὶ τὸν ἐρημικὸν καὶ ἀπράγμονα βίον, ἐθαυμάζετο καὶ ἤδετο τούτοις. Καὶ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀτεχνῶς ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα· οὐ γὰρ γῆν ἤρουν, οὐκ αὔλακα ἔτεμνον, οὐ βοῦν εἶχον, οὐχ ὑποζύγιον, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀχθοφόρων ζώων, ἀλλὰ καλύβας ἐκ μικρῶν πηξάμενοι ξύλων, καὶ ὀροφὴν αὐταῖς ἐκ χόρτου συμφορηθεῖσαν ἐπισχεδιάσαντες, οὕτως ἐν θέρει, οὕτως ἐν χειμῶνι διεκαρτέρουν, τῶν ἐναντίων τοῦ ἀέρος ἀνεχόμενοι προσβολῶν. Εἰ δέ ποτε καὶ γένοιτό τις χρεία μετακομίσαι τι τῶν παρ' αὐτοῖς, αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν τὴν τῶν νωτοφόρων ζώων χρείαν ἐπλήρουν. Τροφὴ αὐτοῖς, μετὰ τὴν πνευματικὴν, ἡ σωματικὴ, ἄσκευος πᾶσα καὶ ἀπέριττος καὶ τὸ ὅλον ὄρειος· τῶν ἀγρίων δένδρων συλλέγοντες τοὺς καρποὺς, αὐτοσχέδιον ἑαυτοῖς παρετίθουν τὴν τράπεζαν, πλὴν εἰ μή που πλοίου ποθὲν ἐποκείλαντος, εὐχῆς χάριν περιέβαλλόν τινες σίτου ἢ κέγχρου, εἰ τύχοι, ἤ τινος ἄλλου τῶν σπερμάτων.» Ὥστε ὁ Ἀθανάσιος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος ἀναμορφωτὴς τῆς ἐν τῷ Ὄρει πολιτείας· ἐννοεῖται δὲ, ὅτι οἱ φανατικώτεροι τῶν μοναχῶν βαρέως κατ' αὐτοῦ ἔφερον.

Ἀποθανόντος τοῦ Νικηφόρου, οἱ τέως ἀχθόμενοι κατὰ τῶν καινοτομιῶν, ἃς εἰσήγαγεν ἐν τῇ χερσονήσῳ ὁ λίαν φιλόκαλος καὶ μεγαλουργὸς οὗτος πατὴρ, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν, καὶ κατηγόρουν τὸν Ἀθανάσιον «ὡς καταδυναστεύοντα τοῦ Ὄρους, καὶ τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὰ ἔθιμα καταλύοντα. Οἰκοδομὰς γὰρ ἀνήγειρε πολυτελεῖς, καὶ πύργους καὶ λιμένας ἐνήργησεν, ἐπιῤῥοάς τε ὑδάτων κατήγαγε, καὶ ζεύγη βοῶν ὠνήσατο, καὶ εἰς κόσμον ἤδη τὸ Ὄρος μετεποίησεν· ἀγροὺς γὰρ ἔσπειρε, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνας, καὶ καρπὸν γεννήματος

ἐποίησεν. . . . . ὅτι τε τοὺς ἀρχαίους νόμους παρακινεῖ, καὶ μεταποιεῖται τὰ παλαιὰ ἔθη καὶ ὅρους.» Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, καίτοι τὸ πρῶτον ὀργισθεὶς μετεπέμψατο τὸν Ἀθανάσιον, φιλοφροσύνης αὐτὸν πληρώσας ἀκολούθως, ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ὄρος, ἐπιδοκιμάσας τὰς μεταῤῥυθμίσεις, ἃς τινας εἰσήγαγεν ἐν αὐτῷ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, μετὰ τὴν σύμπηξιν καὶ παγίωσιν τῆς τέως κυμαινομένης μοναχικῆς πολιτείας ἐν τῷ Ὄρει διὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ ἑτέρων μεγαλοπρεπῶν μονῶν καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως πλείστων ἀδελφῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἡ τοῦ Ὄρους ὄψις ἔλαβε κοινωνικωτέραν μορφήν. Ὁ βίος τῶν μοναστῶν ἐγένετο κοσμικώτερος, ἕως οὗ ἀπὸ κοινοβιακοῦ μετετράπη εἰς τὸν ἰδιόῤῥυθμον, καὶ ἤρξαντο ἐρίζειν περὶ πρωτείων καὶ διανομῆς γῆς καὶ ἄλλων κοσμικῶν διενέξεων, καθὰ δηλοῦσι τὰ κατὰ καιροὺς ἐκδεδομένα βασιλικὰ σιγίλλια καὶ χρυσόβουλλα, τὰ ὁρίζοντα τὰς τοποθεσίας καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μοναχῶν προνόμια.

Β'.

Ἡ Ἀθωνιὰς χερσόνησος προεκτείνεται εἰς μῆκος πεντήκοντα περίπου χιλιομέτρων, ἐν δὲ τῇ ἐσχατιᾷ αὐτῆς ἐπικάθηται μεγαλοπρεπὴς καὶ σοβαρὸς ὁ πελώριος κῶνος τοῦ Ἄθωνος, προεκτεινόμενος εἰς ὕψος 6,400 ποδῶν. Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος, ὁ τῶν Ἀργοναυτῶν ποιητὴς, λέγει, ὅτι ἡ σκιὰ τοῦ ὄρους τούτου καλύπτει μέρος τῆς νήσου Λήμνου, ἐπεκτεινομένη μέχρι τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως Μυρίνης. Ἀδύνατον δὲ νὰ παρασταθῇ καὶ διὰ τῆς ποιητικωτέρας γραφίδος ἡ λαμπρότης καὶ τὸ πάντερπνον τῆς θέας, ἣν ἀπολαμβάνει ὁ περιηγητὴς, μετεωριζόμενος ἐπὶ τὰ αἰθέρια ἐκεῖνα ὕψη.

Τερπνόταται τωόντι καὶ ποιητικαὶ αἱ θέσεις τοῦ λασίου τούτου ὄρους. Καταῤῥάκται, λόχμη πυκνὴ, ἀνεμώδεις δειράδες, πυκνὰ καὶ βαθύσκια δάση, κολωνοὶ περικλείοντες τὰς ὑπὸ κισσοῦ κεκαλυμμένας τρώγλας τῶν θιασωτῶν τοῦ μονήρους βίου, ἀλλαχοῦ δὲ κρημνοὶ ἀπότομοι, καὶ φάραγγες, καὶ χαράδραι, πέραν δὲ πάλιν πέλαγος νησοφυτευμένον, καὶ σαπφείρινος οὐρανός— ἰδοὺ ὅ,τι προσβάλλει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου ῥιπτόμενον εἰς τὴν περὶ ἑαυτὸν φύσιν ὄμμα τοῦ περιηγητοῦ. Ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ ταὐτοχρόνως παντέρπνου ταύτης

σκοπιᾶς, ἥτις πανταχοῦ παρέχει εἰς τὰς αἰσθήσεις συγκεκερασμένον τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὑψηλόν, οἴκοθεν ἡ ψυχὴ ἀνεπαισθήτως ὑψοῦται εἰς τὸν Δημιουργόν, πληρουμένη ἀνεκλαλήτου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθωνος, εἰς τὰ κοιλώματα τῆς ὁποίας εὑρίσκονται αὐτοφυῆ ῥόδα ἀμάραντα καὶ πληθὺς εὐωδῶν ἰαματικῶν φυτῶν, καὶ ὅπου τὸ πάλαι ἵστατο τὸ ἄγαλμα τοῦ νεφεληγερέτου καὶ τερψιχεραύνου Διός, σήμερον ὑπάρχει ἐν εἴδει στεφάνης ναΐσκος, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως, τὸ ὕψιστον τοῦτο τῆς Ὀρθοδοξίας σημεῖον, ἀφ' οὗ ἐξυμνεῖται ὁ Δημιουργὸς τοῦ παντὸς δι' Ἑλληνίδος φωνῆς. Ὀλίγον δὲ κατωτέρω τῆς κορυφῆς, περὶ τὸ μέρος ὅπου ἔκειτο ἡ τὸ πάλαι Ἀκρόθωος, εὑρίσκεται σήμερον ἡ λεγομένη Κερασιά, ἡ εὐαερωτέρα καὶ ὑγιεινοτέρα τῶν πολιχνίων τοῦ Ἄθωνος. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Μελέτιον, οἱ τὰς τοποθεσίας ταύτας οἰκοῦντες ἔζων τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα ἔτη πλειότερον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

Ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ἄθωνος, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, πρὸς τὴν ἐσχατιὰν τῆς ἀπ' αὐτοῦ κληθείσης χερσονήσου, ἀπαντῶμεν ἐκ μὲν τῆς βορείου αὐτῆς πλευρᾶς κατὰ σειρὰν τὰς ἑξῆς ὀκτὼ μονὰς, ἁπάσας σχεδὸν ἐκτισμένας παραλίως καὶ ἐπὶ ῥωμαντικωτάτων τοποθεσιῶν κειμένας: τὴν τῆς Λαύρας, τὴν τοῦ Καρακάλλου, Φιλοθέου, Ἰβήρων, Σταυρονικήτα, Παντοκράτορος, Βατοπεδίου καὶ Ἐσφιγμένου. Ἐκ δὲ τῆς νοτίου πλευρᾶς, ἀντιστοιχούσας ταῖς ἀνωτέρω, ἑτέρας ὀκτὼ μονὰς: τὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου, Διονυσίου, Γρηγορίου, Σιμωνόπετρας, Ξηροποτάμου, Ῥωσσικοῦ, Ξενοφῶντος καὶ Δοχειαρίου. Τέσσαρες δ' ἕτεραι, τουτέστιν ἡ τοῦ Κουτλουμουσίου, Κωνσταμονίτου, Ζωγράφου καὶ Χιλιανδαρίου, κεῖνται μεσογείως. Σημειωτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης μέχρι τῆς ἑτέρας πλάτος τῆς χερσονήσου κατὰ μέσον ὅρον εἶναι δύο ὡρῶν, ἡ δὲ μεταξὺ ἑκάστου μοναστηρίου ἀπόστασις ποικίλει ἀπὸ μιᾶς μέχρι τεσσάρων ὡρῶν.

Ἐκτὸς τῶν εἴκοσι τούτων σεβασμίων διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν καὶ ἱστορικῶν μονῶν, ἁπαντῶνται καθ' ἅπαν τὸ μῆκος τῆς χερσονήσου δεκατρεῖς μεγάλαι σκῆται, τινὲς τῶν ὁποίων εἰσὶν ὡραιότεραι καὶ εὐρύτεραι τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων, ἀφ' ὧν ἐξαρτῶνται· πρὸς δὲ, περὶ τὰ 350 κελλία, ἕκαστον τῶν ὁποίων κέκτηται ἴδιον ναΐσκον καὶ ἰδίας περὶ αὐτὸ προσοδοφόρους

γαίας. Πεντακισχίλιοι δὲ περίπου μοναχοὶ καὶ ὑπὲρ τοὺς χιλίους κοσμικοὺς ἐργάτας ἀποτελοῦσι τὸν ὅλον πληθυσμὸν τῆς ἀξιοπεριέργου ταύτης κοινωνίας.

Τὰ ἡμίσια τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος διετήρησαν τὸ κοινοβιακὸν πολίτευμα, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῶν πρώτων ἱδρυτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου θεσπισθὲν καὶ κληροδοτηθέν. Κατὰ τοῦτο, πάντες οἱ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ ἐνασκούμενοι ἀδελφοὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκτελῶσιν ἀγογγύστως τὰς ἐπιβαλλομένας αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου λειτουργίας, ἐνδεικνύμενοι ἐν παντὶ τελείαν ὑπακοὴν, ἐξασκοῦντες ἀπόλυτον κοινοκτημοσύνην, καὶ καθυποβαλλόμενοι εἰς δίαιταν αὐστηροτέραν τῆς τῶν λοιπῶν μοναχῶν, καθὸ ἀπέχοντες κρεῶν καὶ ἄλλων πολυποικίλων καὶ ὀρεκτικῶν βρωμάτων. Τὰ δὲ λοιπὰ ἡμίσια ἠσπάσθησαν τὸ ἰδιόῤῥυθμον λεγόμενον σύστημα, καθ' ὃ ἕκαστος ἀδελφὸς ἔχει τὸ ἐλεύθερον νὰ βιοῖ ἀνετώτερον τοῦ ἄλλου, καὶ νὰ διαχειρίζηται κατ' ἀρέσκειαν τὴν ἰδίαν περιουσίαν, ἥτις μόνον μετὰ θάνατον ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῆς μονῆς ταμεῖον. Τριμελὴς δὲ, ἡ καὶ πολυμελεστέρα πολλάκις, ἐπιτροπὴ διαχειρίζεται τὴν περιουσίαν τῆς μονῆς, καὶ προνοεῖ περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς. Εἰς τρόπον ὥστε, τὸ μὲν κοινοβιακὸν πολίτευμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀπόλυτον μοναρχικὸν, καθόσον μάλιστα ὁ κατὰ καιρὸν Ἡγούμενος ἑκάστης μονῆς κέκτηται ἰσχὺν ἰσόβιον· τὸ δὲ ἰδιόῤῥυθμον ἰσοδυναμεῖ κάπως πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, τῆς πολυμελοῦς ἐπιστασίας ἀντικαθισταμένης ὑπ' ἄλλης καθ' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα.

Τὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηρίων προέρχονται ἐκ τῆς ὑλοτομίας τῶν δασῶν, ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἐπιτοπίων προϊόντων, καὶ ἰδίως τῶν λεπτοκαρύων καὶ τῶν ἐλαιῶν. Ἡ τοῦ Κουτλουμουσίου μονὴ συγκομίζει κατ' ἔτος περὶ τὰς 200,000 ὀκάδας λεπτοκαρύων· ἡ τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Φιλοθέου ἐξάγουσι κατ' ἔτος ξυλικὴν οὐκ εὐκαταφρόνητον. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπιτοπίων τούτων προϊόντων, τὰ μοναστήρια κέκτηνται διαφόρους ἰδιοκτησίας, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον προσοδοφόρους, καλουμένας Μετόχια, ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν τοῦ Ἄθωνος κειμένης νήσου τῆς Θάσσου, ἐπὶ τῆς ἀπέναντι χερσονήσου τοῦ Λόγκου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ γηπέδου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Εὐαρίθμων δέ τινων διατηροῦνται εἰσέτι ἐν Βεσσαραβίᾳ καὶ ἀλ-

λαχοῦ τῆς Εὐρώπης λίαν πλούσια κτήματα, ἀποφέροντα οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐτήσιον εἰσόδημα.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀθωνίτιδος χερσονήσου, κατὰ τὸ πανμεσόγειον καὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς βορείου κοιλάδος, κεῖται ἡ τῶν Καρεῶν πολίχνη, ἡ πρωτεύουσα, οὕτως εἰπεῖν, τῆς χώρας. Αὕτη ἀπαρτίζεται ὑπὸ πλείστων ὅσων ἀγροικιῶν ἢ κελλίων, γραφικώτατα διεσπαρμένων εἰς τὰς χλοερὰς κλιτύας τῶν λόφων καὶ μεταξὺ τῶν καταφύτων κοιλάδων· ὑπὸ τῶν οἰκημάτων τῶν ἀντιπροσώπων, εἴτε ἐπιστατῶν τῶν εἴκοσι μοναστηρίων· ὑπό τινων ἐργαστηρίων χειροτεχνῶν καὶ ἄλλων καταστημάτων, ἐν οἷς πωλοῦνται τὰ χρειώδη. Ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τοῦ χωρίου ἵδρυται ὁ ἀρχαιότατος Καθολικὸς ναός, ὁ κοινῶς Πρωτάτον καλούμενος, καθότι ἐνταῦθα ἑδρεύει ἡ Ἱερὰ Κοινότης, ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εἴκοσι μονῶν· εἷς δὲ πρόεδρος (Πρῶτος,) ἐκλεγόμενος κατὰ τετραετίαν, διαχειρίζεται τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων μοναστηρίων Λαύρας, Βατοπεδίου, Ξηροποτάμου καὶ Χιλιανδαρίου.

Ἐν ἀρχῇ τὴν διοίκησιν τοῦ Ὄρους εἶχεν ὁ Πρῶτος, χαίρων οὐκ ὀλίγα προνόμια· ἀλλὰ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Χριστιανικῆς βασιλείας, ἡ τοῦ Πρώτου ἀρχὴ ἐξησθένισε, καὶ ἐσυστήθη ἡ λεγομένη πεντὰς ἐκ τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων, ἐξ ὧν εἷς πατὴρ ἐπέχει τὸν τόπον τοῦ παλαιοῦ Πρώτου, ὑπὸ τὸν τίτλον Πρωτεπιστάτης. Ἅπασαι δὲ αἱ ἀποφάσεις ἢ αἱ διατάξεις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ὀφείλουν νὰ φέρωσιν ἐπὶ τούτῳ σφραγῖδα, ἧς τινος ἕκαστος τῶν τεσσάρων ἀντιπροσώπων κατέχει ἀνὰ ἓν τεταρτημόριον. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισε τὴν μικρὰν ταύτην μοναχικὴν δημοκρατίαν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὑπερησπίσθη αὐτὴν ἀείποτε δυνάμει μικροῦ τινος ἐτησίου φόρου, διαβιβαζομένου διὰ τοῦ ἐν Καρεαῖς ἑδρεύοντος μετὰ τοῦ μικροῦ ἐπιτελείου του Ὀθωμανοῦ Ἀγᾶ.

Ἅπασα μὲν ἡ Ἀθωνῖτις χώρα παρέχει τοποθεσίας πλήρεις καλλονῶν καὶ μεγαλείου, ἀλλ' ἰδίως ἡ τῆς μικρᾶς ταύτης πολίχνης ἄποψις εἶναι ἡ θυμηδεστέρα καὶ μᾶλλον ἀξία λόγου. Ἡ φύσις ἐνταῦθα, μεγαλοπρεπὴς καὶ πλουσία, κοσμεῖ τὸ ἔδαφος διὰ παντοίων δένδρων καὶ θάμνων· φυτὰ δὲ εὐωδέστατα, ἀναῤῥιχώμενα εἰς τὰ κτίρια καὶ εἰς τὰ δένδρα καὶ πλήρη ἀνθέων ποικιλοχρόων, αἰωροῦνται εἰς τὸν ἀέρα καὶ πληροῦσι πανταχοῦ

εὐωδίας τὴν ἀτμοσφαῖραν. Βεβαίως τὰς τοποθεσίας ταύτας εἶχεν ὑπ' ὄψιν Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, περιγράφων ὡς ἑξῆς τὴν φύσιν τῆς χώρας: «Τά τε γὰρ ἄλλα τὸ ὄρος ὁ Ἄθως θαυμάζεσθαι ἄξιον εἶναι δοκεῖ μοι, ὅτι τε πρὸς ἀέρα κέκραται πάνυ τοι εὐφυῶς, καὶ ὅτι πολλῇ τινι καὶ παντοδαπῇ τῇ χλόῃ κοσμεῖται. . . . καὶ πολλὴν εὐθὺς περιβάλλεται τὴν τῆς τέρψεως ἡδονήν. Καὶ ῥεῖ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐκ θησαυρῶν, τό τε εὔπνουν τῆς ὀσμῆς καὶ τὸ τοῦ ἄνθους εὔχρουν. . . . δένδρεσί τε πολυειδέσι κομᾷ, καὶ ἄλση καὶ λειμῶνας ποικίλους, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, πλουτεῖ. . . καὶ τέρψεώς τις πέπλος ἐντεῦθεν ὑφαίνεται ξένος ἐκεῖ συμμιγὴς, οὐκ ἦρος ὥρᾳ μόνῃ, ἀλλ' ἐν ἅπαντι καιρῷ καὶ χρόνῳ. . . . καὶ ἅμα πηγαῖς αὐτοφυῶν ὑδάτων ὁ χῶρος ἄρδεταί τε καὶ περιαντλεῖται πολλαῖς.»

Παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ῥευμάτων, ὑπὸ τὴν δροσερὰν αὔραν τῆς φιλύρας ἢ εἰς τὰς ἀλλαχοῦ ἡδέως ψιθυριζούσας πλατάνους, ἐν τῷ μέσῳ τῆς πυκνοφύλλου καὶ χλοερᾶς καστανέας, ἐνῷ ἀκούονται τὰ μελῳδήματα τῶν πτηνῶν, ὁ οὐρανομήκης νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ὑψοῦται καὶ εἰσδύει εἰς τὰ βάθη τοῦ ἀπείρου ἥσυχος καὶ γαληνιαῖος, τὸ δὲ βλέμμα τέρπεται εὑρίσκον πανταχοῦ ποικίλα κάλλη, ποικίλας χάριτας, ποικίλας μεγαλοπρεπείας. Μεθ' ὁπόσης χάριτος ἀναδύει ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πολυφύλλου δάσους τὸ ἐρημητήριον, ὃ περιστέφει ἡ δάφνη, τὸ κλῆμα, ἡ νάρδος καὶ ἡ μυρσίνη! πόσον δὲ λαμπρά, ὡς στιλπνότατος ἄργυρος, ἀναβλύζει ἐκ τῶν πετρῶν ἡ πηγὴ, καὶ πόσον ἁρμονικὰ ψιθυρίζει τὸ ῥεῖθρον ὑπὸ τὰς ῥοδοδάφνας καὶ τὸν κισσόν!

«Οὐδαμοῦ τῶν περιηγήσεών μου, (λέγει Ἄγγλος τις περιηγητὴς, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ὄρος πρό τινων ἐτῶν,) εἶδα θέαν θελκτικωτέραν τῶν μικρῶν τοῦ Ἄθωνος ἐπαύλεων. Κεῖνται δ' αὗται συνήθως εἰς τὰ πλάγια τῶν βουνῶν, ἐν μέσῳ τῶν καλλιεργημένων ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἀγρῶν, καὶ συνίστανται εἰς μικροὺς τετραγώνους πυργίσκους, μὲ βραχὺ περιτείχισμα καὶ ναΐσκον, ὅθεν ὁ ἦχος τοῦ σημάντρου, ὁ καλῶν τοὺς μοναχοὺς εἰς προσευχὴν, διαχέεται μελαγχολικὸς εἰς τὰ πλησίον ἀρχέγονα δάση. Καὶ ἔνθεν μὲν κἀκεῖθεν ἡ ἀνεμώνη καὶ τὸ κυκλάμινον στολίζουσι τὴν γῆν, καταῤῥάκται δὲ κρυσταλλίνων ὑδάτων καταπίπτουσιν εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τὰς φάραγγας ἀπὸ βράχων καὶ λιβάδων. Ἂν τὸ ὄρος, τὸ περιέχον τὰς ὡραίας ταύτας σκηνὰς, ἤθελε,

κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ Λυσίππου, (α) μεταποιηθῆ δι' ὑπερφυοῦς ἀγῶνος τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης εἰς ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου, διστάζω ἂν ἤθελε παράσχει θέαν μεγαλοπρεπεστέραν τῆς ὑπὸ τὰ ὄμματά μου μαγικῆς σκηνῆς, ἣν καθωράϊζον ἔτι μᾶλλον οἱ ὑπερνεφεῖς θόλοι καὶ πύργοι τῶν μοναστηρίων.»

Τὸ ὄνομα Καρεαὶ διαφοροτρόπως ἐξηγεῖται καὶ γράφεται. Κατά τινας, ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν γραφὴν Καρυαὶ, κληθείσης οὕτω τῆς χώρας ἐκ τῆς πληθύος τῶν περὶ αὐτὴν λεπτοκαρυῶν. Κατὰ δὲ τὸν πολὺν Σιμωνίδην, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Καριάπολις, ἤτοι Καρῶν ἀποικία, ἀνάγκη νὰ γράφωμεν καὶ νὰ προφέρωμεν Καριαί. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσεν ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀκαμάτου τούτου ἀρχαιολόγου, ὅστις ἀρκούντως ἐλέλιξε πρό τινος τὸν φιλολογικὸν κόσμον, καὶ ὡς σπάνιόν τι μετέωρον ἀνέλαμψε καὶ ἐσβέσθη ἐν ἀκαρεῖ, νομίζω οὐχὶ ἄσκοπον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα, χάριν τῶν φιλοπεριέργων, τὰς ἀντιστοιχούσας ταῖς σημεριναῖς μοναῖς ἀρχαίας πόλεις καὶ πολίχνας μετὰ τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν, ὅσας καθώρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ ὁ ἀνένδοτος οὗτος καὶ παράδοξος ἀρχαιοδίφης.

« Ἐν τῇ θέσει τῇ καλουμένῃ τανῦν Ἀμολιανὴ, ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Δικτίδιον. Ἡ Διοσκουριὰς, ἔνθα νῦν τὸ παλαιὸν Ῥωσσικὸν μοναστήριον. Ἡ τῶν Ἀκροθώων, ὅπου νῦν ἡ Κερασιὰ, ἥτις, ἀκρόπολις οὖσα τῆς τῶν Ἀκροθώων πόλεως, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Κερασφόρος, ἀπὸ βωμοῦ τινος τῆς Κερασφόρου Ἀρτέμιδος λαβοῦσα τὴν ἐπίκλησιν. Ἡ Σάνη ἔκειτο ὅπου ἤδη ὁ Πρόβλακας· αἱ δὲ Κλεωναὶ, πλησίον τῆς τοῦ Ξηροποτάμου μονῆς, (β) ἔνθα νῦν ὁ λιμὴν Δάφνη, λαβὼν τὴν προσηγορίαν ἐκ τοῦ ἱδρυμένου ποτὲ ἐνταῦθα ἱεροῦ Δάφνης. Ἡ κωμόπολις Ἡίλωρος, μεταξὺ

(α) Περίεργον τὸ τοῦ γλύπτου τούτου πολυώνυμον παρὰ τοῖς σημερινοῖς Εὐρωπαίοις! Ἕτερος περιηγητὴς, ὁ Γάλλος A. Proust, περιελθὼν τὸ Ὄρος κατὰ τὰ 1858, ἀποκαλεῖ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦτον Δημόφιλον· ἄλλοι δὲ θέλουσιν αὐτὸν Δεινοκράτην, κτλ.

(β) Τὰς τοποθεσίας τῶν παρ' Ἡροδότῳ μνημονευομένων πέντε πόλεων τῆς Ἀθωνιάδος χώρας λίαν διαφοροτρόπως ὁρίζει ὁ ἀρχαιολόγος Σιμωνίδης, παρ' ὅ,τι ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης πραγματείας ἐταξινομήθησαν. Οὕτω τὴν Ὀλόφυξον θέλει εἰς τὴν θέσιν τῆς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς· τὴν κωμόπολιν Ἄθωσαν, πλησίον τῆς Λαύρας· τὸ Δῖον, ὅπου ἤδη ἡ τοῦ Κώνστα μονὴ ἢ Κωνσταμονίτου· τὴν δὲ Θύσον καὶ τὰς Κλεωνὰς πλησίον ἀλλήλων, τουτέστιν ἐν τῇ σημερινῇ θέσει τῆς μονῆς Ξηροποτάμου καὶ τοῦ παρ' αὐτὴν λιμενίσκου τῆς Δάφνης. Ἐπὶ τίνων ἀρχαιολογικῶν δεδομένων περείδονται αἱ καινοτόμοι αὗται μετατροπαὶ ἀγνοῶ.

τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Ξενοφῶντος, ὅπου καὶ ἰαματικὰ ἀφθόνως ἀναβρύουσιν ὕδατα ἄνευ ἀποτελέσματος, καθὸ ἀγνοούντων τῶν μοναχῶν τὴν ἰαματικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἡ Σάρτη, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἄθωνος, ἔνθα νῦν ἡ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ σκήτη· ἡ δὲ Σερμυλία ἔκειτο μεταξὺ τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου μονῆς καὶ τῆς τοῦ Χιλιανδαρίου, ἀκριβῶς δὲ ἐν τῇ θέσει Ἐσφιγμένου ἦν ἡ πολίχνη Τισιφόνη. Τορώνη δὲ ἦν ἡ νῦν καλουμένη Συκιὰ, λιμὴν ἀπέναντι τῆς Δάφνης ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Λόγκου.

«Ἅπασαι σχεδὸν αἱ τοῦ Ἄθω μοναὶ ἐπὶ ἐρειπίων ἀρχαίων ἱερῶν ᾠκοδόμηνται. Οὕτως ἡ τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Ποσειδῶνος ἀνίδρυται· ἡ τοῦ Διονυσίου, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Εὐρυγενείου Κρόνου, παρ' αὐτὸν δὲ ἔκειτο ναὸς τῆς Καλλιπλοκάμου Δήμητρος· ἡ τοῦ Πρωτάτου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ Καρίου Διὸς καὶ Γοργοφόνου Ἀθηνᾶς· ἡ τοῦ Βατοπεδίου, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων τοῦ περιστύλου ναοῦ τῆς Ἀνυμφεύτου Ἀθηνᾶς, ὅστις πρῶτος καθιερώθη εἰς λατρείαν τῇ Ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ, τὰ δὲ ἐν αὐτῷ εἰδωλεῖα εἰς λεπτὸν συνετρίβη· ἡ τοῦ Δοχειαρίου ἵδρυται ἐπὶ ναοῦ τινος τοῦ Ὠκυπτέρου Ἑρμοῦ· ἡ τοῦ Κωνσταμονίτου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ζωοδόχου Διός· ἡ τοῦ Ῥωσσικοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῶν Διοσκούρων καὶ τοῦ τῆς Εὐλόχου Ἀφροδίτης· ἡ τῆς Ἁγίας Ἄννης σκήτη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων εἰδωλείου τῆς Βουναίας Ἥρας, κτλ. κτλ.»

Γ'.

Σύντομός τις περιγραφὴ ἑνὸς ἑκάστου τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος δὲν θὰ ἦτο ἀσυντελὴς πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας τῶν κατὰ πρῶτον ἤδη διεξερχομένων πραγματείαν, ἔστω καὶ μικράν, περὶ τῆς πλησιοχώρου μὲν ἡμῖν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, ἀλλὰ λίαν ἀποκέντρου ὡς πρὸς τὰς ἠθικὰς σχέσεις γωνίας ταύτης τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Ἀρχόμεθα δὲ, κατὰ τὴν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀπαρίθμησιν, ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ μεγίστης ἰδιορρύθμου μονῆς τῆς Λαύρας.

Ἡ μονὴ αὕτη, λίαν παρεμφερὴς πρὸς φρούριον παλαιὸν, περικυκλοῦται ὑπὸ ὑψηλῶν λευκῶν τειχῶν, ὑπεράνω τῶν ὁποίων φαίνονται συμπεφυρμένα θόλοι, πύργοι ἀλλοκότου σχήματος,

καὶ κορυφαὶ κυπαρίσσων. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπάρχει πρόστοον βυζαντινῆς ἐργασίας, ἤτοι θόλος ἐπὶ τεσσάρων στηριζόμενος κιόνων, ὅπερ ἀπαντᾶται εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μονῆς περιλαμβάνει δύο μεγάλας αὐλὰς καὶ ἄλλας μικροτέρας, πέριξ δὲ τούτων ἐκτείνονται στοαὶ, συγκοινωνοῦσαι μετὰ τῶν κελλίων τῶν μοναχῶν, οἵτινες σήμερον ἀριθμοῦνται περὶ τοὺς 120. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς μεγάλης αὐλῆς κεῖται τὸ Καθολικὸν, ἐστρωμένον διὰ λαμπρῶν πολυχρόων μαρμάρων, καὶ ἀφθονοῦν εἰς ἀρχαιοτάτας εἰκόνας, ὧν δύο, δωρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ παραπετάσματος τοῦ ἱεροῦ προσηλωμέναι, εἰσὶ περιεργότατα τεχνικὰ μνημεῖα, ἐξειργασμένα πολυτελῶς διὰ χρυσῶν συρμάτων καὶ λίθων πολυτίμων, σαπφείρων καὶ σαρδίων καὶ ἀχατῶν. Ἀπέναντι δὲ τοῦ Καθολικοῦ κεῖται τὸ περιώνυμον ἑστιατόριον, κατάκοσμον ὑπὸ τοιχογραφιῶν, ἀναγομένων εἰς ἐποχὴν πολὺ ἀρχαιοτέραν τῆς τοῦ περιωνύμου ἱερογράφου Πανσελήνου.

Τὸ πολυτιμότερον τῶν κειμηλίων τῆς μεγίστης Λαύρας εἶναι θήκη τις περιέχουσα τεμάχιον τοῦ τιμίου ξύλου, δωρηθεῖσα εἰς τὴν μονὴν παρὰ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Νικηφόρου τοῦ αὐτοκράτορος. Σύγκειται ὅλη ἐκ χρυσοῦ ἀπέφθου, ἔχουσα ὕψος 18 δακτύλων, κλειομένη διὰ θυρίδος, ἧς ἑκάτερα τὰ φύλλα φέρουσιν ἔξωθεν διπλῆν σειρὰν ἀρχαιοτάτων ἀδαμάντων, σμαράγδων, μαργαριτῶν καὶ ῥουβινίων μεγάλων ὡς ἡμίδραχμα. Ἀνοιγομένης τῆς θυρίδος, φαίνεται εἰς τὰ ἐντὸς τὸ τεμάχιον τοῦ σταυροῦ καταστράπτον ἀπὸ πετράδια. Ἡ θυρὶς ἔνδοθεν, ὡς καὶ πᾶσα τῆς θήκης ἡ ἐπιφάνεια, καλύπτεται ἀπὸ γλυφὰς παριστώσας ἁγίους, καὶ κοσμεῖται ἐπίσης μὲ λίθους πολυτελεῖς. Ἡ μεγαλοπρεπεστάτη αὕτη θήκη εἶναι ἀριστούργημα βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μοναστηρίου, κειμένη ἀριστερόθεν τῆς ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον μεγάλης αὐλῆς, συνίσταται ἐκ δύο προσεχῶν δωματίων, ἐν οἷς τὰ βιβλία φυλάσσονται μὲ ἱκανὴν τάξιν ἐντὸς ξυλίνων θηκῶν. Ἀπαρτίζεται δὲ ὑπὸ τετρακισχιλίων περίπου τόμων, ὧν αἱ τρεῖς χιλιάδες ἔντυπα, ἐκκλησιαστικὰ τὰ πλεῖστα συγγράμματα, καὶ ὀλίγα τινὰ κλασικῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐν οἷς καὶ ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς Ἀνθολογίας γράμμασι κεφαλαίοις. Ἐκ δὲ τῶν ἐννεακοσίων χειρογράφων, τὰ μὲν ἑξακόσια εἰσὶν ἐπὶ χάρτου, τριακόσια δὲ ἐπὶ μεμβράνης, ἅπαντα σχεδὸν ἐκκλησιαστικῆς ὕλης, πλὴν τόμων τινῶν περιεχόντων θύραθεν συγγραφεῖς, καὶ δύο περιέργους πραγματείας περὶ βοτανικῆς μετὰ σχεδίων βοτανῶν, πιθανῶς συγγραμμάτων τοῦ Διοσκουρίδου.

Εἰς ἁπάσας τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ὄρους μέγα μέρος τῶν περγαμηνῶν χειρογράφων, ἐξ ὅσων ἐσεβάσθη ἡ ἀρχαιοπρεπὴς κόνις καὶ ὁ καταστρεπτικὸς σὴς, θέλει εὑρεῖ ὁ περιηγητὴς κατεχόμενον ὑπὸ ἀντιγράφων Εὐαγγελίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρηνταί τινα γεγραμμένα δι' ὡραίων δακτυλιαίων χαρακτήρων, καὶ κεκοσμημένα διὰ λαμπρῶν κεχρωματισμένων πλαισίων καὶ διαχρύσων εἰκόνων, καὶ ἄλλων καλλιγραφικῶν λεπτουργημάτων, κινούντων τὸν θαυμασμὸν τοῦ θεατοῦ· πρὸς δὲ, ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσοστόμου εἰς φύλλον, καὶ ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ πλεῖστα γραφῆς ἀπὸ τοῦ Θ' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Πλὴν τίς βεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι μεταξὺ τῶν χειρογράφων τούτων δὲν ὑπάρχουσι καὶ παλίμψηστα πολλὰ, καὶ ὅτι ὑπὸ τὰ τροπάρια τῆς Ὀκτωήχου δὲν ὑποκρύπτονται ἴσως κωμῳδίαι Μενανδρικαὶ, πολυστένακτα ἀντικείμενα τῶν πόθων παντὸς ἐραστοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἀθανάτου Μούσης;

Τὸ μετὰ τὴν Λαύραν ἐρχόμενον καὶ τετράωρον αὐτῆς ἀπέχον κοινόβιον τοῦ Καρακάλλου, παρεμφερὲς πρὸς ἀρχαῖον Γοτθικὸν φρούριον, ἔχει θέσιν τερπνοτάτην ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, ὅθεν καθορᾶται ἡ γλαυκοτάτη θάλασσα, μακρὰν ὁ ὑψηλὸς βράχος τῆς Σαμοθράκης, καὶ εἰς βαθυτέραν ἀπόστασιν καταρτίζοντα τὸν μαγικὸν τοῦτον πίνακα τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου. Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Ἀντωνίου Καρακάλλα ἢ Καρακάλλου, ἀγνώστου ἐποχῆς καὶ τόπου, καὶ κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ πεντήκοντα περίπου μοναχῶν. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ἱδρυμένος ναὸς, ὡς ἅπαντες οἱ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος, εἶναι κατάκοσμος μὲ εἰκόνας ἁγίων, ὧν αἱ νεώταται ἀναβαίνουσι μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ τῆς μονῆς, καίτοι πενιχρᾶς, ὑπάρχουσι δύο ϛαυροὶ, ἓξ ἢ ὀκτὼ δακτύλους ὑψηλοὶ, χρυσόδετοι, πεποικιλμένοι διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ θαυμαστοὶ τὴν τεχνικὴν ἐξεργασίαν. Ὁ εἷς μάλιστα, δῶρον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, εἶναι περιεργότατον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας

ἀδαμαντουργίας. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη περιλαμβάνει τριακοσίους ἢ τετρακοσίους τόμους ἐντύπους, καὶ ἑκατοστύν τινα χειρογράφων, ἐξ ὧν τριάκοντα μόνον ἐπὶ μεμβράνης, τὰ δὲ λοιπὰ ἐπὶ χάρτου.

Τὸ πλησιόχωρον ἰδιόῤῥυθμον τοῦ Φιλοθέου, ὥρας ὁδὸν ἀπέχον, κεῖται εἰς γραφικωτάτην θέσιν, ἀφιστάμενον ἀρκούντως τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ τὸ τοῦ Καρακάλλου. Περικυκλοῦται ἐπίσης ὑπὸ ὑψηλῶν ἐκ λίθου τοίχων, καὶ οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχει, οὔτε εἰς χειμήλια οὔτε εἰς βιβλία, ἐκτὸς τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ κομψοῦ αὐτοῦ ναοῦ. Περὶ τοὺς τεσσαράκοντα μοναχοὺς κατοικοῦσιν ἐν τῷ μονυδρίῳ τούτῳ, ἀπολαμβάνοντες τῆς μαγευτικωτέρας φυσικῆς θέας, καὶ ἀναπνέοντες τὸν καθαρώτερον ἀέρα· καθότι τὸ ἱερὸν τοῦτο καθίδρυμα, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, εἶναι ἀπηλλαγμένον τοῦ ψυχροῦ ἐκείνου ἀπογείου ἀνέμου, ὅστις, πνέων μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων, προσβάλλει καιρίως τὴν ὑγείαν τῶν ἐν αὐτοῖς μοναχῶν. Πρὸς τούτοις τὸ ὕδωρ ἐνταῦθα εἶναι ἐλαφρὸν, γλυκὺ καὶ ὑγιεινότατον· πλεονέκτημα, ὅπερ χαίρουσιν ἅπασαι αἱ ἀπὸ τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Ἄθωνος μέχρις ἐνταῦθα τοποθεσίαι.

Τὸ μικρὸν ἀπέχον ἰδιόῤῥυθμον τῶν Ἰβήρων, ἐκτισμένον ἐπὶ τερπνῆς παραθαλασσίου κοιλάδος, εἶναι ἓν τῶν πρωτευόντων ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγέθει μοναστηρίων, καίτοι οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ὁλοσχερῶς ἀποτεφρωθέν. Ἐθεμελιώθη ὑπὸ Θεοδώρας, γυναικὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, υἱοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, μεταξὺ τῶν 916 καὶ 922· ἐπεσκευάσθη δὲ μετὰ ταῦτα ὑπὸ ἡγεμόνος τινὸς τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας, ὁπόθεν ἔλαβε καὶ τὴν κλῆσιν. Διαμένουσιν ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς 150 μοναχούς. Ὁ ναὸς, ἱκανὸς εὐμεγέθης, ἵσταται κατὰ τὸ σύνηθες ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς, πέντε ἔχων θόλους, πολλοὺς κίονας καὶ ἀπείρους τοιχογραφίας· πληθὺς δὲ ἑτέρων ναΐσκων ἢ παρεκκλησίων, διεσπαρμένων κατὰ τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τῆς αὐλῆς καὶ μεταξὺ τοῦ τετραγώνου οἰκοδομήματος, καθωραΐζουσιν αὐτό. Πάντα τὰ μεγάλα μοναστήρια ἀφθονοῦσιν εἰς τοιαῦτα παρεκκλήσια, εἰς τινα δὲ ἀριθμοῦνται ὑπὲρ τὰ εἴκοσι ἢ καὶ τριάκοντα.

Ἡ βιβλιοθήκη, ἡ ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη τῶν ἐπὶ τοῦ Ἄθωνος καίτοι λίαν παραμελημένη, κεῖται ἄνωθεν τοῦ τῆς εἰσόδου τοῦ Καθολικοῦ προστόου, ὅπου συνήθως εἶναι εἰς τὰ μοναστήρια

ὁ τόπος τῶν βιβλιοθηκῶν· περιέχει δὲ πεντακισχιλίους τόμους ἐντύπους, καὶ δισχίλια χειρόγραφα ἐπὶ περγαμηνῆς καὶ χάρτου ἐκ μετάξης, ἅπαντα σχεδὸν θρησκευτικῆς ὕλης, ἐν οἷς ἑκατὸν εἰς γλῶσσαν Ἰβηρικὴν, καί τινα Κοπτικὰ, Ψαλτήρια ἀναμφιβόλως καὶ Εὐαγγέλια. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια εἰσὶν, ἓν μέγα Εὐαγγέλιον εἰς φύλλον, συνεστιχωμένον διὰ βελούδου ἐρυθροῦ καὶ κοσμούμενον δι' ὡραίων εἰκονογραφιῶν καὶ ἄλλων ποικιλμάτων γραφικῆς, ἄριστα διατετηρημένων, ἐργασίας τοῦ Θ' αἰῶνος, καὶ ἓν ὡραιότατον χρυσόγραφον τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ, ἔργον, καθὰ λέγεται, Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Κειμήλια πλεῖστα ὅσα εὑρίσκονται ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ταύτης, ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ φαίνονται ἴσως πέραν τοῦ δέοντος αὐστηροὶ περὶ τὴν τήρησιν τῶν τοιούτων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν, καὶ οὔτε ἔχουν τὴν φιλοφροσύνην νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς οὐδένα ξένον νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτούς.

Πλησίον τοῦ μοναστηρίου τούτου, μετέωρον ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ προσκλινοῦς, κεῖται τὸ γραφικὸν ἰδιόῤῥυθμον τοῦ Σταυρονικήτα, κτισθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὸ 1522, καίτοι ὡς ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ φαίνεται πολλῷ ἀρχαιότερον· ἴσως ἐπεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου τούτου. Ὁ ὀδοντωτὸς καὶ λίαν ὑψηλὸς πύργος, κείμενος ἀκριβῶς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς οἰκοδομῆς, παρέχει εἰς τὸ σύνολον αὐτῆς ἄποψιν Γοτθικοῦ φρουρίου. Ἡ βιβλιοθήκη, μία τῶν ἀξιολόγων βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἄθωνος, περιέχει ὀκτακοσίους τόμους, ὧν οἱ διακόσιοι χειρόγραφα περγαμηνὰ καὶ ἰσάριθμα ἐπὶ χάρτου. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐξέχουσι τὰ ἅπαντα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ὀκτὼ τόμους μεγάλου σχήματος, ἓν Εὐαγγέλιον τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος, καὶ μία Κλίμαξ, κοσμούμενα ἀμφότερα ὑπὸ πληθύος χαριεστάτων μικρογραφιῶν, ἀριστουργημάτων τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἕνεκα τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἐν αὐτῷ μοναχῶν, συμποσουμένων περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, ὁ εὐρὼς καὶ ὁ σὴς κατέστρεψαν καὶ ὁσημέραι καταστρέφουσι τὰ ὡραῖα ταῦτα κειμήλια, ὧν τὴν ἀξίαν ὀλίγιστοι ἐξ ἡμῶν γνωρίζουσιν.

Εἰς ἀπόστασιν μεγαλητέραν τῆς μιᾶς ὥρας κεῖται ἐπὶ θελκτικῆς τοποθεσίας τὸ ἰδιόῤῥυθμον τοῦ Παντοκράτορος, ἐκτισμένον ἐπὶ βράχου προεξέχοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ἧς τὰ κύματα θραύονται ἀεννάως εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, καὶ κατοικούμενον

ὑπὸ πεντήκοντα μοναχῶν. Ὠκοδομηθὲν ὑπὸ Μανουὴλ καὶ Ἀλεξίου τῶν Κομνηνῶν, κοσμεῖται δι' ὡραίου καὶ κομψοῦ Καθολικοῦ, λίαν φιλοκάλως περιπεποιημένου. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ ἄλλοτε ὡραία τοῦ μοναστηρίου τούτου βιβλιοθήκη κατεστράφη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ μετὰ λύπης βλέπει τις σήμερον τὰ ἐλεεινὰ λείψανα αὐτῆς, φυλαττόμενα εἰς τὸν μέγαν τετράγωνον πύργον, παράρτημα ἀχώριστον ὅλων τῶν μοναστηρίων. Ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ ἴδῃ χειρόγραφον ἐπὶ μεμβράνης εἰς μικρὸν σχῆμα, ἐκ τοῦ εἴδους τῶν καλουμένων κουβαράδων, περιέχον ἀναμὶξ Εὐαγγέλια καὶ Πράξεις, καὶ Ψαλτήρια, καὶ νεαρὰς καὶ διατάξεις αὐτοκρατόρων, τοῦ ὁποίου ἡ λεπτογραμμία εἶναι ἀξιοθαύμαστος.

Τὸ πλουσιώτατον καὶ τὸ στερεώτατα ᾠκοδομημένον ὅλων τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ πολυπαθέστερον ἐνταὐτῷ, εἶναι τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Βατοπεδίου, ὅπερ δύναται νὰ ὀνομασθῇ μικρὰ ὠχυρωμένη πόλις, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν οἰκοδομημάτων, τοῦ πλήθους τῶν πύργων, τῶν ἐπάλξεων καὶ τῶν ναΐσκων. Κεῖται εἰς τὸ πρανὲς ὄρους, ὅθεν ἄρχεται εὐρεῖα κοιλὰς, ἠνεῳγμένη πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ καταλήγουσα εἰς γραφικώτατον ὅρμον. Ἡ κτίσις τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀποδίδεται εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον· κατεδαφισθὲν δὲ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὑπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ἀνεκτίσθη ὑπὸ Θεοδοσίου, ἀλλὰ τῷ 862 ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἀνοικοδομηθὲν ἀκολούθως διὰ τῆς εὐλαβοῦς μερίμνης εὐκαταστάτων τινῶν κοσμικῶν, μονασάντων ἐν αὐτῷ.

Τὸ σχῆμα τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου μοναστηρίου κατὰ παράδοξον ἐξαίρεσιν εἶναι τριγωνοειδές· κατὰ δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου κεῖται τὸ Καθολικὸν αὐτοῦ, ὁ μεγαλήτερος καὶ στερεώτερος τῶν ἀρχαίων ναῶν τοῦ Ἄθωνος, κεκοσμημένος διὰ πολλῶν ἱερογραφιῶν, ὧν τινες διὰ μωσαϊκῶν, ἔργα τοῦ διασήμου ἁγιογράφου Πανσελήνου. Ἐνταῦθα διατηροῦνται εἰκόνες πλήρεις πολυτίμων λίθων, μετενεχθεῖσαι ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ, καθὰ λέγεται, ἔργα τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας· ἄλλα δὲ κειμήλια, προϊόντα τῆς ἀρχαίας τέχνης, οἷον πολυτελεῖς σταυροὶ, ποιμαντικαὶ ῥάβδοι, κεντήματα καὶ ἱερὰ ἄμφια, θῆκαι ἁγίων λειψάνων, ἱερὰ σκεύη, χρυσόβουλλα καὶ σφραγῖδες βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων καὶ Πατριαρχῶν, ἀπαντῶνται εἰς πλῆθος ἐν τῷ

σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς, εἰς ἣν τὰ πάντα διηγοῦνται πλοῦτον καὶ εὐπορίαν.

Ἡ βιβλιοθήκη, καίτοι συγκειμένη ἐκ τετρακισχιλίων τόμων ἐντύπων καὶ χιλιάδος περίπου χειρογράφων, ὧν τριακόσια ἢ τετρακόσια περγαμηνὰ, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον περιέχει, ἐκτὸς τῶν συνήθων Εὐαγγελίων καὶ ἄλλων Πατερικῶν βιβλίων· εἶναι δὲ κάλλιστα διατετηρημένη, κατέχουσα τὴν ἄνω ὀροφὴν πύργου, ἐπίτηδες ἐπιδιορθωθέντος οὐ πρὸ πολλοῦ. Εἰσερχόμενος ἐν αὐτῇ ὁ περιηγητὴς, αἰσθάνεται θυμηδίαν, βλέπων τὴν φιλοκαλίαν, μεθ' ἧς οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ Βατοπεδινοὶ περιποιοῦνται τὰ ἄφωνα ταῦτα μνημεῖα ἀρχαίας εὐκλείας. Ὑπὲρ τοὺς διακοσίους μοναχοὺς ἀποτελοῦσι τὸν πληθυσμὸν τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως, ἐν ᾗ διατηρεῖται πρὸς τούτοις νοσοκομεῖον καὶ σχολεῖον.

Ἐπί τινος παρ' αὐτῷ κατασκίου λόφου σώζονται τὰ ἐρείπια οἰκοδομῆς, ἐν ᾗ ἱδρύσατο ἄλλοτε τὴν σχολὴν αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, καὶ ὅθεν ἐξέλαμψεν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἐπὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ φάρος τῆς παιδείας. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἀνὴρ τὴν ὡραιότητα τῆς τοποθεσίας ταύτης εἴς τινα πρὸς τὸν Ἱεροδιάκονον Κυπριανὸν ἐπιστολήν του: «Ἐκεῖ ταραχὴ καὶ τύρβη, ἐνταῦθα ἡσυχία καὶ ἄνεσις· ἐκεῖ ἐρημία καὶ μόνωσις, ἐνταῦθα ὁμιλία καὶ διατριβὴ γλυκυτάτη. Αἰσχύνομαι νὰ παραβάλλω τὴν Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὴν Ἰεριχώ· ἐπειδὴ τί νομίζεις τῶν ἀνθρωπίνων εἰς ἡδονὴν ἴσον ἀπὸ τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἀσφάλειαν; τί ἀπὸ τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ ἀδούλωτον; . . . Ἐνταῦθα πάντα ταῦτα εὑρήσεις, καὶ παρὰ ταῦτα μυρία ἕτερα καλὰ πλουτεῖ ὁ ἡμέτερος οὗτος λόφος, ἅτινα οὐδεὶς λόγος ἀκριβῶς παραστῆσαι δύναται. Ἐντεῦθεν καὶ ὕδατα καλλίῤῥοα, καὶ ἀὴρ εὐκραέστατος, καὶ αὖρα ποντιὰς τὸ περιέχον ἡμᾶς καταψύχουσα, ἄλση τε συνηρεφῆ καὶ κατάσκια πανταχόθεν, καὶ χλόη ἀειθαλὴς τὴν ὅρασιν κατατέρπουσα· φυτῶν δὲ εἴδη παντοῖα, ἐλαῖαι, ἄμπελοι, δάφναι, μυρσίναι. Σιγῶ τἄλλα, τὰ μὲν εἰς τροφὴν, τὰ δὲ εἰς τρυφὴν, γῆς ὑγιαινούσης βλαστήματα, καὶ πτηνῶν πλήθη καλλικελάδων, ἐν οἷς πολλὴ ἡ ἀηδὼν καὶ ὁ κόσσυφος καὶ ἡ χελιδών. . . . Θάλασσά τε ὑπεστρωμένη κυκλόθεν, νῦν μὲν γαληνιῶσα καὶ κρυσταλλίζουσα, νῦν δ' ὑποφρίσσουσα καὶ πρὸς τὸ οὖλον ὑποτραχυνομένη, νῦν δ' ἐπαφρίζουσα καὶ ἐκ μυχῶν ταρασσομένη, ἄλλοτε ἄλλως ποικίλον παρίσταται θέαμα.

Πάντα καλὰ, πάντα γλυκυθυμίας ὅσης οὐκ ἔχω εἰπεῖν πρόξενα.»

Εἰς τρίωρον περίπου ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω μοναστηρίου κεῖται παραλίως, συνεσφιγμένον ἐντὸς στενῆς κοιλάδος καὶ μεταξὺ τριῶν λόφων, τὸ κοινόβιον τοῦ Ἐσφιγμένου, κατοικούμενον ὑπὸ ἑκατοντάδος μοναχῶν, καὶ κομψότατον τὴν διασκευήν. Ἀνηγέρθη, καθὰ ἡ παράδοσις θέλει, ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Πουλχερίας, ἀδελφῆς Θεοδώρου τοῦ μικροῦ. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ἱδρυμένος καθολικὸς ναὸς εἶναι ἐκ τῶν κομψοτέρων τοῦ Ἄθωνος. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς ταύτης, καίτοι ἀπαρτιζομένη ὑπὸ χιλίων πεντακοσίων τόμων, ὧν τὸ τρίτον εἰς χειρόγραφα ἐπὶ χάρτου, οὐδὲν σχεδὸν ἀξιοπερίεργον περιέχει· ἀπ' ἐναντίας, τὸ σκευοφυλάκιον πλουτεῖ εἰς πλεῖστα ὅσα ἱερὰ κειμήλια. Μεξὺ τούτων διαπρέπει ἀρχαῖος χρυσοῦς σταυρὸς ἀδαμαντοκόλλητος, σπανιώτατον φιλοτέχνημα Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ κορυφὴ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σταυροῦ καὶ τὰ ἄκρα τῶν δύο αὐτοῦ βραχιόνων φέρουσι τρεῖς εὐμεγέθεις λαμπροὺς σμαράγδους, προσηλωμένους ἕκαστον διὰ τριῶν χρυσῶν ἥλων. Τὸ ἀξιάγαστον τοῦτο τεχνούργημα εἶναι ἀξιολογώτατον τόσον διὰ τὴν τέχνην ὡς καὶ διὰ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ταύτης ὑπάρχει μέγα τεμάχιον πολυτελῶς χρυσοκεντήτου ὑφάσματος, πεποικιλμένου διὰ προσώπων τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, καθὰ λέγουσι, τεμάχιον τῆς σκηνῆς τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, ὅπερ οὐκ οἶδ' ὅπως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν· τοιοῦτό τι τεμάχιον, χρησιμεῦον ἀντὶ παραπετάσματος τῆς ὡραίας πύλης κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν πανηγύρεων, εὑρίσκεται καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας.

Εἰς σμικρὰν τοῦ ἀνωτέρω ἀπόστασιν κεῖται μεσογείως τὸ κοινόβιον τοῦ Χιλιανδαρίου, μέγα οἰκοδόμημα, ἔχον σχῆμα ῥιπιδίου ἀνοικτοῦ, θεμελιωθὲν κατ' ἄγνωστον ἐποχὴν ὑπὸ Συμεῶνος, ἡγεμόνος τῆς Σερβίας. Περιέχει ὀγδοήκοντα περίπου μοναχοὺς, ὧν οἱ πλεῖστοι Βούλγαροι καὶ Σέρβοι· ἐφ' ᾧ αἱ ἀκολουθίαι ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὸ μετὰ τοῦτο μοναστήριον τοῦ Ζωγράφου, τελοῦνται εἰς Σλαβικὴν γλῶσσαν. Τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ἀρχαίου τούτου καθιδρύματος περιλαμβάνει ἀρκετὰ κειμήλια, ἐν οἷς ὡραῖον δισκοπότηρον ἐξ αἱματίτου λίθου, χρυσόδετον, δῶρον ἑνὸς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, καίτοι ὁλοσχερῶς συγκεκροτημένη ἐκ Ῥωσσικῶν ἢ Βουλγαρικῶν βι-

βλίων, περιέχει τὸ κάλλιστον τῶν χειρογράφων, οὐ μόνον τοῦ Ἄθωνος, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς μοναστηρίοις εὑρισκομένων, ἐκτὸς τοῦ περιωνύμου Σιναίου χειρογράφου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι Εὐαγγέλιον Ἑλληνικὸν, γεγραμμένον χρυσοῖς γράμμασιν ἐπὶ λαμπρᾶς λευκῆς μεμβράνης, καθ' ὅλως ἰδιόῤῥυθμόν τινα τυπογραφικὴν τάξιν, τουτέστιν εἰς δύο στήλας, τὸ πλάτος τῶν ὁποίων ἀποτελοῦσι δύο ἢ τρεῖς τὸ πολὺ λέξεις. Ὁ ἀξιοθαύμαστος οὗτος τόμος ἐδωρήθη εἰς τὸ μοναστήριον ὑπὸ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ περὶ τὰ 1184· καίτοι δὲ οὐχὶ τοσούτῳ ἀρχαῖος, πλὴν ὡς βασιλείου καταγωγῆς καὶ ἄριστα χρυσογραφημένος, ἤθελεν εἶσθαι πολυτελὲς κειμήλιον πάσης βασιλικῆς βιβλιοθήκης, καὶ πολύτιμον κτῆμα εἰς τοὺς ἐραστὰς τῶν φιλολογικῶν θησαυρῶν.

Ἀπὸ τῆς μονῆς ταύτης διὰ μακρῶν πεδιάδων χλοηφόρων καὶ δενδροκαλύπτων μεταβαίνει τις ἐν διώρῳ διαστήματι εἰς τὸ κοινόβιον τοῦ Ζωγράφου, μέγα ὀχυρὸν κτίριον, κείμενον ἐπὶ κορυφῆς ἀποτόμου βουνοῦ, αἱ ὑπώρειαι τοῦ ὁποίου βρίθουσι κήπων· κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἄρχεται κοιλὰς βαθεῖα, διατείνουσα μέχρι τῆς ὡριαίου διάστημα ἀφισταμένης θαλάσσης. «Τὸ μοναστήριον τοῦτο, λέγει περιηγητής τις, ἐσταμάτησε τρόπον τινὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ γηλόφου, ἐνῷ ἀνήρχετο εἰς τοὺς οὐρανούς.» Ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ σοφοῦ ὑπὸ τριῶν εὐγενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναλαβόντων ἐν αὐτῷ τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καταστραφὲν δὲ ὑπὸ τῶν λατινοφρόνων, ἀνῳκοδομήθη τῷ 1502 ὑπὸ Στεφάνου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ οὐδὲν Ἑλληνικὸν χειρόγραφον περιέχει, ἀλλ' ἅπαντα σχεδὸν βουλγαρικὰ καὶ ὄχι πολὺ ἀρχαίας ἐποχῆς. Ἀξιοθαύμαστα δ' ἐν τῷ πλουσίῳ τούτῳ μοναστηρίῳ εἰσὶ τὰ ἀντικαθιστῶντα τὰ ἀρχαῖα νεώτερα οἰκοδομήματα, κολοσσιαῖα τῳόντι καὶ πολυδάπανα. Περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα συμποσοῦνται οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, διακρινόμενοι ἐπὶ καθαριότητι καὶ φιλοξενίᾳ.

Εἰς ἡμίωρον ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀπόστασιν κεῖται τὸ μικρὸν καὶ πτωχότατον, ἀλλὰ ζωγραφικώτατον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, κοινόβιον τοῦ Κωνσταμονίτου, ἀνεγερθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ πλείστας ὑποστὰν περιπετείας. Οὐδὲν ἀξιοσημείωτον περιέχει, εἰμὴ ἔγγραφόν τι

βασιλικὸν, δι' οὗ Μιχαὴλ ὁ Ἁλαϊολόγος παρεχώρησεν εἰς τὴν μονὴν τὰς γαίας, ἃς κέκτηται μέχρι τοῦ νῦν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι παντὰχοῦ καὶ πάντοτε τὸ καλήτερον, μέγα μέρος τῶν γαιῶν τούτων ἐσφετερίσθησαν τὰ περὶ αὐτὸ ἰσχυρὰ μοναστήρια. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὰς λοιπὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος μέχρι τῆς σήμερον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀτελεύτητοι καὶ πολυδάπαναι ἐκεῖναι διαδικασίαι μεταξὺ τῶν μοναχῶν, αἵτινες δυστυχῶς παραβλάπτουσι τὴν ἑνότητα τῆς ἱερᾶς αὐτῶν Ὁμοσπονδίας. Ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς πενιχρᾶς ταύτης μονῆς ἀποτελεῖται ὑπὸ τριάκοντα περίπου μοναχῶν, ὁ δὲ μικρὸς αὐτοῦ καθολικὸς ναὸς ἀνοικοδομεῖται ἤδη μεθ' ἱκανῆς κομψότητος.

Ἀπὸ τοῦ μεσογείου τούτου μονυδρίου, δίωρον ἀφιστάμενον, κεῖται κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς χερσονήσου τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Δοχειαρίου, κτισθὲν ἐπὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτονιάτου, καὶ ἐπισκευασθὲν τῷ 1578 ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας. Ἡ θέσις του εἶναι λίαν γραφικὴ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ κελλίων ἐνατενίζῃ τις πρὸς τὸ πανόραμα τοῦ χρυσίζοντος ἡλίου κατὰ τὴν δύσιν του τὰς μεμακρυσμένας κορυφὰς τοῦ ἀμυδρῶς διακρινομένου Ὀλύμπου. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑξήκοντα μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιέχει δισχιλίους περίπου τόμους, ἐν οἷς πεντακόσια χειρόγραφα περγαμηνὰ, συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πλεῖστα ἐπὶ χάρτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει ἓν ὡραῖον λεξικὸν τοῦ Σουΐδα εἰς φύλλον· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ παρὰ τοῖς ἐνταῦθα μοναχοῖς ἐλλείπει ἡ φιλοκαλία, καθότι τὰ βιβλία κεῖνται μίγδην συμπεφυρμένα καὶ ἐκτεθειμένα εἰς τὰς καταστρεπτικὰς ἐπενεργείας τῶν πολυειδῶν αὐτῶν ἐχθρῶν.

Ὁδοιπορία ἡμισείας ὥρας φέρει τὸν περιηγητὴν εἰς τὸ παράλιον κοινόβιον τοῦ Ξενοφῶντος, ἐπίσης εἰς ὡραίαν κείμενον τοποθεσίαν, κτισθὲν δὲ εἰς ἄγνωστον ἐποχήν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐρυχώρου καὶ ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων περιῤῥεομένης αὐλῆς ἀνῳκοδομήθη πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν κομψὴ καὶ καλλιμάρμαρος ἐκκλησία, ἡ εὐρυτάτη πασῶν τῶν τοῦ Ἄθωνος, τῆς ὁποίας τὸ ἐκ μαρμάρου τέμπλεον εἶναι ἄξιον συστάσεως. Ἡ βιβλιοθήκη σύγκειται ἐκ χιλίων πεντακοσίων τόμων ἐντύπων, ἐν οἷς ὀλίγιστα χειρόγραφα ἐπὶ μεμβράνης καὶ χάρτου. Μεταξὺ τῶν πρώτων ὑπῆρχον οὐ πρὸ πολλοῦ κειμήλιά τινα ἄξια προσοχῆς,

καὶ ἰδίως ἓν Εὐαγγέλιον τοῦ Θ' ἢ Ι' αἰῶνος, κομψῶς κεχρυσωμένον, καὶ φέρον πέριξ τῶν σελίδων σχόλια, πρᾶγμα σπάνιον εἰς τὰ ἀντίγραφα τῶν Εὐαγγελίων. Πρὸς τούτοις ἕτερον ὀγκῶδες Εὐαγγέλιον εἰς τέταρτον, ὅπερ λέγεται γραφὲν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· ἑκάστης αὐτοῦ σελίδος τὸ κείμενον διάκειται ἐν σχήματι σταυροῦ, ἴσως δὲ μόναι αἱ δύο σελίδες, αἱ φέρουσαι γράμματα ἐρυθρᾷ ἐπιπεπασμένα διὰ χρυσοῦ, ἐγράφησαν διὰ χειρὸς τοῦ βυζαντινοῦ μονάρχου. Ἀλλὰ ταῦτα ἥρπασε δι' ἀπάτης τῷ 1837 Ἄγγλος τις περιηγητὴς, Ῥοβέρτος Κούρζων, ὅστις λίαν σαρκαστικῶς διηγεῖται τίνι τρόπῳ κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ παρὰ τῶν ἀμαθῶν μοναχῶν τὰ πολύτιμα ταῦτα βυζαντινὰ τεχνουργήματα, καὶ ἄλλα ἄλλοθεν ἐθνικὰ κειμήλια. Περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα μοναχοὺς κατοικοῦσι σήμερον τὸ πενόμενον μοναστήριον τοῦτο.

Ἀπ' αὐτοῦ ἡμιωριαῖον ἀφιστάμενον κεῖται τὸ Ῥωσσικὸν λεγόμενον κοινόβιον, τὸ πολυπληθέστερον πάντων καὶ λίαν εὐρύχωρον, καθὸ οἰκούμενον ὑπὸ τετρακοσίων μοναχῶν, ἐν οἷς οἱ πλεῖστοι Ῥῶσσοι. Τὸ μοναστήριον, κείμενον τὸ πρῶτον εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας τοῦ σημερινοῦ καὶ μεσογείως, ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Κνέζου Λαζάρου τοῦ ἐκ Σερβίας· πυρποληθὲν δὲ ἀκολούθως, ἀνῳκοδομήθη εἰς ἣν εὑρίσκεται ἤδη παράλιον θέσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχη. Συντηρεῖται ὑπὸ τῶν ἐκ Ῥωσσίας ἀφθόνως ἀποστελλομένων βοηθημάτων, ἐφ' ᾧ κομψότατα καὶ μεγαλοπρεπῆ κτίρια διαδέχονται ὁσημέραι τὰ ἑτοιμόῤῥοπα ἀρχαῖα, καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ὁ κόσμος τῶν ἐν αὐτῷ πολυπληθῶν ναῶν καὶ παρεκκλησίων ἐκθαμβοῖ τὸν περιηγητήν. Εἶναι δὲ πρόδηλον, ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ἐνταῦθα θέλει ὑποσκελίσει μίαν ἡμέραν τὸν Ἑλληνισμὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀτόπως πάνυ σφετερισθέντος τὴν Ῥωσσικὴν ἐπίκλησιν καθιδρύματος τούτου ἐκδιωχθήσονται, τοῦ καιροῦ προϊόντος, καὶ οἱ μείναντες ὀλιγάριθμοι Ἕλληνες μοναχοί. Ἡ βιβλιοθήκη, καίτοι ἐπιμελῶς διατηρουμένη, οὐδὲν ἄξιον λόγου χειρόγραφον περιέχει· τὸ δὲ σκευοφυλάκιον πλουτεῖ εἰς πληθὺν πολυτελῶν ἀμφίων νέας κατασκευῆς καὶ ἄλλων ἱερῶν σκευῶν, ἑκάστοτε δωρουμένων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας.

Εἰς μακρὰν τοῦ ἀνωτέρω ἀπόστασιν κεῖται τὸ γραφικὸν ἰδιόῤῥυθμον τοῦ Ξηροποτάμου, οὗτινος οἱ ἑκατὸν μοναχοὶ διακρίνονται μεταξὺ τῶν πλείστων τοῦ Ἄθωνος κατὰ τὴν τάξιν καὶ κα-

θαριότητα. Θεμελιωθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ περὶ τὸ ἔτος 920, ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄ περὶ τὸ 1320· καταστραφὲν δὲ ὑπὸ σεισμοῦ κατὰ τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου (ἢ ἴσως ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου) Σελὴμ τοῦ Α΄. Ἐν τέλει, Ἀλέξανδρος, ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ὑπῆρξεν εἷς τῶν μεγαλοδώρων εὐεργετῶν καὶ τούτου καὶ ἄλλων μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος· καθότι ἐν γένει τὰ ἱερὰ ταῦτα καθιδρύματα μέγα ὀφείλουσιν εἰς τὴν εὐσέβειαν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῶν Παραδουναβείων χωρῶν. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ κομψοῦ τούτου καὶ καθαρίου σχηνώματος οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχει, ἐκτὸς χρυσοβούλλου τινὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, φέροντος καὶ τὴν ἀργυρᾶν αὐτοῦ σφραγῖδα. Εἰς δὲ τὴν ὡραιοτάτην αὐτοῦ ἐκκλησίαν, μεταξὺ ἄλλων ἱερῶν κειμηλίων, φυλάττεται μέγα τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἠὐτρεπισμένον διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ φέρον τὴν ὀπὴν τοῦ ἥλου· δῶρον τῆς βασιλίδος Πουλχερίας, ἥτις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε πρὸς κόσμον τοῦ τε μοναστηρίου τούτου ὡς καὶ ἑτέρων ἐκ τῶν τοῦ Ὄρους.

Εἰς τρίωρον ἀπὸ τοῦ ἐν λόγῳ μοναστηρίου ἀπόστασιν κεῖται ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καθέτου καὶ ὑπὲρ τοὺς 700 πόδας ὑψηλοῦ, τὸ μικρὸν κοινόβιον τῆς Σίμωνος πέτρας, θεμελιωθὲν ὑπὸ Σίμωνός τινος ἀναχωρητοῦ ἀγνώστου ἐποχῆς. Ἡ οἰκοδομὴ συνέχεται μὲ τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους δι' ὡραίου ὑδραγωγείου, ἔχοντος διττὰς σειρὰς ἀλεπαλλήλων ἀψίδων, καὶ διὰ μιᾶς γεφύρας, τολμηρῶς ἐκτοξευομένης ὑπεράνω βαθείας φάραγγος παρὰ τὰ τείχη τοῦ μοναστηρίου. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑκατὸν περίπου μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιέχει ἑκατὸν πεντήκοντα χειρόγραφα, ἐξ ὧν τὰ πεντήκοντα ἐπὶ περγαμηνῆς, ἅπαντα βιβλία θρησκευτικά.

Ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τούτου μικρὸν ἀφίσταται τὸ τοῦ Γρηγορίου κοινόβιον, πενιχρὸν καὶ ἓν τῶν μικροτέρων μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος, ἀλλὰ ζωγραφικώτατα ἐμπεπηγμένον εἰς βράχον ἀλίκτυπον. Ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς του ἄγνωστος, τὰ δὲ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὑπογείῳ αὐτοῦ, μετὰ τῆς μεγαλητέρας ἀφιλοκαλίας ἐῤῥιμμένα βιβλία οὐχὶ τόσον ἄξια προσοχῆς. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑκατοντάδος μοναχῶν, τῶν φανατικωτέρων τοῦ Ἄθωνος.

Τὸ μικρὸν τοῦ ἀνωτέρω ἀφιστάμενον κοινόβιον τοῦ ἁγίου

Διονυσίου εἶναι ἐπίσης ᾠκοδομημένον ἐπὶ βράχου, ὀρθουμένου εὐθὺς ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Ἐκτίσθη ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, οὗτινος σώζεται τὸ δωρητήριον χρυσόβουλλον, πολύτιμον τωόντι κειμήλιον διά τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν καλὴν αὐτοῦ κατάστασιν. Ἡ ἐκκλησία, ἱκανῶς εὐρύχωρος, διατηρεῖται ἄριστα, καὶ παρὰ τὴν πύλην τῆς εἰσόδου φαίνεται ἡ περίεργος καὶ πολυτελὴς εἰκὼν τοῦ Ἀλεξίου, ἐνδεδυμένου τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν. Εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς κομψῆς μονῆς ταύτης διατηροῦνται πλεῖστα ὅσα κειμήλια, ἐν οἷς τινὰ ἀξιοθαύμαστα κατά τε τὴν ὕλην καὶ τὴν τέχνην τῆς κατασκευῆς· οἷον, ἓν εὐμέγεθες δισκάριον ἐκ μίγματος πολλῶν λίθων τιμίων τοῦ εἴδους τῶν καλαΐδων, συνδεδεμένον διὰ χρυσοῦ ἀπέφθου, πολυτελῶς κεκοσμημένον μὲ ἔκκρουστα ζῳδία καὶ ἀνάγλυφα παριστῶντα ἁγίους καὶ μὲ ἀρχαιοτάτας ἐπιγραφὰς, δῶρον δὲ τῆς βασιλίδος Πουλχερίας. Πρὸς τούτοις ἡ ἐν σχήματι βυζαντινῆς ἐκκλησίας ὡραία λειψανοθήκη τῆς τιμίας κάρας τοῦ Προδρόμου, θαυμαστὴν καὶ ὅλως ἰδιότροπον ἔχουσα τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν, πλούσιον καλλιτέχνημα ἀγνώστου χρόνου καὶ τόπου, καὶ ἓν τῶν περιεργοτέρων μνημείων τοῦ Ἄθωνος. Ἐπίσης ἡ ἐπιμελῶς περιπεποιημένη βιβλιοθήκη τῆς μονῆς περιέχει ὄχι ὀλιγώτερα τῶν χιλίων χειρογράφων, ἐν οἷς ἀρκετὰ πλείστου λόγου ἄξια· ἐξ ὧν καταδεικνύεται, ὅτι τὸ μοναστήριον τοῦτο, κατ' εὐτυχῆ τινὰ συγκυρίαν, δὲν ἔπαθεν ὅσα τὰ λοιπὰ, ἐπειδὴ ἀναλόγως πρὸς τὴν μικράν του ἔκτασιν περιέχει θησαυροὺς ὄντως ἐκπληκτικούς. Ἐνασκοῦνται δ' ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα μοναχούς.

Τὸ τελευταῖον πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς Ἀθωνίτιδος χερσονήσου μοναστήριον εἶναι τὸ τοῦ ἁγίου Παύλου κοινόβιον, θεμελιωθὲν ὑπὸ Βιαγκοβάνου, ὁσποδάρου τῆς Βλαχίας. Ἀφιστάμενον περὶ τὸ ἥμισυ μίλιον τῆς παραλίας, κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης θέσεως, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔχει τις ἐξαισίαν ἄποψιν τοῦ μεγαλοπρεπῶς ὑπερκειμένου κώνου τοῦ Ἄθωνος. Ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ, μία τῶν εὐρυχωροτέρων τοῦ Ὄρους, καθὸ νεόδμητος, εἶναι παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ Ξενοφῶντος, καίτοι ἧττον πολυτελὴς ἐκείνης. Ἡ βιβλιοθήκη, καλῶς διατηρουμένη, περιέχει ὀλίγιστα Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, περὶ τὰ τριακόσια δὲ Σερβικὰ καὶ Βουλγαρικὰ, ὧν τινα ἄξια τωόντι προσοχῆς, καὶ μάλιστα Εὐαγγέλιόν τι ἐκ φύλλου, γεγραμμένον εἰς ἀρχαίαν Βουλγαρικὴν γλῶσ-

σαν, καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πλῆρες ζωγραφημάτων. Περὶ τοὺς ἑκατὸν μοναχοὺς ἀποτελοῦσι τὸν πληθυσμὸν τοῦ κομψοῦ τούτου καθιδρύματος, πάντες ἀγαθοὶ καὶ εἰς ἄκρον φιλόφρονες.

Μένει νὰ εἴπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ μεσογείου κοινοβίου τοῦ Κουτλουμουσίου, τὸ ὁποῖον ἀπέχει μόλις τέταρτον ὥρας τῆς πολίχνης τῶν Καρεῶν. Θεμελιωθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ καταστραφὲν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ἀνωρθώθη τῇ εὐσεβείᾳ πολλῶν ὁσποδάρων καὶ ἡγεμόνων τῆς Βεσσαραβίας. Κατοικεῖται ὑπὸ ὀγδοήκοντα μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν τετρακοσίων χειρογράφων της, περιέχει οὐκ ὀλίγα Ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἄλλα συγγράμματα, κἄπως ἄξια προσοχῆς διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν καλλιγραφίαν των. Ἡ περὶ τὴν μονὴν ταύτην τοποθεσία εἶναι τερπνὴ ὅ,τι μάλιστα, ἡ δὲ θέα λαμπρά, καθότι ἀπ' αὐτοῦ καθορᾶται ἐλευθέρως ἡ θάλασσα μὲ τὴν γλαυκὴν Σαμοθράκην ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἐν ἀπόπτῳ ἡ συνεχῶς ὑπὸ νεφῶν κεκαλυμμένη κορυφὴ τοῦ Ἄθωνος. Ἐκτείνονται δὲ περὶ τὴν μονὴν πρασιαὶ, καὶ κῆποι μεγάλοι, καὶ ἄμπελοι, καὶ ἐλαιῶνες, καὶ πληθὺς ροδακινεῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων, εἰς ἅπερ ἀφθονεῖ ἰδίως ἡ γραφικωτάτη τῶν Καρεῶν πολίχνη.

Δ'.

Ὁ ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμῃ εἰς ἐποχὴν πολὺ προγενεστέραν τοῦ Χριστιανισμοῦ: εἰς τὰ Ἀσιατικὰ, ἢ Σεμιτικὰ ἔθνη. Ἐν τῇ μυριοβίβλῳ τοῦ Φωτίου ἀπαντῶμεν περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: « Ἀνεγνώσθησαν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις φιλοσοφησάντων τήν τε πρακτικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν βίοι· ὧν οἱ μὲν Ἐσσηνοὶ, οἱ δὲ θεραπευταὶ ἐκαλοῦντο, καὶ μοναστήρια καὶ σεμνεῖα ἐπήγνυντο, καὶ τῶν νῦν μοναζόντων τὴν πολιτείαν προϋπέγραφον.» Γνωστὸν δέ ἐστιν, ὅτι ἀπὸ Βαβυλῶνος καὶ Ἰνδίας παρέλαβον οἱ Ἑβραῖοι τὸν τύπον τῆς μοναστικῆς ζωῆς.

Ὑπάρχουσι σήμερον πολλοὶ βαρεῖς καὶ βαθεῖς ἐπικριταὶ τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, θεωροῦντες αὐτὸ ὅλως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αἰῶνος, ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κατὰ συνέπειαν πάντῃ περιττόν. Κατ' αὐτοὺς, μάτην ζητοῦμεν τὸν Θεὸν

εἰς ἔρημον κελλίον, διότι οὐδὲν ἄλλο σαφέστερον δεῖγμα τῆς εὐκλείας αὐτοῦ ὑπάρχει ἀπὸ τὰ λαμπρὰ δημιουργήματά του, ἀπὸ τὴν ἀεὶ ζῶσαν καὶ ἐνεργοῦσαν φύσιν· οὔτε θ' ἀπολαύσῃ μειδίαμα τοῦ Ἡλάστου ἐν οὐρανῷ ὁ εἰς τὸν κόσμον παρελθὼν χωρὶς ν' ἀφήσῃ ἴχνος τῆς ὑπάρξεώς του, καὶ ὁ βιώσας αὐτόχρημα ζωντανόνεκρος.

Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἕτεροι πολὺ διαφορετικώτερα σκεπτόμενοι. Ὅτι, δηλαδὴ, πᾶς τις δὲν ἐπλάσθη διὰ τὴν πάλην τὴν βιωτικήν· ὅτι ἡ εὐτυχία καὶ αἱ ἀπολαύσεις δὲν εἶναι τῶν ἀνθρώπων ὅλων ὁ κλῆρος· ὅτι, τέλος πάντων, καθὼς ὁ ἐλαυνόμενος ὑπὸ τρικυμίας ποντοπόρος εὑρίσκει ὅρμον κατὰ τῆς λύσσης τῶν στοιχείων, οὕτω καὶ ὁ κλυδωνισθεὶς εἰς τὸ τρικυμιωδέστερον τοῦ ὠκεανοῦ πέλαγος τῆς ζωῆς ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ λιμένα κατὰ τῶν ἠθικῶν βασάνων. Ὥστε ὁ μοναχικὸς βίος εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος, τὰ δὲ ἀναχωρητήρια ἐκεῖνα, τὰ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τύρβης αὐτῶν ἀνεγερθέντα ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῆς μετανοίας, εἰσὶ λιμένες τοῦ πολυκύμονος πελάγους τῆς ζωῆς. Ἐν αὐτοῖς μόνον δύναται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀνατείνῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὸν μέγαν Δημιουργὸν τοῦ παντὸς, διότι εἰς τὰ χειροποίητα τῶν ἀνθρώπων κατοικητήρια, ἐντὸς τῶν μυρμηκιῶν των καὶ τῆς πολυδακρύτου τύρβης των, ἀπόλλυται ἡ ἰδέα τοῦ Ὑψίστου.

Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος εἶναι σήμερον ἐλεύθερος νὰ σκέπτηται ὅπως θέλῃ, παρατίθημι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ τρίτην τινὰ γνώμην, μέσον τῶν ἀνωτέρω βαδίζουσαν, καὶ ἥτις πιστεύω νὰ ἦναι ἀσπαστὴ παρὰ πολλῶν. Ἐνόσῳ τὸ μοναχικὸν πολίτευμα περιορίζεται εἰς ἁπλῆν ἀσκητικὴν καὶ μισάνθρωπον ἀπομόνωσιν, ἔχει τὸ μεμπτὸν καὶ ἀπάδον εἰς τὸ σήμερον ἐπικρατοῦν πνεῦμα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐγεννήθη διὰ νὰ ζῇ μονήρης ὡς θηρίον, καὶ τὸ ζῆν καὶ φροντίζειν περὶ μόνου ἑαυτοῦ εἶναι εἰς ἄκρον ἐγωϊστικὸν, εἶναί τι παρὰ φύσιν. Ἐνόσῳ ὅμως ὁ μοναχὸς, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅστις, συνεπείᾳ διαφόρων ψυχολογικῶν παθήσεων, ἠσθάνθη ἀκατάσχετον ῥοπὴν πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀπομόνωσιν, καὶ ἐννοεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ τὸν κόσμον μένων ἐν αὐτῷ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει· ἐνόσῳ, λέγω, ὁ τοιοῦτος μοναχὸς, χωρὶς νὰ ἐντρυφᾷ ἐκ τῶν ἱδρώτων τῆς ἐργατικῆς τῆς κοινωνίας τάξεως, κρατεῖ τὸ ἄροτρον, τὸ δρέπανον καὶ τὴν δίκελλαν, καὶ ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου αὐ-

τοῦ τρώγει τὸν ἄρτον του, ὀφείλει ἡ κοινωνία νὰ ἀνέχηται αὐτὸν, καὶ εἶναι ὁ τοιοῦτος αὐτοδικαίως σεβαστός.

Τώρα, ἐὰν οἱ σημερινοὶ μοναχοὶ εἰσὶν ἄξιοι τῆς ἀνοχῆς ταύτης ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας ἢ ὄχι, τοῦτο εἶναι ζήτημα, πλείστους ἔχον τοὺς ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγους, καὶ ἐπομένως δυσδιάλυτον. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν πολιτῶν τούτων τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὁ ἐπὶ μισελληνισμῷ διαβόητος Φαλμεράϋερ, διατρίψας εἰς τὸ Ὄρος κατὰ τὸ 1840. Ἴσως ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ αὐστηροῦ τούτου καὶ προκατειλημμένου ἐπικριτοῦ διϊδωμέν τι, τεῖνον πρὸς δικαιολογίαν τοῦ παραγνωρισθέντος μοναχικοῦ βίου· καθότι οἶδε καὶ πολέμιος θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετάν.

«Ὁ μεμονωμένος οὗτος κόσμος, ὅπου τάξις, καθαριότης, ἐπιείκεια καὶ ἐνταὐτῷ αὐστηρὰ πειθαρχία διδάσκουσι τὴν λήθην τοῦ κόσμου, εἵλκυσε τὰς συμπαθείας μου . . . . . Τρὶς τῆς ἡμέρας ἀντηχοῦσιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀπὸ δεκαπέντε αἰώνων οἱ ὕμνοι εὐσεβῶν μοναχῶν, τηρούντων τὴν θέσιν, τὴν στάσιν, τὸ σχῆμα, ὅπερ ἤδη πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν διέγραψεν αὐτοῖς ὁ μέγας αὐτῶν νομοθέτης, ἐπίσκοπος Καππαδοκίας μέγας Βασίλειος. (α) Ἡ Ἀνατολὴ ἔλυσε πρόβλημα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐναυάγησαν οἱ Εὐρωπαῖοι μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης. Ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὁ χρόνος ἐν μέρει μὲν ἔθραυσεν, ἐν μέρει δὲ ἀνεμόρφωσε τὸ μοναστικὸν σύστημα· ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ὅμως Ἐκκλησίᾳ, τὰ πράγματα ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὸ αὐτὸ ἔτι σημεῖον εὑρίσκονται, εἰς ὃ οἱ πρῶτοι τοῦ συστήματος καθιδρυταὶ ἀφῆκαν αὐτά . . . Εἰς ἄλλους ἀφίνομεν νὰ ὑπολογίσωσιν ὁπόσων στερεῖται κοινωνία τις, εὑρισκομένη ἐντὸς τοῦ κύκλου

(α) Χάριν περιεργείας παρατίθημι ἐνταῦθα τὴν ἀφορῶσαν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ μοναχοῦ περικοπὴν ἐκ τοῦ περὶ ἀσκήσεως καὶ πῶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχὸν λόγου: «Δεῖ τὸν μοναχὸν πρὸ πάντων ἀκτήμονα βίον κεκτῆσθαι, σώματος ἐρημίαν καὶ κοσμιότητα σχήματος, φωνὴν σύμμετρον καὶ λόγον εὔτακτον, τροφὴν καὶ πότον ἀθόρυβον, καὶ μετὰ εὐσταθείας ἐπὶ πρεσβυτέρων σιωπᾷν, ἐπὶ σοφωτέρων ἀκροᾶσθαι, πρὸς τοὺς ἴσους ἀγάπην ἔχειν, καὶ πρὸς τοὺς ἐλάττους ἀγαπητικὴν συμβουλίαν· ἀπὸ τῶν φαύλων καὶ σαρκικῶν καὶ φιλοπραγμόνων ἀναχωρεῖν· πλείονα νοεῖν, ὀλίγα φθέγγεσθαι, μὴ θρασύνεσθαι λόγῳ μηδὲ περιττεύειν ὁμιλίαις, μὴ πρόχειρον γίγνεσθαι περὶ γέλωτα, αἰδοῖ κοσμεῖσθαι, κάτω τὸ βλέμμα ἔχειν ἄνω δὲ τὴν ψυχὴν, μὴ ἀντιλέγειν ἀντιλογίαις, εὐπειθῆ εἶναι, μνημονεύειν τῶν ἐσχάτων πάντοτε, τῇ ἐλπίδι χαίρειν, τῇ θλίψει ὑπομένειν, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν.»

τῆς προόδου, τῆς διηνεκοῦς βελτιώσεως καὶ τοῦ δυτικοῦ νεωτεριστικοῦ πνεύματος. Εἰς ἐμὲ ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι ὑπάρχει ἔτι ἐντεῦθεν τοῦ Ἑλλησπόντου τόπος, ὅπου δύναταί τις ν' ἀντιστῇ ἐνταὐτῷ καὶ εἰς τὴν τυραννίαν τῆς ἀπολαύσεως, καὶ εἰς τὰ τεχνάσματα τῆς ἐξουσίας, καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς τῶν αὐλικῶν σοφιστῶν. Ἄνθρωποι, οἵτινες τολμῶσι τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ὕλης, δὲν εἶναι βεβαίως μωροί. . . Ἐλεύθερος εἶναι μόνος ὁ δυνάμενος νὰ στερῆται· ἐν τῷ Ἄθῳ μόνον οὐδεμία ποτὲ ἐγένετο μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς πολυτελείας συνθήκη . . . Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς, ὅτι οὐδεὶς τῶν κατοίκων τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐτόλμησεν ἐπὶ δεκαπέντε αἰῶνας νὰ προτείνῃ τροποποίησίν τινα τοῦ συζήματος, ἐπέθηκεν εἰς τὰ ἐγκαθιδρύματα αὐτοῦ τὸν τύπον τῆς αἰωνιότητος καὶ τὴν σφραγῖδα τῆς ἄκρας εὐγενείας.»

Ἡμεῖς, οἱ κάτοικοι τῆς γηραιᾶς ταύτης Ἀνατολῆς, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην, ὅπως θαυμάσωμεν τὴν μεγαλειότητα τῆς φύσεως, νὰ ζητῶμεν τὰς ἐρήμους καὶ τοὺς ἀβάτους δρυμῶνας τοῦ νέου κόσμου. Ὁ Πλάστης ἀνήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῇ τῶν χωρῶν μας τὸ ἁγιώνυμον τοῦτο ὄρος, ὅπου, ὡς ἡ φύσις, οὕτως ἡ θρησκεία ἡμῶν, οὕτως ἡ διαδοχὴ τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ, διετηρήθη ἄσπιλος καὶ πρωτογόνος, ὡς εἰς ἀκρόπολίν τινα τοῦ Γένους καὶ τῆς πίστεως. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν ἐθεώρησα τὸ ἐνδιαίτημα τοῦτο τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς σωστικὴν δηλαδὴ κιβωτὸν τῶν προσφιλεστέρων ἡμῖν πραγμάτων. Ὁπόσας τωόντι δὲν διεγείρει ἕκαστον τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος ἀναμνήσεις εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον αὐτὰ Ὀρθόδοξον! ὁπόσας παραδόσεις κατανυκτικὰς δὲν διασώζει ἕκαστον αὐτῶν! Μόνοι οἱ ἀλλοεθνεῖς δύνανται νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν Ἄθωνα χωρὶς ὑψηλοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ συλεύσωσι τὰς κατακλαπείσας ὑπ' αὐτῶν βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων, ἅτινα δι' αὐτοὺς εἶναι Μυσῶν λείμα. (α) Καὶ ὅμως ὅ-

(α) Μεθ' ὁπόσης εὐχαριστήσεως βλέπει τις σήμερον τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα χειρόγραφα, ἅτινα εὐτυχῶς δὲν ἀπεξενώθησαν, χάρις εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν μοναχῶν ἐκείνων, οἵτινες, ἀποβλέψαντες εἰς τοσούτων ἀειμνήστων δωρητῶν ἐπιτίμια, ἠδέσθησαν αὐτὰ ὡς ἐθνικὰ κειμήλια. Εἴθε οἱ πανταχοῦ ἐπιτετραμμένοι τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας νὰ ἐσέβοντο ἀρχῆθεν καὶ συνετήρουν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν πατρῴαν ταύτην κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων χειρογράφων. Εἴθε τοὐλάχιστον τὰ δεινὰ ποθήματα γένοιντο ἡμῖν λυσιτελῆ τοῦ μέλλοντος μαθήματα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τινὲς τῶν ἀπάτῃ γυμνούντων ἡμᾶς Ἐλγινίων περιηγητῶν ἐχλεύασαν κυνικῶς οὐ μό-

ταν οἱ ἀλλοεθνεῖς οὗτοι ἐκφράζωνται ὡς ἀνωτέρω περὶ πραγμάτων ἡμᾶς ἀφορώντων, ποίας καταδίκης εἴμεθα ἄξιοι ἡμεῖς αὐτοὶ περιφρονοῦντες αὐτά;

Ὁμολογῶ ὅτι, ὅταν προσεγγίζων διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ ἁγιώνυμον Ὄρος, παρετήρησα μακρόθεν τὰ μοναστήρια, ἐγειρόμενα ἐπὶ μεμονωμένης λοφιᾶς, ἢ ἐπὶ ἐρήμου καὶ ἀποκρήμνου παραλίας, ἢ κρυπτόμενα ἐντὸς πτυχῆς ὄρους ἢ κοιλάδος, πλέον ἢ ἅπαξ ἐζήλευσα τὸν βίον τῶν ἀναχωρητῶν ἐκείνων, καὶ ἡ ψυχή μου, λησμονοῦσα τὰ ἐπίγεια, ἐσφάδαζεν ἐντός μου καὶ ἀνίπτατο πρὸς κόσμους ἄλλους ἀγνώστους, πρὸς τοὺς κόσμους τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς θεότητος. Ὅτε δὲ ἐπλησίασα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν πρόναον τοῦτον τοῦ οὐρανοῦ, ὅτε εὑρέθην εἰς τὸ σκήνωμα τοῦτο τῆς θρησκείας καὶ τῆς εἰρήνης, ᾐσθάνθην πραγματικῶς ἄφατον ψυχικὴν εὐφροσύνην, καὶ γαλήνη διεχύθη αἴφνης ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Τότε ὡμολόγησα ἐν συναισθήσει, ὅτι θεόπνευστος ὄντως ἦν ὁ πρῶτος στήσας τὸ σκήνωμά του εἰς τὸ ὑψίλοφον τοῦτο ὄρος, ὅπερ, ὑψούμενον μέχρι νεφελῶν, φαίνεται πλησιάζον τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ ὡς κλίμαξ τις μεταβιβάζον εἰς τὸν θρόνον τῆς θεότητος τὰς δεήσεις καὶ τὰ δάκρυα αὐτοῦ.

Πανταχοῦ τὰ μοναστήρια προσφέρουσι χριστιανικὴν φιλοξενίαν εἰς πάντα διαβάτην καὶ ὁδοιπόρον· εἶναι ὡς ξενῶνες τοῦ Κυρίου, ὅπου ὄχι μόνον ἡ ψυχὴ εὑρίσκει ἀνάπαυσιν καὶ τροφήν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὡς πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην ἀρετήν, οἱ ἀγαθοὶ μοναχοὶ ἀκολουθοῦσιν ἀπαρεγκλίτως τὰς διατάξεις τῶν πρωτίστων αὐτῶν εὐεργετῶν, τῶν Ἑλληνογλώσσων αὐτοκρατόρων. «Καὶ εἴπερ τινὲς τῶν χριστιανῶν (λέγει τὸ χρυσόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,) τυχὸν παραβάλλωσιν ἐνταῦθα κατὰ πάροδον, εἰ μὲν διὰ θεωρίαν καὶ ἱστορίαν καὶ προσκύνησίν ἐστι τοῦ τόπου καὶ τῆς μονῆς καὶ τοῦ Ὄρους, ὀφείλουσιν οἱ μοναχοί, ἀσπασίως δέχεσθαι τούτους καὶ ξεναγωγεῖν ὡς ἐφικτόν.»

Εἶναι δυστυχῶς ἀληθὲς, ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ὄρους παρημέλησαν ἐν γένει τὰ γράμματα, καίτοι οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες, κεκοσμημένοι τήν τε ἔσω καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν, διέπρεψαν ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ Ἄθωνι. Εἷς τῶν ἀρχαίων περιηγητῶν τοῦ Ὄρους, ὁ περιώνυμος φυσιολόγος Ἰωάννης Μπελὼν, λέγει, ὅτι «οἱ ἱεράρ-

νον τὴν ἄγνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, μεθ' ἧς εὐγενῶς τε καὶ χριστιανικῶς ἐν Ἄθωνι καὶ ἀλλαχοῦ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ ἡμέτεροι.

χαι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐχθροὶ ἄσπονδοι τῆς φιλοσοφίας, ἀφώρισαν πάντας τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἔχοντας βιβλία τῆς θύραθεν σοφίας· συνεπείᾳ τούτου πλεῖστα συγγράμματα ἐξωτερικὰ ἀπωλέσθησαν, καὶ μόνον τὰ θεολογικὰ διετηρήθησαν.» Παρακατιὸν δὲ ἐκφέρει τὴν ὑπὸ Λέοντος Ἰ Πάπα Ῥώμης μνημονευομένην μαρτυρίαν Δημητρίου Χαλκοκονδύλη, ἀνδρὸς σοφωτάτου καὶ κατόχου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὅτι «οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ, καθὸ ἔχοντες μεγίστην ἐπιῤῥοὴν παρὰ τῇ αὐλῇ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, προεκάλεσαν παρ' αὐτῶν ψήφισμα νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸ πῦρ μέγαν ἀριθμὸν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.»

Ἡ ἀλήθεια ὀφείλει νὰ μὴ κρύπτηται, ὅσον πικρὰ καὶ ἂν ᾖ. Οἱ ἡμέτεροι μοναχοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαλλαχθῶσι τῆς μομφῆς τῆς μὴ ἐκτιμήσεως τῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν περιελθόντων ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἣν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἴς τε τὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς τὸ σφοδρὸν αὐτῶν καὶ ἀρχαιοπαράδοτον μῖσος πρὸς πᾶν τὸ ὄζον ἐθνισμοῦ. Ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι ἀνέκαθεν ὑπεβλέποντο ὑπὸ τοῦ κλήρου ἁπάσης τῆς χριστιανωσύνης ὡς καταστρεπτικαὶ δῆθεν τῶν δογμάτων αὐτῆς, τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ· καὶ σήμερον δὲ ἐν τῷ Ὄρει δύναταί τις ν' ἀπαντήσῃ μοναχοὺς θεωροῦντας ὡς αἱρετικὸν τὸν ὑποστηρίζοντα τὴν κίνησιν τῆς Γῆς, καὶ περὶ ἀντιπόδων ποιοῦντα λόγον.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν ἐπιταφίῳ περὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγει: «Ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας τοσοῦτον λαβὼν, ὅσον μὴ χλονεῖσθαι τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα κομψοῖς, τὸ περιττὸν διέπτυσεν ὡς ἄχρηστον τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσι.» Τοιαῦται Πατέρων ῥήσεις, κακῶς ἑρμηνευόμεναι, καὶ ἰδίως ἡ τοῦ Ἀποστόλου, «ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι,» φαίνεται ὅτι παρέσχον ἀνέκαθεν λαβὴν πρὸς τὰς τοιαύτας ἀντιστρατεύσεις κατὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Στενὸς ὅμως ὁ περιορισμὸς οὗτος καὶ ἐπιβλαβὴς κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν, καὶ ἰδίως τῷ ἡμετέρῳ κλήρῳ, ὁπότε οἱ θεομάχοι ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπιχειρίζονται ν' ἀνατρέψωσι τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ θεμέλια· πρὸς οὓς πολλὴ μὲν ἡ πολυμάθεια ἀπαιτεῖται ἐκ τῆς φιλολογίας, πολλὴ δὲ ἡ δύναμις ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας τοῦ πνεύματος.

Ἀλλὰ καίτοι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ὄρους παρημέλησαν τὰ γράμματα, ἐξηκολούθησαν ὅμως τὰς ἐργασίας τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ξυλογλυπτικῆς, καὶ ηὐδοκίμησαν ἀρκούντως ἐν αὐταῖς. Ἐν τοῖς Καθολικοῖς διαφόρων μοναστηρίων διατηροῦνται εἰκόνες τῆς πλέον προοδευτικῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς, αἱ πλεῖσαι δὲ τούτων ἀποδίδονται εἰς τὸν διάσημον ἱερογράφον Μανουὴλ, τὸν ἐπιλεγόμενον Πανσέληνον, γεννηθέντα ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὸν ΙΒ' αἰῶνα· οὗτος θεωρεῖται ὡς ὁ διδάσκαλος ἁπάσης τῆς Βυζαντινῆς σχολῆς, καθότι κατέλιπεν «Ἑρμηνείαν περὶ ζωγραφικῆς,» ἐν ᾗ περιέχονται συνταγαὶ ζωγραφίας καὶ χρωματογραφίας τῶν ἱερῶν ἀπεικονισμάτων, τὰς ὁποίας διατηρεῖ ἀπαρεγκλίτως ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία. Ἐν τῷ Καθολικῷ τῶν Καρεῶν, εἰς εἰκόνα τινὰ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔργον τοῦ Πανσελήνου, καίτοι μεμελανωμένην ὑπὸ τῆς αἰθάλης τῶν θυμιαμάτων, καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ τῆς Λαύρας δύναταί τις νὰ σπουδάσῃ τὴν βυζαντινὴν τέχνην· εἰς δὲ τὰ ἐν τοῖς θησαυροφυλακίοις τῶν διαφόρων μονῶν διατηρούμενα ξυλογλυφικὰ ἀριστουργήματα, σταυροὺς, νάρθηκας θυμιατηρίων κτλ. δύναται νὰ θαυμάσῃ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς.

Σήμερον, ὁπότε ἡ ὁσημέραι καταπλημμυρίζουσα τὰς κοινωνίας πρόοδος καὶ ἡ πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν παγκόσμιος τάσις κατέστησε καὶ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἄθωνος μᾶλλον κοσμοπολίτας ἢ ἐρημίτας, μετ' ἄκρας εὐχαριστήσεως βλέπει πᾶς ὁ φιλοπρόοδος τά τε γράμματα καλλιεργούμενα παρ' αὐτῶν, ὡς καί τινας τῶν ὡραίων τεχνῶν. Ἡ ἐν Καρεαῖς ἀπό τινος συσταθεῖσα κεντρικὴ Σχολὴ καὶ ἡ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἰδιαιτέρα, ὁ πόθος τῶν πλείσων ἐκ τῶν ἀναχωρητῶν τούτων πρὸς ἀνάγνωσιν διαφόρων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων καὶ πρὸς ἀπόκτησιν παντὸς καινοφανοῦς βιβλίου, πρὸς δὲ αἱ εἰς τὰ πλειότερα τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν κελλίων ἐκτελούμεναι ξυλογλυφικαὶ ἐργασίαι, ὧν τινες διέπρεψαν καὶ εἰς τὰς κατὰ καιροὺς παγκοσμίους ἐκθέσεις τῆς Ἑσπερίας, εἰσὶ τρανὰ ἐχέγγυα τῆς διαδοθείσης ἀπό τινος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἄθωνος φιλοπροόδου τάσεως. (α)

(α) Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐλῇ τῆς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς ἁπανταχῆ τις μεταξὺ διαφόρων ἁγίων χοροστατοῦντας καὶ ἐθνικοὺς φιλοσόφους, τὸν Σόλωνα, Ἀριστοτέλην, Σοφοκλῆν, Πλάτωνα κτλ. Μεγάλη τῳόντι τιμή, ἐπανίως ἀποδιδομένη ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τοῖς ἐθνικοῖς, καὶ μαρτυροῦσα πόσον αἱ ἰδέαι τῆς ἀνεκτικότητος ἐπεξετάθησαν παρὰ τοῖς ἄλλοτε μισαρχαίοις μοναχοῖς.

Ἐκτὸς δὲ τῆς λοιπῆς ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ βελτιουμένης ἐλαφρᾶς βιομηχανίας, ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ ζωγραφική, ἥτις, ἀποβαλοῦσα τὸν μονότονον καὶ στερεότυπον αὐτῆς τύπον, περιεβλήθη καλλιτεχνικωτέραν μορφήν, χάρις εἰς τὴν ἐπιμιξίαν τῶν μοναχῶν μετὰ τῶν Ῥώσσων. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἐσφιγμένου δύναται ὁ περιηγητὴς νὰ ἐπισκεφθῇ οὐχὶ ἄνευ θυμηδίας τὸ καλήτερον τῶν ἱερογραφικῶν καταστημάτων τοῦ Ἄθωνος, ὅπερ ὑπόσχεται μέλλον εὐχάριστον διὰ τὴν ὑψηλοτέραν ταύτην τῶν ὡραίων τεχνῶν.

Ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω τὴν σύντομον ταύτην περιγραφὴν μετὰ τῆς διακαεστάτης εὐχῆς, ὅπως τὸ μοναχικὸν πολίτευμα ἀπαλλαχθῇ ὁλοσχερῶς ἀπὸ τῶν ἀσχημιζουσῶν αὐτὸ ἐν μέρει πληγῶν τῆς προκαταλήψεως καὶ τῆς ἰδιοτελείας, καὶ ἀσπασθῇ ἐλαφράς τινας μεταῤῥυθμίσεις, αἵτινες οὐ μόνον οὐδαμῶς παραβλάψουσι τὸν ἀρχικὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμόν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συντελέσουσι μεγάλως πρὸς παγίωσιν καὶ ἐπαύξησιν τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ. Ἂν ἀνεφαίνετο νέος τις Ἀθανάσιος, μεταποιῶν τὰ παλαιὰ ἔθη καὶ ὅρους, ὅσα ἀσυμβίβαστά εἰσι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σημερινοῦ αἰῶνος, θὰ εὐηργέτει πραγματικῶς τὴν μεγάλην ταύτην κοινωνίαν καὶ θὰ ἀνεδείκνυεν αὐτὴν ὁτιμάλιστα. Ἀνέγερσις μεγάλης Θεολογικῆς σχολῆς, ὡς καὶ σπουδαστηρίου συστηματικοῦ τῶν ἀναγκαιουσῶν ὡραίων τεχνῶν· σύστασις κεντρικῆς βιβλιοθήκης ἐκ τῶν σπανιωτέρων χειρογράφων καὶ λοιπῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐν ταῖς διαφόροις μοναῖς καὶ κελλίοις ἀξίων λόγου βιβλίων· ἀνίδρυσις μουσείου, περιλαμβάνοντος τά τε ἀρχαῖα ἐπίσημα χρυσόβουλλα καὶ σιγγιλιώδη ἔγγραφα ὡς καὶ διάφορα πολύτιμα κειμήλια· σχηματισμὸς ἀξιολόγου τυπογραφείου, προωρισμένου πρὸς ἀναδημοσίευσιν τῶν σπανίων συγγραμμάτων, καὶ ὑποβοηθουμένου ὑπὸ πλουσίου φωτογραφείου· — ἰδοὺ ὅ,τι ἤθελε καταστήσει τὴν Ἀθωνιάδα χερσόνησον ὄντως φάρον τηλαυγῆ, πολλὰς παρέχοντα ὑπηρεσίας τῷ παντοίοις ἀνέμοις κλυδωνιζομένῳ σκάφει τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους.

Ι. Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΤΜΟΠΛΟΪΑΣ.

Οἱ πλεῖστοι τῶν πραγματευθέντων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀτμομηχανῆς ἐθεώρησαν τὴν ἀρχαιότητα ὡς κοιτίδα τῆς μεγάλης ταύτης ἀνακαλύψεως. Ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη φαίνεται κἄπως ἀπαράδεκτος, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἣν ἀποκαλοῦμεν σήμερον Φυσικήν, δὲν ὑπῆρξε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· ὀλίγισται δὲ γνώσεις, τυχαίως ἢ ἐκ τῶν βαναύσων τεχνῶν προελθοῦσαι, συγκεφαλαιοῦσιν ὁλοκλήρους τὰς ἐπιστημονικὰς παραδόσεις τῆς τε Ῥώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος. (α)

Ἡ ποιητικὴ φαντασία τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων παρέσυρε τὴν ἀρτιγενῆ ἐπιστήμην εἰς ὁδὸν ἐναντίαν πρὸς τὴν πρόοδον αὐτῆς· ἐπειδὴ, ἀντὶ τῆς μελέτης τῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὰ αἰσθητήρια πραγμάτων, ἐζήτουν οὗτοι νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν φαινομένων, καὶ νὰ ἀνέλθωσι μέχρι τῆς μυστηριώδους οὐσίας τῶν αἰτίων αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότης καὶ τὸ μέγεθος τῶν συμβεβηκότων συνεκέντρου ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε πεισματωδῶς παρηκολούθουν τὰ μηδέποτε λυθησόμενα προβλήματα, κατασκευάζοντες τὸ σύμπαν πρὶν διδῶσιν αὐτὸ ἀκριβῶς. Ἑπομένως ἡ φιλοσοφία αὕτη ἠμπόδιζεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

(α) Οἱ συγγραφεῖς ἁπάντων σχεδὸν τῶν ἐθνῶν ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ πρώτη σύλληψις τῆς ἰδέας περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ ἀνήκει ἀδιαφιλονεικήτως εἰς τὸν λεπτὸν, ἐφευρετικὸν καὶ ὀξυδερκῆ νοῦν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ Εὐκλείδης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχον εὐκρινῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτμοῦ, ὁ δὲ Ἀρχιμήδης πιθανώτατα μετεχειρίσθη αὐτὸν εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς μηχανάς του, ἃς εἶχε περιγράψει ἐν τῷ ἀπολεσθέντι συγγράμματι αὐτοῦ περὶ Πυρός. Ὁ Ἰταλὸς Λεονάρδος Βίνσης, ζῶν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, ἐν τοῖς περὶ φυσικομαθηματικῶν συγγράμμασιν αὐτοῦ περιγράφει ἀτμόβολον, ἀναφέρων ταὐτοχρόνως, ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τούτου ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀρχιμήδην. Ὥστε ὁ Κ. Φιγιέρος, καθ' ἡμᾶς, φαίνεται λίαν καινοτόμος, ἵνα μὴ εἴπωμεν τολμηρὸς, ἀντιστρατευόμενος οὕτως ἀποτόμως κατὰ τῆς κοινῆς γνώμης.

Σ. Μ.

Ἠθέλομεν λοιπὸν παραχαράξει τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, ἐὰν ἀπεδίδωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν σπουδαιοτέραν ἀνακάλυψιν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἡ δὲ ταχεῖα ἔρευνα τῶν πραγμάτων θέλει δείξει ἐπὶ ποίων σαθρῶν βάσεων ἐρείδεται ἡ γνώμη αὕτη.

Οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων συγγραφέων ἀποδίδουσι τὴν δόξαν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ κατασκευῆς τῆς πρώτης ἀτμομηχανῆς εἰς τὸν Ἥρωνα, φιλόσοφον τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, ζήσαντα 120 π. Χρ. Μικρά τις πραγματεία τοῦ σοφοῦ τούτου περιλαμβάνει τὰς ὀλίγας λέξεις, δι' ὧν ἠξιώθη ν' ἀναγορευθῇ ὁ πρῶτος ἐφευρετὴς μηχανῆς, κατασκευασθείσης δεκαοκτὼ αἰῶνας μετ' αὐτόν. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φιλοσόφου δὲν εἶχε βεβαίως τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀξίωσιν, καθὸ περιλαμβάνον τὴν περιγραφὴν σειρᾶς ὀργάνων, σκοπευόντων νὰ καταδείξωσι περίεργά τινα ἀποτελέσματα τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, ἄνευ λογικῆς σειρᾶς. Ἵνα δὲ κρίνωσι περὶ τούτου οἱ ἀναγνῶσται, ἀναφέρομεν τὰ διάφορα χωρία, ἐφ' ὧν βασιζόμενοι, ἀποδίδουσι τῷ Ἥρωνι τὴν πρώτην ἰδέαν τῆς διὰ τοῦ πυρὸς μηχανῆς.

Τὸ 45ον σκεύασμα, τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ τοῦ Ἥρωνος, σύγκειται ὑπὸ λέβητος, περιέχοντος ὕδωρ καὶ μίαν μόνον ὀπὴν ἔχοντος, δι' ἧς διέρχεται σωλὴν κάθετος καὶ ἀνοικτὸς, ἐν ᾧ τίθεται μικρὰ σφαῖρα, ἐκσφενδονιζομένη πρὸς τὰ ἐκτὸς διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ πυρός. Τινὲς τῶν νεωτέρων ὠνόμασαν τὸ σκεύασμα τοῦτο ἀτμολέβητα ἐκσφενδονίζοντα σφαῖραν· ἀλλ' ἡμεῖς ἠθέλομεν ἀποκαλέσει αὐτὸ ἁπλούστερον λέβητα ἀνυψοῦντα τὸ ἐπίπωμα αὐτοῦ. Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ συμβεβηκότος τούτου δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ἥρωνα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὅστις, καθήμενος ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς ἑστίας του, εἶδε τὸ ἐπίπωμα τοῦ λέβητος, ἐν ᾧ ἡ τροφὴ αὐτοῦ ἔβραζεν, ἀνυψούμενον ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ. Ἐὰν δὲ τὰ ἐπὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀτμομηχανῆς δικαιώματα τοῦ Ἕλληνος φιλοσόφου δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ σπουδαιοτέρων βάσεων, βεβαίως θὰ διεφιλονείκει αὐτῷ τὴν προτεραιότητά των ἔγγονός τις τοῦ Ἀδάμ.

Ὁ Ἥρων περιγράφει πρὸς τούτοις διαφόρους μηχανισμοὺς, ἐν οἷς, μέσον πεπυκνωμένου ἢ ἠραιωμένου ἀέρος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πυρὸς, κατορθοῦται νὰ σαλπίζῃ αὐτόματόν τι, ἢ νὰ συρίζῃ δράκων ξύλινος, ἢ νὰ στρέφωνται ἐν χορῷ μικρὰ νευρό-

σπαστα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν, ὅτι περιγράφων τὰ παίγνια ταῦτα ὁ Ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος, δὲν παρίστα αὐτὰ ὡς δυνάμενα νὰ καταστῶσιν ἡ πηγὴ κινητικῆς τινος δυνάμεως. Ἐὰν δὲ ἀναζητήσωμεν ὁποίαν θεωρητικὴν ἐξήγησιν ἐκφέρει ὁ Ἥρων περὶ τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος 45ου σκευάσματος αὐτοῦ, θὰ ἀνεύρωμεν, κατὰ τὰ γραφόμενα αὐτοῦ, τὴν θερμότητα ὡς πρώτην αὐτοῦ πηγήν· διότι τὸ πρόβλημα αὐτοῦ ἐκφέρει, λέγων: περιδινῆσαι σφαῖραν μικρὰν διὰ λέβητος θερμοῦ, καὶ ὄχι διὰ τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος. Ὁ Ἥρων δὲν ἠδύνατο ποσῶς ν' ἀποδώσῃ τὴν κίνησιν εἰς τὸν ἀτμὸν τοῦ ὕδατος, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀτμοῦ τούτου ἦτο ἄγνωστος τότε· ἐπειδὴ πάντες οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ὁ Ἥρων μετ' αὐτῶν, ἐθεώρουν τὴν ἐξάτμισιν τῶν ὑγρῶν ὡς μεταμόρφωσιν αὐτῶν εἰς ἀέρα.

Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ ἐπελθόντες φυσικοὶ ἐξήγησαν τὸ φαινόμενον τῆς περιστροφῆς τῆς μικρᾶς σφαίρας διὰ τῆς βιαίας ἐκροῆς καὶ ἀντιδράσεως τοῦ θερμοῦ ἀέρος, ὅστις προήρχετο ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς ἀέρα. Ὥστε τὸ παίγνιον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φιλοσόφου δὲν εἶναι ποσῶς ἀντάξιον τῆς δόξης τοῦ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἱστορίας τῆς ἀτμομηχανῆς. Ἐπομένως δὲν εἶναι παράδοξον, ὡς ἐκ τῶν σφαλερῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτησαν περὶ τῶν φαινομένων τῆς ἐξατμίσεως τῶν ὑγρῶν, νὰ βλέπωμεν ὁλοκλήρους αἰῶνας παρερχομένους καὶ μὴ παρέχοντας οὐδεμίαν γνῶσιν περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ.

Πρὸς δεῖξιν τῶν ἀσθενῶν πηγῶν, εἰς ἃς καταφεύγουσιν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἀναζήτησιν τῶν φαινομένων τοῦ ἀτμοῦ, ἀρκεῖ ἡμῖν ν' ἀναφέρωμεν τὸ ἀνέκδοτον τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Ἀγαθίου, ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ ἀνήρ τις, Ζήνων τὸ ὄνομα, ἐκ τῶν διασήμων ῥητόρων καὶ γνωστὸς τῷ αὐτοκράτορι· κατῴκει δὲ πλησίον τοῦ περιφήμου ἀρχιτέκτονος Ἀνθεμίου τοῦ ἐκ Τράλλεων, καὶ ἐλαφρὸν τειχίον ἀπεχώριζε τὰς δύο αὐτῶν οἰκίας, ὥστε νὰ φαίνωνται ὅτι ἀποτελοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ οἴκημα. Συνέπεσεν οἱ δύο οὗτοι σοφοὶ, ὡς γείτονες, νὰ ἔλθωσί ποτε εἰς ἔριδας, εἴτε συνεπείᾳ παραθύρου τινὸς ἀνοιχθέντος παρὰ τὰ γενομισμένα, εἴτε διὰ τὸ ὑπερβάλλον ὕψος οἰκοδομῆς, παρεμποδιζούσης τὴν θέαν τοῦ ἑτέρου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀνθέμιος δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὴν ῥητορικὴν ἱκανότητα τοῦ ἀντιπάλου του, ὑπερισχύσαντος ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐμηχανεύθη ἐκδίκησιν λίαν παράδοξον καὶ πρωτοφανῆ. Πληρώσας ὕδατος πλείστους λέβητας, ἔθεσεν αὐτοὺς παρὰ τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου τοῦ Ζήνωνος· εἶτα δὲ περιβαλὼν αὐτοὺς διὰ σκυτίνων αὐλῶν, κάτω μὲν λίαν εὐρέων, ὥστε νὰ περιβάλωσι τὴν ὅλην στεφάνην τοῦ λέβητος, ἐφεξῆς δὲ στενουμένων ὥσπερ σάλπιγγας, προσήρμοσε τὰ ἄκρα αὐτῶν πλησίον τῶν δοκῶν καὶ τῶν σανίδων τῆς στέγης, εἰς τρόπον ὥστε ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῶν αὐλῶν ἀτμοσφαιρικὸς ἀὴρ νὰ ἀνέρχηται εὐχερῶς διὰ τῆς κενότητος αὐτῶν, καὶ νὰ προσψαύῃ τὴν ὀροφὴν τοῦ ἐνδιαιτήματος τοῦ Ζήνωνος. Μετὰ τὰς μυστικὰς ταύτας προπαρασκευασίας, ὁ Ἀνθέμιος ἤναψε σφοδρὸν πῦρ ὑπὸ τοὺς λέβητας, τὸ δὲ ὕδωρ, ἐκθερμανθὲν καὶ ἀνακοχλάζον, ἐξέπεμπε πρὸς τὰ ἄνω ἀτμὸν πολὺν καὶ πεπυκνωμένον, ὅστις, μὴ ἔχων ἄλλην διέξοδον, προσέκρουε κατὰ τοῦ ὀροφώματος τῆς οἰκίας, καὶ διέσειεν αὐτὴν ὥστε νὰ ὑποτρέμῃ ἅπασα. Τότε ὁ Ζήνων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, πλήρεις τρόμου, ἐξώρμησαν εἰς τὰς λεωφόρους, καὶ ἠρώτων τοὺς διαβαίνοντας ἂν ἠσθάνθησαν τὸν τρομερὸν σεισμόν.»

Κατὰ τὰς περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀτμοῦ γνώσεις ἡμῶν, τὸ πείραμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀνωτέρω ἀποτελέσματα, ἐκτὸς ἂν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀγαθίου περιγραφόμενος μηχανισμὸς δὲν εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κατασκευασθέντα. Τὸ πλατὺ ἄκρον τῶν σωλήνων ἔπρεπε νὰ εὑρίσκετο ὑπὸ τὰς δοκοὺς καὶ οὐχὶ παρ' αὐταῖς, καὶ ἵνα κατορθωθῇ ζωηρὸς τιναγμὸς, ἔπρεπε νὰ ἀνοίγηται αἰφνιδίως διὰ δικλίδων ἢ στροφίγγων. Δυστυχῶς ὅμως ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς δὲν ἀναφέρει οὔτε στρόφιγγα, οὔτε δικλείδας· ὥστε εἶναι ἁπλούστερον νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀδέσποτον τὸ μυθιστορικὸν τοῦτο ἀνέκδοτον τοῦ Ἀνθεμίου.

Ὁ Ἀραγὼ καὶ πάντες οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς, οἱ μετ' αὐτὸν ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀτμομηχανῆς, παραδέχονται, ὅτι τὸ πρῶτον πείραμα περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος, ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος παρά τινος εὐγενοῦς τοῦ ἀνακτοβουλίου Ἑρρίκου τοῦ Δ', καλουμένου Δαβὶδ Ῥιβώλτου, μεγιστᾶνος τῆς Φλωρεντίας καὶ

παιδαγωγοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ'. Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνεκάλυψε τυχαίως, ὅτι σφαῖρα παχεῖα, περιέχουσα ὕδωρ καὶ τεθεῖσα ἐπὶ τοῦ πυρὸς, ἐκρήγνυται ὅταν ἐπιπωματισθῇ καλῶς, τουτέστιν ὅταν κωλυθῇ ἡ ἐλευθέρα πρὸς τὸν ἀέρα διάχυσις τοῦ σχηματισθησομένου ἀτμοῦ. «Τὸ ὑγρὸν ὕδωρ, μεταβαλλόμενον εἰς ἀέρα, ἀραιοῦται· ἡ δὲ ἀραίωσις αὐτοῦ δύναται νὰ καταπλήξῃ καὶ τοὺς μᾶλλον ἀτρομήτους τῶν ἀνθρώπων, διότι παρακολουθεῖται ὑπὸ βίας.»

Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἡ ἀνθρωπότης οὐδεμίαν εἶχεν ἀποκτήσει γνῶσιν τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήσσῃ ἡμᾶς, ἀναμιμνησκομένους ὅτι τὸ σύνολον τῶν γνώσεων, τῶν φερουσῶν σήμερον τὸ ὄνομα τῆς φυσικῆς, ἐκαλύπτετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ πυκνοτάτου σκότους. Μόνη ἡ δημιουργία τῆς φυσικῆς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν συμβεβηκότων, ἀφ' ὧν, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, προῆλθεν ἡ ἀνακάλυψις τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ὡς δυνάμεως κινητικῆς.

Αἱ ἐπὶ τοῦ ἀπεράντου βασιλείου τῶν Ἀράβων ἀναλάμψασαι λαμπρῶς ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι εἶχον ἐκλείψει μετ' αὐτῶν, τῆς φλογὸς αὐτῶν σβεσθείσης ἐν τῷ μεσαιῶνι τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγισται δὲ μεγαλοφυΐαι μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἷαι ὁ Παρακέλσος, Ῥάμος, Καρδὰν, Γέσνερος, Ἀγρικόλας, Τυχοβράχιος, Κοπέρνικος, ἀνέδειξαν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας· ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἀπέβησαν ἄγονοι.

Ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου διεκπεραιωθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις ἐθεμελίωσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ αἱ πρῶται λαμπηδόνες τῆς πολιτικῆς ἀπελευθερώσεως ἤρχιζον ν' ἀνατέλλωσιν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁμοία ταύτης μεταμόρφωσις δὲν ἤργησε ν' ἀναφανῇ καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν σωτήριον ἀναγέννησιν, ἥτις ἔμελλε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ φυσικὰ δικαιώματα αὐτῆς. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου τρεῖς ἄνδρες, κεκλημένοι ἵνα θέσωσι τὰ θεμέλια τοῦ νέου οἰκοδομήματος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ὁ Βάκων ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Καρτέσιος ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Γαλιλαῖος ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ πρωτουργοὶ τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης μεταβολῆς. Διάφοροι ὄντες τὴν πατρίδα, τὸν νοῦν καὶ τὸν χαρακτῆρα, προσβάλλουσιν,

ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν μόρφωσιν καὶ δεξιότητα τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ, τὸ πανάρχαιον ἰκρίωμα τῆς σχολαστικῆς διδασκαλίας, ἥτις περιώριζε δοῦλον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· καὶ διὰ πανλίας, ἥτις περιώριζε δοῦλον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· καὶ διὰ πάντος κρημνίσαντες διὰ τῶν εὐτόλμων καὶ σωστικῶν προσπαθειῶν τῶν, ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ νέαν φιλοσοφίαν. Γενόμενοι δὲ αὐτοὶ κανὼν καὶ παράδειγμα, διδάσκουσι τοῖς πᾶσι τὴν ἀληθῆ μέθοδον πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, καὶ μορφοῦσι διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτῶν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀναγεννωμένης ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀναμόρφωσις, ἡ γενομένη διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Βάκωνος, τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Γαλιλαίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου, περιλαμβάνει καλῶς ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον, ἀρξαμένην περὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙϚ' αἰῶνος διὰ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Γαλιλαίου, καὶ λήξασαν περὶ τὰ μέσα τῆς ἑπομένης ἑκατονταετηρίδος (κατὰ τὸ 1642) μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ σοφοῦ τούτου. Τότε πρῶτον παγιοῦται ὁριστικῶς ὁ θρίαμβος τῆς νέας ἐπιστήμης, καὶ, στηριζομένη αὕτη τοῦ λοιποῦ ἐπὶ ἀκλονήτου βάσεως, προβαίνει ἀκωλύτως εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πεντήκοντα ἔτη τῆς περιόδου ταύτης ἡ ἐπιστήμη παλαίει μετὰ κόπου κατὰ τῶν λειψάνων τοῦ παρελθόντος φιλοσοφικοῦ πνεύματος, καὶ δὲν ἐξέρχεται τῆς πάλης ταύτης πάντοτε νικήτρια. Ἐπὶ πολὺ εἰσέτι ἡ σκιὰ τῆς παλαιᾶς πλάνης περικαλύπτει τὰς ἀντιλήψεις τῶν σοφῶν, καὶ σκοτεινὴ μεταφυσικὴ δυσκολεύει τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας, τῶν θρησκευτικῶν μάλιστα καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν ἀναμιγνυομένων ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐξηγήσεσιν. Ὅθεν βλέπομεν τοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σκεπτομένους περὶ τοῦ κενοῦ καὶ πλήρους, καὶ περὶ τῶν οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων, διαλεγομένους περὶ τῆς ξηρότητος καὶ ὑγρότητος καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν στοιχείων, φιλονεικοῦντας πεισματωδῶς καὶ ἀσκόπως περὶ τῆς ὑστάτης αἰτίας τῶν φαινομένων, σχηματίζοντας ὑποθέσεις ἀτελευτήτους περὶ τῆς φύσεως τοῦ πυρὸς καὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν στοιχείων, ἀποδίδοντας τῇ φύσει ἠθικὰ συναισθήματα, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀποπλανωμένους ἐν τῇ ματαίᾳ μικρολογίᾳ τῶν σχολαστικῶν θεωριῶν. Σπανίως βλέπομεν αὐτοὺς ἔχοντας ὁδηγὸν τὴν πεῖραν, καὶ ἄν που καταφεύγωσιν εἰς αὐτὴν, σκοπεύουσι πάντοτε τὴν λύσιν νηπιωδῶν ζητημάτων· ἀντὶ

δὲ τούτου, ἀσχολοῦνται εἰς μηχανικὰς ἐρεύνας πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἄσματος τοῦ Μεμνονείου ἀγάλματος, τῆς μυζηριώδους αὐλήσεως τῆς χορδοσύριγγος τοῦ Πάπα Σιλβέστρου, ἢ τῆς πτήσεως τῆς περιστερᾶς τοῦ Ἀρχύτα, καὶ πληροῦσιν ὁλοκλήρους τόμους πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν λόγων τῆς διαλύσεως τοῦ χρυσοῦ μόσχου, ἢ πρὸς καταμέτρησιν τῶν μυριάδων τῶν ἀγγέλων, οἵτινες δύνανται ἄνευ στενοχωρίας νὰ σταθῶσιν ὀρθιοι ἐπὶ τῆς αἰχμῆς βελόνης.

Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς ἱστορίας τῶν ἐπιστημῶν, καίτοι τῆς φυσικῆς μὴ ὑπαρχούσης εἰσέτι, πάντες οἱ συγγραφεῖς παραδέχονται ἐκ συμφώνου ὅτι ἀνεκαλύφθη ἡ ἀτμομηχανή. Καὶ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἐφευρέσεως ταύτης εἰς τὸν Σολομῶντα Δὲ Κάους, ἀρχιτέκτονα καὶ μηχανικὸν ἄσημον, γράψαντα κατὰ τὸ 1615 περὶ τῶν αἰτιῶντῶν κινητικῶν δυνάμεων. Εἷς δὲ μόνος κάλαμος ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν Μαρκήσιον Βορκέστερ, πολιτικὸν ταραξίαν καὶ μηχανικὸν ἀμφισβητήσιμον, ζήσαντα ὑπὸ τοὺς τελευταίους Στουάρτας. Οἱ Ἰταλοὶ συγγραφεῖς ἀντιποιοῦνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῶν τὴν πρώτην ἐφεύρεσιν τῆς μηχανῆς τοῦ πυρὸς, προβάλλοντες τὰ δικαιώματα τοῦ Φυσικοῦ Πόρτα, γράψαντος κατὰ τὰ 1605, ἢ τὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Giovanni Branca, δημοσιεύσαντος ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸ 1629 σύγγραμμά τι μηχανικόν.

Ἐν σπουδαίᾳ ἱστορίᾳ τῆς ἀτμομηχανῆς πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα ἀνάγκη νὰ παραλειφθῶσι διὰ μυρίους λόγους, οὓς ἤθελεν εἶσθαι μακρὸν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα· πρὸ πάντων ὅμως, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον οἱ ἐφευρεταὶ οὗτοι νὰ εἶχον κατασκευάσει μηχανήν τινα στηριζομένην ἐπὶ τῆς ἐλαστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος, καθ' ἣν ἐποχὴν συνεχέοντο μετὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος τὰ ἐλαστικὰ ῥευστὰ, τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἀναζεόντων ὑγρῶν· καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ γνώσεις, προσκτηθεῖσαι πρὸ αἰώνων διὰ τῶν κοινῶν παρατηρήσεων, διετέλουν συγκεχυμέναι καὶ πάντῃ κεχωρισμέναι πάσης θεωρητικῆς καταλήψεως· καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ κυριώτεροι νόμοι τῆς ὑδροστατικῆς ἦσαν εἰσέτι μυστήρια, καὶ μόλις εἶχε χαραχθῇ τὸ πρῶτον σκιαγράφημα τῆς γενικῆς φυσικῆς.

Ἐν τούτοις ἐπλησίαζεν ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν αἱ ἀόριστοι καὶ συγκεχυμέναι γνώσεις τοῦ μεσαιῶνος ἔπρεπε νὰ ὑποσκελισθῶσιν

ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Εἴδομεν δὲ, ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γαλιλαίου χρονολογεῖται ἡ μόρφωσις τῆς νεωτέρας φυσικῆς, ὡσανεὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἀνέμενον τὸν θάνατον τοῦ ἐνδόξου τούτου φιλοσόφου, ἵνα λάβωσι τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, ἃς ὤφειλον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Τορρικέλη καὶ Πασχάλη ἐφεύρεσις τοῦ βαρομέτρου ἦν τὸ πρῶτον βῆμα τῆς ἀρτιγεννοῦς φυσικῆς, καὶ ἡ βάσις τῆς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Παπίνου τῷ 1690 ἐφευρεθείσης πυρομηχανῆς. Ὥστε ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις τοῦ βαρομέτρου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς στενώτατα συνδεομένη μετὰ τῆς ἀτμομηχανῆς, καὶ ἀπ' αὐτῆς, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, ὡρμήθησαν οἱ φυσικοὶ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀτμοσφαιρικῆς θλίψεως, καὶ πρὸς βαθμολογικὴν κατασκευὴν τῶν ἀπείρων ἐκείνων φυσικῶν πειραμάτων, ἅτινα ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι τῆς μηχανῆς τοῦ ἀτμοῦ.

Ὅταν, τοῦ χρόνου προβαίνοντος, αἱ ἐπιστῆμαι συλλέξωσιν ἀριθμόν τινα θεωρητικῶν ἀληθειῶν, ἐπιδεκτικῶν ὠφελίμου ἐφαρμογῆς εἰς πὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι σπάνιον νὰ μὴ ἐπέλθῃ μέγας τις νοῦς ἵνα διεξαγάγῃ ἐκ τῶν γενικῶν τούτων γνώσεων τὰς περιλαμβανομένας ἐν αὐταῖς συνεπείας, καὶ ἵνα βιάσῃ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ ἀπολαύσῃ τῶν νέων τούτων ἀγαθῶν. Ὁ μεγαλοφυὴς ἀνὴρ, δι' οὗ ἐπέπρωτο νὰ γονιμοποιηθῇ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ σύνολον τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γενομένων ἀνακαλύψεων, ἦν ὁ Γάλλος Διονύσιος Παπῖνος· ἀπ' αὐτοῦ νέα ὄντως ἤρξατο ἐποχὴ ὡς πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην μηχανικήν.

Γεννηθεὶς ὁ περίδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐν Βλουασίῳ (Blois) τῆς Γαλλίας τῷ 1647, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν, εἶτα δ' ἐνησχολήθη εἰς τὰ μαθηματικὰ, καὶ ἰδίως εἰς τὴν μηχανικήν. Πρῶτος οὗτος ἐφαντάσθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἔμβολον εἰς τὴν ἀτμομηχανὴν, δίδων εἰς αὐτὸ παλινδρομικὴν κίνησιν διὰ τοῦ κενοῦ καὶ τοῦ ἀτμοῦ ἐναλλάξ· τὴν ἀτμομηχανὴν δὲ ταύτην μετεχειρίσθη πρὸς ἐξάντλησιν ὕδατος. Ὁ Παπῖνος ἐτελειοποίησε τὸν λέβητα, διὸ καὶ παπίνιος ἐπωνομάσθη· ἐφήρμοσε τὴν ἀσφαλιστικὴν δικλεῖδα, καὶ προεῖπεν ὅτι ἡ ἀτμομηχανή του ἠδύνατο νὰ κινήσῃ διάφορα ἀντικείμενα, πρὸς δὲ καὶ τὰ πλοῖα· ἐξ οὗ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν μηχανικοὶ ὡρμήθησαν, εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ῥήσεως ταύτης.

Ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1698, ὁπότε ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος Θωμᾶς Σιβέρης κατεσκεύασε μεγάλην τινὰ ἀτμομηχανὴν, μέχρι τοῦ 1798 ὁλονὲν διάφοροι μηχανικοὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου ἐνησχολήθησαν μετὰ δραστηριότητος, τιμώσης τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπως ἐφαρμόσωσι τὸν ἀτμὸν πρὸς κίνησιν πλοίων καὶ ἁμαξῶν, ἀλλ' ἄνευ σπουδαίου ἀποτελέσματος.

Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν, τουτέστι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος, διέτριβεν ἐν Παρισίοις ὁ Ἀμερικανὸς Ῥοβέρτος Φούλτων, ἀνὴρ εὐφυέστατος καὶ εὐρείας φαντασίας. Οὗτος, ἄσπονδος ἐχθρὸς ὢν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἔθνους, ἐπανειλημμένως εἶχε κάμει θερμὰς προτάσεις πρὸς τὴν Γαλλικὴν κυβέρνησιν, παρακινῶν αὐτὴν ὅπως, μεταχειρισθεῖσα διάφορα σχέδια ὑποβρυχίων πλοίων καὶ ἀτμοπλόων, καταστρέψῃ τὰς θαλασσίας δυνάμεις τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις, εἴτε ἀπὸ ὑπερηφάνειαν πρὸς τὸν ξένον εἴτε καὶ ἀπὸ δυσπιστίαν, οὐδαμῶς συνήνεσε νὰ συνδράμῃ τὰ σχέδια τοῦ μεγαλεπηβόλου Φούλτωνος. Ἐν τούτοις ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Λίβιξτων, ὅστις ἦν τότε πρέσβυς παρὰ τῇ Γαλλικῇ Κυβερνήσει, ἐνεψύχωσε διὰ γενναίας συνδρομῆς τὸν Φούλτωνα, ὅστις ἐπέτυχεν οὕτω νὰ κατασκευάσῃ τὸ πρῶτον συστηματικὸν ἀτμοκίνητον σκάφος, ὅπερ, δοκιμασθὲν ἐπὶ τοῦ Σηκουάνα, διερρήχθη διὰ τὴν δυσαναλογίαν τῆς μηχανῆς πρὸς τὸ πλοῖον.

Ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης καταβληθεὶς ὁ Φούλτων, ἐπεχείρησε τῷ 1803, τῇ χρηματικῇ συνδρομῇ τοῦ ἰδίου Λιβίξτωνος, ὅπως κατασκευάσῃ δεύτερον ἀτμόπλουν, ὅπερ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπέτυχε πληρέστατα. Ὑπὸ τῆς πρώτης δὲ ταύτης ἐπιτυχίας ἐνισχυθεὶς, ἀπηύθυνε νέας πρὸς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν προτάσεις, παροτρύνων αὐτὴν ὅπως διὰ τῶν ἀτμοπλόων ἐκπεραιώσῃ τὴν κατὰ τῆς Ἀγγλίας μελετωμένην ἀπόβασιν. Διὸ ὁ μέγας Ναπολέων, οὗτινος ἡ διορατικὴ φαντασία εἰσέδυεν ἔνθα καὶ ἡ τοῦ Φούλτωνος, παραδεχθεὶς ἀσμένως τὰς προτάσεις του, ἔσπευσεν ἵνα διατάξῃ τὴν σύστασιν Ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν διαφόρων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας πρὸς ἐξέτασιν τοῦ σχεδίου τοῦ Φούλτωνος, ὅπερ, ἐὰν ἠλήθευε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ναπολέοντος, ἤλλαζε τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τούτῳ συνελθόντα μέλη τῆς Ἀκαδημίας, ἀκροασθέντα τοὺς τοῦ Φούλτωνος λόγους, ἐθεώρησαν

τοῦτον μὲν φαντασιοκόπον, τὴν δὲ ἰδέαν αὐτοῦ μωρὰν καὶ κοῦφον! κατὰ συνέπειαν δὲ, ἀπερρίφθη ἡ πρότασις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

Τότε ὁ Φούλτων, ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, μετὰ πολλὰς δοκιμὰς, ὑπερενίκησε τὰς ἀντενεργείας τῶν ἀνοήτων ἢ τῶν φθονούντων καὶ ἀπιστούντων εἰς τὰ ἔργα του, καὶ ἀπέδειξεν ἀριδήλως τὸ ἀληθὲς τῆς ἐφευρέσεώς του. Κατεσκεύασε λοιπὸν ὡραῖον ἀτμόπλουν, καὶ τὴν 17 Αὐγούστου τοῦ 1807 πρώτην ἤδη φορὰν ἀνέπλευσε τὸν ποταμὸν Οὔδσωνα, μεταβὰς ἀπὸ Νεοβοράκου εἰς τὴν Ἀλβάνην, πόλιν ἀπέχουσαν 170 περίπου μίλια ἀπὸ τῆς πρώτης. Ὁποία ἔνδοξος τῳόντι ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ περικλεὴς Φούλτων, ὑπερνικήσας τοσαῦτα ἀνυπολόγιστα κωλύματα, ἔκαμε τὸ πείραμα αὐτοῦ ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου! ταύτης ἐφάμιλλος ἄλλη δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ Γουτεμβέργης ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον.

Οὕτω λοιπὸν ἐν Ἀμερικῇ ἐγένετο ἡ πρώτη περιστροφὴ τῶν τροχῶν ἀτμοπλόου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατολόγιστος ἐπιρροὴ ἐπέπρωτο νὰ ἐπενεργήσῃ τοσούτῳ δραστηρίως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

L. Figuier.

(Ἐράνισμα καὶ διασκευὴ Α. ΣΠΑΘΑΡΙΟΥ).

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ.

Ὡς πολλὰ ἐκ τῶν μεγάλων ἐθνῶν, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, μεσουρανοῦντα εἶδον τὸν ἥλιον τῆς προόδου αὐτῶν καὶ ἀνῆλθον εἰς τὴν ὑψίστην περιωπὴν τῆς ἀκμῆς των διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἀνδρῶν ἐξόχων καὶ ἐπιχειρηματιῶν, ὡς ἡ Ῥώμη τὸν Αὔγουστον εὐλογεῖ, καὶ ἡ Γαλλία τὸν Λουδοβῖκον ΙΔ' ἢ τὸν Α' Ναπολέοντα, καὶ εἰς τὸν Κρόμβελλον ἡ Ἀλβιὼν τὴν δόξαν της ὀφείλει, ὡς εἰς τὸν μέγαν Πέτρον ἡ Ῥωσσία, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι λάμπων ὁ ἥλιος τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ μεσουράνημα ἀνῆλθεν, ὁπόταν τῆς κυβερνήσεως τὰς ἡνίας ὁ Ὀλύμπιος κατέλαβε Περικλῆς, ἢ μᾶλλον ὁπόταν αἱ ἀρεταὶ, ἡ μεγαλοφυία, ἡ δημοτικότης, αἱ μεγάλαι ἀρχαί του, ἡ εὐγλωττία, αἱ ἀπαστράπτουσαι καὶ ἀκτινοβολοῦσαι ἰδέαι ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς δαφνηφόρου κεφαλῆς του τὸ στέμμα τῆς τῶν Ἀθηνῶν μοναρχίας.

Ὁ Περικλῆς ἦν εἷς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες καταβαίνουσιν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς κονίστρας, ὡς ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος πολλάκις ἀναφαίνονται λαμπρὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ μετέωρα, φωτοβολοῦντα μὲν μικρὸν εἰς τὴν γῆν τῶν μερόπων, ἀλλὰ ταχέως ἐξαφανιζόμενα καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν τὴν ἀτμοσφαῖραν ἐπανάγοντα. Δημοκρατικὸς, φιλελεύθερος, ἐπιχειρηματίας, δημοτικὸς, μεγαλοφυὴς, εὔγλωττος, — ὁ Περικλῆς ἠθέλησε τὰς περικλεεῖς Ἀθήνας κέντρον καὶ ἑστίαν τοῦ πολιτισμοῦ νὰ καταστήσῃ, ἐπ' αὐτῶν νὰ συγκεντρώσῃ πᾶσαν τὴν αἴγλην καὶ ἅπαν τὸ φῶς τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῆς ποιήσεως, τοῦ ἐμπορίου, καὶ οὕτως, ἰσχυροποιῶν τὴν ἑστίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, νὰ μεγαλύνῃ καὶ νὰ δοξάσῃ ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἀντίπαλον πολιτικὸν ἔχων τὸν Κίμωνα, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπὶ τέλους ἐξωστράκισε, τὸν Κίμωνα, ὅστις, εἰ καὶ ἐξωτερικῶς ἐφαί-

νετο δημαγωγὸς καὶ φιλελεύθερος, κατ' ἀρχὴν ὅμως ἦν συντηρητικὸς, ἀδυνατῶν νὰ ὑποφέρῃ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἀντιπολιτευομένου του, ὁ Περικλῆς διετύπωσεν ἰδιαίτερον πολιτικὸν πρόγραμμα, ἀνύψωσε σημαίαν ἱερὰν, οὐδέποτε ἐλαττώσας τὴν πρὸς αὐτὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειάν του καὶ, τοῦ λαοῦ πατὴρ καὶ ἡγήτωρ, τὸν λαὸν ἠθέλησε νὰ διαφωτίσῃ, ἐπεκτείνων ὅσον τὸ δυνατὸν τὰ δικαιώματα καὶ διὰ νέων ἐλευθεριῶν προικοδοτῶν αὐτόν.

Ἡ Ἑλλὰς τότε εὑρίσκετο εἰς τὸ φαεινότερον σημεῖον τῆς δόξης αὐτῆς. Καταβαλοῦσα τοὺς Πέρσας καὶ μετὰ περιφρονήσεως μακρὰν τῆς ἑαυτῆς γῆς ἀπωθήσασα τοὺς γῆν καὶ ὕδωρ ὑπερηφάνως παρ' αὐτῆς αἰτήσαντας, μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς προέβαινεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλε νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὸν περικλεῆ Περίκλειον αἰῶνα, ἀφικνουμένη εἰς τὰ πέρας τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἐνσαρκοῦσα τὸ ἄωτον ἰδανικὸν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐκπληροῦσα ἐν μέρει τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο πολιτικὸν πρόγραμμα, ὅπερ μετὰ μίαν γενεὰν ἔμελλε νὰ συλλάβῃ ἡ δαιμόνιος τοῦ Πλάτωνος φαντασία. Ὁ Περικλῆς, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ βαθυνοίᾳ ἐνόησεν, ὅτι σκοπὸς ἦδη τῆς Ἑλλάδος καὶ μέλλον μάλιστα αὐτῆς ἦν, οὐχὶ ἡ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κατάκτησις καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων καὶ ἴσως, κατὰ τὰ ὄνειρα τοῦ Κίμωνος, ἡ τῶν Περσῶν ὁλοσχερὴς κατατρόπωσις, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ διοργάνωσις, ἡ σύστασις ἐφικτῆς ἰσοπολιτείας, ἡ διὰ διηνεκῶν συμμαχιῶν αὔξησις τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐξουσίας, ἡ τῶν ἀποικιῶν πολλαπλασίασις, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ἀνίδρυσις ἀληθοῦς κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἐπὶ τὰ κρείττω ὧσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ προστασία τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Κίμων ἀπ' ἐναντίας ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὡς ἥρως Ἀχιλλεὺς εἰς τὰς μάχας ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ, ὄχι πλέον ἀμυνομένη καὶ μαχομένη χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ στέμματος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐπιτιθεμένη κατὰ τῶν Περσῶν καὶ μόνη εἰς ἔρευναν αὐτῶν ἀπερχομένη. Ὁ παραβάλλων πρὸς ἄλληλα τὰ πολιτικὰ προγράμματα τῶν δύο περικλεῶν ἀντιπολιτευομένων εὐκόλως τὸν στέφανον τῆς νίκης τῷ Περικλεῖ παρέχει, καὶ τῆς διπλωματίας τὴν βαθύνοιαν θαυμάζει παρ' αὐτῷ, ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἀναλογισθῇ τί ἂρα ὁ ἑλληνισμὸς θὰ ἐγίνετο ἂν, ἀπερχόμενος εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Περσίας καὶ ἐκστρατεύων εἰς χώρας ἀγνώστους, δὲν ἠνοεῖτο ἐν

μιᾷ μάχῃ ὑπὸ τοῦ Ἄρεως, ἢ ἂν οἱ Πέρσαι, ἀμυνόμενοι καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ των πατρίδι μαχόμενοι, ἐνίκων τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας Ἕλληνας. Τίς οἶδεν ἂν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους αἱ μαραθώνειαι καὶ σαλαμίνειαι δάφναι δὲν ἐμαραίνοντο καὶ ὠχρίων ἀπέναντι μιᾶς ἥττης τῶν Ἑλλήνων, ἀπέναντι ἑνὸς θριάμβου τοῦ περσικοῦ στρατοῦ; Τίς οἶδεν ἂν ἡ διδάσκαλος καὶ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος πόλις τῶν Ἀθηνῶν διὰ παντὸς δὲν ἐστερεῖτο τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἂν εἰς τοῦ Κίμωνος τὸν πολεμικὸν παιᾶνα ὑποχωροῦσα ἐρρίψοκινδύνευε τὴν δόξαν αὐτῆς ἐν τῇ γῇ τῶν βαρβάρων; — Ἔμελλεν ὅμως νὰ ὑπάρξῃ εἷς Περικλῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅστις, διὰ χεραυνῶν καὶ ἀστραπῶν τοῦ Κίμωνος τὴν ὀλεθρίαν πολιτικὴν καταπολεμήσας, νὰ χειραγωγήσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ ἀληθὲς τῆς ἀκμῆς των σημεῖον, προστατεύων διὰ τῆς εὐεργετικῆς δεξιᾶς του τὸν πολιτισμόν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς ὡραίας τέχνας.

Ἡ σωτηρία βεβαίως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦν ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἑνότης, ἡ ἑνότης ἐκείνη, δι' ἧς ὁ ἑλληνισμὸς, συσσωματούμενος καὶ συνενῶν τὰς δυνάμεις του δὲν ἠθελε προετοιμάσει τὴν τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίαν, οὐδὲ θὰ ἔσκαπτεν ἰδίαις χερσὶ τὸν τάφον τῆς παρακμῆς του. Θὰ ἦτο τότε μέγας, ἰσχυρὸς, παντοχοῦ γῆς διακεχυμένος, ὡς διαχέονται ἀνά τε δύσιν καὶ ἀνατολὴν αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ἀλλ' ἡ πηγὴ θὰ ἦτο μία, τὸ ὄνομα ἓν, μία ἡ σημαία καὶ ἓν τὸ σύμβολον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἡ μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους καὶ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον παρακμὴ τῶν Ἑλλήνων δύο κυριωτάτας εἶχεν αἰτίας: πρῶτον τὴν ἔλλειψιν τῆς ἑνότητος, χιμαιρώδους πάντοτε θεωρηθείσης, καὶ δεύτερον τὴν ἔλλειψιν τῆς ἰσοπολιτείας, τὴν ὕπαρξιν μάλιστα τῆς τάξεως ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὠνομάζοντο δοῦλοι, μὴ διαφλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ γενναίου πατριωτισμοῦ, καὶ ἐν ὥραις κινδύνων καὶ ἀναγκῶν μεγάλως παραβλάπτοντες τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα.

Μόνη ἡ ἑνότης ἠδύνατο ἀκλόνητον νὰ καταστήσῃ τὸν ἑλληνισμόν· αὕτη καὶ μόνη ἠδύνατο νὰ προλάβῃ καὶ ἀποτρέψῃ τὴν πτῶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ φιμώσῃ μάλιστα τὴν ἀπαισίαν τῶν μισελλήνων φωνὴν, φρονούντων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτίσῃ κράτος μέγα καὶ ἀκλόνητον. Αὕτη ἐπὶ τέλους καὶ μόνη φαεινότερον θὰ καθίστα τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους στέμμα, σεβασμιώτερον τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα, ἑλληνικωτέραν τὴν σημαίαν, πλείονα τὴν δόξαν καὶ σταθερώτερον τὸν θρίαμβον.

Τί ὅμως πταίει ὁ Περικλῆς; τί ἄλλως ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ἀφ' οὗ ἐκυριάρχει λαοῦ, πόθον τρέφοντος φλογώδη τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κυριαρχίαν αὐτοῦ, ἀφοῦ τὰ πράγματα αὐτὰ ὥθουν τὴν ἑλληνοκρατίαν τῶν Ἀθηνῶν, προητοίμαζον μάλιστα τὸν σφαγέα τοῦ ἑλληνισμοῦ πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ δὲν συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἑνότητος; Ὁποσὴ δ' εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται τῷ ἀνδρὶ, ἀφοῦ συνειδὼς οὗτος τὸ ἀνέφικτον τῆς ἑνότητος ἠθέλησε τοὐλάχιστον νὰ δημιουργήσῃ τὴν λαμπροτέραν σελίδα τῆς ὅλης τοῦ ἑλληνισμοῦ ἱστορίας, περὶ τὰς Ἀθήνας νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὸν, νὰ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας, νὰ προστατεύσῃ τὸν Ἑλικῶνα, νὰ καθιερώσῃ τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀπαυγασμάτων τῆς μεγαλοφυΐας Καλλικράτους, Φειδίου, Ἰκτίνου καὶ τῆς λοιπῆς τῶν καλλιτεχνῶν χορείας, ν' ἀπαθανατίσῃ ἐπὶ τέλους τὴν προνομιοῦχον γῆν τῶν Ἀθηνῶν, παραδιδοὺς τὸ ὄνομά της εἰς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸ σέβας τῶν ἐπερχομένων γενεῶν;

Διὰ ταῦτα ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους χρυσοῦς ὠνομάσθη, καὶ ἐν αὐτῷ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἐναβρύνεται. Ἡμεῖς δ' ἀφέντες τὰς θεωρίας, ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ πράγματα, ἐξάγοντες ἐκ περιφανοῦς κάλπης ἐνδόξους ἀδάμαντας ἐνδόξων ἔργων ἑλληνικῶν.

Ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων συστατικῶν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ πρὸς τὰς ἀποικίας τάσις, κρατύνασα τὴν δύναμίν του καὶ μέχρι τῶν ἀξένων τοῦ Πόντου χωρῶν τὰ δροσοστάλακτα ῥόδα του μεταφυτεύσασα. Διὰ τῶν ἀποικιῶν ὁ ἑλληνισμὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδοξάσθη καὶ κραταιὸς ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ χώρας, ἐν βαρβάρῳ καταστάσει διατελούσας, ἐξεπολίτισε, ποτίσας τὰς αὐχμηρὰς καὶ ἀνύδρους αὐτῶν ἀτμοσφαίρας διὰ τῆς ἀναψυκτικῆς του ἀντιλήψεως, ἥτις, ὡς δρόσος κατὰ σταγόνας καταῤῥέουσα, διέλυε τῆς ἀγνοίας τὰ νέφη, ἐν οἷς οἱ ἄποικοι ἐπεπόλαζον, προσπεπατταλευμένοι εἰς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν βαρβαρότητα.

Τὴν μεγάλην τοῦ ἀποικισμοῦ ἀρχὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ Περικλῆς ἐννοήσας, ἀπέστειλεν ἀποίκους ἀνὰ χιλιάδας εἰς Εὔβοιαν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους, εἰς τὴν Στρυμόνα καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, εἰς τὴν Λῆμνον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, εἰς τὴν Σινώπην καὶ

τὴν Μίλητον, εἰς Σύβαριν καὶ εἰς Κρότωνα, ἐγκαινιάζων οὕτω τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλε νὰ συμπληρώσῃ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, μέχρι τῶν Ἰνδιῶν προωθήσας τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸν εὐεργετικὸν ῥοῦν.

Καὶ ἤδη τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύσσετο, ὁ λαὸς εἰς ἀναρίθμους ἐργασίας ἐνησχολεῖτο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ συνδυάζοντες τὴν πρᾶξιν μετὰ τῆς θεωρίας, προέβαινον ἐνθουσιωδῶς εἰς τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἠθικὴν κυριαρχίαν.

Ἀλλ' ὅ,τι τότε ἐν Ἀθήναις παρίστα καταπληκτικὴν εἰκόνα μεγαλείου καὶ ἐλευθερίας, ὅ,τι ἰδίως συνεκρότει τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν τῆς Κεκροπίας μεγαλοπρέπειαν καὶ στέμμα ἀνάσσης ἐπ' αὐτῆς ἐπετίθει, ἦν ἡ μεγάλη τοῦ λαοῦ δύναμις, ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, ἡ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι συμβίωσίς του, αἱ ἀναρίθμητοι ἐλευθερίαι καὶ ἡ τῆς ψηφοφορίας ἐπέκτασις. Ὅ,τι ἐν τῇ Εὐρώπῃ μετὰ αἰῶνας ἐγένετο, ὅ,τι σήμερον χίμαιρα φαίνεται καὶ καῦφον ὄνειρον εἰς τὰ τῆς Ἑσπερίας κράτη, τοῦτο πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν ἦν τετελεσμένον ἐν μέσαις Ἀθήναις, τοῦτο πρὸ τόσων αἰώνων κατώρθωσαν αἱ δημοκρατικαὶ τοῦ Περικλέους ἀρχαί. Ψήφου δικαίωμα εἰς τοὺς πολίτας ὅλους ἦν καθιερωμένον, ἡ περιφανὴς κληροδοσία καθιερώθη μετέπειτα, πεντακισχίλιοι δὲ πολῖται συνεδρίαζον ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει, καὶ τὸ πολίτευμα ἦν καθαρῶς κοινοβουλευτικόν.

Ἐνίοτε τῆς δόξης τὰ ἀφρόεντα κύματα πνίγουσι τὴν φωνὴν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ αὖρα αὐτῆς εἰς τὸν τάφον βυθίζεται τοῦ μεγαλείου. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυροῦσι πολλαὶ τῆς ἱστορίας σελίδες· πρὸ πάντων καταπληκτικὴν αὐτῆς εἰκόνα παρέχει ἡ Γαλλία, ἥτις ὑψώσασα τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας τῷ 1789 ἔκλινεν εἶτα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς μοναρχίας, διότι ἔπληξαν τὰ ὦτα τῶν Γάλλων οἱ παιᾶνες τῆς Ἰένης καὶ τῆς Αὐστερλίτσης, διότι ἕνεκα τῶν ὀροσορράντων τοῦ πολέμου δαφνῶν εὐώδη ἀτμοσφαῖραν ἀνέπνεον, διότι ὁ Βοναπάρτης ἐγνώριζε νὰ χαλιναγωγῇ τὸ ἀκράτητον πνεῦμα τῶν Γάλλων, καὶ θυσιάζων τὰς ἐλευθερίας αὐτῶν νέον μεγαλεῖον περιῆπτεν εἰς τὴν ἐθνικὴν σημαίαν. Ἐκπνεύσαντος ὅμως τοῦ δαφνηφόρου Καίσαρος ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἁγίας Ἑλένης, οἱ Γάλλοι καὶ ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου ὕψωσαν φωνὴν ἐλευθερίας, διότι θαπτομένου τοῦ μεγαλείου ἐγείρεται ἐκείνη.

Μεγαλοφυέστερος τοῦ Ναπολέοντος ὁ Περικλῆς, τῆς δημοκρατίας τὸν ἅγιον πόθον ἐν τῇ καρδίᾳ του τρέφων, δὲν ἠθέλησε νὰ βαυκαλίσῃ τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὴν Μαραθωνομάχον δόξαν, οὐδὲ νὰ διαβουκολήσῃ τοὺς φύσει φιλελευθέρους ἄνδρας μὲ νέας νίκας κατὰ τῶν Περσῶν, ἢ μὲ νέα μονοκρατορίας στέμματα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος πάσης. Ἐνῷ λοιπὸν ἐπτερύγιζον ὑπεράνω τοῦ λαοῦ αἱ θυμήρεις τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ἀναμνήσεις, ἐνῷ ἡ σαλαμινομάχος γενεὰ ἐτρέφετο βλέπουσα τρόπαια νικῶν περιδόξων, ἡ λάγηνος τῆς ἐλευθερίας ἀφειδῶς ἐξηντλεῖτο, ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ ἐκρατύνετο, καὶ μακρὰν μελανειμονοῦν ἐξωσραγαρχίας σκελετός. Καὶ ἦν ἡ χεὶρ τοῦ Περικλέους ἡ κρατοῦσα τὴν λάγηνον· καὶ ἦν ἡ δημοκρατία, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας πάντα ταῦτα ἐγένοντο.

Ὅσον δὲ πλείονος ἐλευθερίας ἀπήλαυεν ὁ Ἀθηναῖος λαός, τόσον καταφανεστέρα ἐγίγνετο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, τόσον ταχύτερον καὶ βιαιότερον ἔβαινεν ἐπὶ τὴν λεωφόρον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁποία νοὸς ἀνάπτυξις ἐβασίλευε τότε, ὁποία καρδίας μόρφωσις ὑπῆρχεν, ἀφοῦ ὁ ἁπλούστερος ἐργάτης ἐκπληκτικὸς πρὸ τοῦ Παρθενῶνος ἵστατο, καὶ τρέφων τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καλλαισθησίαν τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου ἐθαύμαζε, μαγείας θέλγητρα ἀπολαμβάνων; ἀφοῦ οἱ πάντες ἔτρεχον ν' ἀκούωσι τὴν μελίῤῥυτον τοῦ Περικλέους γλῶσσαν, ἢ τὰς ἀφελεῖς τοῦ Ἡροδότου ἱστορίας, ἢ τοῦ Ἀναξαγόρου τὴν ἐμβριθῆ φιλοσοφίαν, ἢ τοῦ Σοφοκλέους τὰ ἀπαράμιλλα τῆς τραγῳδίας ἀπαυγάσματα; ἀφοῦ ὁ εὐφυὴς ἐκεῖνος καὶ καλλιτεχνικὸς λαός, βλέπων ναοὺς χιλιοταλάντους ἀνεγειρομένους καὶ ὑπέρογκα χρηματικὰ ποσὰ δαπανώμενα εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν διακόσμησιν, δὲν ἐδυσανασχέτει, ἀλλ' ἀφθονωτέραν τὴν δημοτικότητα τῷ Περικλεῖ παρεῖχε, ζωηροτέραν τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν καθιστῶν; Καὶ ὅταν ἅπαξ συμπαρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους δημαγωγῶν ἐδυσανασχέτει κατὰ τῶν γενομένων ἐξόδων εἰς τὰ τόσα καλλιτεχνικὰ ἔργα τῶν Ἀθηνῶν, ἀγέρωχος ὁ Περικλῆς ἐπὶ τοῦ βήματος ἀνῆλθεν, εἰπὼν τὰ ἑξῆς: «Δυσανασχετεῖτε διὰ τὰ ἔξοδα, λυπεῖσθε διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων θησαυρῶν; Τοῦ λοιποῦ τὰ ἔργα τῆς τέχνης τὸ ἰδιαίτερον ταμεῖόν μου θὰ προστατεύῃ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν μόνον τὸ ἰδικόν μου ὄνομα θὰ ἐγγραφῇ.»

Καὶ ἡ φωνή του ἐπνίγη ἐν μέσῳ ζωηρῶν ἀποδοκιμασιῶν, καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὁ ποδηγέτην ἔχων τὸν Περικλέα, ἠσθάνθη ἐν τῇ καρδίᾳ του ἀναταραχθεῖσαν τὴν χορδὴν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου, δικαιώσας τὰ ἀπαράμιλλα τοῦ Περικλέους ἔργα.

Τότε ἐπίσης εἶχον συγχροτηθῆ τὰ Παναθήναια, οἱ περίδοξοι μουσικοὶ ἀγῶνες. Ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ εἷς Περικλῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ἔνθερμος προστάτης τῶν γλυκυθύμων θυγατέρων τῆς Μνημοσύνης, ἵνα συνέλθωσιν ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς ὅλης ἑλληνικῆς περιφερείας ἄνδρες ἔνδοξοι καὶ περιφανεῖς, ἵνα δρέψωσι τὰ ἀκροθίνια τῶν ἀγώνων αὐτῶν, ἵνα βραβευθῶσι τὰ λαμπρότατα τῆς μεγαλοφυΐας των ἔργα.

Ἐναβρύνονται οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι διὰ τὰς παγκοσμίους αὐτῶν ἐκθέσεις, ἐναβρύνονται πρὸ πάντων διὰ τὴν μεγάλην πρωτοβουλίαν τῶν τοιούτων ἔργων· πλειότερον ὅμως ἐκείνων ἐναβρυνόμεθα ἡμεῖς, βλέποντες τοὺς Εὐρωπαίους ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν πατέρων μας χωροῦντας, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ὡς ἀνταυγείας τῆς μεγάλης ἐκείνων αἴγλης θεωροῦντες. Διότι εἰς τὰ Παναθήναια καὶ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας ἐπαρουσίαζον τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ ποιητής, ὁ ἱστορικός, ὁ φιλόσοφος, ὁ μουσικός, ὁ καλλιτέχνης· διότι ἐκεῖ ἀγῶνες τῆς μεγαλοφυΐας ἐτελοῦντο, ὡς ἐν τῇ κοσμοκράτορι Ῥώμῃ ἀγῶνες ταύρων καὶ ἀγρίων θηρίων ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις ἐγίνοντο, σύμβολα τῆς ὑλιστικῆς τῶν Ῥωμαίων ζωῆς.

Ἐλέγχουσι μεμψίμοιροί τινες τὸν Περικλῆ διότι τὴν μεγαλητέραν αὐτοῦ προσοχὴν περὶ τὰ τοιαῦτα θεάματα συνεκέντρωσε. Καὶ ὅμως τίς ἀρνεῖται ὅτι τὰ μεγάλα θεάματα γεννῶσι τὰς μεγάλας ἰδέας, ὅτι ἐκεῖ εἰς τοῦ Φειδίου τὰ ἔργα καὶ τοῦ Ἡροδότου τὴν ἱστορίαν ἀντενακλᾶτο ἡ εὐφυΐα τοῦ Ἕλληνος, ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἡ θεωρία ἠκολούθει τὴν πρᾶξιν, ὅτι ἅμιλλα φαντασιῶν ἐτελεῖτο, καὶ ἐνῷ ὁ Περικλῆς τῆς τέχνης παρὰ τοῦ Ὁμήρου ἠρύετο τὰς μεγάλας τῶν ἔργων του ἰδέας, ἐχώρει ἐπὶ τὰ πρόσω ἡ φιλοσοφία, τὸν χρυσοῦν κύκλον ὁ Μέτων ἀνεκάλυπτε, καὶ εἰργάζετο ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὰ περιφανῆ αὐτοῦ δράματα, καὶ ἔμελπεν ὁ Εὐριπίδης τῶν ἡρωίδων αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, καὶ ἐκωμῴδει ὁ Ἀριστοφάνης τὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηνῶν;

Συναισθανθεὶς δὲ ὁ μέγας Περικλῆς ὁποίαν ἐπιρροὴν ἐξασκεῖ

τὸ θέατρον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν τάξιν τῶν πενήτων δι' ἔλλειψιν ὀλίγων ὀβολῶν ἀποξενουμένην τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ πρακτικοῦ σχολείου, οὐδὲ μαγευομένην ὑπὸ τῆς ἀκτινοβολούσης τῶν τραγικῶν ποιητῶν φαντασίας, καθώρισε τὸν νόμον τῶν θεωρικῶν, καὶ οὕτω μίαν πρὸς τὰ ἄνω βαθμίδα ἀνεβίβασε τὴν ἠθικὴν τῶν Ἀθηναίων ἀνάπτυξιν. Συγκινεῖται ὁ ἄνθρωπος βλέπων, ὅτι ἑκάστη τοῦ Περικλέους ἰδέα ἦν μία ἀστραπὴ εὐφυΐας, φωτοβολοῦσα ἐν τῇ γῇ τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ διαλύουσα τὸ ἐλάχιστον τῆς ὀπισθοδρομητικότητος σκότος. Ὁποία πρόοδος ἑλληνικὴ ἐνεσαρκώθη τότε ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὁποία εὐγένεια αἰσθημάτων ἐγεννᾶτο ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ εὐφυοῦς ἐκείνου λαοῦ, ὁποῖα μαθήματα ἠρύετο ἐκ τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου;

Ὁποῖον δὲ πλῆθος σοφῶν συνηθροίσθη τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ πῶς αὐτόκλητος ἡ πόλις ἐκείνη τῆς Ἑλλάδος διδάσκαλος ἐγένετο! Μόνον ὁ ἐν νυκτὶ αἰθρίᾳ καὶ ἀνεφέλῳ ἁπλοῦν βλέμμα ῥίπτων ἐπὶ τοῦ ἀστερόεντος καὶ σαπφειροχρύσου οὐρανοῦ, μόνος ὁ ἐκπλησσόμενος τίνα πρῶτον ἐκ τῶν φωσφορολαμπῶν ἀστέρων νὰ θαυμάσῃ, ἐκεῖνος μόνος δύναται νὰ λάβῃ σμικράν τινα ἰδέαν τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὡς δυρυφόροι τότε ἤκμαζον πέριξ τοῦ Περικλέους ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Μέτων καὶ ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Φειδίας, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ Ζεῦξις, ὁ Παῤῥάσιος καὶ ὁ Πολύγνωτος· καὶ ἔμελλον νὰ γεννηθῶσι καὶ ἄλλοι ἐπὶ τοῦ στερεώματος φωτολαμπεῖς πλανῆται, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ηλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἕκαστον ἐξ ὅλων τούτων ὄνομα μετὰ ποίας ἱστορίας, μεθ' ὁπόσων ἀναμνήσεων, μετὰ τίνος παρελθόντος εἶναι συνδεδεμένον; Ὁποίας δὲ ἰδέας καὶ ὁποῖα αἰσθήματα διεγείρουσι τὰ ὀνόματα ταῦτα, ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ θερμουργότεροι ἀπόςολοι τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὅτι αὐτοῖς καὶ μόνοις ὀφείλεται ἡ διανοητικὴ μόρφωσις τοῦ πλανήτου ἡμῶν;

Δίκαιον λοιπὸν εἶχεν ὁ νῦν ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας ν' ἀναφωνῇ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ: «Τί ἔμελλον νὰ γίνωσιν οἱ μαθηταὶ τοιούτων διδασκάλων; Ὅ,τι ἐγένοντο οἱ μαθηταὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κό-

σμου. Ἴδετε τὸ ἄνθος αὐτὸ τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ Σοφοκλέους εἰς τοῦ Φειδίου τὸν Παρθενῶνα ἀπερχόμενον ἢ εἰς τὸ βῆμα, ὅπου ὁ Περικλῆς τὴν φωνὴν ἀκούει τῶν θεῶν, ἀκροώμενον τὸν Ἡρόδοτον ἀφηγούμενον τὴν μεγάλην σύγκρουσιν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας· τὸν Ἱπποκράτην ἀνακαλύπτοντα μυστήριά τινα τῆς φύσεως· τὸν Ἀναξαγόραν διαχωρίζοντα τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ θεοῦ· τὸν Σωκράτην θεμελιοῦντα τὴν ἀνθρωπίνην ἠθικήν. Ὁποῖα μαθήματα! ἡ τέχνη, ἡ ποίησις, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἱστορία, ἡ φιλοσοφία, γενναίαν λαμβάνουσιν ὧσιν. Δὲν ὑπάρχει χώρα δι' οὐδένα δευτερεύοντα χαρακτῆρα, δι' οὐδὲν εἶδος δευτερεῦον. Ἡ τέχνη, τὴν ὁποίαν αἱ Ἀθῆναι τιμῶσιν; εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν τέχνη, ἡ ἀρχιτεκτονική· ἡ ποίησις εἶναι τὸ ὁρᾶμα, ἡ ὑψηλοτέρα τῆς ποιήσεως ἔκφρασις, διότι συνενοῖ ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ εἴδη, ὡς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ προσκαλεῖ εἰς βοήθειάν της ὅλας τὰς τέχνας. Οὕτως, ἐν τῇ εὐτυχεῖ ταύτῃ στιγμῇ, τὸ πᾶν εἶναι μέγα: ἥ τε τῶν Ἀθηναίων ἐξουσία, καὶ ἡ τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν εὐφυία, ποδηγετούντων καὶ τιμώντων τὰς Ἀθήνας.» Ταῦτα ὁ Δουρουῆς.

Ἔμελλε δ' ἐπὶ τέλους, πρὶν σβέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο τῆς εὐφυίας πῦρ, νὰ ψηφισθῇ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἑνότητα βῆμα, ἵνα συνέλθωσιν εἰς Ἀθήνας οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. «Ἐπὶ ταῦτα, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμφθησαν, ὧν πέντε μὲν, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς, τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ῥόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπῆεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον· εἰς δὲ ταύτας, διὰ Λοκρῶν, ἐπὶ τὴν πρόσοικον Ἤπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεςάλησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίοις, καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον, καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπείθοντες ἰέναι καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων, ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος.»

Ἐπέπρωτο ὅμως νὰ ὑπάρξῃ μία δύσπιστος Σπάρτη, ἥτις νὰ ματαιώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλέους, διαλύουσα τὸ γλυκύθυμον ὄνειρον τῆς ἑλληνικῆς ἑνότητος.

Ἰδοὺ, ὡς ἐν πανοράματι, ἡ πολιτικὴ ἐπὶ Περικλέους κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν.

Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΡΟΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης ἐστὶν ἔκθεσις τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διαγράφουσα τὴν πορείαν αὐτοῦ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς ἀέναον διατελεῖ κίνησιν· ὅταν δὲ βλέπωμεν αὐτὸ ἀκίνητοῦν, ὀφείλομεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐσφαλμένη ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων βιβλίων καὶ τῶν σχολαστικῶν προλήψεων ἀνεχαίτισε τὴν πρόοδον αὐτοῦ.

Ἐὰν ᾖ ἀληθὲς, ὅτι εὐκόλως δὲν ἀποκαλύπτει ἡ φύσις νέα μυστήρια, ἀλλ' ἐρωτωμένη διὰ παντὸς ἀποκρίνεται ἅπαξ τοῦ αἰῶνος διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἰῶνες ἐχρειάσθησαν πρὸς ἐξαφάνισιν τῆς σχολαστικῆς ἐπιρροῆς, τῆς θεμελιωθείσης διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐχόντων διαρκῶς ἀνὰ τὸ στόμα, ὅτι δὲν εἶναι δεδομένον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐτάζῃ τὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας. Ἀλλ' ἐξέλιπεν ἡ προγενεστέρα τῆς ἀνακαινίσεως τῆς φιλοσοφίας ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει πλέον φόβος τοιούτων κωλυμάτων.

Ἄλλως τε δὲ, ἐκ τῆς ἱστορίας διδασκόμεθα πῶς νὰ κατανικῶμεν τὰς παλαιὰς συνηθείας, καθορῶντες τὰς δυσαρέστους συνεπείας τῶν ἀνεξετάστως προσυνειλημμένων ἰδεῶν, τῆς βίας ἐπιβαλλομένης πρὸς κατάπνιξιν τῆς διανοίας· ἐξ αὐτῆς δὲ μανθάνομεν πρὸς τούτοις τὰ αἴτια τῶν τρόμων, οἵτινες παράσσουσι τὰς συνειδήσεις, καὶ τοὺς πρὸς ἐξαφάνισιν αὐτῶν ἀγῶνας τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ ἱστορία καταλήγει εἰς τὴν διανοητικὴν χειραφέτησιν, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀληθοῦς μεθόδου ἐν ἁπάσαις ἡμῶν ταῖς μελέταις, ἤτοι τοῦ ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως βασιζομένου συλλογισμοῦ. Ἡ ἱστορία διακρίνει ἐκ τοῦ ἀληθοῦς, οὗ ὁ τύπος ὑπάρχει πανταχοῦ τῆς φύσεως, τὸ ψευδὲς, ὅπερ ἐστὶ προϊὸν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀτελείας· λύει τέλος τοὺς πλαστοὺς δεσμοὺς τοὺς ἑνοῦντας τὴν εὐπιστίαν μετὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, καὶ κληροδοτεῖ τῇ ἐνεστώσῃ γενεᾷ τὸ ὄφελος τῶν ἐργασιῶν τοῦ

παρελθόντος, διαμοιράζουσα τοῖς διαδόχοις ἡμῶν ὅσα ἡμεῖς θέλομεν ἀφήσει.

Τὴν ἱστορικὴν λοιπὸν ἔκθεσιν τῶν ἀστρονομικῶν ἀνακαλύψεων θέλομεν ἔχει ὡς γνώμονα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, ὅπως μυήσωμεν αὐτὸ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς ἐπιστήμης, προλεάνωμεν αὐτῷ τὴν ὁδὸν, ἥτις ἤγαγε προνομιούχους τινὰς ἄνδρας εἰς τῆς ἀληθείας τὸ ἄδυτον, καὶ γνωστοποιήσωμεν αὐτῷ ποίαν ὁδὸν ἐβάδισαν οἱ ἐξετασταὶ τῶν τῆς φύσεως ἀπορρήτων, ὅπως κληροδοτήσωσιν ἡμῖν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα ἀποτελέσματα, ἐφ' οἷς τοσούτῳ σεμνυνόμεθα.

Ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ πραγματείᾳ θέλομεν ἐνασχοληθῆ, οὐχὶ εἰς τὴν ἀπόδειξιν ἀρχῶν τῆς ὑψηλῆς τῶν ἄστρων ἐπιστήμης, ἀλλ' ἁπλῶς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνακαλύψεων, ὧν τὸ σύνολον καθίστησι τὴν περὶ τοῦ σύμπαντος γνῶσιν ἡμῶν τὸ λαμπρότερον μνημεῖον, ἐφ' ᾧ δύναται νὰ καυχᾶται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Α'.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀστρονομίας φαίνεται ἁπλουστάτη, ἐὰν ἀποδώσωμεν αὐτὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν οὐρανῶν, γενομένην ὑπὸ ποιμένων ἢ ποιητῶν, θαυμαζόντων τῆς δημιουργίας τὰς καλλονάς. Ἡ περιέργεια, ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος, ὡς καὶ ὁ πόθος τοῦ νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀνθρωπίνην εἱμαρμένην, ἔστρεψε μετ' οὐ πολὺ πάντων τὰς ἰδέας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὰς παρὰ τοῖς ἀκαλλιεργήτοις καὶ εὐπίστοις πνεύμασι προλήψεις. Ἡ τάσις αὕτη, προϊοῦσα ἐκ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἐδέησε νὰ ὑποστῇ ῥιζικὴν μεταμόρφωσιν, νὰ ἐκδηλωθῇ ὑπὸ ἑτέραν μορφὴν, ὅτε τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν τῆς κοινωνίας ἀναγκῶν ἐβίασε τὸν ἄνθρωπον νὰ μελετήσῃ τὰ οὐράνια σώματα. Τοῦ χρόνου προϊόντος, προώδευεν ὁ πολιτισμὸς, κατὰ συνέπειαν δὲ ἐπαισθητὴ κατέστη ἡ ὠφελιμότης τῶν ἀμοιβαίων συναλλαγῶν καὶ τῶν σχέσεων τῶν λαῶν. Πρὸς ἀποκατάστασιν ὅμως τῶν σχέσεων τούτων, πρὸς διάβασιν τῶν ἐρήμων καὶ τῶν θαλασσῶν, ἐπέστη ἀνάγκη σημείων, ἀσφαλῶν ὁδηγῶν, οὓς ὤφειλεν ὁ ἄνθρωπος νὰ εὕρῃ ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ. Γενομένων δὲ τότε παρατηρήσεων, ἁπλουστάτων κατ' ἀρχὰς, ἀπεδείχθη τὸ ἀμετάβλητον τῶν ἀμοιβαίων θέσεων τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ αἱ κινήσεις τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν πλανητῶν· καὶ ἔκτοτε ἐγεννήθη ἡ Ἀστρονομία, ἥτις, τῇ βοηθείᾳ θεμελιωδῶν τινων ἀρχῶν, ἔδειξέ πως τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν τῷ ἀπείρῳ δημιουργημάτων. Ἀλλ' ὡς εἰκὸς, μόλις μετὰ πολλῶν αἰώνων παρέλευσιν ἡ φύσις ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑποκλέψῃ τινὰ τῶν ἀπορρήτων αὐτῆς, συγχωροῦσα ἐκ διαλειμμάτων εἰς αὐτὸν νὰ διανοίξῃ τοὺς πέπλους της.

Ἐκ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν πρώτη ἡ Ἀστρονομία δίδωσι τὴν μεγίστην ἰδέαν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας· καὶ ἐν τούτοις πόσον ἀτελής ἐστιν εἰσέτι! Τί γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀπείρων μυστηρίων, τῶν κρυπτομένων ἐν τῇ μεταμορφώσει τῆς νεφελώδους ὕλης, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας σχηματίζονται δυνάμεις ἑλκτικαὶ, ἀστέρες ὁτὲ μὲν ἀποχωριζόμενοι, ὁτὲ δὲ προσεγγίζοντες ἀλλήλοις, καὶ κινούμενοι οἱ μὲν περὶ τοὺς δέ; Τίς ἔχει τὴν τόλμην ἁπλῶς μόνον νὰ διΐδῃ τὴν ἐξαισίαν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ σύμπαντος, καὶ νὰ εἴπῃ μέχρι τίνος δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ μικρὸν μέρος τῆς ἐκτάσεως, τὸ προσιτὸν εἰς τὰ βλέμματα ἡμῶν; Τὸ αἴσθημα τοῦ γνωστοῦ ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου ἐξουθενοῖ καὶ καταπλήσσει ἡμᾶς διὰ τὴν ἀπέναντι τοῦ περὶ ἡμᾶς ἀπείρου ἀσθένειαν ἡμῶν. Εὑρισκόμενοι ἐπὶ σφαίρας ἀριθμουμένης μεταξὺ τῶν κόσμων ὡς ἄτομον ἐντὸς στροβίλου κονιορτοῦ, φωτιζόμενοι ὑπὸ ἡλίου, δυναμένου μόλις νὰ συγκριθῇ πρὸς ἕνα τῶν σπινθήρων τοῦ Γαλαξίου, ὅστις ἀφ' ἑτέρου μηδενίζεται ἐντὸς τοῦ ἀπείρου, τί γνωρίζομεν ὡς πρὸς τὸν ἀκατανόητον συνδυασμὸν τῶν κινήσεων, ἀποστάσεων, τοῦ βάρους, τῶν ὄγκων, ἀφ' ὅτου ἐκφέρομεν παρατηρήσεις ἐπὶ παρατηρήσεων; Οὐδὲν σχεδόν! Καὶ—χωρὶς νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος—ὁποία τις εἶναι ἡ διὰ τῶν ἀστερισμῶν κίνησις αὐτοῦ, ἡ θέσις, ἡ ἀξία, ἡ ἐπιῤῥοὴ, καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ σύστασίς του; Οὐδὲν γνωρίζομεν! Καὶ οἱ κομῆται, οἱ πλανώμενοι οὗτοι ἀστέρες, οἵτινες περιτρέχουσι τὸν οὐρανὸν σύροντες τὰς μακρὰς αὐτῶν κόμας, δὲν ἦσαν μέχρι τοῦδε αἴνιγμα καὶ ὡς οὕτως εἰπεῖν πρόκλησις, ῥιφθεῖσα εἰς τολμηροτάτας ὑποθέσεις;

Αἱ σκέψεις αὗται, γενόμεναι χάριν τῆς ἀφυπνίσεως τῶν ῥεμβαζόντων, ἐνθαῤῥύνουσι βεβαίως τοὺς πραγματικοὺς φίλους τῆς ἀληθείας, τοὺς ἀκαμάτους ἀνερευνητὰς τῶν χωρῶν τοῦ ἀπείρου·

ἐὰν δὲ ἡ περιέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀνὰ πᾶν αὐτῆς βῆμα ἀναχαιτίζηται, ἁπαντῶσα ἀκατάληπτα μυστήρια, εἶναι ὅμως οὐχ ἧσσον ἀληθὲς, ὅτι ἀπὸ τριῶν ἤδη αἰώνων ἀπέραντοι πρόοδοι ἐγένοντο ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὅπως δὲ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνεστώσης αὐτῆς καταστάσεως, ὀφείλομεν νὰ ῥίψωμεν ταχύτατον βλέμμα εἰς τὸ παρελθόν της, ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπ' αἰῶνας πορείαν αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα δὲ, ὡς εἰς τὴν καταγωγὴν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἀπαντῶμεν τὸ ὄνειρον καὶ τὴν πραγματικότητα· ἀρξώμεθα λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ὀνείρου, καὶ λαλήσωμεν πρῶτον περὶ τῆς Ἀστρολογίας.

Τὸ προλέγειν τὰ μέλλοντα διὰ τῆς μυστηριώδους καὶ μοιραίας συνδέσεως τοῦ δρόμου τῶν ἄστρων μετὰ τῶν μελλόντων, τὸ σχηματίζειν σχέσιν τινὰ καὶ ἀλληλεγγύην μεταξὺ τῶν θέσεων καὶ ὄψεων τῶν ἄστρων καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοιαύτη τις ἦν τῶν ἀστρολόγων ἡ ἀξίωσις. Δὲν πρέπει δὲ ν' ἀπορήσωμεν διὰ τὴν ὡς πρὸς τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ὑπόληψίν των, διότι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀμαθείας, ἔπρεπεν ὁ κόσμος νὰ πιστεύῃ τυφλῶς ἀνθρώπους, οἵτινες εἰς τοσοῦτο ἀφίκοντο μαντικῆς δυνάμεως, ὥστε, ἀγγέλλοντες μετὰ βεβαιότητος τὰς ἐκλείψεις, ἐφαίνοντο τρόπον τινὰ οἱ μύσται τῶν τοῦ σύμπαντος ἀπορρήτων· πόσῳ δὲ μᾶλλον ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι τὰ ἐν τῇ γῇ, αὐτοὶ, οἵτινες ἐγνώριζον τοσαῦτα περὶ τῶν ἄλλων κόσμων! Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ μὴ τοῖς δώσῃ τὴν ἔμφυτον ἐπιστήμην.

Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἀστρολογία ἀνέρχεται εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτάτην, καὶ ἐτιμᾶτο παρ' Αἰγυπτίοις, Ἰνδοῖς, κλπ. Διετέλεσε δὲ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς βασιλείας Ἐρρίκου τοῦ Δ', καὶ φοβούμεθα μὴ εἰσέτι ὑπάρχωσιν ἴχνη αὐτῆς παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι τῆς Εὐρώπης.

Τῆς Ἀστρολογίας μᾶλλον ἢ τῆς Ἀστρονομίας ὀπαδοὶ, οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον, ὅτι ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῶν σημείων τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ὡρίζοντο ἀπὸ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ὁ Κριὸς ἰσχυρὰν εἶχεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ποιμνίων· ὁ Ζυγὸς ἐνέφαινε τὴν τάξιν καὶ τὴν δικαιοσύνην· ὁ Σκορπίος διήγειρε τὰ κακὰ πάθη καὶ τὴν ἀταξίαν. Κατὰ τοὺς ἀστρολόγους λοιπὸν, ἕκαστον ζωδιακὸν σημεῖον εἶχεν ἐπιρροὴν, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνέτελλεν εἰς τὸν ὁρίζοντα ἐπὶ τῆς γεννήσεως ἑνὸς παιδίου· ὅθεν πᾶν παιδίον ἔμελλε ν' ἀποκτήσῃ πλούσια ποίμνια ἐν τῷ κόσμῳ,

ἂν συνέπιπτε νὰ γεννηθῇ ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐνεφανίζετο ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ὁ πρῶτος ἀστὴρ τοῦ Κριοῦ. Τῆς αὐτῆς φύσεως ἦν καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ταύρου καὶ τῶν Ἐρίφων. Τὸ σημεῖον τοῦ Καρκίνου ἐνέφαινεν, ὅτι ὅσοι ἐγεννῶντο εἰς τὸν καιρόν του ἔμελλον νὰ ὀπισθοβατῶσι κατὰ πάσας αὐτῶν τὰς ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἥρωες ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ Λέοντος, ὅστις εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρίας. Ἡ Παρθένος καὶ ὁ Στάχυς ἐγένων τὴν ἀρετὴν καὶ τὰς ἁγνὰς κλίσεις. Οἱ λαοὶ, ὅσων οἱ ἡγεμόνες ἐγεννῶντο ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦ Ζυγοῦ, θὰ ηὐτύχουν ἀναποφεύκτως, ἐπειδὴ ἔμελλον νὰ κυβερνηθῶσι μετὰ δικαιοσύνης, ἐνῷ ὁ Σκορπίος ἔφερε συμφοράν. Ὁ Αἰγόκερως, ἰδίως ὅτε ὁ ἥλιος ἀνέτελλε συγχρόνως μὲ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος, ὑπίσχνειτο εὐτυχίαν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ γεννηθέντας ἀνθρώπους.

Ἂν κατὰ τύχην αἱ προρρήσεις αὐτῶν διεψεύδοντο δι' ἐναντίων συμβεβηκότων, οἱ ἀστρολόγοι ἀπηλλάσσοντο εὐκόλως τῆς ἀμηχανίας, προφασιζόμενοι τὴν ἐνέργειαν τῆς σελήνης, τῶν πλανητῶν καὶ τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων, καὶ πάντες ἔβλεπον καθαρῶς, ὅτι αἱ σύνοδοι, αἱ ἀντιθέσεις κτλ. τῶν σωμάτων τούτων ἐτροποποίουν ἐνεργείας τινὰς, ἔτι δὲ καὶ ἐξεμηδένιζον αὐτὰς, μετατρέπουσαι τὸ ἀγαθὸν εἰς πονηρὸν, καὶ τὸ πονηρὸν εἰς ἀγαθόν.

Οἱ ἀστρολόγοι δὲν ἐλησμόνησαν τοὺς πλανήτας, οἵτινες ἐχρησίμευον δι' αὐτοὺς πηγὴ ἀνεξάντλητος ἐργασιῶν καὶ παρατηρήσεων ἀτόπων. Οὕτως, ὁ Κρόνος ἔφερε θανάτους καὶ ἀσθενείας· ὁ Ζεὺς ἐκόμιζεν εὐτυχίαν καὶ μακροβιότητα, σκῆπτρα καὶ ἀξιώματα διανέμων· ὁ Ἄρης ἐνέπνεε φυσικῶς τὰ πολεμικὰ αἰσθήματα, τὴν πρὸς τὰ ὅπλα κλίσιν· ἡ Ἀφροδίτη ἐνεθάρρυνε τὴν φιληδονίαν καὶ τὰς αἰσθήσεις, ὁ δὲ Ἑρμῆς διεῖπε τὰ τοῦ ἐμπορίου. Ἔχαιρον δὲ οἱ πλανῆται πλείονος ἰσχύος ἰδίως ὅτε εὑρίσκοντο εἰς σύνοδον μετ' εὐαρέστου τινὸς ζωδίου· τότε τὸ σύνολον τῶν ἀγαθῶν ἐπιρροῶν συνηνοῦτο εἰς ἓν ἐπὶ τῆς κοιτίδος τοῦ ἀρτιγεννήτου βρέφους, ὅπερ προωρίσθη δι' εὐτυχίαν.

Δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς Ἀστρολογίας ἐκ τοῦ ἑπομένου τεμαχίου τοῦ **Eteilla**:

« Θρόνος τῶν πλανητῶν, ἢ οἱ δώδεκα οἶκοι τοῦ ζωδιακοῦ, ἔνθα οἱ πλανῆται κατισχύουσι τῶν λοιπῶν ἀστέρων.

» Ὁ Ἥλιος εὑρεύει εἰς τὸν Λέοντα.
» Ὁ Ἑρμῆς εὑρεύει εἰς τὴν Παρθένον.
» Ἡ Ἀφροδίτη εὑρεύει εἰς τὸν Ταῦρον.
» Ἡ Σελήνη εὑρεύει εἰς τὸν Καρκῖνον.
» Ὁ Ἄρης εὑρεύει εἰς τὸν Σκορπίον.
» Ὁ Ζεὺς εὑρεύει εἰς τὸν Τοξότην.
» Ὁ Κρόνος εὑρεύει εἰς τὸν Ὑδροχόον.

» 1. ☉ Ὁ Ἥλιος ἐμφαίνει τοὺς ἡγεμόνας, τοὺς πρίγκιπας, τοὺς περιφανεῖς δικαστὰς, τοὺς ἄρχοντας. Ἁπαξάπαντες οἱ ἀστρολόγοι ἐθεώρησαν τὸν ἥλιον ὡς δεῖγμα τῆς ζωῆς τῶν ἡγεμόνων, καὶ τῶν ἐκ τοῦ αἵματος αὐτῶν γυναικῶν μέχρι τοῦ τρίτου βαθμοῦ τῆς συγγενείας, ἀλλ' οὐδενὸς ἄλλου.

» 2. ☿ Ὁ Ἑρμῆς δεσπόζει ἐπὶ τῶν φιλοσόφων, τῶν ἀστρολόγων, τῶν χαρτομάντεων, τῶν γεωμετρῶν, τῶν φυσιολόγων, τῶν ποιητῶν, τῶν ἱστοριογράφων, τῶν συγγραφέων καὶ ἐφευρετῶν, τῶν ὠφελίμων συνθετῶν, καὶ ἐν γένει ἐπὶ πάντων τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, διευθυντῶν γραφείων, ἐφημεριδογράφων κλπ. Ἀλλ' ἴσως εἴπῃ τις, ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων κλάσεων, ὁ Ἑρμῆς δὲν δίδει πλοῦτον, διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης, γενικῶς εἰπεῖν, δὲν εἶναι πλούσιοι· θὰ ἦσαν ὅμως καὶ οὗτοι πλούσιοι, ἂν ἐπεμελοῦντο ν' ἀριθμῶσιν ὥσπερ οἱ οἰκονομολόγοι. Ὁ Ἑρμῆς χορηγεῖ εἰς πάντας δραστηριότητα ἐν τῷ ἔργῳ, τὴν ἐπιστήμην τοῦ περιηγεῖσθαι πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐμπορίου, ἀμεριμνῶν περὶ τῶν μεγάλων κερδῶν· ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ τῶν λογοκλόπων, τῶν ψευδολόγων, τῶν ἀπατεώνων καὶ τῶν ψευστῶν.

» 3. ♀ Ἡ Ἀφροδίτη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἐρώτων, τῶν γάμων, τῶν συνεντεύξεων, τῶν φαρμακοποιῶν, τῶν καλλωπιστῶν, τῶν μαιῶν, τῶν μουσουργῶν, τῶν θαλαμηπόλων καὶ ἀμφιπόλων, τῶν κοσμηματοπωλῶν, τῶν ἐπιπλοποιῶν, κλπ. Ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἰσχύει ἐπὶ τῶν ἐρωτοτρόπων γυναικῶν, εἴτε ἐγγάμων εἴτε ἀγάμων.

» 4. ☾ Ἡ Σελήνη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ὑποκριτῶν, τῶν θαυματοποιῶν, τῶν κρεοπωλῶν, τῶν κηροποιῶν, τῶν λυχνοποιῶν, τῶν σχοινοποιῶν, τῶν οἰνοπωλῶν, τῶν καθαριστῶν, τοῦ δημίου, τῶν θηριοτροφείων· ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἐπὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος παικτῶν, τῶν βαλαντιοτόμων, τῶν ἀκολάστων γυναικῶν, κλπ. τουτέστιν ἡ Σελήνη δεσπόζει ἐπὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐξ ἐπαγγέλματος ἐργάζονται διὰ νυκτὸς μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἤθελεν αἰσχυνθῇ νὰ πράξῃ τις κατὰ τὴν ἡμέραν. Καλὸν δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ Σελήνη δεσπόζει καὶ ἐπὶ τῶν μικρεμπόρων ἐκείνων, οἵτινες ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν λιμένων τοῦ ἔθνους ἢ ἐκ τῆς χειρὸς τῶν μονοπωλῶν· ἐπὶ τῶν τοκογλύφων, τῶν μεσιτῶν, τῶν ἱππεμπόρων, τῶν αὐλοκολάκων, ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων θέσιν, οἵτινες περιτρώγουσι τοὺς πελάτας, καὶ διὰ τῶν πονηριῶν των ἐμβάλλουσιν εἰς δεινοὺς κινδύνους ἀνθρώπους ἀγαθωτάτους.

» 5. ♂ Ὁ Ἄρης δεσπόζει ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν, τῶν ἰατρῶν, τῶν χημικῶν, τῶν χειρουργῶν, κουρέων, μαγείρων, ἀρτοποιῶν, ζαχαροποιῶν, χυτῶν, ἀδαμαντοπωλῶν, κλειθροποιῶν, κλπ. ἐπὶ πάντων ἐν γένει τῶν μεταχειριζομένων τὸν σίδηρον ἢ τὸ πῦρ· ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἐπὶ τῶν ἐμπρηστῶν, τῶν στασιαρχῶν, τῶν ἀνταρτῶν, τῶν προδοτῶν, τῶν λειποτακτῶν, τῶν λῃστῶν, κλπ.

» 6. ♃ Ὁ Ζεὺς δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἀληθῶς σοφῶν καὶ τῶν ἀρίστων φιλοσόφων· τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν ἅπαντες οἱ μάγοι ἁπάντων τῶν ἐθνῶν· ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀρχόντων, οἷον σφραγιδοφυλάκων, βουλευτῶν, ὑπουργῶν, κλπ. ἐπὶ τῶν τραπεζιτῶν, ἐφοπλιστῶν, γεωργῶν, χειροτεχνῶν, καὶ τέλος, ἐπὶ πάντων ἐκείνων, ὅσοι συντελοῦσιν εἰς εὐημερίαν τῆς πατρίδος, χωρὶς ὅμως νὰ φέρῃ καὶ μίγμα τι ἐναντίον εἰς τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζωήν.

» 7. ♄ Ὁ Κρόνος δεσπόζει ἐπὶ τῶν γερόντων, τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν προσοδούχων, τῶν φιλασθένων, τῶν μοναστηρίων, τῶν καλῶν μοναχῶν, τῶν ἀσκητῶν, ἐν γένει δ' ἐπὶ τῶν μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἠθικῶς μᾶλλον ἢ ὑλικῶς διαβιούντων. Ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἀέργων, τῶν γλίσχρων, τῶν ταρτούφων, τῶν ὑποκριτῶν, τῶν ἀπατεώνων, τῶν ψευδευλαβῶν, (ἄ! αὐτοὶ δὰ εἶναι καὶ οἱ κινδυνωδέστεροι!) καὶ τέλος, ἐπὶ πάντων, ὅσοι μεταχειρίζονται τὴν θρησκείαν ὡς παλλάδιον τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, σκανδαλίζοντες τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τιμίους ἀνθρώπους. Οἱ ἀληθῶς τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ ἂς μὴ σκανδαλίζωνται, ὡς εὑρισκόμενοι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν πλανήτου, ὅστις ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτοῦ δεσπόζει ἐπὶ τῶν χαμερπῶν· διότι, ὡς γνωρίζουσιν, ὁ ἥλιος φωτίζει πάντας ἡμᾶς.

» 8. ♌ Ἡ κεφαλὴ τοῦ Δράκοντος ὁμοιάζει τῷ Ἑρμῇ. Εἶναι ἀγαθὴ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, κακὴ δὲ πρὸς τοὺς πονηρούς· μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶναι ἀρρενοφυής.

» 9. ♍ Ἡ οὐρὰ τοῦ Δράκοντος εἶναι θηλυκή. Εἶναι κακὴ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ ἀγαθὴ πρὸς τοὺς κακοὺς, μετέχουσα τῆς φύσεως τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Κρόνου.

» 10. ☉ Ἡμερὶς τῆς Τύχης μετέχει τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης· εἶναι ἑρμαφρόδιτος. »

Ὁ Χὰμ θεωρεῖται κοινῶς ὡς ἐφευρέτης τῆς Ἀστρολογίας, ἤτις, κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας, ἐγεννήθη ἐν Χαλδαίᾳ. Τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἀστρολόγοι ὑπῆρξαν παρ' ἅπασιν ἐν γένει τοῖς λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος· ἵνα δὲ μὴ ἐπεκταθῶμεν πολὺ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἓν μόνον γεγονὸς ἐκ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ ἐπιδεξία τῶν περιστάσεων χρησιμοποίησις συνέτεινεν εἰς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τῶν τόσῳ περιφρονουμένων σήμερον.

Κατὰ τὴν ἐν Ῥόδῳ ἐξορίαν αὐτοῦ, πολλάκις ὁ Τιβέριος ἐκαθέζετο ἐπὶ βράχου τινὸς, παρὰ τὴν θάλασσαν, ἀστρολόγος δέ τις Θρασύλλος τοὔνομα, ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος, προεῖπεν αὐτῷ λαμπρὸν μέλλον καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῶν Καισάρων ἀνάβασιν αὐτοῦ. «Ἀφοῦ τόσῳ ἔμπειρος εἶσαι, τῷ εἶπεν ὁ Τιβέριος, δύνασαι νὰ γνωρίζῃς πόσον καιρὸν θὰ ζήσεις;» Ὁ δὲ ἀστρολόγος, ὅστις, καίτοι ἔβλεπε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὸν οὐρανὸν, δὲν ἀπώλεσεν ὅμως ἐξ ὄψεως τὸν μεθ' οὗ συνωμίλει, ἀπήντησεν οὕτω: «Νομίζω, ὅτι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ὥραν μεγάλη μ' ἐπαπειλεῖ συμφορά.» Διότι εἶχεν ἐννοήσει, ὅτι ὁ Τιβέριος προὐτίθετο νὰ τὸν ῥίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν· ἀλλ' οὗτος, θεωρήσας αὐτὸν ὡς μαντεῖον προφητικὸν, τῷ ἀφῆκε τὴν ζωὴν, τιμήσας ἔκτοτε αὐτὸν διὰ μεγάλης ἐμπιστοσύνης.

Ὁ βασιλεὺς Κάρολος ὁ Ε' ἐσπούδασε τὴν Ἀστρολογίαν, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας ᾠκοδομήσατο καὶ καθίδρυμα, κληθὲν «Γυμνάσιον τοῦ Γερβασίου» ἐκ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν περὶ αὐτὸν σοφῶν· τὸ καθίδρυμα δὲ τοῦτο ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Ε' ἐνέκρινεν, ἐκτοξεύσας τοὺς κεραυνούς του κατὰ παντὸς ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ μετατρέψῃ τὸν προορισμόν του. Ἡ Θεολογικὴ σχολὴ (Sorbonne) συνῃσθάνθη τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ μόλις ὅτε βραδύτερον ἠθέλησε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀστρολογίας διὰ τῆς θεολογίας.

Εἰς μεγάλην ἐπίσης εὔνοιαν εἶχε τὴν Ἀστρολογίαν καὶ ὁ Λουδοβῖκος ΙΑ', ἀνὴρ εὔπιστος καὶ δεισιδαίμων, ὅσον καὶ σκληρός. Καὶ αὐτὸς ὅμως δὲν ἠχαριστεῖτο εὐκόλως ἐκ τῶν ἀμφιβόλων καὶ πρὸς ὑπεκφυγὴν γινομένων ἀπαντήσεων τῶν ἀστρολόγων· ἤθελεν ἀκρίβειαν, ἤτις, ὡς εἰκὸς, δὲν εὑρέστει πάντοτε τούτους. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ἀστρολόγον τινὰ, «Γνωρίζεις τὴν ὥραν τοῦ θανάτου σου;» καὶ ὁ ἀστρολόγος ἀπήντησε: «Θ' ἀποθάνω τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος.» Ἡ ἀπάντησις ἐπέτυχε, διότι ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη, καὶ οὐδέποτε πλέον ἐβουλεύθη νὰ θανατώσῃ αὐτόν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Θ', ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη ἡ ἐκ Μεδίκων συνεβουλεύετο συνεχῶς τοὺς ἀστέρας ἔκ τινος ἀστεροσκοπείου, ὅπερ ᾠκοδομήσατο διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτῆς.

Τὸ ἐπίθετον «Δίκαιος» ἐδόθη εἰς Λουδοβῖκον τὸν ΙΓ', ὡς γενηθέντα ὑπὸ τὸν Ζυγὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς γεννήσεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἷς ἀστρολόγος ἐκρύπτετο διαρκῶς ὅπως εὕρῃ τὴν τύχην αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ΙΖ' μόλις ἑκατονταετηρίδα ἀπώλεσαν οἱ ἀστρολόγοι τὴν εὔνοιαν τῶν βασιλέων· τούτων διασημότεροι ἀναφέρονται Ἀλβέρτος ὁ μέγας, ὁ Νοστραδάμος καὶ ὁ Ματθαῖος Λανσβέργ. Κατὰ τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρχεν εἰς Τούβιγγεν μαθηματικός τις, Ἰωάννης Στόφλερ τοὔνομα, ὅστις ἀντεποιεῖτο ἀστρολογικὴν σοφίαν. Οὗτος λοιπὸν ὁ αὐτολεγόμενος ἀστρολόγος προεῖπε παγκόσμιον κατακλυσμὸν, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὰ πάντα κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1524. Τοιαύτη δὲ ἦν ἡ τοῦ σοφοῦ τούτου φήμη, ὥστε καὶ οἱ μᾶλλον δύσπιστοι ἐπτοήθησαν. Ἕκαστος ἐλάμβανε μέτρα, ὅπως προφυλαχθῇ ἐναντίον τοῦ κατακλυσμοῦ· πλοῖα μικρὰ μετὰ μεγάλων διεσπάρησαν πανταχόσε, ἕτοιμα νὰ παραλάβωσι τοὺς ἐπιβάτας των· κάτοικός τις μάλιστα τῆς Τωλώσης κατεσκεύασε νέαν κιβωτὸν, δυναμένην νὰ περικλείσῃ τοὺς φίλους καὶ τὴν οἰκογένειάν του, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ζώων, ἅπερ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι, ὅτι καθ' ὅλον τὸν ἐπίφοβον

μῆνα οὐδεμία κατέπεσε σταγὼν βροχῆς, καὶ τοῦτο μεγάλως ἀπήλπισε τὸν μάντιν, ὅστις ἀνήγγειλεν, ὅτι οἱ πλανῆται Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος εὑρίσκοντο εἰς τοὺς Ἰχθῦς καὶ ἐν συνόδῳ.

Ὁ Στόφλερ δὲν ἐγκατέλιπε τὰς δοξασίας αὐτοῦ, καὶ προεῖπεν, ὅτι ὁ θάνατός του θὰ προήρχετο ἐκ καταπτώσεως. Καὶ τῳόντι, μιᾷ τῶν ἡμερῶν, εὑρισκόμενος εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ περιελθὼν εἰς ζωηρὰν συζήτησιν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὀγκώδες βιβλίον, ἵνα εὕρῃ ἐδάφιόν τι γνωστὸν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ τῇ αὐτῇ στιγμῇ σανὶς ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ Στόφλερ ἀπέθανε συνεπείᾳ τῆς πληγῆς του. Οὕτω δὲ ἐπηλήθευσεν ἡ τελευταία αὐτοῦ πρόῤῥησις.

Γνωστὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ Βολταίρου πρὸς τὸν κόμητα Βουλαινβιλλιὲρ, ὅστις προεῖπεν αὐτῷ τὸν κατὰ τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας θάνατόν του· «Ἔσχον τὴν κακεντρέχειαν νὰ τὸν ἀπατήσω ἤδη κατὰ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, δι' ὃ καὶ ἐξαιτοῦμαι συγγνώμην παρ' αὐτοῦ.» Καὶ ἔζησεν εἰκοσιδύο ἔτη ἀκόμη.

Τὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀστρολογίας ἀναφερόμενα δύνανται νὰ συναπαρτίσωσι τόμον ὀγκωδέστατον, καὶ ἠδυνάμεθα εὐχερέστατα νὰ δείξωμεν, ὅτι ἡ Ἀστρολογία ἐξήσκησεν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σχεδὸν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς τρομερὰν ἐπιῤῥοήν· ἀρκεῖ ὅμως, ὅτι ὑπεδείξαμεν δι' ὀλίγων τὸν σκοπὸν αὐτῆς καὶ διεκρίναμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἣν, μ' ὅλην τὴν ἀφάνειάν της, ἐχρησίμευσε κατά τι. Μεταβαίνομεν δὲ εἰς τὴν κυρίως λεγομένην Ἀστρονομίαν.

Β'.

Κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας, ἡ Ἀστρονομία ἐγεννήθη παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὅμως τοῦ Ὀσίριδος, τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν κατακτητῶν, ὃν ἐθεοποίησαν οἱ Αἰγύπτιοι, φαίνεται ὅτι οὗτοι εἰσήγαγον τὴν χρῆσιν τῆς ἑβδομάδος παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, ὡς καὶ τοῦ ἑβδομαδικοῦ ἔτους, ἀποτελουμένου ἐκ δεκατριῶν μηνῶν, ὧν ἕκαστος περιλαμβάνει τέσσαρας ἑβδομάδας. Ταύτην δὲ τὴν διαίρεσιν σώζει ἔτι καὶ νῦν ὁ λαὸς οὗτος, ἂν καὶ εἰσήχθη ἔτι παρ' αὐτῷ τὸ ἀστρικὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου τῆς Αἰγύπτου νομοθέτου Μανοῦ.

Αἱ πρόσφατοι πραγματεῖαι τοῦ Κ. Ῥοδιὲ περὶ τῆς ἀρχαίας χρονολογίας καθιστῶσιν, ἂν οὐχὶ ἀναμφίβολον, τοὐλάχιστον πιθανωτάτην τὴν ὕπαρξιν συνεχῶν σχέσεων μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰνδῶν, δεικνύουσαι εἴτε περιέργους ἀναλογίας μεταξὺ τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων τῶν δύο λαῶν, εἴτε ἀξιοσημειώτους ἀγῶνας πρὸς σχηματισμὸν τῶν κύκλων κατὰ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Ἰδοὺ δὲ τί ἀπαντῶμεν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Κ. Ῥοδιὲ περὶ τῆς Ἀρχαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν:

« Μέχρι τοῦ νῦν διατηροῦσιν οἱ Ἰνδοὶ εὐλαβῶς τοὺς ὅλως ἀρχικοὺς τούτους τύπους τοῦ μέτρου τοῦ χρόνου παρὰ τῷ ἀςρικῷ ἔτει· δὲν ἀποῤῥίπτουσι δὲ καὶ παλαιά τινα ἀστρονομικὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἐπειράθησάν τινες νὰ ἀνενέγκωσι μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων Σκυθῶν· — τόσῳ ὑπάρχουσι διεσπαρμένα μακρὰν, παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς βορείου καὶ ἀνατολικῆς Ἀσίας, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀμερικῆς.

» Ἓν τῶν ἐθίμων τούτων ἦν τὸ ἀριθμεῖν τὰ ἔτη τῇ βοηθείᾳ διπλῆς σειρᾶς περιοδικῆς μηνῶν. Τὸ ἀντοῦ ἦν, καὶ εἶναι ἔτι καὶ νῦν ἐν Ἀσίᾳ, περίοδος δώδεκα ἐτῶν, ὧν ἕκαστον φέρει τὸ ὄνομα ζώου. Πέντε ἀντοῦ ἀποτελοῦσι μίαν ἑξηκονταετίαν, ἕκαστον δὲ αὐτῶν διακρίνεται διὰ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν πέντε στοιχείων, (τοῦ πυρὸς, τοῦ ὕδατος, τῆς γῆς, τοῦ ξύλου, τοῦ μετάλλου·) εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστον τῶν ἑξήκοντα ἐτῶν ἔχει ἴδιον ὄνομα, συγκείμενον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἑνὸς ὀνόματος ζώου καὶ ἑνὸς ὀνόματος στοιχείου.

» Ἕτερον ἔθιμον, οὐχὶ τόσῳ κοινὸν, ἔχον δὲ καταγωγὴν ἴσως αἰγυπτιακὴν, εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ οὐρανίου κύκλου—τῆς ἐκλειπτικῆς—εἰς 28 μέρη, ὀνομαζόμενα ναχσατρὰς ἢ σελληνιακοὶ οἶκοι, ὧν ἕκαστος ἀντιστοιχεῖ περίπου εἰς τὸν δρόμον, ὃν διατρέχει ἡ σελήνη ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μεταξὺ τῶν ἀστέρων.

» Διὰ τῆς ἀμοιβαίας δὲ μετοχετεύσεως τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν θεωριῶν αὐτῶν οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰνδοὶ κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσωσι γνώσεις ἀξιολογωτάτας περὶ τῶν οὐρανίων κινήσεων. »

Οἱ Λατῖνοι παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, ἅτινα ἐδανείσθησαν καὶ οἱ Γάλλοι. Τὴν διάρκειαν λοιπὸν τῆς ἡμέρας διῄρουν εἰς τέσσαρα μέρη ἀπὸ

6 ὥρας ἕκαστον, ἅτινα ἔθετον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς πλανήτου. Τὸ ὄνομα ἑκάστης ἡμέρας ὡρίζετο ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰς τὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος ἀντιστοιχοῦντος πλανήτου. Πλανῆται δ' ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀποστάσεων αὐτῶν, οἱ ἑξῆς: Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος.

Ἡ δευτέρα (lunae dies=σελήνης ἡμέρα, γαλλιστὶ lundi) εἶχεν ὡς πλανήτας τὴν Σελήνην, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀφροδίτην, τὸν Ἥλιον.

Εἰς τὴν τρίτην (Martis dies=Ἄρεως ἡμέρα, γαλλ. mardi) ἀνταπεκρίνοντο ὁ Ἄρης, ὁ Ζεύς, ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη.

Εἰς τὴν τετάρτην (Mercurii dies=Ἑρμοῦ ἡμέρα, γαλλ. mercredi,) ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης.

Εἰς τὴν πέμπτην (Jovis dies=Διὸς ἡμέρα, γαλλ. jeudi,) ὁ Ζεύς, ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς.

Εἰς τὴν παρασκευὴν (Veneris dies=Ἀφροδίτης ἡμέρα, γαλλ. vendredi,) ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεύς.

Εἰς τὸ σάββατον (Saturni dies = Κρόνου ἡμέρα, γαλλ. samedi,) ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη.

Εἰς τὴν κυριακὴν (solis dies=Ἡλίου ἡμέρα, dies dominica = Κυρίου ἡμέρα· γαλλ. dimanche,) ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεύς, ὁ Κρόνος.

Ἡ καταγωγὴ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς ἑβδομάδος, ἣν καὶ σήμερον ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Κινέζους, κλπ., εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ πιθανὸν νὰ ἦναι ἀρχαιοτέρα τῆς τῶν λαῶν τούτων. Τὸ βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι κοιτὶς τῶν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν ἀναγομένων μύθων ὑπῆρξεν ἡ Ἀσία, ἐν ᾗ διεφυλάχθησαν αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις. Γνωστὸν, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ὑπεκρίνετο τὸν ἥλιον, καὶ ὅτι τὰ δώδεκα σημεῖα τοῦ ζωδιακοῦ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τοὺς δώδεκα αὐτοῦ ἄθλους. Τοὺς ἐννέα μῆνας τοῦ ἔτους, καθ' οὓς πρωτεύει ἡ καλλιέργεια, ἀντεπροσώπευον αἱ ἐννέα Μοῦσαι, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἀνῆκον εἰς τὰς τρεῖς Χάριτας, τὰς φίλας τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀναπαύλης.

Οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον δώδεκα θεότητας, σύμβολα τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ ζωδιακοὶ ἀστερισμοί. Ὁ Ἀμμώνιος Ζεὺς εἶχε τὸν Κριόν· ὁ βοῦς ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸν Ταῦρον, οἱ δὲ ἀχώριστοι θεοὶ Ὧρος καὶ Ἁρποκράτης εἶχον τοὺς Διδύμους ὡς ἔμβλημα· ὁ

Καρκῖνος ὑπηρέτει τὸν Ἄνουβιν· ὁ Λέων ἦν ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἥλιον, ἡ δὲ Παρθένος εἰς τὴν Ἶσιν· σύμβολα τοῦ Τυφῶνος ἦσαν ὁ Ζυγὸς καὶ ὁ Σκορπίος· ὁ Ἡρακλῆς εἶχε τὸν Τοξότην, ὁ Μάνδης τὸν Αἰγόκερων, καὶ ὁ Νέφτης τοὺς Ἰχθῦς· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Ὑδροχόον, οὗτος ἐσήμαινε τὴν κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριον πλήρωσιν λαγήνου διὰ θαλασσίου ὕδατος.

Ὁ Χαλδαῖος Ἑρμῆς περὶ τὰ 3360 πρ. Χρ. ἐκόμισε τὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις εἰς Αἰθιοπίαν.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώριζον καλῶς τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου, καὶ ἀπόδειξις τούτου ἡ κατασκευὴ τῆς Περσεπόλεως, ἥτις ἐνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Σεμσὶδ κατὰ τὴν ἀρχὴν μιᾶς περιόδου, τοῦ ἡλίου εἰσερχομένου εἰς τὸ ζῴδιον τοῦ Κριοῦ. Πάντες οἱ ὀβελίσκοι, τεθειμένοι ἀρμοδιώτατα ὡς πρὸς τὸν ὁρίζοντα, ἐχρησίμευον ὡς γνώμονες. Τῆς σελήνης αἱ φάσεις, τῶν ἐκλείψεων ἡ αἰτία, τῆς γῆς τὸ στρογγύλον, ἦσαν γνωστότατα εἰς τοὺς Αἰγυπτίους.

Τῇ βοηθείᾳ τοῦ γνώμονος προσδιώριζον οἱ τῶν Ἰνδιῶν Βραχμαι τὰ πλάτη, καὶ διηυθέτουν ἀκριβέστατα τὰς παγόδας των. Τὸ μέτρον τοῦ ἔτους ὡρίσθη εἰς 365 ἡμ. 6 ὥρ. 31′ 15″ ἀπὸ ἀξιομνημονεύτων χρόνων, καὶ δὲν μακρύνεται πολὺ τῆς ἀληθείας. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐκλείψεων ἐγνώριζον οἱ λαοὶ οὗτοι· ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐτῶν εὑρηνται συμμεμιγμέναι μετὰ γελοίων δεισιδαιμονιῶν.

Οἱ Κινέζοι ἦσαν ὡσαύτως προωδευμένοι, ὁ δὲ πανάρχαιος αὐτῶν πολιτισμὸς ἤγαγεν αὐτοὺς πρωΐμως εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πρωτίστων ἀστρονομικῶν φαινομένων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ οὗτος, ἐχθρὸς τῶν καινοτομιῶν, ἐπανέπεσε μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Εὐρωπαίων εἰς τὰς ἀρχαίας προλήψεις του. Οἱ Κινέζοι πιστεύουσιν εἰς τὴν δήλωσιν τῶν ὑπερτάτων προλήψεων διὰ τῆς ἐμφανείας τῶν φαινομένων· οἱ δὲ σοφοὶ αὐτῶν, οἵτινες δὲν ὑπόκεινται εἰς τὰς δεισιδαιμονίας ταύτας, ἐνθαῤῥύνουσιν οὐχ ἧσσον τὰς εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἐκλείψεων ἀφιερουμένας ἀτόπους θεωρίας.

Φοΐ, ὁ πρῶτος τῶν Κινέζων αὐτοκράτωρ, ἐσπούδασε τὴν Ἀστρονομίαν (2952 π. Χρ.) Ἡ πυξὶς ἦν γνωστὴ ἐν Κίνᾳ τῷ 2697 π. Χρ. διότι ὁ τότε βασιλεύων Χόαγγ-τὶ ἐπενόησεν ὄργανον, δι' οὗ ἐδεικνύοντο τὰ τέσσαρα σημεῖα ἄνευ τῆς ἐξετάσεως τοῦ οὐρανοῦ. Πρώτη δ' ἔκλειψις μνημονεύεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιοῦ Κάνκ, 2169 π. Χρ. συμβᾶσα, ἥτις ἐχρησίμευσε

πρὸς ὁρισμὸν τῆς Σινικῆς χρονολογίας. Ἀπὸ τοῦ 500 π. Χρ. ἡ Ἀστρονομία δὲν ἔχαιρε πλέον τὰ πιστὰ, καὶ τῷ 246 π. Χρ. κατεστράφησαν πολλὰ βιβλία ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ὡς βραδύτερον ἐγένετο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας.

Οἱ Χαλδαῖοι, θιασῶται θερμοὶ τῆς Ἀστρονομίας, ἀπέδιδον τὴν εὕρεσιν αὐτῆς εἰς τὸν Βῆλον. Ἐκέκτηντο δὲ γνώσεις ἱκανῶς ἀκριβεῖς περὶ τῆς φύσεως τῆς σφαίρας ἡμῶν, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ περιέλθῃ αὐτὴν ἐν διαστήματι ἑνὸς ἔτους, ἐξακολουθητικῶς βαδίζων.

Κατ' αὐτοὺς, οἱ κομῆται ἦσαν πλανώμενοι ἀστέρες. Ἐγνώριζον δὲ νὰ προλέγωσι τὰς ἐκλείψεις, καὶ τὰς ἐξήγουν οὐχὶ τόσῳ καλῶς· ἡ σελήνη ἦν σκοτεινὴ κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ φαεινὴ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸν Σικελιώτην Διόδωρον, οἱ Χαλδαῖοι ἐγνώριζον, ὅτι ἡ αἰτία τῶν σεληνιακῶν ἐκλείψεων προέρχεται ἐκ τῆς διαβάσεως τοῦ ἡμετέρου δορυφόρου ἐν τῇ ὑπὸ τῆς γῆς ριπτομένῃ σκιᾷ, καὶ ὅτι ἐλάμβανε τὸ φῶς αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἡλίου. Ἐγνώριζον ὡσαύτως τοῦ Χαλδαϊκοῦ κύκλου (σάρου) τὴν περίοδον· δὲν ἠγνόουν, ὅτι μετὰ 18 ἔτη ἐπανέρχεται ὁ ἥλιος εἰς τὴν σύνοδον ἢ εἰς τὴν ἀντίθεσιν, εἰς τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν συζυγιῶν τῆς σεληνιακῆς τροχιᾶς ἀπόστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου ταύτης, καὶ ὅτι ἔκτοτε αἱ ἐκλείψεις ἐπανεφαίνοντο μετὰ 18 ἔτη, κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καὶ τὰ αὐτὰ παρουσιάζουσαι φυσικὰ φαινόμενα.

Ὅπως ποτ' ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τῆς προτεραιότητος τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἰνδῶν ἐν τῇ σπουδῇ τῆς Ἀστρονομίας, βέβαιον εἶναι, ὅτι κυρίως ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπ' αὐτῶν ἤρξατο, καὶ ἀπ' αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ἠρύσαντο τὰς ἀρχάς της.

Ὁ Ἀλκαῖος (Ἡρακλῆς) εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πρώτην σφαῖραν τῆς Ἀσίας, 14 αἰῶνας π. Χρ. ὁ δὲ Ἡσίοδος ἐτροποποίησε τὴν σφαῖραν ταύτην, ἀποτελέσας τὸ ἔτος ἐκ 12 μηνῶν τριακονθημέρων, μετὰ προσθήκης τινὸς ἀνὰ πᾶσαν δεκετίαν. Μετέπειτα δὲ εἰσήγαγεν εἰς Ἀθήνας ὁ Σόλων τὴν χρῆσιν τῶν μηνῶν ἐξ 29 καὶ 30 ἡμερῶν.

Ὁ ἐκ Μιλήτου τῆς Ἰωνίας Θαλῆς, γεννηθεὶς περὶ τὰ 640 π. Χρ. καὶ πρῶτος χρηματίσας τῶν ἑπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν, μετέβη εἰς Αἴγυπτον, ἵνα παραλάβῃ καὶ μετενέγκῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὰς γνώσεις, ἃς ἐκεῖ ἀπέκτησεν. Ἐζήτησε τὸ ὕψος τῶν ἀντικειμένων διὰ τοῦ μέτρου τῶν σκιῶν, ἃς ῥίπτουσι· προεῖπε τὰς ἐκλείψεις, προσδιώρισε τὰ ἡλιοστάσια, καὶ ἀπεπειράθη νὰ ἐξεύρῃ τὴν σχέσιν τῆς ἡλιακῆς διαμέτρου πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἣν ὑπέθετεν, ὅτι περιέγραφεν ὁ ἀστὴρ οὗτος περὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀλυάττου τοῦ Β' (609) συνέβη ἔκλειψις, προρρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θάλητος, καὶ κατέπαυσε τὸν κατὰ τῶν Μήδων πόλεμον τῶν Λυδῶν. Ὁ Θαλῆς ἀνεζήτει τὸν σπόρον τοῦ σύμπαντος· παρεδέξατο δὲ τὸ ὕδωρ ὡς τὸ γεννητικὸν στοιχεῖον.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, Διογένην τὸν Λαέρτιον, κλπ. ὁ Θαλῆς ἀπεῖχε τοῦ ὑλισμοῦ· ἡ κίνησις ἐπήγαζεν ἐκ ζώσης δυνάμεως, ἀκράτου θεότητος. Μόνον δὲ ἐγενικοποίει λίαν τὴν περὶ ψυχῆς ἰδέαν, ὑποθέτων, ὅτι τοιαύτη τις εὑρίσκετο καὶ ἐν τῷ μαγνήτῃ, καὶ ἐν τῷ ἠλέκτρῳ, ὅστις ἔχει, ὡς γνωστὸν, τὴν ἰδιότητα τοῦ ἕλκειν σώματά τινα ἐλαφρὰ ἀφοῦ ἠλεκτρισθῇ διὰ τῆς τρίψεως.

Μαθητὴς τοῦ Θάλητος θεωρεῖται ὁ Ἀναξαγόρας (κατὰ τὸν Εὐσέβιον), γεννηθεὶς καὶ οὗτος ἐν Μιλήτῳ 607 πρ. Χρ. μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ ζήσῃ ὅσον καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, διότι δὲν ὑπερέβη τὰ ἑξήκοντα τέσσαρα ἔτη. Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἐπενόησε τὴν κατασκευὴν γεωγραφικῶν χαρτῶν, ἡλιακῶν ὡρολογίων καὶ σφαιρῶν. Ἐπίστευε τὸ σφαιρικὸν τῆς γῆς, ἣν ἔθετεν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κόσμου· ἐγνώριζε δὲ προσέτι, ὅτι ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς παρὰ τοῦ ἡλίου, ὄντος καθαρωτάτου πυρὸς, οὗ τὸ πάχος ἰσοδυνάμει τῷ τῆς γῆς. Ἐφεῦρε πρὸς τούτοις ὁ φιλόσοφος οὗτος ὄργανα πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἐποχῶν τῶν ἡλιοστασίων καὶ τῶν ἰσημεριῶν.

Κατὰ τὰς κοσμογονικὰς αὐτοῦ ἰδέας, ἀρχὴ πάντων τῶν πραγμάτων ἐστὶ τὸ ἄπειρον, ἀναλλοίωτον μὲν κατ' οὐσίαν, μεταμορφούμενον δὲ εἰς σειρὰν ποικιλιῶν, ἄνευ μεταβολῆς τῶν ἀρχεγόνων νόμων. Κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρον, ἡ κίνησις ἦν αἰωνία καὶ ἔμφυτος ἰδιότης τοῦ ἀρχικοῦ χάους, οὗσα πρωτίστη αἰτία τῆς συναθροίσεως τῶν ὁμογενῶν καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἑτερογενῶν οὐσιῶν· ἡ βραδυπόρος δὲ αὕτη σειρὰ τῶν τροποποιήσεων ἐχρησίμευεν ὡς τὸ διακριτικὸν σημεῖον πολλῶν ἡλικιῶν τῆς γῆς, μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ζώων, οἷα γνωρίζομεν αὐτά. Κατὰ βάθος οἱ ἀλληλοδιάδοχοι οὗτοι συνδυασμοὶ εἰσὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐξελιγμοῦ, ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ὕλης.

Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς ἀναφέρομεν Ἀναξιμένη τὸν Μιλήσιον, οὗτινος ἡ γέννησις ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 550 πρ. Χρ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ φιλοσόφου τούτου, ἡ γῆ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ τοῦ ἀέρος, καὶ περὶ αὐτὴν περιεστρέφοντο οἱ στερεοὶ οὐρανοί. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοσμογονίας τοῦ Ἀναξιμένους ἦν ὁ ἀήρ, εἰς ὃν ἔδιδε τὸν χαρακτῆρα τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ ἀπείρου. Κατ' αὐτόν, δηλαδή, ὁ ἀὴρ ἐπλήρου τὰ διαστήματα τοῦ οὐρανοῦ, κατεργαζόμενος τὴν αἰωνίαν κίνησιν, καὶ αὐτὸς μόνος συνιστῶν τὴν οὐσίαν παντὸς πράγματος. Ἐκ τῶν συμπυκνώσεων καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ ἀέρος, τῶν προξενουμένων ὑπὸ τῆς κινήσεως, ἐγεννῶντο φαινόμενα, ὧν ἀποτέλεσμα ἦν ἡ παραγωγὴ τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος καὶ τῆς γῆς, χωρὶς ν' ἀλλοιωθῇ ἡ φύσις τοῦ ἀρχικοῦ στοιχείου, τοῦ ἀέρος.

Ἵνα δὲ συμπληρώσωμεν τὸ σύνολον τῆς διδασκαλίας τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς, ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν καί τινας λέξεις περὶ φιλοσόφου, καταστάντος περιφήμου διὰ τὰς περὶ ὑψηλοτέρας τινὸς τάξεως σχηματισθείσας ἰδέας του. Ὁ φιλόσοφος οὗτος εἶναι Ἀναξαγόρας ὁ ἐκ Κλαζομενῶν, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ ἔτος 500 πρ. Χρ.

Μὴ παραδεχόμενος μίαν μόνην ὑλικὴν αἰτίαν, ὁ Ἀναξαγόρας ἐδίδασκε δύο ἀρχὰς ἀμετακινήτους, τὴν μίαν ὑλικήν, καὶ τὴν ἑτέραν νοερὰν ἢ πνευματικήν, ἀνωτέραν τῆς πρώτης, ἐξ ἧς προέρχεται ὁ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὀργανισμός. Διαφέρουσι δὲ κατὰ πολύ, ὡς δῆλον, αἱ ἰδέαι τοῦ Ἀναξαγόρου ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀναξιμένους, ὅστις δὲν εὗρε τὸν ὑπέρτατον νοῦν, ἀποδοὺς εἰς τὸν ἀέρα, τὸ συστατικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον, κίνησιν ἀναγκαίαν, αἰτίαν ἁπασῶν τῶν δυνατῶν μεταμορφώσεων.

Ὁ μὲν Θαλῆς ἐχρημάτισεν ἐν Ἑλλάδι πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἐκείνων, ὧν τὸ κοσμογονικὸν σύστημα ἔμελλε νὰ ἐπαναπαύηται ἐπὶ ἐνιαίας ἀρχῆς, παραδεχθείσης ὡς ἀρχετύπου στοιχείου καὶ γεννώσης, διὰ τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς ἀναπτύξεων, ὁλόκληρον τοῦτο τὸ σύμπαν. Τὴν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισαν ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἀναξιμένης, Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ ὁ Ἡράκλειτος. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἀπ' ἐναντίας κατέθηκε τὴν βάσιν τοῦ συστήματος ἐκείνου, ὅπερ ἔμελλέ ποτε, πλὴν τινων τροποποιήσεων, νὰ ἀναπτύξῃ ὁ Ἀναξαγόρας, καὶ τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πραγμάτων διὰ τῆς συμφυοῦς καὶ ταυτοχρόνου ὑπάρξεως ἀρχῶν συγχρόνων πρὸς ἀλλήλας, καὶ συνιστωσῶν διὰ τῆς συμφύρσεως αὐτῶν τὸ χάος ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Κλαζομένιος φιλόσοφος ἐχαρακτήρισε τοσούτῳ λαμπρῶς διὰ τοῦ πάντα ὁμοῦ. Ἐκ τοιαύτης δὲ ἀφετηρίας ὡρμήθη εἰς τὴν κοσμογονίαν αὐτοῦ ὁ Ἀναξίμανδρος, συστήσας εἶδος ὑλιστικοῦ πανθεϊσμοῦ. Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Πλούταρχος καταγοροῦσι τοῦ Ἀναξιμάνδρου, ὡς κατὰ χώραν θεμένου τὸ ποιητικὸν αἴτιον· ἀλλ' εἰς τὸν Ἀναξαγόραν ἐπέπρωτο νὰ συλλάβῃ φιλοσοφικῶς τὴν ἰδέαν ὄντος διακριτικοῦ τῆς ὕλης καὶ ὑπερτέρου ταύτης, τὴν ἰδέαν νοὸς κινοῦντος καὶ διατάσσοντος τὸ πᾶν.

Τῷ 584 π. Χρ. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος περιηγήθη ἐπὶ πολὺ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς Ἰνδίας. Πρῶτος ὁ φιλόσοφος οὗτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν πλανητικοῦ συστήματος, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα σύστημα τοῦ Κοπερνίκου. Εὗρισκεν ἐν τοῖς πλανήταις καὶ τῇ γῇ σώματα στρεφόμενα περὶ τὸν ἥλιον, κέντρον τοῦ κόσμου, τῆς σφαίρας ἡμῶν ἐχούσης ὡσαύτως περιστροφικὴν κίνησιν, ἐξ ἧς προέρχεται ἡ φαινομένη ἡμερησία κίνησις· ἐν γένει δὲ, τὸ ἁρμονικὸν τοῦτο σύμπαν ἐκτελοῦν εἶδος μελῳδίας, μουσικὴν οὐρανίαν. Ὁ Πυθαγόρας, διὰ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ, διήρεσε τὸ ἔτος εἰς 365 ἡμέρας καί τινας ὥρας· δι' αὐτὸν, τὸ στερέωμα ἦν θόλος σφαιρικὸς καὶ στερεός.

Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἐπίστευεν ἕνα μόνον θεὸν, νοῦν ἔχοντα, δημιουργὸν δὲ τοῦ κόσμου. Κατ' αὐτὸν, οἱ ἀριθμοὶ εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τῶν ἡμετέρων γνώσεων, ἐκπροσωποῦντες τὰ σχήματα καὶ τὰς οὐσίας· αἱ ἀριθμητικαὶ σχέσεις ἐξηγοῦσι τὰ πάντα, τῆς θεότητος καὶ τῆς εἱμαρμένης οὐσῶν γεννητικῶν αἰτιῶν. Ἡ μετεμψύχωσις, ἣν ἐπρέσβευεν, ἐξ Αἰγύπτου προήρχετο· ἡ ψυχὴ, ἀπόρροια οὖσα τοῦ κεντρικοῦ πυρὸς, ἀπετελεῖτο ἐξ αἰθέρος θερμοῦ καὶ ψύχους, δυναμένη νὰ μεταβῇ ἀφ' ἑνὸς εἰς ἕτερον σῶμα.

Περὶ τὸ 500 ἔτος π. Χρ. ὁ Δημόκριτος εὗρισκεν ἐν τῷ Γαλαξίᾳ πλῆθος ἀστέρων, περὶ δὲ τὸ 430 ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ τῶν πλανητῶν κίνησις ἦν εὐθύγραμμος, καὶ ὅτι αἱ τροχιαὶ αὐτῶν κατέστησαν κυκλικαὶ συνεπείᾳ τῆς ἕλξεως.

Τῷ 439 πρ. Χρ. ὁ Μέτων, φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος τῶν Ἀθηνῶν, ἐδημοσίευσε τὸν κύκλον τὸν φέροντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· εἶναι δὲ ὁ κύκλος οὗτος περίοδος 19 ἐτῶν ἡλιακῶν, μεθ' ἣν ὁ Μέτων εὗρεν, ὅτι αἱ νέαι σελῆναι συμπίπτουσι κατὰ τὰς αὐτὰς

ἡμέρας, εἰς ἃς εἶχον φθάσει καὶ 19 ἔτη πρότερον. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα, 235 περίοδοι σεληνιακαὶ πραγματοποιοῦνται, ὁ δὲ τὸ ἔτος τοῦ σεληνιακοῦ κύκλου ἐνδεικνύων ἀριθμὸς καλεῖται χρυσοῦς, ἐπειδὴ χρυσοῖς ἐνεγράφη γράμμασιν ἐν Ἀθήναις.

Τῷ 370 ἔτει πρ. Χρ. Εὔδοξος ὁ Κνίδιος ὥρισε τοῦ ἔτους τὴν διάρκειαν εἰς 365 ἡμέρας καὶ 6 ὥρας, ἔγνω δὲ μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας τὰς διαρκείας τῶν περὶ τὸν ἥλιον περιπολιῶν τῶν πλανητῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων «Ὕπατος τῶν φιλοσόφων» ἐπικληθείς, ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις τῷ 384 ἔτει πρ. Χρ. Αὐτὸς παρετήρησεν ἔκλειψιν τοῦ Ἄρεος ἕνεκα τῆς σελήνης, καὶ ἀφάνειαν ἀστέρος τινὸς διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ Διὸς καὶ ἑνὸς κομήτου· ὑπῆρξε δὲ θιασώτης τῶν στερεῶν οὐρανῶν, καὶ εἰσήγαγε τὸ ὁμοιόμορφον ἐν τῇ κινήσει τοῦ ὀγδόου καὶ τελευταίου αὐτοῦ οὐρανοῦ. Ἐν τῇ Φυσικῇ πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς κινήσεως τῆς γῆς, καὶ καταδεικνύει τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος διὰ τοῦ ἁπλουστάτου πειράματος κενῆς σφαίρας, ὀλιγώτερον βαρείας ἢ ὅσον ὁπόταν πληρωθῇ ἀέρος· ὑποτίθησι δὲ τὴν τοῦ αἵματος κυκλοφορίαν πρᾶγμα πασίγνωστον.

Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὀφείλεται ἰδέα ὀρθοτάτη, ἣν καθ' ὁλοκληρίαν ἐπεκύρωσεν ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ κίνησις εἶναι παγκόσμιος, καθολική· ὡς πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ἀντικείμενον, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν κακῶς σκεπτομένων, οἵτινες θέλουσι ν' ἀποδείξωσι τὸ προφανὲς, καὶ παραδέχεται τὴν κίνησιν χωρὶς ν' ἀποδείξῃ αὐτήν. Τὴν φύσιν θεωρεῖ ὡς ἀρχὴν, αἰτίαν τῆς κινήσεως, τὸν δὲ θεὸν τίθησιν ἐκτὸς τῆς φύσεως. Ἡ ἐνεργητικὴ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἀρχὴ εἶναι ἡ ψυχὴ, καὶ ταύτην θεωρεῖ ὁ Σταγειρίτης ὡς μετέχουσαν τοῦ σώματος καὶ θείας καταγωγῆς. Δὲν παραδέχεται δὲ τὸ τυχαῖον, εἰμὴ ὡς ἐκφράζον δυσκατάληπτόν τινα ἕνωσιν μεταξὺ ἀποτελεσμάτων τινῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶδεν ὡσαύτως ὅ,τι καὶ σήμερον παραδέχονται οἱ σοφοὶ, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα εἰσὶ διατεταγμένα κατὰ νόμους ἀμετακινήτους, δι' ἀγνώστους τινὰς σκοπούς. Τὸ ἄπειρον, κατ' αὐτὸν, εἶναι ἀρχὴ οὐδέποτε ἐνεργείᾳ, καὶ διαφέρει τοῦ κόσμου, οὗτινος παραδέχεται τὸ αἰώνιον, ὡς συνέπειαν τοῦ διαρκοῦς τῆς κινήσεως. Τὸ διάστημα καταδείκνυται διὰ τῆς ἀλληλοδιαδόχου παρουσίας διαφόρων σωμάτων ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὁρισμός. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀρνεῖται τὸ κενὸν, καὶ φαίνεται οὕτω περιπίπτων εἰς ἀντίφασιν, ἀλλὰ φροντίζει νὰ διακρίνῃ τὴν ὕλην ἐκ τοῦ διαστήματος· ὅ,τι δὲ λέγει περὶ χρόνου σχετίζεται μετὰ τῆς περὶ κινήσεως ἰδέας. Καὶ περὶ τοῦ ζητήματος δὲ τῆς τῶν ὄντων διαρκείας, τοῦ τόσῳ πολυκρότου σήμερον, ἐνησχολήθη ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος· κατ' αὐτὸν, πᾶν ὃν προέρχεται πάντοτε ἐξ ὄντος ὁμοίου αὐτῷ καὶ προϋπάρχοντος. Οὕτως ἐφρόνει καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Πλάτων.

Τῶν μεγάλων ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος εἷς ἦν καὶ ὁ Πυθέας, γεννηθεὶς ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ζήσας 300 ἔτη π. Χρ. Οὗτος ἐφεῦρε γνώμονα, ὅστις, παρατηρηθεὶς κατὰ τὸ ἡλιοστάσιον, ἔρριψε σκιὰν, τῆς ὁποίας τὸ μῆκος ἦν πρὸς τὸ ὕψος τοῦ γνώμονος ὡς 499 : 1440. Ὁ Ἐρατοσθένης, ὅστις πρῶτος ἀπεπειράθη τὴν καταμέτρησιν τῆς γῆς δυνάμει τῶν ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων, τοσούτῳ ἐτίμα τοῦ Πυθέου τὴν παρατήρησιν, ὥστε ταύτην μετεχειρίσθη ὡς μίαν τῶν βάσεων τῆς Γεωγραφίας αὐτοῦ. Τὸν Πυθέαν ὡσαύτως μιμησάμενος καὶ ὁ Ἵππαρχος, ὥρισε τὸν βυζαντινὸν λεγόμενον παράλληλον κύκλον διὰ τῆς σκιᾶς γνώμονος. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος δὲ, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γεωγράφοι, συνεμορφώθη τῇ παρατηρήσει τοῦ Πυθέου εἰς τοὺς γεωγραφικοὺς αὐτοῦ Πίνακας.

Ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Γεωγραφίαν πάθους ὠθούμενος ὁ Πυθέας, ἐρρίφθη εἰς κινδυνωδεστάτας περιηγήσεις. Προὐχώρησε λίαν εἰς τὸν ἀρκτικὸν πόλον διὰ τοῦ δυτικοῦ Ὠκεανοῦ· ἰδὼν δὲ, ὅτι ὅσῳ προὐχώρει, ἐπὶ τοσούτῳ ἐμηκύνοντο καὶ αἱ ἡμέραι κατὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον, (ὅτε ὁ ἥλιος περιγράφει τοὺς παραλλήλους τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου,) εἰσεχώρησε μέχρι τῆς νήσου Θούλης (πιθανῶς τῆς Ἰσλανδίας,) ἔνθα ὁ ἥλιος ἀνέτελλε σχεδὸν ἅμα δύων. Παλινοστήσας δὲ, ἀνεκοίνωσε τὰς ἀναχαλύψεις αὐτοῦ, καὶ ἐθεωρήθη ὡς φαντασιόπληκτος. Αἱ τῶν νεωτέρων θαλασσοπόρων ἐκθέσεις ἐδικαίωσαν ὁλοσχερῶς τὸν Πυθέαν· ὅθεν καὶ ἤδη θεωρεῖται ὡς πρῶτος προχωρήσας πρὸς τὸν πόλον μέχρι τόπων ἀκατοικήτων, καὶ ὡς πρῶτος τῶν ἀστρονόμων διακρίνας τὰ κλίματα διὰ τοῦ διαφόρου μήκους τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν. Ἡ ἐποχὴ, καὶ ἡ πόλις, καὶ ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ἀπέθανεν ὁ Πυθέας, ἀγνοοῦνται μέχρι τοῦδε.

Ὁ Ἀρχιμήδης, ὅστις ἤκμαζεν ἐν Συρακούσαις 200 ἔτη π. Χρ. κατεσκεύασεν ὑαλίνην σφαῖραν, ἧς οἱ κύκλοι παρίστων τὰς οὐρανίας κινήσεις.

Ἀρίσταρχος ὁ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ἐζήτησε τὰς ἀποστάσεις τῆς Γῆς ἀπὸ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης δι' ἀκριβοῦς θεωρητικῆς μεθόδου, ἧς ὅμως τὰ ἀποτελέσματα ἐσφαλμένα ἀπέβησαν δι' ἔλλειψιν μόνον καλῶν παρατηρήσεων. Ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ὁ Ἀρίσταρχος μόνος παρεδέξατο τὴν κίνησιν τῆς γῆς, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ.

Ἡ πλαγιότης τῆς ἐκλειπτικῆς ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους. Οὗτος ἐφεῦρε τὸν ἀστρολάβον, ἐποιήσατο ἀκριβεῖς παρατηρήσεις καὶ κατεμέτρησεν ὡς ἔγγιστα τὸ μῆκος τοῦ γηΐνου κύκλου. Τὴν μέθοδον αὐτοῦ, ἁπλῆν οὖσαν, παρεδέξαντο οἱ νεώτεροι ἀστρονόμοι.

Ὁ Ἵππαρχος, ἀκμάσας κατὰ τὰ 219—168 π. Χρ. καὶ ἐκ Νικαίας καταγόμενος, ἐχρημάτισεν ὁ μέγιστος τῶν ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος, ὑπολογίσας πρῶτος τὰς ἐκλείψεις καὶ προειπὼν τὰς μελλούσας νὰ συμβῶσιν ἐν διαστήματι 600 ἐτῶν· δὲν ἠδυνήθη δὲ νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν πορισμάτων του ἐπέκεινα τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μεθόδων καὶ τῶν πινάκων, οὓς εἶχε καταστρώσει. Ὁ Ἵππαρχος ἠρίθμησε 1026 ἀστέρας, ὧν κατεμέτρησε τὰς γωνιώδεις ἀποστάσεις, ὁρίσας τὰς θέσεις αὐτῶν διὰ παρατηρήσεων μᾶλλον ἢ ἧσσον ἀκριβῶν, ὅσον ἦν ἐφικτὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ διήρεσεν αὐτοὺς εἰς 49 ἀστερισμούς· παρεδέξατο δὲ τὴν πλαγιότητα τῆς ἐκλειπτικῆς, ἣν εὗρεν ὁ Ἐρατοσθένης, ἀφοῦ ἐξήλεγξεν αὐτήν. Προσδιώρισε τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, παρατηρήσας τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἡλίου εἰς τὸ αὐτὸ ἡλιοστάσιον ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἰσημερίαν, μεταχειρισθεὶς στύλου σκιὰν ἐν τῇ καταμετρήσει ταύτῃ. Ἐκτελέσας δὲ καὶ δοκιμάσας τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὅπως προφυλαχθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν καθ' οἱασδήποτε πλάνης, κατενόησε καὶ ἐβεβαίωσε τὴν ἀνισότητα τῶν ὡρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν. Παρεδέχετο τὴν περὶ τὴν γῆν κίνησιν τοῦ ἡλίου, καὶ ἐχάραξε τὴν περιγραφομένην παρ' αὐτοῦ καμπύλην, ὡς καὶ ἐκείνην, ἣν διατρέχει ἡ σελήνη περὶ τὴν σφαῖραν ἡμῶν· προσέτι ἐπήνεγκεν ἀκρίβειάν τινα εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἀποστάσεων τῆς γῆς,

καὶ κατέδειξε τὸ μέσον τῆς εὑρέσεως τοῦ μήκους καὶ τοῦ πλάτους τόπου τινὸς δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων. Πρώτη δὲ σπουδαιοτάτη ἀνακάλυψις αὐτοῦ εἶναι ἡ προήγησις τῶν ἰσημερινῶν, ἣν εὗρε παρατηρήσας, ὅτι οἱ ἀστέρες κινοῦνται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς περὶ τοὺς πόλους τῆς ἐκλειπτικῆς.

Μετὰ τὸν Ἵππαρχον, ὅστις μεγάλως ὠφέλησε τὸν μετὰ ἑκαίδεκα ἑκατονταετηρίδας ἀκμάσαντα Κοπέρνικον, αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι ἐτιμήθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μέχρι τοῦ 650 μ. Χρ. ὅτε ὁ Καλίφης Ὁμὰρ ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς σοφοὺς, πυρπολήσας τὴν περιβόητον τῆς πόλεως βιβλιοθήκην.

Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος εἶχε καταστῇ ἀναγκαία ἕνεκα τῆς μὴ συμπτώσεως τῆς διαρκείας τοῦ ἔτους μετὰ τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου. Ὁ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς Σωσιγένης ἐκέρδησε τὸ βραβεῖον τοῦ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου γενομένου συναγωνισμοῦ. Τὸ μῆκος τοῦ ἔτους ὡρίσθη εἰς 365 ἡμέρας καὶ 6 ὥρας, τουτέστι τὸ κοινὸν ἔτος ἀπετελεῖτο ἐκ 365 ἡμερῶν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τετραετίαν ὑπῆρχεν ἐμβόλιμον ἔτος (bissextile) ἐκ 366 ἡμερῶν.

Κλαύδιος ὁ Πτολεμαῖος, ζήσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὸ 138 ἔτος μ. Χρ. ἐχρημάτισεν ἱδρυτὴς ἀστρονομικοῦ τινος συστήματος, παραδεκτοῦ γενομένου μέχρι τοῦ 1530. Λαβὼν τὸν κατάλογον τῶν ἀστέρων τοῦ Ἱππάρχου, ἐτροποποίησεν αὐτὸν, καὶ ἐσχημάτισε 48 ἀστερισμοὺς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀστέρων, 12 τάξας περὶ τὴν ἐκλειπτικὴν, 21 ἐν τῷ ἀρκτικῷ ἡμισφαιρίῳ καὶ 15 εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἡμισφαίριον. Τὸ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα Ἀλμαγέστη (α) περιέχει ἀπειραρίθμους παρατηρήσεις καὶ ἀρχαῖα προβλήματα ἐπὶ τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Ἀστρονομίας. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἀκίνητος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ παντὸς, ὑποθέτων στρεφόμενα περὶ αὐτὴν τὴν Σελήνην εἰς ἕνα μῆνα, τὸν Ἑρμῆν εἰς τρεῖς,

(α) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶχεν ἐπιγράψει ὁ Πτολεμαῖος Σύνταξιν· φαίνεται δὲ, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἀντιγραφεῖς εἶχον προτάξει τοῦ τίτλου τὸ ἐπίθετον μέγιστη, εἴτε διὰ τὸν ὄγκον εἴτε διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς συγγραφῆς. Ὅτε δὲ οἱ Ἄραβες μεταφρασταὶ ἐπεχειρίσαντο κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα νὰ μεταφράσωσι καὶ τὴν βίβλον ταύτην, διετήρησαν ἀμετάτρεπτον τὸ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἐπίθετον, προτάξαντες αὐτοῦ μόνον τὸ ἀραβικὸν ἄρθρον ἀλ· καὶ ἔκτοτε ἔμεινε παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ὁ παρεφθαρμένος τίτλος Ἀλμαγέστη, διαδεχθεὶς ἀνοικείως πάνυ τὴν περιώνυμον Μεγίστην σύνταξιν. Σ. Μ.

τὴν Ἀφροδίτην εἰς ὀκτὼ, τὸν Ἥλιον εἰς ἓν ἔτος, τὸν Ἄρην εἰς δύο, τὸν Δία εἰς δώδεκα, τὸν Κρόνον εἰς τριάκοντα, καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς 25,000 περίπου. Πλὴν τῶν περιοδικῶν τούτων κινήσεων, ἑτέραν ἡμερησίαν ἀπέδιδεν εἰς πάντας τοὺς ἀστέρας, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ἰδίως ὅμως ὁ Πτολεμαῖος ἐδοξάσθη διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ταλαντώσεως, μιᾶς τῶν τριῶν μεγάλων ἀνισοτήτων τῆς κινήσεως τῆς σελήνης, συνδεομένης τῇ ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἀποστάσει καὶ τῇ περιγείῳ.

Ἀλφόνσος ὁ Ἰ', βασιλεὺς τῆς Καστιλλίας, κατηνάλωσε τετρακοσίας χιλιάδας δουκάτων ἱσπανικῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν Ἀλφονσείων πινάκων, οἵτινες κατεστρώθησαν τῷ **1252**, μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασιν αὐτοῦ. Περὶ τὸ **1240** εἶχε συνηθροισμένους ἐν Τωλήτῳ τοὺς ἐνδοξοτέρους τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς του, ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος. Ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ πίνακες αὐτοῦ ἐθεωρήθησαν ὡς ἀκριβέστατοι· ἐν αὐτοῖς, ἡ τοῦ ἔτους διάρκεια ὁρίζεται ὡς ἔγγιστα ἀκριβῶς, διότι μόλις εἶναι μείζων κατὰ 28″.

Ὁ βασιλεὺς Ἀλφόνσος, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς ἀλχημιστὴς, δυνάμενος νὰ κατασκευάζῃ χρυσὸν, (ἐφ' ᾧ καὶ ἔγραψε πόνημά τι, τιτλοφορούμενον Βιβλίον τοῦ θησαυροῦ,) ἀπεβίωσε τῷ **1284**. Ἠγωνίσθη νὰ συνενώσῃ τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ τοῦ στέμματός του· εἰς πολλὰς περιῆλθεν ἔριδας πρὸς τοὺς Μαύρους καὶ τοὺς πλείστους τῶν βασιλέων· ἐθεωρήθη ὡς ἀσεβὴς, ἕνεκα τῶν μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ Ἀράβων σοφῶν σχέσεών του, πρὸ πάντων δὲ συνεπείᾳ τῆς ἀποσχιρτήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς σχολῆς.—Ἐνδίδων (λέγει ὁ Ἀραγὼ) εἰς ὀρθὰς προαισθήσεις περὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἁπλότητος, ἥτις θᾶσσον ἢ βράδιον ἤθελε καταστῇ ἰδιότης τῶν οὐρανίων ἀνακυκλήσεων, ὁ Ἀλφόνσος ἀνέκραξεν: «Ἂν μ' ἐκάλει ὁ Θεὸς καὶ ἐζήτει τὴν συμβουλήν μου, ὅτε ἐδημιούργει τὸν κόσμον, κάλλιον ἤθελον διαταχθῇ τὰ πράγματα!»

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν (**1267**) ὁ θαυμάσιος διδάσκαλος Ῥογῆρος Βάκων προέτεινε τῷ Πάπᾳ Κλήμεντι τῷ Δ' τὴν διόρθωσιν τοῦ ἡμερολογίου, ἥτις ὅμως ἐγένετο μετὰ δύο μόλις ἑκατονταετηρίδας (**1580**) ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ'.

Ἡ ΙΔ' ἑκατονταετηρὶς ὑπῆρξε στεῖρα διὰ τὰς ἐπιστήμας, ἀναδείξασα μόνον θεολόγους, φιλοσόφους καὶ ἀλχημιστάς.

Ἡ τῶν ἐπιστημῶν ἀναγέννησις, ὑπερμεσούσης τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, προπαρεσκεύασε τὰς νεωτέρας προόδους.

Τῷ **1460** ἐφάνη ἐν Γερμανίᾳ ὁ Ῥεγιομοντάνος, κρύπτων ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦτο τὸν Ἰωάννην Μύλλερ. Οὗτος συνεπούδασε μετὰ τοῦ Ἰωάννου Πυρβαχίου, ὅστις ἐξέδωκεν ἐπιτομὴν τῆς Ἀλμαγέστης. Συνεργαζόμενος δὲ μετὰ τοῦ Βαθέρου ὁ Ῥεγιομοντάνος κατώρθωσε, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πλούτου τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ, νὰ προμηθευθῇ τὰ εἰς τὰς ἐρεύνας αὐτοῦ ἀναγκαιοῦντα ὄργανα. Ἐδημοσίευσεν ἐφημερίδας, ἤτοι ἀστρονομικοὺς πίνακας, ἐπὶ τριακονταετίαν, παρετήρησε τὸν κομήτην τοῦ **1472**, καὶ πρῶτος ἐζήτησε νὰ εὕρῃ τὴν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Νικολάου Κοπερνίκου (**1473**--**1543**) ἡ ἐπιστήμη τῶν ἄστρων εἰσέρχεται εἰς νέαν περίοδον, γνωστοποιουμένου τοῦ ἀληθοῦς συστήματος τοῦ κόσμου. Ὁ ἐκ Πρωσσίας ὁρμώμενος σοφὸς οὗτος, λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τῶν περὶ κινήσεως τῆς γῆς σκοτεινῶν θεωριῶν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Σενέκα, προέβη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ παγκοσμίου νόμου τῆς κινήσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς βάσεις τῆς Ἀστρονομίας. Ὥστε ἀπὸ Κοπερνίκου ἀνατέλλει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἀνατρέπεται μὲν ἄρδην ἡ παράβολος ἰδέα τῆς ἀκινησίας τῆς γῆς, διακρίνεται δὲ ἡ θεωρία τῆς πληθύος τῶν κόσμων.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κοπερνίκου ἐμφανίζεται ὁ Δανὸς τὸ γένος Τυχοβράχης, μέγα συντελέσας πρὸς ἀνακάλυψιν διαφόρων ἀστρολογικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ μὴ ἀπηλλαγμένος καὶ ἀστρονομικῶν τινων προλήψεων. Συνεπείᾳ τούτων ἀπορρίψας τό τε Πτολεμαϊκὸν καὶ τὸ Κοπερνίκειον σύστημα, ὡς μὴ συνάδοντα ἀμφότερα πρὸς τὰς παραδόσεις, ἐπενόησεν ἴδιον σύστημα, καθὸ ἡ μὲν γῆ διατελεῖ ἑδράζουσα ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ παντὸς, περὶ αὐτὴν δὲ στρέφονται ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· καὶ τινὲς μὲν τῶν πλανητῶν κυκλοφοροῦσι περὶ τὸν Ἥλιον, τινὲς δὲ περὶ τὴν Γῆν, ἡ ὅλη δὲ περὶ τὴν τελευταίαν ταύτην περιφορὰ τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ συμπληροῦται ἐν διαστήματι 25,000 ἐτῶν.

Ὁ Γαλιλαῖος, γεννηθεὶς ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ **1564**, ἀνεκάλυψε τοὺς δορυφόρους τοῦ πλανήτου Διὸς, καὶ εὗρε τοὺς νό-

μους τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῆς γηΐνης ἐπιφανείας· ὁ Γαλιλαῖος, ὡς πρῶτος ἐφευρετὴς τῶν ἀστρονομικῶν διοπτήρων, συνετέλεσε τὰ μέγιστα πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῆς μαθηματικῆς Ἀστρονομίας, ἠλλαξε δὲ ἐπαισθητῶς τὴν ὄψιν τῆς φυσικῆς Ἀστρονομίας. Κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου ὡς ἀσεβῶς ὑποστηρίζων τὴν κίνησιν τῆς γῆς, ὑπέστη πλεῖστα ὅσα ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, ἕως οὗ ὁ Πάπας Βενέδικτος ΙΔ' ἠκύρωσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν θανατικὴν ἀπόφασιν.

Πλησίον τοῦ μεγάλου ὀνόματος τοῦ Γαλιλαίου τίθεται τὸ τοῦ Κεπλέρου, γεννηθέντος ἐν Βυρτεμβέργῃ τῷ 1571. Εἰς τοῦτον ἐπεφυλάσσετο τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀναλλοιώτων νόμων, οἵτινες διέπουσι τὰς κινήσεις ἁπάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων· ἐφ' ᾧ καὶ δικαίως λογίζεται ὡς νομοθέτης τῆς Ἀστρονομίας, ἧστινος τὰς βάσεις ἀποτελοῦσιν οἱ τρεῖς περιώνυμοι Κεπλέρειοι νόμοι, χρησιμεύσαντες ὡς πρόδρομοι τῆς ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος ἐφευρεθείσης ἀκολούθως ὑψηλῆς θεωρίας τῆς παγκοσμίου ἕλξεως.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὑρίσκομεν ἐν Γαλλίᾳ τὸν Καρτέσιον, ὅστις, μεθ' ὅλον τὸν ἔξοχον αὐτοῦ νοῦν, οὐδὲν ἄλλο κατέλιπεν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν περὶ κοσμογονίας σπουδῶν του, εἰμὴ σύστημά τι καταστραφὲν σήμερον ὁλοσχερῶς.

Τῷ 1611 ὁ Ἑβέλιος ἐν Δανζίκῃ ἐπιχειρίζεται διαφόρους καταμετρήσεις ἀστέρων, ἀνακαλύπτει τὴν ταλάντωσιν τῆς σελήνης, καὶ καταλίπει ἡμῖν τὴν περισπούδαστον σεληνογραφίαν του.

Ὁ Δομένικος Κασίνης, ἰδὼν τὸ φῶς ἐν Νικαίᾳ τῆς Ἰταλίας τῷ 1625, καταμετρεῖ διαφόρους κομήτας, καὶ ἀνακαλύπτει τὸ ζωδιακὸν φῶς.

Ὁ περιώνυμος Οὐϊγένσιος (Huyghens), γεννηθεὶς ἐν Ὁλλανδίᾳ τῷ 1629, παρατηρεῖ πρῶτος τὸν δακτύλιον τοῦ Κρόνου, καὶ ἀνακαλύπτει τὸν τέταρτον τοῦ πλανήτου τούτου δορυφόρον· πλουτίζει δὲ τὴν ἐπιστήμην διὰ πλείστων ὅσων ἐργαλείων καὶ διαφόρων μεθόδων πρὸς τὴν ἀκριβῆ καταμέτρησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Ἀπὸ τοῦ περιδόξου Νεύτωνος (1642—1727) ἡ Ἀστρονομία καθίσταται θετικὴ ἐπιστήμη, ἅπασαι δὲ αἱ παράδοξοι καὶ φανταστικαὶ ὑποθέσεις ὑποχωροῦσιν ἐνώπιον τῆς ἀκριβείας τοῦ

ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐρειδομένου ὑπολογισμοῦ. Πατρὶς τοῦ Νεύτωνος ἦν ἡ Ἀγγλία. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς δὲ καὶ σπουδαῖαι ἀνακαλύψεις, μεθ' ὧν ὁ ἔξοχος οὗτος νοῦς ἐκόσμησε τήν τε Φυσικὴν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν δικαίως ὡς τὸν ἐνδοξότερον τῶν ὑπαρξάντων σοφῶν.

Οἱ ἐφεξῆς ἐρχόμενοι ἀστρονόμοι Φλάμστεδ, Χάλλαϋ, Μάγερ, Βράδλεϋ, Λακάϊλ καὶ Εὐλῆρος συμπληροῦσι τὴν τάξιν τῶν σοφῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οὐρανοσκόπων. Ὁ δὲ ΙΘ' αἰὼν φαεινοῖς γράμμασιν ἐνέγραψεν ἐπὶ τῶν μετώπων τοῦ τῆς Ἀθανασίας τεμένους τὰ ὀνόματα τῶν διακεκριμένων ἱεροφαντῶν τῆς Οὐρανίας, Ἑρσχέλλου, Λαπλὰς, Ἀραγὼ, κλπ. ἐφ' οἷς σεμνύνεται σήμερον ἡ ὑψίστη τῶν ἄστρων ἐπιστήμη.

A. Boillot.

(Μετάφρασις κατ' ἐκλογὴν Γ. Λ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.)

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΚΛΗΡΟΣ.

(Μελέτη ἐπὶ νεοφανοῦς συγγράμματος.)

Ὅτι ἡ καθόλου Ἐκκλησία ἔχει ὅλως πνευματικὴν ἀποστολὴν καὶ οὐδαμοῦ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῆς ἀπαντᾶται ἡ ἐλαχίστη νύξις τῆς ἑνώσεως τοῦ καισαρισμοῦ μετὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῦτο πασίγνωστόν ἐστι, πολλοὶ δὲ πολλαχῶς περὶ τὰ θεολογικὰ τρίβωνες ἀπέδειξαν. Ἀνερχόμενοι εἰς αὐτὰς τὰς πηγὰς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἐξετάζοντες τὴν ἔννοιαν τῶν εὐαγγελικῶν συγγραφέων, παρατηροῦμεν, ὅτι οὔτε ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἱεροῦ θεμελιωτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐν τῷ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπαντᾶται ἴχνος τοῦ παρατραγῴδου σχεδίου τῆς ἑνώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος μετὰ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς. Ὥστε ἐξ ἀναμφιλέκτων μαρτυριῶν καταπίπτει καὶ ἐξελέγχεται ὡς κατάχρησις τὸ σύστημα τῆς κακῶς ἐννοηθείσης καὶ ἐφαρμοσθείσης ἱεροκρατίας, ἐξ οὗ παρήχθη ἡ τραγέλαφος συγκέντρωσις τῆς κοσμικῆς μετὰ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀντιποιουμένου δικαιώματα ὁρατοῦ ἀντιπροσώπου τῆς θεότητος, τοῦ ῥομφαιοφόρου Ἐπισκόπου Ῥώμης.

Τὰ τοσάκις ἐλελίξαντα τὴν δύστηνον ἀνθρωπότητα παράδοξα ζητήματα καὶ προκαλέσαντα τοσαύτας αἱματηρὰς σκηνὰς, τελεσθείσας ἐν ὀνόματι τοῦ Ἄρχοντος τῆς εἰρήνης, ἔρχεται νὰ διευκρινήσῃ ἀξιόλογός τις συγγραφὴ, πλείστην ὅσην ἐμποιήσασα τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν κόσμον, καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς φαίνεται ἀνήκων εἰς τὴν εὐάριθμον ἐκείνην φάλαγγα, οὐχὶ τῶν ἀκράτων φιλελευθέρων, τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κατάργησιν οἱουδήποτε συνέχοντος τὴν ἀνθρωπότητα ἠθικοῦ χαλινοῦ, ἀλλὰ τῶν συντηρητικῶν λεγομένων καὶ συνετῶν, οἵτινες, καίτοι μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς τὸ σύστημα, οὐχ ἧττον

ἐμφοροῦνται ὑπὸ πλείστου ὅσου ζήλου πρὸς βελτίωσιν καὶ καλὴν ἐφαρμογὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν.

Ἡ συγγραφὴ αὕτη, ἡ περιεργοτέρα ἴσως ἀφ' ὅσας εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετηρίδα, (ἤντινα εὐλόγως δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν δεκαετηρίδα προόδου,) ὀφειλομένη εἰς τὸν ζωηρὸν κάλαμον τριαστέρου τινὸς Ἀββᾶ, ἐπιγέγραπται Ὁ Ἐπικατάρατος (le Maudit) κατέστη δὲ οὐ πρὸ πολλοῦ γνωστὴ τῷ καθ' ἡμᾶς δημοσίῳ ὑπὸ ὁμογενοῦς, ἀξιεπαίνως πάνυ ἀσχολουμένου περὶ τὴν μεταγλώττισιν τῶν στιγματιζόντων τὰς Παπικὰς ὑπερβασίας συγγραμμάτων, τοῦ **Κ. Α. Μαλιάκα.** Ἐν αὐτῇ ὁ πεφωτισμένος Ἀββᾶς προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων τὴν παραγνώρισιν τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτῶν τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, καὶ ὑποδεικνύει ὁποία τις ἔσεται ἡ τύχη τῆς Ἐκκλησίας, ἂν δὲν ἐπιταχυνθῇ ἡ βελτίωσις τοῦ κλήρου, καὶ ἂν δὲν θελήσῃ οὗτος νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ προορισμόν.

Ὁλόκληρον τὸ περισπούδαστον τοῦτο σύγγραμμα ἐστὶ τραγὴ διαμαρτύρησις τῆς προοδευτικῆς τοῦ αἰῶνος τάσεως κατὰ τοῦ ὀπισθοδρομισμοῦ, ὃν ἐπαγγέλλεται πανταχοῦ τῆς γῆς, ἰδίως δ' ἐν τῇ κατὰ μέγα μέρος φανητιώσῃ Εὐρώπῃ, ἡ τῆς θρησκομανίας λύμη. Ἡ παγκόσμιος ἱεροκρατία τραυματίζεται καιρίως ὑπὸ τοῦ εὐφραδοῦς συγγραφέως τοῦ Ἐπικαταράτου, οὗτινος ὁ κάλαμος, νευρώδης καὶ φλογερὸς, καταφέρεται, διὰ τοῦ προσώπου τοῦ φιλελευθέρου καὶ ἀληθοῦς λευΐτου Ἰουλίου, κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν φανατικῶν ἱερέων καὶ τῶν ὑπερμάχων τοῦ Ἰησουϊτισμοῦ ἐν πλήρει δεκάτῳ ἐννάτῳ αἰῶνι ἐνεργουμένων στρεβλώσεων τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη περίστασις, καθ' ἣν προσβάλλεται τοσούτῳ ἐπιτηδείως τὸ καταχθόνιον τοῦ Λοϊόλα τάγμα, ἡ δεινὴ αὕτη γάγγραινα, ἡ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς Εὐρώπης ἐμφωλεύουσα καὶ καταλυμαινομένη τὴν περὶ αὐτὴν ἀτμοσφαῖραν. Μυριάκις ἡ φωνὴ τῶν ὀρθοφρονούντων ὑψώθη κατὰ τοῦ ὑπὸ πάντα λίθον εὔδοντος τούτου σκορπίου, καὶ ἐκεραύνωσε τὸν ἀτάσθαλον τοῦτον Πρωτέα, τὸν ὑπούλως δηλητηριάζοντα τὰς κοινωνίας. Ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώνυμον Ἀββᾶν ἀπέκειτο ὅπως, συναρμολογήσας τὰς θετικωτέρας ἀποδείξεις ἐπὶ τῆς ἀντιχριστιανικῆς διαγωγῆς τοῦ

ἀποφωλίου τούτου τέρατος, ἐκθέσῃ τὰς γυμνότητας αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, καὶ προκαλέσῃ τὴν ἐν ὀνόματι τοῦ πολιτισμοῦ σταυροφορίαν κατὰ τῆς μισοκάλου ταύτης λεγεῶνος. Ὡς τε ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Ἐπικατάρατος μεγίστην ἔχει τὴν συγγένειαν μετὰ τοῦ Περιπλανωμένου Ἰουδαίου, τῆς γνωστῆς συγγραφῆς τοῦ Εὐγενίου Σύη, ἥτις τοσαῦτα παρέσχε πράγματα τοῖς Ἰησουΐταις.

Ἀλλ' ὁ φίλος τῆς ἀληθοῦς προόδου τῆς Ἐκκλησίας ἀνώνυμος οὗτος συγγραφεὺς δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀσχημιῶν τῆς ἰησουϊτικῆς ἀκρίδος, ἀλλὰ στρατεύεται κατὰ πάσης ἐν γένει τῆς παραγνωριζούσης τὴν ἑαυτῆς ἀποστολὴν ἱερατικῆς τάξεως, κατὰ παντὸς ἐμπεφορημένου φανατισμοῦ καὶ μυστικισμοῦ πνεύματος, ὑπολαμβάνοντος τὸν μὲν Χριστὸν τερψικέραυνον Δία καὶ οὐχὶ ἀρνίον ἄκακον, τὴν δὲ ἀφελῆ καὶ ἀπέριττον αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐπιδεκτικὴν παντοίων σοφιστικῶν ἐξηγήσεων, καὶ ἐν γένει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας προωρισμένην ὡς τὴν ἀνταγωνίστριαν τῶν ἰδεῶν τῆς κοινωνικῆς βελτιώσεως.

Λυπούμεθα διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτύξωμεν ὡς ἐπιθυμοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περιεχομένων ἰδεῶν ἐπὶ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καθότι τὸ τοιοῦτο ἤθελε μηκύνει πέραν τοῦ δέοντος τὴν σύντομον ταύτην μελέτην, ἥτις προτίθεται ἁπλῶς ὅπως, διὰ τῆς σταχυολογίας καὶ παραθέσεως τῶν ἀξιολογωτέρων τεμαχίων τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοπεριέργων καὶ συστήσῃ αὐτοῖς τὴν τούτου ἀνάγνωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἴδιον ἀμερολήπτων οὐκ ἔστι τὸ φέρειν τὸ μυθολογούμενον αἰσώπειον δισάκκιον, καὶ ἀμβλυωπεῖν μὲν πρὸς τὰς ἰδίας ἐλλείψεις, ἀποβαίνειν δὲ πανόπτην Ἄργον πρὸς τὰς τοῦ πλησίον, διὰ τοῦτο ὁμολογοῦμεν, ὅτι τινὰς τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἐπικαταράτου, καίτοι διὰ τὸν καθολικισμὸν γραφείσας, εὑρίσκομεν ἐφαρμοζομένας καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον κλῆρον, ὅστις δὲν προέβη μὲν εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ ἀπολυτισμοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ κλήρου, οὐχ ἧττον ὅμως δὲν δύναται καὶ νὰ θεωρηθῇ ἀπηλλαγμένος μικρᾶς μομφῆς διά τινας ἐλλείψεις, ἀσχημιζούσας αὐτόν· μὲ μόνην ταύτην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐν μὲν τῷ καθολικῷ κλήρῳ αἱ ἐλλείψεις αὗται προέρχονται ἐκ προαιρέσεως, ἐν δὲ τῷ ἡμετέρῳ κλήρῳ ἐκ τῆς φορᾶς τῶν περιστάσεων. Ὥστε αὐτοδικαίως κατακριτέος ὁ πρῶτος, συγγνωστέος δὲ ὁ δεύτερος.

Ἰδοὺ πρόσφατον παράδειγμα τῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κλήρου ἀπολυτοφροσύνης. Θέσπισμα, εἴτε βούλλα Παπικὴ, ἀνεγνώσθη πρό τινος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῶν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν, καταναθεματίζουσα τὸν μασωνισμὸν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν, καίτοι μὴ συγκαταλεγόμενοι μετὰ τῶν δυστυχῶν τούτων, τῶν ἀποκλειομένων αὐθαιρέτως καὶ ἀνεξετάστως τοῦ παραδείσου· καίτοι σχόντες τὸ εὐτύχημα τοῦ νὰ ἀνήκομεν εἰς Ἐκκλησίαν, σχετικῶς φιλελευθέραν καὶ μηδέποτε ἀναθεματίζουσαν, ἀλλὰ μάλιστα συγχωροῦσαν τοὺς μισοῦντας αὐτήν· καίτοι, τέλος πάντων, ἐν οὐδεμιᾷ τιθέμενοι μοίρᾳ τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὸ ἀναμάρτητον τοῦ διφυοῦς σατράπου αὐτοῦ, ὡς φίλοι ὅμως καὶ ἔνθερμοι ὀπαδοὶ τῆς προόδου καὶ τῆς χειραφετήσεως τοῦ πνεύματος, ἐλυπήθημεν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τῇ ὑπερχειλίσει ταύτῃ τῆς ἱεροκρατίας, καὶ ἐλεεινολογήσαμεν τὴν βαυκαλιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἀγέλην ἀνθρώπων, ἐγκαυχωμένων ἐπὶ ἐξευγενισμῷ καὶ διανοητικῇ ἀναπτύξει. Ὡς πρόχειρον δὲ καὶ κατάλληλον ἀπάντησιν εἰς τὸν γελοῖον τοῦτον καὶ αὐτόχρημα μεσαιωνικὸν ἀφορισμὸν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης προβάλλομεν τὴν ὅλην συγγραφὴν τοῦ Ἐπικαταράτου.

Ὥστε μάτην φρυάττει ὁ φανητιῶν ὀπισθοδρομισμὸς καὶ στρατεύεται κατὰ τῆς προόδου. Τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος ἀτενίζει πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ ἀποστρέφεται τὸ σκότος τοῦ μυστικισμοῦ, ἡ δὲ ἱεροκρατία, ἡ ἐπὶ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐρειδομένη, πεσεῖται πτῶσιν δεινὴν καὶ οὐκ εἰς μακρὸν χρόνον. Ἤδη τὰ θεμέλια τῆς κοσμικῆς λεγομένης τῶν Παπῶν ἐξουσίας, ὑποσκαφέντα, ἤρξαντο νὰ καταῤῥέωσι, πρὸς μεγίστην ἀγαλλίασιν τῶν εὐχομένων ἀπαλλαγῆναι τὸ ταχύτερον τοῦ ἐφιάλτου τούτου, τοῦ βαρέως ἐπικαθημένου ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τῆς συνειδήσεως τῶν ἐθνῶν.

Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ἡμέτερος Ἀββᾶς, ὁ ἔνθερμος οὗτος καὶ εὔγλωττος κῆρυξ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας. Τίς ὁ μὴ ἐπικροτῶν εἰς τὰς ἐξῆς ὀρθοτάτας σκέψεις, τὰς ὁποίας ὁ πολυπαθὴς καὶ ἀποσυνάγωγος ἱερεὺς Ἰούλιος, τὸ θῦμα τοῦτο τῆς Παπο-γεζουϊτικῆς συμμορίας, ἐκφράζεται πρός τινα τῶν φίλων αὐτοῦ;

« Εἶδον ἀκόμη, καὶ τοῦτο μοὶ ἐφάνη ὡς αἰφνηδία τις ἀποκάλυψις, ὅτι ἡ ἱστορικὴ διδασκαλία τῶν Ἰησουϊτῶν, οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ μακρὸν καὶ ἐπιτήδειον ψεῦδος, ἐπινοηθὲν ὅπως μὲ ἐκβιάσωσι νὰ μισήσω τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν πολιτισμὸν, τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινωνίαν ἐν γένει. . . . Ἠρώτησα τότε ἐμαυτὸν ἂν ἡ κατὰ τοῦ κλήρου συκοφαντία, ὀνειροπολοῦντος δῆθεν τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου διὰ τῆς θεοκρατίας, ἦτο ψευδής. Ἡ χιλιετηρὶς τοῦ αἰῶνος μοὶ ἐφάνη ἡ ἔμπρακτος ἀνάπτυξις τῆς κινδυνώδους ταύτης θεωρίας, ἥτις, ἀσφαλίζουσα τῇ διδακτικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν διεύθυνσιν τῶν ψυχῶν, ὑπέταξε ταὐτοχρόνως καὶ τὴν τοῦ κόσμου, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι κριτὴς τῆς ἠθικῆς, καὶ ὅτι αἱ κοινωνικαὶ διδασκαλίαι τῶν ἐθνῶν ἀπαρτίζουσι μέρος τῆς ἠθικῆς ταύτης. Τότε διέγνων, ὅτι αἱ μακραὶ πάλαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, αἵτινες ἐν τῷ δυτικῷ κόσμῳ ἐπήνεγκαν τὸ μέγα θρησκευτικὸν τοῦ Προτεσταντισμοῦ σχίσμα, οὐδεμίαν ἄλλην εἶχον αἰτίαν, ἢ τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντιστῇ ἡ κοινωνία καθ' ὑπερτάτης τινὸς θεοκρατικῆς εἰσβολῆς. Ὅλαι δὲ αἱ βεβιασμέναι ἐκεῖναι θεωρίαι, ἃς ἐνετύπωσεν εἰς ἐμὲ ἡ κληρικὴ διδασκαλία, μοὶ ἐφάνησαν ὁποῖαι ἦσαν, τουτέστι συνέχεια τοῦ συστήματος τούτου τῆς θεοκρατικῆς εἰσβολῆς. Θὰ σοὶ ὁμολογήσω δὲ, ὅτι ἡ νέα αὕτη ἔποψις τῶν πραγμάτων, ὑφ' ἣν παρουσιάσθη εἰς τὰ βλέμματά μου ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια τοῦ κλήρου, ὑπῆρξεν εἰς ἐμὲ ὡς ἀκτὶς φωτός.... Αἱ ἀποκαλύψεις τῆς ἱστορίας, πᾶν ὅ,τι ἀκολούθως ἐξηκρίβωσα ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἀκολουθῶν κατ' αἰῶνας τὰς φάσεις τῆς μεγάλης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάλης κατὰ τοῦ κλήρου, μὲ ἔφεραν εἰς τὸ λυπηρὸν τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι, χειροτονούμενος ἱερεὺς, ἔμελλον νὰ καταταχθῶ τυφλῶς εἰς τὰς τάξεις τῶν κινδυνωδεστέρων ἐχθρῶν τῆς κοινωνίας, οἵτινες, διὰ καταχρήσεως ἀξιοθρηνήτου, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς διδασκαλίας ταύτης τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου, ἐργάζονται μετὰ λυπηρᾶς ἐπιμονῆς νὰ δεσμεύσωσι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς αἰώνιον στασιμότητα. »

Παρακατιὸν, ὁμιλῶν ὁ φιλελεύθερος Ἀββᾶς κατὰ τοῦ κατακτητικοῦ πνεύματος τοῦ κλήρου, καὶ τὴν κοσμικὴν τῶν Παπῶν ἐξουσίαν προσβάλλων, ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀποστολικῶν τῆς Ἐκκλησίας χρόνων, ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἥρωος αὐτοῦ τοὺς ἑξῆς πλήρεις ἀληθείας λόγους:

« Πίστευσον, ὅτι δὲν ὑπέπεσα εἰς οὐδεμίαν παράδοξον σύγχυσιν πνεύματος. Ναὶ, παραδέχομαι μετὰ σοῦ τὸν Χριστιανισμὸν θεῖον, καὶ ἐπομένως ἄξιον τοῦ βαθέως σεβασμοῦ· πρὸς δὲ γινώσκω, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ εὐρυτάτην ἔποψιν θεωρουμένη, ὡς ἔκφρασις καὶ πραγματοποίησις τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι ἐντελῶς διάφορος τοῦ κλήρου αὐτῆς. Ἀλλ' ἠξεύρω ἀκόμη καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ ἱστορία δι' ἀποδείξεων ἀναμφιλέκτων παρέστησεν εἰς τὸν νοῦν μου, ὅτι ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, (χριστιανικῆς ἢ καθολικῆς, ἀδιάφορον τὸ ὄνομα,) μετὰ τοὺς ὡραίους αἰῶνας, καθ' οὓς δόξαν της ἐθεώρει νὰ καταπατῇ ὑπὸ τοὺς ἑαυτῆς πόδας τὰ πλούτη καὶ τὰ κοσμικὰ μεγαλεῖα, ὁ κλῆρος διωργανώθη ὡς τάγμα, κατέστη σῶμα προνομιοῦχον, ἐπεθύμησε τὰ πλούτη ἐκεῖνα, ἅπερ ὁ ταπεινὸς καὶ ἐνδεὴς Χριστὸς ἀνεθεμάτισεν, ἐγένετο ἀντίζηλος τῶν βασιλέων τοῦ κόσμου τούτου, ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὅπου ἠδυνήθη, τὸ χρυσοῦν διάδημα, χωρὶς νὰ φοβῆται μὴ ἐλέγξωσιν αὐτὸν ὡς διαψεύδοντα οὕτως Ἐκεῖνον, οὗτινος βασιλεία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἡ τῶν ψυχῶν, καὶ στέφανος δύο περιπεπλεγμένοι κλάδοι ἀκανθῶν. . . Ὑπάρχει λοιπὸν τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστὶ καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, καὶ τὸ θεατρικὸν πνεῦμα τοῦ κλήρου, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἄρνησις τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας· ἐπομένως ὑφίσταται πλήρης ἀντίθεσις ἢ διάζευξις μεταξὺ τοῦ πνεύματος τοῦ κλήρου καὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας. . . Ἐπευφήμησον λοιπὸν μετ' ἐκείνων, οἵτινες θέλουσι ν' ἀφήσωσι τὸν ἀπολωλότα τοῦτον κλῆρον νὰ ἐξασθενήσῃ ἐν τῇ ἀπομονώσει καὶ νὰ σβεσθῇ ἐν τῇ δύσει αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ἕτερος κλῆρος, ὅστις θὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως, καὶ, ἀληθὴς ὀπαδὸς τῆς ἑκουσίου πτωχείας τῶν κοσμοκρατόρων ἀλιέων, θὰ ἀπωθήσῃ τὴν αἰσχρὰν ἐκείνην καὶ βάρβαρον θεωρίαν, ὅτι διὰ τὴν πνευματικὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτοῦνται ὅλαι αἱ πηγαὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλούτου. »

Οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια ἐκηρύχθη μετὰ τοσαύτης παῤῥησίας καὶ λαμπρότητος, ὅσον ἐν ταῖς περικοπαῖς ταύταις. Ἀγαθὴ τύχη, ὁ ἡμέτερος κλῆρος δύναται ἔν τινι μέτρῳ νὰ θεωρηθῇ ἄμεμπτος τῶν κατηγοριῶν τούτων, διότι οὐδέποτε παρεξετράπη τοσοῦτον ὅσον ὁ πολυμήστωρ τῆς δύσεως κλῆρος. Ἂς εἴμεθα δίκαιοι· τὸ ἡμέτερον ἱερατεῖον οὐδέποτε ἐθεώρησεν ἑαυτὸ ὡς φυλὴν ἰδιαιτέ-

ραν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς λαὸν ἐκλεχθέντα ἵνα συντρίψῃ τὰ ἔθνη διὰ ῥάβδου σιδηρᾶς, οἷον σκεύη κεραμέως, καὶ καταπατῇ αὐτὰ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὥστε ἐλάχιστον βεβαίως ἢ κατ' οὐδὲν σχεδὸν ἐφάπτεται αὐτὸν ὁ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἱερεμιάδι ὑπαινιγμὸς, ὁ ἐμπεριεχόμενος ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λέξεσιν: ὅπου ἠδυνήθη. Ἡ ἱστορία τοὐλάχιστον, τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦτο κάτοπτρον τοῦ κόσμου, ἔρχεται εἰς ἀπόδειξιν τῶν λόγων ἡμῶν, καὶ βεβαιοῖ ὅτι ὁ ἀνατολικὸς κλῆρος περιωρίσθη εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀποστολὴν μετὰ πλειοτέρας αὐταπαρνήσεως καὶ ὀλιγωτέρας ἰδιοτελείας, ἤπερ ὁ λοιπὸς τῆς δύσεως κλῆρος.

Ἐν ἑτέρῳ μέρει τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος ὁ ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας ἐλλαμπόμενος Ἀββᾶς Ἰούλιος, ἡ προσωποποίησις αὕτη τοῦ ἀμετόχου φανητιασμοῦ καὶ ἰδιοτελείας ἱερέως, ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἦτο μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ, ἐνόσῳ διετήρησε τὸ ἀρχαϊκὸν πνεῦμα τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀπὸ πάσης δουλείας ἀπαλλαγῆς· τοῦτο δὲ, φαίνεται, ἐπήνεγκε τὸν θρίαμβον αὐτῆς ἐφ' ὅλων τῶν πομπωδῶν μὲν, ἀλλ' ἀγόνων θρησκειῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἰδοὺ τεμάχια τοῦ θαυμασίου τούτου λόγου, ὅστις οὐδόλως ἀνάρμοστος θὰ ἦτο εἰς τὸ στόμα τοῦ δεινοτέρου τῶν καθ' ἡμᾶς ἱεροκηρύκων:

« Ἐκκλησία Χριστιανική! ἐκείνη ἐστὶν ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀληθοῦς σου μεγαλείου. Δὲν ἐζήτεις τότε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν φθαρτῶν μεγαλείων, ἀλλὰ τὸν μὲν χρυσὸν ἐγκατέλειπες εἰς τὰ ἀγάλματα τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὸ ὑπὸ τῶν χειρῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν γεγλυμμένον μάρμαρον τῇ Κυπρίᾳ Ἀφροδίτῃ, τὸν δὲ μετὰ τέχνης θαυμασίου κατειργασμένον ὀρείχαλκον εἰς τὸ Πάνθεον, τὸ κτισθὲν ἐν τῇ εἰδωλολάτριδι Ῥώμῃ εἰς τιμὴν ὅλων τῶν ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐπινοηθέντων θεῶν. Δὲν περιέφερες τότε τὰ πλήθη μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν μεγάλων πόλεων εἰς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας πομπὰς, ὡς αἱ τῶν Παναθηναίων, περὶ ὧν ὁ Δημοσθένης λέγει, ὅτι ἐξήντλουν τὸν θησαυρὸν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας πλέον ἢ ὅλοι οἱ στόλοι, ὅσους ἠδύναντο νὰ παρασκευάσωσιν ὅπως σώσωσιν αὐτὴν τῶν φιλοδόξων προσβολῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Δὲν περιέβαλλες τοὺς ποντίφηκάς σου, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς διακόνους, οἵτινες, εἰσὶν ὑπηρέται τῶν πτωχῶν, ἐνδύματα πολυτελῆ, ἁμιλλώμενα κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὴν βουλευτικὴν τήβεννον καὶ τοὺς μεταξωτοὺς

καὶ χρυσοὺς μανδύας, οὓς οἱ βασιλεῖς φέρουσι. Περιεφρόνεις τοὺς ναοὺς, τοὺς ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ ἢ Παρίου καὶ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ Πραξιτέλους γεγλυμμένους, οὐδὲ εἶχες ἀνάγκην κτημάτων πλουσίων, ὡς παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἱερεῦσιν, οἵτινες ἀφῄρουν παρὰ τῆς δεισιδαίμονος εὐπιστίας τὰ πλούτη τῶν γενεῶν, ὅπως δι' αὐτῶν ζῶσιν ἐν ὀκνηρίᾳ καὶ ἀσωτίᾳ. Ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριόν σου ἦν ἀκηλίδωτον, καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀναβαίνοντες εἶχον τὴν πίστιν καὶ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου· πάντες δὲ ἐπλησίαζον αὐτῷ, διότι πάντες ἐπίστευον καὶ ἦσαν καθαροί. Δὲν ἐδίδασκον τότε τὰς θεωρίας μυστικισμοῦ παραλόγου, ἀλλ' ἔλεγον τοῖς ἀνθρώποις: Εἴσθε ἀδελφοὶ, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους! . . .

« Ὦ Ἐκκλησία! Ὅταν θέλω νὰ σὲ ἀγαπῶ πολὺ, ὅταν θέλω νὰ λησμονήσω τὴν ταπείνωσιν καὶ τὰ δεινά σου, καὶ νὰ ψηλαφήσω τὴν ἐντέλειαν, ἣν ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλεις νὰ πραγματοποιήσῃς, (διότι ἄλλως ἔσῃ ἓν ἁπλοῦν ἐνθύμημα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους,) ἀνατρέχω εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ πρῶτος τῶν Καισάρων τὸν σταυρὸν ἀσπασθείς, δὲν σοὶ εἶχε δώσει ἀκόμη μετὰ τῆς ἐλευθερίας τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου βραχίονος, δι' ἧς ἐπεζήτησας κυριαρχίαν ἐξωτερικὴν, ἐνῷ τὰ ἔθνη σὲ ἠπείλουν νὰ ἀναλάβωσι τὰς δεισιδαιμονίας αὐτῶν καὶ νὰ παραδεχθῶσι νέας θρησκείας.

« Ἐκκλησία! ἰδοὺ τί ἦσο ἐν τῷ ἄνθει τοῦ χρυσοῦ σου αἰῶνος! Τοιαύτη καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλεις νὰ ἀναφανῇς, καὶ νὰ ἀναλάβῃς τὴν ἄφθαρτον ἐκείνην δύναμιν, ἣν μόναι χορηγοῦσιν αἱ ἔμπρακτοι ἀρεταὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀποχῆς, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς θυσίας. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ὀφείλεις νὰ ἀναβῇς καὶ δεύτερον ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ἢ νὰ καταβῇς εἰς τὰς Κατακόμβας· εἰδεμὴ, θέλεις ζήσει ὡς ἔζησεν ἡ εἰδωλολατρεία, ἀπολαύουσα τῆς περισσείας τοῦ ἀνθρωπίνου σεβασμοῦ, καὶ, ὡς ἐκείνη, θὰ ἀποθάνῃς, καταβαλλομένη ὑπ' ἀσθενείας καὶ γήρατος. Τότε αἱ τοῦ Ἅδου πύλαι ἰσχύσουσι πραγματικῶς κατὰ σοῦ, οἱ δὲ λαοὶ ἤθελον εὕρει ἑαυτοῖς ἑτέραν πίστιν, ἂν σὺ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ θείου σου θεμελιωτοῦ, δὲν εἶχες τὴν δύναμιν ἀναστάσεως καὶ δευτέρας ζωῆς, καὶ ἂν δὲν ἦσο προωρισμένη, ἀναλαβοῦσα τὴν πρώτην σου ζωτικότητα, νὰ ὁδηγήσῃς ἀναμέσον τῶν αἰώνων τὰς γενεὰς, αἵτινες θὰ ζήσωσιν ἔνδοξοι ἐν τῷ μέλλοντι. »

Ἀλλὰ, καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, μετὰ μεγίστης

ἐμβριθείας ἐξετάζεται ἐν τῷ Ἐπικαταράτῳ τὸ περὶ τῆς κοσμικῆς Παπωσύνης πολυθρύλλητον ζήτημα: «Τρία μεγάλα γεγονότα, ἀποφαίνεται μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ εὐγλωττίας ὁ τριάστερος Ἀββᾶς, ὑπερέχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων: ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ΙϚ′ αἰῶνος, ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789, καὶ ἡ κατὰ τὸν ΙΘ′ αἰῶνα πτῶσις τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τῶν Παπῶν. Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα εἰσὶ τρεῖς κρίσεις ἐν τῇ δυτικῇ ἀνθρωπότητι, ὡς τέρμα ἔχουσαι τὴν μεγάλην ταύτην λέξιν, χειραφέτησις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου γενομένη ἐπανάστασις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διανοητικὴν χειραφέτησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, περιοριζομένου καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἐν σοφίσμασι γεγηρακόσιν. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κοινωνικὴν χειραφέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν δίκαιον εἶχε κηρύξει διὰ παντὸς ἀνήλικα. Ἡ δὲ ἤδη διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Ῥώμης, ὡς πρωτευούσης τῆς Ἰταλίας, γενομένη ἐπανάστασις, συνεπιφέρει τὴν χειραφέτησιν τῆς εὐαγγελικῆς ἰδέας, τῆς παραδόξως μετὰ τοῦ ποντιφικοῦ καισαρισμοῦ συνδυασθείσης. Λοιπόν, ἐπανάστασις διανοητική, ἐπανάστασις κοινωνική, ἐπανάστασις χριστιανική· τοῦτο ἐστὶ τὸ τριπλοῦν ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὴν χειραφέτησιν αὐτοῦ.»

Συμπληρῶν δὲ τὰς ὑψηλὰς ταύτας καὶ πλήρεις ἱστορικῆς ἐμβριθείας σκέψεις, ἐπάγει ὡς λαμπρὸν συμπέρασμα τὴν ἑξῆς τολμηρὰν φράσιν, ἥτις μόνη ἤρκει νὰ ἀναβιβάσῃ τὸν ἐκφέροντα αὐτὴν εἰς τὴν πυρὰν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ἂν ἐπροφέρετο ὀλίγους αἰῶνας πρότερον: «Οἱ Ἰταλοὶ πατριῶται, εἰπόντες ἐνώπιον τῶν μεγάλων ἀντιζήλων πόλεων: Θέλομεν ὡς πρωτεύουσαν τὴν μεγάλην Ῥώμην! ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ λόγος οὗτος χειραφετεῖ τὸν Χριστὸν, πνιγόμενον ἀπὸ δεκατεσσάρων αἰώνων ὑπὸ τὴν λευκὴν σουτάνην τῶν ποντιφήκων ἡγεμόνων.»

Καὶ μή τις ὑπολάβοι, ὅτι ὁ τὰς πυρίνους ταύτας γραμμὰς χαράσσων εἶναι διαμαρτυρόμενος τὸ δόγμα· ἀπ' ἐναντίας, ὡς ἐκ τῆς ὅλης ὑφῆς τῶν γραφομένων αὐτοῦ καταφαίνεται, εἶναι καθολικώτατος, πλὴν ἔνθερμος λάτρις οὐχὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ τῆς Ἀποστολικῆς ταπεινότητος, τῆς ἱερατικῆς, οὕτως εἰπεῖν, δημοκρατίας· διὰ τοῦτο ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς φέρει ὡς σύνθημα αὐτοῦ τὸ ζήτω ὁ Πάπας πατὴρ καὶ Ἀρχιερεύς!

ἀφ' ἑτέρου κραυγάζει μεθ' ὅλης τῆς ἰσχύος τῶν πνευμόνων του κάτω ὁ Πάπας-Βασιλεύς!

Ἐν τινι τῶν περιπαθῶν σελίδων τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος μεθ' ὁποίας τῳόντι ζέσεως ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς κατακρίνει τὸ περὶ ἀγαμίας τοῦ κλήρου σύστημα. «Τί λοιπόν; κράζει, ὦ Θεέ μου! διὰ νὰ διδάξω τοὺς ἀνθρώπους νὰ σὲ ἀγαπῶσιν, ἔπρεπε νὰ παραιτηθῶ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, δι' ὃν μ' ἔπλασες; Μήπως αἱ ἡδοναὶ τοῦ συζύγου καὶ τοῦ πατρὸς δὲν εἶναι ἡδοναὶ ἅγιαι; Ὁ ἱερεὺς, λέγουσι, πρέπει νὰ ἦναι καθαρός· ἀλλ' ὦ βλάσφημοι! τί λέγετε; Ὁ Θεὸς λοιπὸν, ποιῶν τὴν οἰκογένειαν, ἐποίησεν ἀκάθαρτόν τι, ἤ, κατὰ τὴν ἀλαζονικὴν ὑμῶν πανσοφίαν, ἠπατήθη ὅταν εἶπεν: Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον; Ὦ Θεέ μου! σὺ εἶπες οὐ καλὸν, καὶ αὐτοὶ δὲν σὲ ἠνόησαν· ἀπαιτοῦσιν ἀγγέλους τοὺς τὸ θυσιαστήριον ἀναβαίνοντας. . . . . Ὦ! ὅταν ὁ ἱερεὺς παραδίδεται εἰς ὅλα τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας καὶ τὰς καταφλεκτικὰς ἐπιθυμίας, αἵτινες καταδιώκουσιν αὐτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τῷ ἐξομολογητηρίῳ καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτῷ· ὅταν τὸ ἀκράτητον πάθος συσσωρεύῃ τὸ αἷμα εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ· ὅταν τέλος ἀπαντᾷ πειρασμοὺς τῶν ἠρεθισμένων αὐτοῦ παθῶν. . . . γνωρίζω, ὅτι διαπύρως δέεται τότε τοῦ Θεοῦ ἵνα ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸν πειρασμόν. Ἐρωτῶ λοιπὸν ἤδη, αἱ ἀγωνίαι αὗται, καθ' ἃς καταβάλλεταί τις καὶ συντρίβεται, δὲν εἶναι μολυσμοί; τὸ δὲ θῦμα αὐτῶν, καίπερ θριαμβεῦον, δύναται νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸ καθαρότερον τοῦ χριστιανοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀπολαύει τῶν ἡδονῶν γάμου νομίμου ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς γυναικὸς, ἣν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ;»

Ἐν γένει δὲ ὁ νοῦς τοῦ συγγραφέως ὡς πρὸς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα ἀποβλέπει εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην μεταρρυθμίσεών τινων, ἀφορωσῶν πρὸ πάντων τὴν ἀνάγκην τῆς καταργήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγαμίας, ἣν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν διατηρουμένην πειθαρχίαν. Καὶ τῳόντι εἶναι ἴσως πλέον καιρὸς νὰ ἐνοήσωμεν, ὅτι κείμενόν τι σχοτεινὸν τοῦ Εὐαγγελίου ἐξηγήθη κακῶς, ὅτι ἡ ἐγκράτεια τότε μόνον εἶναι ἀρετὴ ὅταν ἦναι ἑκουσία, καὶ ὅτι δύναταί τις νὰ ἀσπασθῇ αὐτὴν διά τινα χρόνον καὶ δι' ἐξαιρετικήν τινα περίστασιν ὡς ἰδανικότητα, εἰς ἣν εἶναι μὲν καλὸν νὰ τείνῃ τις, ἀλλ' ἥτις δὲν πρέπει νὰ ἐπι-

βάλλεται ὡς νόμος. «Γνωρίζω, λέγει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ φιλελευθέρου Ἀββᾶ Ἰουλίου ὁ συγγραφεὺς, γνωρίζω, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν νέων ἡμῶν λευϊτῶν βάλλουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὸν ζυγὸν τοῦτον, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλεύωνται τὰς δυνάμεις αὐτῶν· ἐρευνήσας δὲ τὰς ἕνεκα τοῦ ἀτόπου τούτου κρυφίας πληγὰς τοῦ ἱερατείου, ἐξεπλάγην.» Ηόσον σωτήριον θὰ ἦτο τῳόντι ἂν τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐλάμβανεν ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν ὁ ἡμέτερος κλῆρος!

Σταχυολογοῦντες τὰ ὡραιότερα τεμάχια τοῦ Ἐπικαταράτου καὶ συγχρόνως τὰ πλειοτέραν ἔχοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὰ ζωτικώτερα τῶν καθ' ἡμᾶς ζητημάτων, ἀποροῦμεν τῳόντι τί πρῶτον τί δ'ὕστερον ἐξ αὐτῶν νὰ παραθέσωμεν ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ μελέτῃ. Ἀλλ' ἐν τούτοις, καίτοι κινδυνεύοντες νὰ μακρηγορήσωμεν ὑπὲρ τὸ δέον, αἰσθανόμεθα, ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ θέσωμεν τὴν κατακλεῖδα εἰς τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου, χωρὶς ν' ἀπομνημονεύσωμεν τὴν ἐξῆς περικοπὴν, τὴν ὡραιοτέραν πασῶν, ἀφορῶσαν ἰδίως τοὺς σημερινοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐν ᾗ ζωηρότατα ἐξεικονίζεται ἡ πάλη τοῦ ὀπισθοδρομισμοῦ κατὰ τῆς προόδου, καὶ ἡ νίκη τῆς τελευταίας:

«Ὁ κλῆρος, λέγει ὁ ἀποσυνάγωγος ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀπολυτισμοῦ Ἀββᾶς Ἰούλιος, ὁ κλῆρος, ἔχων ἀπέναντι αὐτοῦ, μετὰ τὰς μεγάλας ταραχὰς, ἃς προὐκάλεσεν ὁ ΙΗ' αἰὼν, γενεὰν πλήρη ἀπιστίας καὶ ἐμφορουμένην ὑπὸ ἰδεῶν ἐναντίων καὶ τοῖς θεμελιώδεσιν αὐτοῖς δόγμασι τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν λογικὴν μέθοδον, δι' ἧς μεταπείθονται καὶ αὐτοὶ οἱ θετικώτεροι τῶν ἀνθρώπων, ὁ κλῆρος, λέγομεν, ἐνόμισε καλήτερον καὶ ἐπιτυχέστερον νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον ἐκ τῶν κεράτων, καὶ νὰ κραυγάσῃ αὐτῷ γεγονυίᾳ τῇ φωνῇ: «Τέρας, θέλομεν σὲ καταβάλει! Θέλεις λογικὴν, καὶ ἡμεῖς λοιπὸν ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν θέλομεν σὲ καταπείσει νὰ παραδεχθῇς τὰς μᾶλλον ἀνοήτους ἡμῶν πεποιθήσεις. Σὺ ἀνακηρύττεις τὴν ὑπεροχὴν τῆς διανοίας, τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀνακαλύψεών σου, καὶ ἡμεῖς λοιπὸν θέλομεν ἀποκηρύξει καὶ ἀναθεματίσει τὸν ὑποτιθέμενον τοῦτον πολιτισμόν, ἐφ' ᾧ τοσοῦτον σεμνύνεσαι. Θέλομεν ἐκθειάσει τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπότης, ἀποκτηνουμένη ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὅστις ἐξεφόβιζεν αὐτὴν διὰ τοῦ μορμολυκείου τοῦ

Σατανᾶ, ἐῤῥαντίζετο δι' ἁγιασμοῦ ἵνα ἐκδιώξῃ τὸ πονηρὸν πνεῦμα. Θ' ἀνακηρύξωμεν γεγονυίᾳ τῇ φωνῇ ἐν ταῖς ἐγκυκλίοις καὶ ταῖς διδασκαλίαις, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἁμάρτημα, καὶ ὅτι εἷς μόνος ὑπάρχει νόμος, ὁ τοῦ Θεοῦ, ἐκφραζόμενος, ἐννοεῖται, διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἱερέως. Ὥστε ἐπὶ τέλους θέλομεν κάμψει πρὸ τῶν γονάτων ἡμῶν ὅλην τὴν ὑπερήφανον ταύτην γενεὰν, διὰ δὲ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Διαβόλου θέλομεν ἀναγκάσει τὸν κόσμον νὰ σφίγξῃ τὴν χεῖρα ἡμῶν, κραυγάζων: Ἔλεος! σώσατε ἡμᾶς!»

« Τὸ σχέδιον τοῦτο, μέχρι κνηνωδίας θρασὺ, συλληφθὲν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ μοναχοῦ τινος παραφρονοῦντος μετὰ τὰς νηςείας καὶ τὰς μακρὰς ἐκείνας ἀγρυπνίας, αἵτινες ἐπιφέρουσι τὸν ἐφιάλτην, κατέθελξε γενεὰν ἱερατικὴν πυριφλεγῆ καὶ ἐστερημένην, ἕνεκα τῆς ἀγαμίας αὐτῆς, τῶν ἱερῶν ἡδονῶν τοῦ ἔρωτος, αἵτινες καταπραύνουσι τὰς λίαν παραφόρους ὁρμὰς τῆς ἀνδρότητος. Τὸ ἱερατεῖον τοῦτο παρεδέχθη μετὰ προθυμίας πυρετώδους τὸ σχέδιον τοῦτο τῆς εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐπιστροφῆς τοῦ κόσμου, οἱ δὲ σημερινοὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, λησμονήσαντες ὁλοτελῶς τοὺς λόγους τοῦ θείου Διδασκάλου καὶ γενόμενοι ἄλλοι Φαρισαῖοι τοῦ νέου νόμου, ἔλαβον ὡς ἀξίωμα τὸ: Ἐπικαλεσθῶμεν τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς ἐνόχου ταύτης γενεᾶς. . . . Ἤδη ἡ ἀπαραίτητος συνέπεια τῆς καταστάσεως ταύτης, εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ καθολικισμὸς, εἶναι, ἢ ὁ νεώτερος κόσμος νὰ ὀπισθοχωρήσῃ καὶ νὰ στέρξῃ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὄπισθεν βλέποντος προσώπου τοῦ Ἰανοῦ, ἢ νὰ συγκατατεθῇ ὁ κλῆρος νὰ βαδίσῃ μετὰ τοῦ νεωτέρου κόσμου· μέσος ὅρος εἰς τὸ τρομερὸν τοῦτο δίλημμα δὲν ὑπάρχει.

« Νὰ ὀπισθοχωρήσω! θὰ εἴπῃ ὁ κόσμος, τοσούτῳ δικαίως σεμνυνόμενος ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς αὐτοῦ ἀνακαλύψεσι, ταῖς καθ' ἑκάστην ἐργασίαις καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ καὶ τῷ μεγαλείῳ, ἅπερ ἐν τῷ μέλλοντι διορᾷ· νὰ ὀπισθοχωρήσω, ἵνα ἐπανέλθω εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς ἀγνοίας; τοῦτο εἶναι ἀδύνατον! τὸ παρόν ἐστιν ἀπειράκις προτιμότερον. Τί παράδοξος ἰδέα! ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἔχομεν διάθεσιν νὰ ὑπηρετῶμεν τὰς ἰδιοτροπίας παραφρόνων τινῶν.

« Νὰ βαδίσω! θέλει εἰπεῖ ὁ κλῆρος, τουτέστι νὰ παραιτηθῶ ὅλων τῶν κατακτητικῶν σχεδίων μου, καὶ ν' ἀποχαιρετίσω τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς θεοκρατίας; Ζητεῖτε πράγματα ἀδύνατα· δὲν στέργομεν ποτέ!—non possumus!

« Ποῖος λοιπὸν θέλει ὑποχωρήσει; οὐδείς. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος πόλεμος εἶναι αἰώνιος; οὐχὶ βεβαίως· ἐν τῶν διαμαχομένων μερῶν θέλει ἡττηθῆ· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἦναί τις πολὺ εὔπιστος καὶ εὐήθης ἵνα πιστεύσῃ, ὅτι θέλει ἡττηθῆ ἐποχή τις ὁλόκληρος, ἡ ἰσχυροτέρα κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ἐξ ὅσων εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.—Ἀναντιρρήτως λοιπὸν ὁ κλῆρος θέλει ἡττηθῆ.

« Καίτοι μὴ δυνάμενος ὁ κλῆρος νὰ παρατηρήσῃ τὸ κενὸν, ὅπερ γίνεται περὶ ἑαυτὸν, διότι πλῆθος ἄπειρον, καθ' ἕξιν ἀκολουθοῦν αὐτὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀσπάζεται αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ ἐπιφωνεῖ: « Ἂν ὑμεῖς δὲν ὑπήρχετε, ὁ κόσμος ἤθελε σκοτισθῆ εἰς ὀλίγας ἡμέρας! » καίτοι μὴ θέλων νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐγκαταλειφθήσεται, ἀφοῦ ἐξωτερικῶς ἔχει τοσαῦτα δείγματα ἐπιῤῥοῆς βαθείας· ἐντοσούτῳ θέλει ἰδεῖ ἡμέραν τινὰ καταπίπτουσαν τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἀπάτην, καὶ ὅταν ἡ ἐλευθεροφροσύνη, ἐνισχυθεῖσα ὑπὸ τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἐπιμονῶν ὁλοκλήρου αἰῶνος, καταλάβῃ τὰς γενεὰς, τὸ σωματεῖον τοῦτο, τὸ νῦν ἀμείλικτον, ἀναγκασθήσεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἠπατήθη. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην τῆς ἀδυναμίας· πρὶν ἢ οἱ θεωροῦντες ἑαυτοὺς καὶ καλούμενοι ἡγεμόνες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ἱερεῖς, οἱ εἰθισμένοι νὰ ἐπιβάλλωσι τῷ ὄχλῳ τὸ ἐξωτερικὸν σέβας ὡς δικαίωμα τῇ ἱερωσύνῃ αὐτῶν σύμφυτον· πρὶν ἢ ἅπαντες οὗτοι, λέγω, συγκατατεθῶσι νὰ γίνωσι καὶ πάλιν μικροὶ, ἀπόστολοι ὡς οἱ Γαλιλαῖοι ἁλιεῖς, ταπεινοὶ ἱεραπόστολοι ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τοῦ μέλλοντος κόσμου, ὡς ὁ Πέτρος ἐν Ῥώμῃ, ζῶν λιτῶς μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἀρτιγενοῦς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Παῦλος ἐν Κορίνθῳ, ἐργαζόμενος ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ἐν ἐργοστασίῳ· ὁποίους ἀγῶνας θέλει ἀγωνισθῆ, ὁποίους ἐμφυλίους σπαραγμοὺς θέλει προξενήσει, καὶ πόσας ἄκρας προσπαθείας θέλει καταβάλει ἡ πυκνὴ φάλαγξ, ἡ τοσούτῳ ἰσχυρῶς διωργανωμένη ἐν ἱεραρχίᾳ!

« Ὦ! ὄχι, ἱερεῖς ἀδελφοί μου! γνῶτε ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπότης προοδεύει, τοσούτῳ ὀλιγωτέραν θὰ ἔχῃ ἀνάγκην τῆς κηδεμονίας ὑμῶν. . . Ὅσῳ ὁ πολιτισμὸς προοδεύσει, τοσούτῳ μᾶλλον θὰ ἴδωμεν ἐξαλειφομένην τὴν ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἱερατικοῦ σωματείου. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, μὴ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὰς παγίδας τῆς ἱεροκρατίας, νικήσει, καὶ ταπεινωθήσεται ὁλοτελῶς μίαν ἡμέραν σωματεῖον, ὅπερ καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι ἰσχυρὸν, καὶ ὅπερ, μετὰ πανουργίας, διαφυγούσης ἐπὶ πλεῖστον χρόνον τὴν ὀξυδέρκειαν τῶν λαῶν, συνήνωσε τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ συμφέροντα μετὰ τῶν τῆς θρησκείας. Ναὶ, τοῦτο πεσεῖται διὰ παντὸς, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου διδαχθεῖσα ἀλήθεια ὑπάρχει καὶ διατελέσει ἄφθαρτος! »

Τίς ὁ ἀναγκάζων καθολικοὺς, καὶ ἱερεῖς μάλιστα, νὰ μεταχειρίζωνται τοιαύτην γλῶσσαν; Τίς ἄλλος, εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ κλῆρος, ὁ δι' ἴδια τέλη ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ σήμερον τὰ σκότη τοῦ μεσαιῶνος; Τίς ἄλλος ὁ αἴτιος, εἰμὴ ἡ ἄκρατος ἱεροκρατία, ἡ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος δικαιώματα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ τιθεῖσα πλάστιγγι καὶ ἐξίσου ἐγκολπουμένη καὶ συγχέουσα; Τίς ὁ αἴτιος τῆς περιφρονήσεως ταύτης, εἰμὴ αὐτὸς ὁ κλῆρος, ὁ καταδιώκων τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ πτοούμενος ἐπὶ τῇ προόδῳ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως; ὁ θέλων τὸν ἄνθρωπον στάσιμον, τῷ δὲ πνεύματι μὴ ἐπιτρέπων νὰ ἀνυψοῦται πέραν τοῦ κεχαραγμένου παρ' αὐτοῦ ὁρίου;

Ἀρκεῖ νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς τὴν ἱστορίαν, ἵνα ἴδῃ ὁποίας ὑποδοχῆς ἔτυχον παρὰ τῷ κλήρῳ αἱ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ παρόντος αἰῶνος γενόμεναι σημαντικώτεραι ἀνακαλύψεις. Ὁ λαχοῦ τοῦ Κράτους αὐτῆς, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας ἐθεωρήθη ὡς παραβιάσασα τὸ ἐδάφιον τῆς Γραφῆς ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, διότι ἔτεκε διὰ χλωροφορμίου. Εἰς τοὺς δεισιδαίμονας κληρικοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἴτε Καθολικοὺς, εἴτε Καλβινιστὰς, τὸ ἀτμόπλουν ἐθεωρήθη Ἅδης ἐπιπλέων· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀμερικῇ, οἱ ἱερεῖς κατηράσθησαν τὸ ἀτμόπλουν ὡς ἀσεβὲς, καὶ ἐπεκαλοῦντο κατ' αὐτοῦ τὸ θηρίον τῆς Ἀποκαλύψεως, τὸν δὲ ἐφευρετὴν Φούλτωτα ἐθεώρουν ὡς ἄλλον Ἑωσφόρον! Ἡ θρησκευτικὴ θεωρία περὶ ἀτμοπλόου ἦτο αὕτη: ὕδωρ καὶ πῦρ εἰσὶ διεζευγμένα, τὸ διαζύγιον δὲ τοῦτο διετάχθη παρὰ τοῦ Θεοῦ· τίς ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ χωρίζῃ ὅ,τι ὁ Θεὸς ἥνωσε, εἴτε νὰ ἑνώνῃ ὅ,τι ὁ Θεὸς ἐχώρισε; Πλὴν δὲν ἦτο αὕτη ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν ἡ ὕψωσις τῆς προόδου ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ ὡς ἐπιστροφὴ εἰς τὸ χάος· ἀρκεῖ νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας, ἵνα ἴδῃ πόσα ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ κλήρου οἱ πολυμαθεῖς μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης, οἱ Γαλιλαῖοι, Ἰορδάνοι Βροῦνοι, καὶ λοιποὶ,

ὅσοι ἠθέλησαν νὰ ἀναδείξωσιν ἐσφαλμένας τὰς παραβόλους ἰδέας περὶ ἀκινησίας τῆς Γῆς, καὶ ὑπεστήριξαν τὰς περὶ οἰκησιμότητος τῶν οὐρανίων σωμάτων, περὶ ἀντιπόδων κτλ. κτλ. θεωρίας.

Ἰδοὺ τίνι τρόπῳ παριστᾷ ὁ ὑμέτερος συγγραφεὺς τὸν εὐφραδῆ αὐτοῦ Ἀββᾶν συνδιαλεγόμενον μετά τινος Ἰησουίτου, ὀπαδοῦ τοῦ μυστικισμοῦ, περὶ ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων, ὅπως ἐξεικονίσῃ ζωηρότερον τὴν τάσιν τοῦ κλήρου πρὸς τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησιν:

« Ἐδῶ, πάτερ μου, λέγει ὁ ἐπιστήμων ἱερεὺς Ἰούλιος πρὸς τὸν παχύδερμον Ἰησουΐτην, εἴμεθα πλουσιώτατοι κατὰ τὴν ὀρυκτολογίαν. . . Τὰ προσφιλῆ ταῦτα ὄρη μοὶ παρέχουσιν ὅλην σχεδὸν τὴν ἱστορίαν τῶν διαδοχικῶν ἡλικιῶν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς. . . Πολλάκις εἰς τὰ ὕψη ταῦτα, τρεῖς χιλιάδας μέτρων ὑπεράνω τῆς θαλάσσης κείμενα, ἡ ὑπερφυὴς δύναμις, ἥτις διέρρηξε τὸν γήϊνον φλοιὸν διὰ σχισμῆς ὀγδοήκοντα λευγῶν μήκους, ἀνύψωσε μεγάλα τιτανώδη στρώματα, ἅτινα ἐσχημάτιζον διαφόρους καὶ συνεχεῖς θαλάσσας· τὰ στρώματα ταῦτα σώζονται ἐκεῖ, διαφυλάττοντα τὸ ὁριζόντιον αὐτῶν σχῆμα, ὡσανεὶ ἡ ὑδατώδης ἀποθήκη ἐδημιουργεῖτο εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ὕψη. Συνεχέστερον ἀκόμη τὸ κέντρον αὐτὸ τοῦ ὄρους παρίστησι σώματα γρανιτικά, ὧν ἡ παχύτης κινεῖ τὸν θαυμασμόν. Τί τρομερὸς λοιπὸν ὁ κατακλυσμὸς οὗτος, ὅστις ἀνέτρεψεν οὕτω τὴν σφαῖραν καὶ μετέβαλε πεδιάδα εὐρεῖαν, ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ὑπὸ τῶν ὑδάτων κεκαλυμμένην, εἰς γιγαντῶδες γρανιτικὸν τεῖχος, καλυπτόμενον καὶ αὐτὸ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων ὑπὸ τῶν ἀπείρων ἐρειπίων τῶν προσχωματικῶν σωμάτων, ἅπερ διέρρηξεν! »

Ἀλλ' ὁ παχύλαιμος καπουσῖνος, εἰς τὰ ὦτα τοῦ ὁποίου αἱ ἐπιστημονικαὶ αὗται ἐκθέσεις ἀντήχουν ὡς λόγοι ἐκ τῶν βαβυλωνίων παραλαμβανόμενοι ἐπιγραφῶν, διελογίζετο καθ' ἑαυτὸν ὡς ἑξῆς: «Εἶναι περίεργον πῶς οἱ νέοι οὗτοι, οἵτινες κατέφαγον τὴν ἐπιστήμην, γίνονται, ὡς ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος λέγει, ζῶα δοξομανῆ καὶ, ἐν τῇ ὑπερηφανείᾳ αὐτῶν, θέλουν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὦ ἄγνοια ἁγία, πόσον εἶσαι προτιμοτέρα! »

Ἐν τούτοις μὴ ἐπιθυμῶν νὰ περιορισθῇ εἰς σιωπὴν, διότι οὕτως ἤθελε προδοθῇ ὡς οὔτε ἰδέαν κὸν ἔχων περὶ πάντων τού-

των, ἐνῷ πᾶς μοναχὸς ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὰ πάντα, προσεπάθησε καὶ αὐτὸς νὰ ἀνεύρῃ εἰς τοὺς μᾶλλον μεμακρυσμένους τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ λοβοὺς ἀναμνήσεις τινὰς τῶν ἀναγνώσεων τοῦ Δὸν Καλμέτου, καὶ, ὡς ἀληθὴς σοφιστὴς καὶ προκατειλημμένος καπουσῖνος, ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς πρὸς τὸν Ἀββᾶν Ἰούλιον :

« Πιστεύετε λοιπὸν εἰς τὰς διαδοχικὰς ταύτας ἡλικίας, ἂς ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀποδίδει τῇ ἡμετέρᾳ σφαίρᾳ;

— Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ πεφωτισμένος λευΐτης, διότι ἐγγίζω αὐτὰς καὶ τὰς βλέπω.

— Εἶναι συστήματα, κύριε ἐφημέριε, συστήματα καὶ οὐδὲν πλέον!

— Συστήματα ἀναντιρρήτως, ἀλλὰ στηριζόμενα ἐπὶ ἀποδείξεων, ἐπομένως πραγματικότητες ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ τάξει.

— Ὅλα ταῦτα, βλέπετε, ἐπενοήθησαν ὑπὸ τῶν ἀπίστων κατὰ τῆς θρησκείας.

— Παντάπασι, πάτερ μου· ἡ θρησκεία οὐδόλως ἀναμιγνύεται εἰς ταῦτα. Ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων, ἅτινα ἦτο ἀνάγκη νὰ συμβῶσιν ἐπὶ τῆς γήϊνης σφαίρας, ὅπως τὴν μετατρέψωσιν ἀπὸ τῆς πυρώδους αὐτῆς καταστάσεως εἰς κατάστασιν ἀτμοσφαίρας, δυναμένης νὰ ἁρμόζῃ εἰς τὸν ὀργανικὸν βίον τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν; Ἔχετε παραδόξους ἰδέας περὶ ὅλων τούτων τῶν πραγμάτων.

— Ἀλλὰ, τέλος διατὶ νὰ μὴ περιοριζώμεθα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Μωϋσέως, ὅστις εἰς ὅλον τοῦτο τὸ ἔργον τῆς θείας παντοδυναμίας ἀποδίδει ἓξ μόνον ἡμέρας; Νομίζετε, ὅτι ὁ Θεὸς, ὡς παντοδύναμος, δὲν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ πάντα ταῦτα ἐν διαστήματι ἑνὸς δευτερολέπτου;

— Ὦ! βεβαιότατα! οὐδεμία ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο τὸ ζήτημα· πρόκειται νὰ μάθωμεν, διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν πραγμάτων, ἂν ὁ Θεὸς ἐμόρφωσε τὸν κόσμον μετὰ τῶν ὀρυκτῶν αὐτοῦ, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐμψύχων ὄντων ἐν ὀλίγαις μόνον ἡμέραις, ἢ εἰς πολλὰς χιλιάδας αἰώνων. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐχρειάσθησαν ἱκανοὶ περίοδοι πρὸς τὸν διαδοχικὸν σχηματισμὸν τῶν στρωμάτων τῆς γῆς. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν κατὰ τῶν ἀποδείξεων, ἀριθμοῦνται δὲ εἰκοσιεπτὰ ἐπιτεθειμένα ἀλλήλοις στρώματα, ἐν-

τελῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα, ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν συστατικῶν μορίων, ἅτινα περιέχουσιν. Ἡ μελέτη λοιπὸν αὕτη δὲν εἶχε γίνει ἐπὶ Μωϋσέως· ἰδοὺ ὁ λόγος.

— Ἐντοσούτῳ, κύριε ἐφημέριε, ἡ Βίβλος ῥητῶς ἀναφέρει, ὅτι ὁ κόσμος ἐκτίσθη εἰς ἓξ ἡμέρας, καὶ τὸ θεόσδοτον βιβλίον δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀπατᾶται.

— Λυποῦμαι, πάτερ μου, διότι δὲν ἐννοεῖτε πῶς ἡ Βίβλος, θεόσδοτος οὖσα, δὲν περιέχει καὶ φυσικὴν ἀκριβεστάτην. . . Ἡ τάξις τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν καὶ ἡ τάξις τῶν θεοσδότων εἰσὶν ὅλως ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι. Ἡ Βίβλος λοιπὸν, θεία οὖσα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς θεοσδότους ἀληθείας, δὲν εἶναι ἐπάναγχες νὰ ἦναι τοιαύτη καὶ κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ὡς οὐδὲ κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐκφράσεων εἶναι ἀναμάρτητος. Ἕκαστος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὡμίλησεν ὡς ὁ ἁπλοῦς λαὸς, μιμηθεὶς τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς εἰκόνας τῶν κοινῶν πεποιθήσεων· δὲν δύνασθε ὅμως βέβαια νὰ ἀξιοῖτε, ὅτι ὅλα ταῦτα εἰσὶ θεῖα, διότι ἕκαστος ἔγραψε κατὰ τὴν γραμματικὴν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φυσικὴν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὅταν ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος ἐκήρυττεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀντιπόδων πίστις ἦτο αἵρεσις, ἀπεδείκνυε τὴν γεωγραφικὴν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἄγνοιαν, ἀλλ' οὐδόλως προσέβαλε καὶ τὴν ἀκραιφνῆ αὐτοῦ πρὸς πάντα τὰ ἄλλα ὀρθοδοξίαν. Τίς διενοήθη ποτὲ νὰ θεωρήσῃ ὡς δογματικὴν διδασκαλίαν τὰς ἀμυδρὰς περὶ φυσικῆς εἰδήσεις, ἃς δίδουσιν ἡμῖν τὰ ἱερὰ βιβλία; Δύναταί τις νὰ ἦναι ἀξιόλογος χριστιανὸς, καὶ ἐντοσούτῳ νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Μωϋσῆς δὲν ἐγίνωσκε τὴν γεωλογίαν ὅσον ὁ Κ. Ἠλίας Βωμόντος.

— Εἰσέρχεσθε εἰς λεπτότητας ἐπικινδύνους, ἅγιε ἐφημέριε. Πιστεύσατε, ὅτι ἡ ἁπλοϊκότης τῶν παλαιῶν πεποιθήσεων εἶναι ἀσφαλεστέρα, καὶ ὅτι ὅλας ταύτας τὰς θεωρίας μεταχειρίζονται οἱ ἄπιστοι, ὅπως κατὰ μικρὸν καταστρέψωσι τὴν θρησκείαν.

— Ἡ πίστις, ἀγαθέ μου πάτερ, ἢ ἡ ἀπιστία ἀμφοτέρων ἡμῶν εἰς τὰς διδασκαλίας τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης οὐδὲ κατὰ ἓν ἰῶτα δύναται νὰ παραλλάξῃ τὰς πολυτίμους ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ὁ Πάπας δύναται νὰ κηρύξῃ αὔριον ὡς δόγμα πίστεως, ὅτι ἡ μόρφωσις τοῦ κόσμου ἐγένετο ἐν εἰκοσιτέσσαρσιν ὥραις τοιαύταις, οἵας τὰ ὡρολόγια ἡμῶν ἀριθμοῦσιν· ἀλλ' οὐδ' ὁ ταπεινότερος τελειόφοιτος τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Γερμανίας θέλει ποτὲ ἀρνηθῇ τὴν διδασκαλίαν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ καὶ τὰς σπουδαίας γνώσεις, ἃς αὐτὸς περὶ τῆς γεωλογίας ἔχει.

— Ἐντοσούτῳ, ἂν ὁ Πάπας κηρύξῃ τὸ τοιοῦτο, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἵνα γίνωμεν ἀληθεῖς καθολικοί.

— Ὦ! πάτερ μου! Καὶ ἂν ὁ Πάπας κηρύξῃ μίαν ἡμέραν, ὅτι δύο καὶ δύο κάμνουν τριάκοντα, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν διὰ νὰ γίνωμεν καθολικοί;

— Δὲν θέλει ποτὲ κηρύξει τοιαύτην ἀνοησίαν.

— Διὰ τοῦτο λοιπὸν οὐδὲ τὴν ἄλλην πρέπει νὰ κηρύξῃ. . . »

Ἀλλ' ἐπιλείψει ὁ χρόνος, ἂν ἀποφασίσωμεν νὰ παραθέσωμεν ἅπαντα τὰ σπουδαῖα τεμάχια τοῦ περιέργου τούτου πονήματος, φοβούμεθα δὲ μήπως καταντήσωμεν ν' ἀντιγράψωμεν αὐτὸ ὁλόκληρον, ἕνεκα τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν τοῦ νὰ καταστήσωμεν τὸ ἔργον γνωστὸν τοῖς μὴ διεξελθοῦσιν αὐτό. Ὥστε κρίνομεν καλὸν ν' ἀποταχθῶμεν τῷ πειρασμῷ τούτῳ, διακηρύττοντες, ὅτι πᾶς σπουδαῖος καὶ φιλοπερίεργος, καὶ πᾶς ὁ ἐνδιαφερόμενος περὶ τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν κλῆρον ζητήματα, ὀφείλει νὰ ἀναγνώσῃ μετὰ προσοχῆς τὸν Ἐπικατάρατον, καίτοι καταδιωκόμενον βεβαίως ὑπὸ τῆς **Secreta Monita**, καίτοι συγκαταλεγόμενον εἰς τὸ **Index** τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων.

Ι. Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑι.

Πετράρχης, ὁ μελίῤῥυτος τοῦ ἔρωτος ἀοιδός, ἐνθουσιωδέστατος δὲ καὶ αἰσιώτατος ἐπανορθωτὴς τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ γραμματολογίας ἐν τῷ ΙΔ΄ αἰῶνι, ἀόκνως καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου ἐφιλοτιμήθη νὰ ἀνεύρῃ ὅσον ἐνῆν πλείονα χειρόγραφα τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλλων Λατίνων κανονικῶν συγγραφέων. Γράψας ποτὲ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρός τινα φίλον του, ἔλαβεν ἀντὶ τοῦ Κικέρωνος, ὃν ἐζήτει, τὸν Ὅμηρον. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἕλλην Ὅμηρος, ὁ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις μυριάκις μεταναστεύσας ἀπὸ τῆς ἐξελληνισθείσης Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκλατινισθεῖσαν Δύσιν. Τὸν κορυφαῖον τῶν ποιητῶν ἔθηκεν ὁ Πετράρχης ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του πλησίον τοῦ ἡγεμόνος τῶν φιλοσόφων Πλάτωνος, καὶ λίαν ἐδυσφόρει, μὴ δυνάμενος μήτε νὰ νοήσῃ μηδὲ νὰ ἀναγνώσῃ αὐτόν. Ἡ μόνη τῆς Ἰταλίας χώρα, ἐν ᾗ ἐσώζοντο εἰσέτι μικρὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης λείψανα, ἦτο ἡ Καλαβρία· ὁ δ' ἐκ ταύτης ὁρμώμενος τοῦ Πετράρχου διδάσκαλος, ὁ μοναχὸς Βαρλαὰμ, ἐδίδαξε μὲν τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς στοιχεῖα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπέβίωσε πρὶν ἢ χειραγωγήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας δημιουργήματα· ἄλλος δὲ παρ' αὐτὸν ἐν Ἰταλίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς διδασκαλίας δὲν ὑπῆρχεν οὐδείς. Εὐγνωμονῶν ὁ Πετράρχης διὰ συγκινητικωτάτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει δοτῆρα ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο αὐτῷ ἢ νὰ περιπτυχθῇ τὸν θεῖον τῆς Ἰωνίας ἀοιδὸν καὶ νὰ οἰκτείρῃ, ὅτι ὁ μὲν ὑψηλὸς ξένος ἦτο τοσοῦτον ἄφωνος πρὸς τὸν Πετράρχην, αὐτὸς δὲ πάλιν τοσοῦτον κωφὸς πρὸς ἐκεῖνον. Μία μόνη ἐλπὶς ἐφαίδρυνεν αὐτὸν, ὅτι, ὡς ὁ Κάτων ὁ πρεσβύτερος,

θὰ ἐμάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ γήρατι· ἀλλ' ὁ Πετράρχης ἐτελεύτησε, μετ' αὐτοῦ δὲ συνανετάφη καὶ ἡ ἐλπίς.

Εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ φίλος καὶ θαυμαστής του Βοκάκκιος, ὁ λαβὼν διδάσκαλον ἕτερον Καλαβρὸν, ἀρνησάμενον τὴν ἰδίαν πατρίδα καὶ ἐπονομασθέντα Θεσσαλονικέα, μεθ' οὗ καὶ συνέζησε φιλικώτατα ἐπὶ τρία ἔτη· ἦτο δὲ οὗτος ὁ Λέων, ἢ κατ' ἄλλους, Λεόντιος Πιλάτος. Ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα σχέσις καὶ ἀνοχὴ τοῦ Βοκκκίου μαρτυρεῖ τήν τε μεγάλην φιλομάθειαν καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸ εὐγενές· διότι ὁ Λεόντιος Πιλάτος παρίσταται ὡς ἄνθρωπος ὀχληρότατος καὶ ἥκιστα ἀνασχετὸς, (α) κεκτημένος δὲ καὶ τὰς φαύλας ἰδιότητας, δι' ὧν τινες τῶν φυγόντων εἰς τὴν Ἰταλίαν Ἑλλήνων μέγαν προσέτριψαν μῶμον εἰς τὸ ἑαυτῶν γένος. Ὁ Βοκάκκιος, ἄπορος ὤν, ἠναγκάζετο νὰ στερῇ ἑαυτὸν πολλάκις τῶν ἐπιτηδείων, ἵνα συντηρῇ τὸν διδάσκαλόν του καὶ ἀγοράζῃ χειρόγραφα. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε παρέλαβε τὸν Λεόντιον Πιλάτον ἐν τῇ ἑαυτοῦ οἰκίᾳ, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους κατώρθωσεν ἵνα ἀναγορευθῇ οὗτος δημόσιος διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ ἑρμηνεύσῃ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν. Εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὴν συνομιλίαν τοῦ Πιλάτου ὀφείλει ὁ Βοκάκκιος τὴν γνῶσιν ἐκείνην τῆς Ἑλληνικῆς, δι' ἣν, εἰ καὶ σμικροτάτην, εὐλόγως ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ, ὅτι ὑπερτέρει τοὺς λοιποὺς Λατίνους, τοὺς καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλληνικὴν ἀλφάβητον ἀγνοοῦντας. Εἰς τὸ Λατινικὸν κείμενον τῆς θεογονίας του παρενέβαλεν ὁ Βοκάκκιος παντοίους ὁμηρικοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους ἦτο βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ ἐνόει οὐδεὶς τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ· διὸ καὶ ἐπαιρόμενος εἶπεν, «ἐπιδείξεως χάριν προσέθηκα ἑλληνικὰ ἔπη· ἐμὴ ἡ τιμὴ, ἐμὴ ἡ δόξα τοῦ ποιεῖσθαι χρῆσιν ἑλληνικῶν ἐπῶν παρὰ τοῖς Ἐτρούσκοις.»

Ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ὁ ἄλλως πολλὰ μοχθήσας Λεόντιος Πιλάτος, τοῦτο διενήργησεν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ὁ ἐκ Βυζαντίου Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς. Οὗτος συνέστησεν ἐν τῇ Δύσει τὴν πρώτην Ἑλληνικὴν κοινότητα, καὶ ἵδρυσε τὴν πρώτην σχολὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἐφ' ᾧ κατ' ἐξοχὴν διέπρεψεν ὕστερον

(α) Aspectu horridus homo, turpi facie, barba prolixa et capillitio nigro, et meditatione occupatus assidua, *moribus incultus nec satis urbanis homo* ταῦτα ὁ Βοκάκκιος. Χεῖρον ἔτι ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ὁ Πετράρχης· est enim animi aegritudo non minus contragiosa quam corporis.

ἡ Φλωρεντία. Τὴν 28 μαρτίου 1384 προσεκάλεσαν οἱ Φλωρεντῖνοι τὸν Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν ὡς διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ λίαν ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς προσκλήσεώς του, διασωθὲν κατ' εὐτυχίαν μέχρις ἡμῶν, ἐτυπώθη πρῶτον τῷ 1741, ἔμεινεν ὅμως ἄγνωστον ἕως τῆς σήμερον, διότι δὲν ἐποιήσαντο οὐδεμίαν αὐτοῦ χρῆσιν οἱ τότε ἱστοριογράφοι Ὄδιος καὶ Βοίρνερος. Οἱ Φλωρεντῖνοι, ἑπόμενοι εἰς τὸ παράδειγμα τῶν ἐνδόξων προγόνων των, τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, οἱ ὁποῖοι κατὰ μὲν τὰ ὅπλα οὐδενὸς ἦσαν δεύτεροι, μόνους δὲ τοὺς Ἕλληνας ὡμολόγουν ἀνωτέρους ἑαυτῶν κατὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀπεφάσισαν νὰ παραλάβωσι καθηγητὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, μέλλοντα νὰ ὑποδείξῃ τοῖς τέκνοις των «ἵνα ἀρύωνται ἐξ ἑκατέρας πηγῆς.»

Ὡς τοιοῦτον λοιπὸν προσεκάλουν τὸν Κωνσταντινουπολίτην Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν ὅπως διδάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, πεποιθότες εἰς τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἠθικότητα, περὶ ἧς τοσαῦτα εἶχον ἀκούσει. Ὑπισχνοῦντο δὲ αὐτῷ ἐτήσιον μισθὸν ἑκατὸν φλωρινίων, ἐπὶ ὅρῳ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ δίδακτρα ἰδιαίτερα παρὰ τῶν μαθητῶν· οὐχ ἧσσον δὲ ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ λάβῃ καὶ παρὰ τῶν ἀκροατῶν ἀντιμισθίαν, ἐὰν αὐτὴ τῷ προσεφέρετο αὐθορμήτως· «διὰ ταύτην δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς γενναιότητος» δὲν θὰ ἠλαττοῦτο κατ' οὐδὲν ὁ προσδιορισθεὶς αὐτῷ μισθός.

Ἡ εἰς Φλωρεντίαν ἄφιξις τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἐνεκαίνισε νέαν καὶ ἀείμνηστον ἐποχὴν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ κατὰ τὴν Δύσιν πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις του, τὸ γλυκύτατον ἦθός του, ἡ ταπεινότης καὶ φιλοπροσηγορία του, αἱ πολλαὶ ἀρεταί του καὶ ἡ ἐνθουσιώδης διδασκαλία του ἐπήνεγκον γενικὴν τῶν πνευμάτων ἀναστάτωσιν οὐ μόνον παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἤδη γεγηρακόσιν. Εἷς τῶν ἀκροατῶν του, Λεονάρδος Βρούνης ἢ Ἀρετῖνος, περιγράφων τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του, λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐσπούδαζεν ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, ὁπότε ἔφθασεν αὐτόσε ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγην εἶχε λάβει σχολὴν ἵνα ἐγκύψῃ εἰς τὰς καλὰς τέχνας. Ἐσκέφθη λοιπὸν καθ' ἑαυτὸν ἐὰν ἔπρεπε νὰ παραμελήσῃ τὴν χρυσῆν ἐκείνην, τὴν θεόθεν ἀποσταλεῖσαν καὶ μηδέποτε πλέον προσενεχθησομένην τοῦ Χρυσολωρᾶ εὐκαιρίαν, ἵνα μυηθῇ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας μυστήρια καὶ μελετήσῃ τοὺς Ἕλληνας, ἐξ ὧν ἀπορρέει πᾶσα μάθησις καὶ πολιτισμός, καὶ τοὺς ὁποίους ἀγνοοῦσιν οἱ ἐν τῇ Δύσει ἑπτακόσια ὅλα ἔτη. Ἀπεφάσισεν ἑπομένως νὰ μαθητεύσῃ παρὰ τῷ Μανουὴλ Χρυσολωρᾷ μετὰ τοσούτου ζήλου καὶ ἄκρας φιλομαθείας, ὥστε ὅσα ἐμάνθανεν ἐν καιρῷ ἡμέρας ἀγρυπνῶν, ταῦτα καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀνεπόλει καθεύδων. Οὐχὶ μικρὸν συνειργάσθη μετὰ τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Φλωρεντίᾳ ὡς διδάσκαλος τῆς Λατινικῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Πετράρχου Ἰωάννης ὁ ἐκ Ῥαβέννης· ἐκ ταύτης δὲ τῆς διπλῆς σχολῆς προέκυψεν ἡ πρώτη ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τὰ φιλανθρωπικὰ ἢ ἐγκύκλια παιδεύματα σπουδάσασα γενεά, ἥτις ἦτο κάλλιστα συγκεκροτημένη περί τε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν γραμματολογίαν.

Τὴν σχολὴν ταύτην παρομοιάζει ὁ Πλατίνης πρὸς τὸν ἐν Τροίᾳ δούρειον ἵππον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξεφάνησαν ἕτεροι Ἕλληνες ἥρωες. Ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τῶν ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸν Ῥοβέρτον Ῥόσσην, Πάλλαν Στρόζην, Ἰάκωβον Ἄγγελην, Πόγγιον Γουαρῖνον, Βικτωρῖνον Φέλτρην· ὁ παρά τινων μνημονευόμενος ὡς μαθητὴς τοῦ Χρυσολωρᾶ Βεργέριος Φιλέλφος δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, διότι ἐγεννήθη ὄντος ἤδη καὶ διδάσκοντος τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Φλωρεντίᾳ.

Τὰς Ἑλληνίδας μούσας μετήνεγκεν ὁ Χρυσολωρᾶς οὐ μόνον εἰς Φλωρεντίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς Ῥώμην καὶ Ἐνετίαν, ἔνθα κατέβαλε τὰ θεμέλια δύο ἄλλων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ σχολῶν, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν ἀνθημιλλῶντο πρὸς τὴν φλωρεντινήν. Ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις πόλεσι ἀπεταμιεύθησαν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, καὶ τὰ πολυτιμότατα Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν προέκυψεν ἡ νεωτέρα γραμματολογία.

Διὰ τοῦ Χρυσολωρᾶ πρώτην φορὰν ἡνώθησαν δύο κόσμοι, ἐπὶ πολλοὺς πρότερον αἰῶνας ἀποχεχωρισμένοι καὶ δὴ καὶ ἐχθρικῶς ἀλλήλοις διακείμενοι. Προσεγγιζούσης τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, νέα πατρὶς ἐν τῇ Δύσει ἤνοιγε τὰς ἑαυτῆς πύλας ἵνα δεχθῇ ὡς ἴδια τέκνα τοὺς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σοφούς· ὅσῳ δὲ ηὐξάνετο ὁ παρὰ τῶν Τούρκων κίνδυνος, τοσούτῳ πολυαριθμότεροι κατέπλεον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν φιλόξενον τῆς Ἰταλίας ἀκτήν. Πολλάκις οἱ εὐγενεῖς οὗτοι φυγάδες οὐδὲν ἄλλο ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν ἢ τὴν γνῶσιν τῆς πατρίου γλώσσης

των, δι' ἣν καὶ μόνην ἀπήλαυον φιλικῆς δεξιώσεως, μεγάλης τιμῆς καὶ ἀδρῶν ἀμοιβῶν. Περιφανέστατοι πάντων κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐποχὴν μνημονεύονται ὁ ἐκ Κρήτης Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Γαζῆς, ἀμφότεροι ἀριστοτελικοί, σπουδάσαντες καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ τοῦ Βιττορίνου σχολῇ, ὕστερον δὲ ἀναδειχθέντες διδάσκαλοι, μεταφρασταὶ καὶ συγγραφεῖς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐμετανάστευον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Δύσιν, ἤρξαντο καὶ οἱ Ἰταλοὶ μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς εὕρεσιν ἑλληνικῶν θησαυρῶν. Ὅ,τι ἔπραξαν ὑπὲρ τῆς Λατινικῆς γραμματολογίας ὁ Πετράρχης, ὁ Πόγγιος καὶ ὁ Ἐνὼχ ἐκ τοῦ Ἄσκλου, ἀναζητήσαντες ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῆς Δύσεως χειρόγραφα τῶν Λατίνων συγγραφέων, αὐτὸ τοῦτο ἐφιλοτιμήθησαν ἵνα κατορθώσωσι, καὶ πραγματικῶς κατώρθωσαν, ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γραμματολογίας ὁ Γουαρῖνος, ὁ Αὐρίσπας καὶ ὁ Φίλελφος, ἀγοράσαντες ὁλοκλήρους γόμους χιλιάδων καὶ μυριάδων ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἅτινα ἀπέσελλον εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας. Τοιοῦτοι περιηγηταὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου τῆς Ἰταλίας ἂν ἀποβιβασθῶσι κομίζοντες τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων σοφίας, ἀξιοῦνται παρὰ τῶν ἀρχῶν τε καὶ τοῦ πλήθους πομπῶν καὶ θριάμβων, καὶ ἀποβαίνουσιν ἀντικείμενα καθολικοῦ σεβασμοῦ αὐτοί τε καὶ οἱ θησαυροὶ αὐτῶν.

Ἐπὶ τῇ εὑρέσει καὶ προσκτήσει ἑλληνικῶν κωδήκων διέπρεψε κατ' ἐξοχὴν ὁ τῶν Μεδίκων Κόσιμος, ὅστις, εὐρύτατον μετερχόμενος ἐν ὅλῃ τῇ Μεσογείῳ καὶ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀσίᾳ ἐμπόριον, παρήγγειλλεν ἀείποτε τοῖς πράκτορσιν αὐτοῦ ἵνα ἀγοράζωσιν ἀνθ' οἱουδήποτε τιμήματος Ἕλληνας συγγραφεῖς. Πολλὰ πλοῖα λοιπόν, ἅτινα μετεκόμιζον ἀρώματα ἐξ Ἰνδιῶν εἰς τὴν Δύσιν, ἔφερον καί τι ἄγνωστον χειρόγραφον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοιούτῳ τρόπῳ προέκυψαν αἱ τῶν Μεδίκων βιβλιοθῆκαι, τῶν ὁποίων μία, συστηθεῖσα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἠνεῴχθη εἰς τὸ δημόσιον τῷ 1444 καὶ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ δημοσία βιβλιοθήκη, οὖσα κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος κληροδότημα τοῦ λογίου ἀρχαιοδίφου Νικολάου Νίκολη. Ὁ ῥυθμιστὴς αὐτῆς καὶ πρῶτος τῶν νεωτέρων βιβλιοθηκαρίων ἦτο ὁ Θωμᾶς Παρεντονκίλλης, ὁ μετὰ ταῦτα Πάπας Νικόλαος Ε'.

Τὸ ἔργον τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἔμελλε νὰ τελειωθῇ ἐν

τῇ ἀξιομνημονεύτῳ συνόδῳ, τῇ ἀρξαμένῃ μὲν τῷ 1438 ἐν Φερράρᾳ, ληξάσῃ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐν Φλωρεντίᾳ.

Ἐθνικὴ πλάνη παρώτρυνε τοὺς περὶ τὸν Πετράρχην εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ· ἐπίστευσαν δηλονότι ἐκεῖνοι, ὅτι, ἀναγεννωμένης τῆς γλώσσης ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀγνότητι καὶ ἀκριβείᾳ, θὰ συνεζωπυροῦτο καὶ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ῥωμαίων πνεῦμα, καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῶν. Ὁμοία τις ἀπάτη, ἀλλὰ θρησκευτική, συνετέλεσεν ὅπως σωθῇ ἐν τῇ Δύσει ὁ Ἑλληνισμός. Οἱ μοναχοί, οἱ ἐρίζοντες ἐν Φερράρᾳ καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ ἐὰν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἅμα συνυπογράψαντες τὸ Ἑνωτικόν, ἐπίστευσαν, ὅτι αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἦσαν ἤδη πραγματικῶς ἡνωμέναι, ἀλλ' ἠπατήθησαν. Αἱ μὲν ἐκκλησίαι ἔμειναν κεχωρισμέναι ὡς καὶ πρότερον· κατωρθώθη ὅμως ἄλλη τις ἕνωσις, ὑπ' οὐδενὸς ἐπιδιωχθεῖσα, τουτέστιν ἡ ἐκ δευτέρου ἕνωσις τῶν δύο πεπολιτισμένων κόσμων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ πομπὴ καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος ἐν Φερράρᾳ, οὐδεμίαν ἀγαθὴν ἐμποιήσασα ἐντύπωσιν, ἀπέβη τοὐναντίον γελοία καὶ ὀπωσοῦν σκανδαλώδης εἰς τοὺς Ἰταλούς. Ὁ ταύτην περιγράψας Lapis Castelliunculus διηγεῖται μὲν πολλὰ καὶ ἀστεῖα περὶ τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ὁρμηθέντων τούτων καὶ βαθυπωγώνων ἁγίων, θαυμάζει ὅμως αὐτοὺς ἐπὶ τῇ τεραστίᾳ πολυμαθείᾳ των καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἀκροώμενος αὐτῶν ἀγορευόντων, ἐνόμιζεν, ὅτι παρῆν ἐν τῷ Λυκείῳ ἢ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἐκ τῶν πολλῶν Ἑλλήνων, τῶν κατ' ἀνωτέραν ἐντολὴν ἢ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐνταῦθα παρευρεθέντων, ἐξεβίασαν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπόληψιν πάντων δύο ἄνδρες κατ' ἐξοχὴν διά τε τὴν ὑπεράνθρωπον εὐφράδειάν των καὶ διὰ τὴν γοητείαν τῆς ὑπὸ τοῦ Πετράρχου προφητικῶς ὑπαινιχθείσης, ἄλλως δὲ τέως ἐν Ἰταλίᾳ πάντῃ ἀγνώστου, διδασκαλίας των. Ἦσαν δ' οὗτοι, οἱ δύο Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι: Γεώργιος Γεμιστὸς, ὁ ἐπονομαζόμενος Πλήθων, καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Βησσαρίων, ὁ βραδύτερον καρδινάλιος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας.

Ἀμφότεροι ἐπεχείρησαν ἵνα μεταδώσωσι τοὺς Ἕλληνας τοῖς Λατίνοις καὶ τοὺς Λατίνους τοῖς Ἕλλησι· κατώρθωσε δὲ τὸ μὲν ὁ Βησσαρίων, τὸ δὲ ὁ Γεμιστός. Ὁ Γιβέρτης διηγεῖται, ὅτι ὁ σεβάσμιος καὶ πολιὸς γέρων Γεμιστὸς, ὁσάκις ἐλάλει περὶ τῆς

ἀρχαιότητος καθόλου καὶ περὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ Πλάτωνος ἰδιαιτέρως, ἐγίνετο νέος καὶ ἠγόρευεν ἔνθους ὥσπερ μάντις. Κατὰ μὲν τὸ θρήσκευμα ὁ Γεμιστὸς ἦτο ἐθνικὸς, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην αἱρετικὸς, διότι δὲν ἀπεδέχετο οὔτε τὸν Χριστιανισμὸν, οὔτε τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν. Μετὰ τῶν πιστῶν φίλων του διαλεγόμενος δὲν ἐδίσταζε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι εἶχε προαίσθημά τι περὶ θρησκευτικῆς τινος μεταβολῆς, ἥτις θὰ συνεπήγετο τοιαύτην τινὰ περὶ κόσμου φιλοσοφικὴν θεωρίαν, ἣν ἀπεδέχετο καὶ ἡ πολυθεία τῶν Πλατωνικῶν. Τὸ σύγγραμμά του περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους διήγειρεν ἀγῶνα σφοδρότατον, ὅστις παρ' ὀλίγον ἐκλόνει τὰ θεμέλια τῆς νεαρᾶς πολιτείας τῶν ἐπιστημῶν. Ἔνθεν μὲν ἵσταντο ὁ Γεννάδιος, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ἔνθεν δὲ ὁ Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων. Δίκαιον ἀπεδόθη εἰς ἕνα μόνον, τὸν Βησσαρίωνα, ὅστις ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἔριδος ἔγραψε πρὸς τὸν ὀργιλώτατον τῶν Ἀριστοτελικῶν, Μιχαὴλ Ἀποστόλιον: «πόσον σμικροὶ εἴμεθα ἡμεῖς ἐνώπιον ἑνὸς ἑκάστου ἐκ τῶν δύο τούτων! Ὁ κόσμος χαίρει κατέχων δύο τοιαῦτα πνεύματα, σπουδάζει περὶ τὰ συγγράμματά των καὶ θὰ ἀποστῇ βαθμηδὸν πάσης φιλονεικίας.»

Οἱ πεπαιδευμένοι παρεσύρθησαν ἐν τέλει εἰς βαναύσους ὕβρεις καὶ προσωπικὰς προσβολάς. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὑπερίσχυσεν ἡ νέα πλατωνικὴ φιλοσοφία ἅμα γενομένη γνωστὴ τοῖς ἰδιώταις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῷ ἐκ Μεδίκων Κοσίμῳ, ὃν λίαν κατέθελξεν ὅ τε χαρακτὴρ καὶ τὸ ἦθος τοῦ Γεμιστοῦ καὶ ἡ ποίησις τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας. Ὁ Γεμιστὸς κατέστη ἀχώριστος φίλος καὶ ὁμοτράπεζος τοῦ Κοσίμου, μεθ' οὗ συνδιελέγετο πολλάκις μέχρι βαθείας νυκτὸς, καὶ εἰς ὃν ὑπηγόρευσε τὴν ἰδέαν περὶ συστάσεως Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐξελέξατο ὁ Κόσιμος τὸν εὐφυέστατον τοῦ ἀρχιατροῦ του υἱὸν Μαρσίλιον Φίκιον, ὃν ἐδίδαξε πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη ὕστερον τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθιδρύματος. Τὸν ἐσωτερικὸν τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ὀργανισμὸν ἀγνοοῦμεν σχεδὸν παντελῶς· γινώσκομεν ὅμως ἐξ ἀσφαλῶν πηγῶν τὴν αὐτόθι ἀποδιδομένην ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ ἀλλόκοτον τῷ Πλάτωνι λατρείαν. Ἐν τῷ μελετητηρίῳ του ὁ Φίκινος εἶχεν ἀνημμένην ἄσβεστον λυχνίαν ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ Πλάτωνος· τὰ δὲ μέλη τῆς Ἀκαδημίας ταύτης ὥρισαν μίαν τοῦ νοεμβρίου ἡμέραν, ὡσανεὶ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως ἅμα καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Πλάτωνος, ἣν καὶ ἑώρταζον διὰ θρησκευτικῆς ἀκολουθίας, δι' ὕμνων καὶ ᾀσμάτων καὶ κηρύγματος, ὡς ἄλλην ἑορτὴν χριστιανικήν· προέβησαν δὲ μάλιστα τοσοῦτον ἐν τῷ ἐξάλλῳ αὐτῶν ἐνθουσιασμῷ, ὥστε ἱκέτευσαν τὸν Πάπαν ἵνα κατατάξῃ καὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἁγίων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ εὐφραδεστάτῃ εἰσαγωγῇ τῆς τοῦ Πλάτωνος μεταφράσεώς του ἀποτείνεται ὁ Φίκινος πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ λογίους, προσκαλῶν νέους, ἄνδρας, γέροντας, ῥήτορας, φιλοσόφους καὶ πολιτικοὺς, καὶ ὑπισχνούμενος αὐτοῖς ἀνεξάντλητον πηγὴν διανοητικῆς τροφῆς ἐν ταῖς αἰθούσαις τῆς Ἀκαδημίας. «Σπεύσατε (λέγει,) καὶ προσέλθετε πάντες οἱ ἐμφορούμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου τῆς μακαριστοτάτης σοφίας, καὶ μὴ ἀντιστῆτε τῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καταπιεσθείσῃ, ὑπὸ δὲ τῆς θείας Προνοίας εἰς νέον βίον ἀνακληθείσῃ διδασκαλίᾳ. Χεὶρ Κυρίου ἀνύψωσεν αὐτήν· δὲν θὰ ἀποθάνῃ, ἀλλὰ θὰ ζῇ καὶ θὰ διηγῆται τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου· "dextera domini jam exaltavit eam, non morietur sed vivet et narravit opera domini.,,

Τὴν 29 μαΐου 1453 ἔπεσε τελευταῖον ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ πολυχρόνιον ἀγῶνα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Πολλὰ ὡραῖα καὶ φιλάνθρωπα πνεύματα ἐν τῇ Δύσει, προεξάρχοντος τοῦ Αἰνείου Σιλβίου, ᾤκτειραν τὴν τελείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ποδακρύων: «ἀπώλετο ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ εὐγένεια, καὶ λόγοι, καὶ πλοῦτος, καὶ πᾶν ἀγαθόν.»

λιτισμοῦ καταστροφὴν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ἀνέκραξε

Ἀλλ' ἡ τοῦ πολιτισμοῦ ἱστορία οὐδένα γινώσχει θάνατον, ἐξ οὗ δὲν ἐβλάστησε μετ' ὀλίγον νέα ζωή. Τὸν Ἑλληνισμὸν ἔσωσεν ἤδη ἐν τῇ Δύσει ἡ πρὸ πολλοῦ ἐνταῦθα συστᾶσα Ἑλληνικὴ ἀποικία, ἥτις ἀνέπτυσσε τὰς ἀγκάλας της ὅπως περιπτυχθῇ καὶ τοὺς τελευταίους φυγάδας ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν μητροπόλεων.

Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ηὐδόκησεν ἡ θεία Πρόνοια νὰ γίνῃ ἐν Γερμανίᾳ σημαντική τις εὕρεσις, ἥτις, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔδωκεν ἀρχὴν, κατὰ τὸν Μαρσίλιον Φίκιον, εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν ἐπιστημῶν. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τυπογραφία, ἥτις, διαδιδοῦσα ἐν βραχεῖ χρόνῳ εἰς μυριάδας ἀντιτύπων τοὺς συλλεχθέντας ἤδη πολυτιμοτάτους θησαυροὺς τῆς κλασικῆς

ἀρχαιότητος καὶ τῶν δύο μάλιστα πεπολιτισμένων αὐτῆς ἐθνῶν, ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ παντὸς ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ ἐποίησε προσιτοὺς καὶ τοῖς ἧττον ἀπόροις.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν δευτέραν καὶ πολὺ σπουδαιοτέραν πεντηκονταετηρίδα τοῦ πεντεκαιδεκάτου αἰῶνος, τουτέστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν γραμματικῶν, τῶν σχολίων, τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων (editiones principes.) Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι ἀσχολοῦνται οὐχὶ πλέον εἰς συλλογὴν χειρογράφων, ἀλλ' εἰς ἀντιγραφὴν καὶ ἐκτύπωσιν, εἰς μελέτην καὶ ἑρμηνείαν τῶν ἀπὸ τοῦ σκότους σωθέντων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, ὁ ἀπαθανατίσας τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα διὰ μυρίων ἐμβριθεστάτων γραμματικῶν ἐρευνῶν, ἀνέγνω κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πλείονα χειρόγραφα παρὰ σύμπαντας τοὺς ἄλλους ἐν τῇ Δύσει λογίους. Ὁ ἁπλοῦς κατάλογος τῶν ἐν Μαδρίτῃ σωζομένων χειρογράφων του, τὰ ὁποῖα ὅλα ὁμολογοῦνται διαῤῥήδην ὡς κτῆμα καὶ πόνος αὐτοῦ, ἀρκεῖ ἵνα τὸν ἀναδείξῃ ἀληθῆ ἥρωα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματολογίᾳ. Ἰδίᾳ χειρὶ ἔγραψεν ἑξήκοντα ὁλοκλήρους κώδηκας, συμπεριλαμβάνοντας τοσοῦτον ποικίλην, ἠκριβολογημένην καὶ πολλαπλῆν πληθὺν συγγραμμάτων, ὥστε ἕκαστος θαυμάζει πῶς ἠδυνήθη εἷς μόνος ἀνὴρ νὰ κατορθώσῃ τοιαῦτα. Ὡς συνδιορθωταὶ καὶ συνεκδόται τῶν πονημάτων αὐτοῦ μνημονεύονται δύο ἐν τοῖς τυπογραφείοις διημερεύοντες ἄνδρες, Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης, καὶ ὁ ἐκ βασιλέων ἕλκων τὸ γένος νεώτερος Λάσκαρις, ὀνόματι Ἰωάννης. Μετὰ τούτους διέπρεψαν τρεῖς Ἰταλοί, ὡς εἰσαγαγόντες πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ, οὕτως εἰπεῖν, πολιτογραφήσαντες τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν: ὁ Πάπας Νικόλαος Ε', ὁ Ἄγγελος Πολιτιανὸς καὶ ὁ Ἄλδος Μανούτιος.

Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε' ἀνεδείχθη ἄξιος τῶν Μεδίκων ἀνθάμιλλος περὶ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐξαγόρασιν Ἑλληνικῶν χειρογράφων πρό τε τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς. Ὁ Φίλελφος ἐξαίρει μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων τὰς μυριάδας τῶν ἀνεκτιμήτων θησαυρῶν, οὓς ἐκόμιζον εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ πάσας τὰς γωνίας τῆς Ἑλλάδος περιηγούμενοι πράκτορες τοῦ Νικολάου. Εἰς τὴν ἀκάματον ὁραστηριότητα τοῦ μουσοτραφοῦς τούτου Ἱεράρχου ὀφείλει τὴν ἑαυτῆς

δόξαν ἡ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκη, ἡ ἐπὶ τῆς ἱεραρχείας αὐτοῦ περιλαμβάνουσα πεντακισχιλίους τόμους. Πένης ἔτι ὢν καὶ ἀφανὴς κληρικὸς ὁ Νικόλαος ἐξῳκονόμει ὀλίγους καθ' ἑκάστην ὀβολοὺς εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον Πάπας γενόμενος ἐδαπάνησε βασιλικώτατα. Ἐνῷ πάντας σχεδὸν τοὺς λογίους τῶν Ἰταλῶν εἶχε καταλάβει τότε ἡ μανία νὰ μιμῶνται πάνυ ἀνεπιστημόνως καὶ ἀδεξίως τὸν Οὐϊργίλιον καὶ τὸν Κικέρωνα, προέθετο ὁ Νικόλαος νὰ ποιήσῃ τοῖς πᾶσι γνωστὴν τὴν τέως περισωθεῖσαν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν διὰ Λατινικῶν μεταφράσεων, αἵτινες, διὰ τὴν ἔλλειψιν γραμματικῶν καὶ λεξικῶν, ἦσαν τὰ καταλληλότατα βοηθήματα πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Συνδιαλλάξας λοιπὸν τοὺς ἀλλήλοις ἀείποτε διαφερομένους Πόγγιον, Φίλελφον, Βάλλαν, παραλαβὼν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐλήν του καὶ παρασχὼν αὐτοῖς (καίτοι ἀναξίοις ἕνεκα τοῦ σκανδαλώδους βίου των,) ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι πᾶσαν ἄλλην προσφιλῆ αὐτοῖς ἐργασίαν, καὶ νὰ μεθερμηνεύωσιν εἰς γλαφυρὸν λατινικὸν ὕφος Ἕλληνας συγγραφεῖς ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον καὶ ἀπὸ παραγράφου εἰς παράγραφον. Διὰ μόνον τὸν Θουκυδίδην προσήνεγκεν ἀμοιβὴν 500 δουκάτων. Ὁ Φίλελφος ἔγραφεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ Νικολάου Ε' οὐδεὶς Ἰταλὸς ἠδύνατο νὰ παραπονηθῇ ὡς μὴ γεννηθεὶς ἐν Ἑλλάδι, διότι ἐν τῇ μητρικῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ἀνεγίνωσκεν εὐκόλως πᾶν ἀριςούργημα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας. Τοῦ κόλακος Φιλέλφου οἱ λόγοι φαίνονται ὁπωσοῦν ὑπερβολικοί· ὁ Νικόλαος ἀνέγνω Λατινιστὶ μεταφρασθέντας τοὺς λογογράφους σχεδὸν ἅπαντας, Πλάτωνα, Ξενοφῶντα, Θουκυδίδην, Ἀριστοτέλην, Στράβωνα, κτλ. οὐχὶ ὅμως καὶ τοὺς ποιητὰς, οὐχὶ τὸν Ὅμηρον. Πολλάκις ἐπεθύμησε νὰ μελετήσῃ τὸν Ὅμηρον εἰς ἔῤῥυθμον Λατινικὴν μετάφρασιν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον τοῦ πρωτοτύπου· ἡ ἐπιθυμία του αὕτη κατέστη χρόνου προϊόντος μονομανία. Καίτοι δὲ πολλὰς πολλάκις ὑποσχόμενος δαψιλεστάτας ἀμοιβὰς εἰς τὸν κατορθώσοντα τοῦτο, ἐτελεύτησε καὶ ὁ Νικόλαος ὡς ὁ Πετράρχης, χωρὶς νὰ ἀναγνώσῃ ποτὲ κατ' εὐχὴν τὸν ὕπατον τῶν ποιητῶν.

Πρῶτος τῶν διδαξάντων τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν δημοσίᾳ Ἰταλῶν φημίζεται ὁ Ἄγγελος Πολιτιανὸς, ὁ καυχώμενος, ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας ὑπερηκόντισε κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, μακαρίζων δὲ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Φλωρεντίαν ὡς ἀνα-

δειχθεῖσαν δευτέραν ἑστίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκλείψαντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ φλωρεντινοὶ εὐπατρίδαι ἔγραφον καὶ ἐλάλουν τὴν ἀττικὴν διάλεκτον τοσοῦτον καθαρῶς καὶ γλαφυρῶς, ὥστε θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς οὐδὲ περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ἀλλὰ πραγματικῶς μετεκομίσθησαν εἰς Φλωρεντίαν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἀληθῶς μέγας, ἰδιόρρυθμος καὶ ἀνώτερος τῶν συγχρόνων του. Ὡς ἀληθῆ ποιητὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς ἀνεγνώρισαν οἱ μεταγενέστεροι μόνον αὐτὸν, οὗτινος τὸ νεανικὸν ποίημα **Giostra** προεστήσαντο ἑαυτοῖς πρότυπον ὅ τε Ἀριόστος καὶ ὁ Τάσσος. Ὡς κριτικὸς ἀνυψοῦται ὁ Πολιτιανὸς ἐπὶ πολὺ ὑπεράνω τῶν πιθήκου δίκην τοὺς ἀρχαίους πάνυ ἀδεξίως ἀπομιμουμένων καὶ τῶν μυστικῶν, Μαρσιλίου, Φικίνου καὶ Πίκου Μιράνδολα. Τὸν Ὅμηρον εἰς πάντας ἀείποτε συνιστῶν καὶ τοῦτον διὰ παντὸς ἀνὰ στόμα φέρων, κατέδειξε τὴν ματαιοπονίαν τῶν τυφλῶν τοῦ Κικέρωνος ὀπαδῶν, καὶ κατέβαλε τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας κριτικῆς, τῆς ποιήσεως, τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν ἄλλων καλῶν τεχνῶν. Ἀποθανόντος τούτου τῷ **1494** ἔληξεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἡ χρυσῆ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐποχὴ, διότι ἀπὸ τοῦδε αἱ τῆς ὡραίας χερσονήσου πεδιάδες ἀπέβησαν θέατρον τῶν αἱματηροτάτων πολέμων τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας, δι' ὧν κατέῤῥευσαν οἱ καρποὶ τῶν προτέρων διανοητικῶν ἀγώνων.

Οἱ μετὰ ταῦτα χρόνοι δὲν ἦσαν τὸ παράπαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐπίδοσιν τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης. Οὐχ ἧττον ὅμως συνέστη τῷ **1494** ἐν Βενετίᾳ τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἄλδου Μανουτίου, τὸ ὁποῖον, μεθ' ὅλας τῶν διηνεκῶν πολέμων τὰς δονήσεις καὶ καταστροφὰς, ὁλόκληρον ἑκατονταετηρίδα ἐπήρκεσεν εἰς τὰς προθέσεις καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ. Τὸ πρόγραμμα τοῦ τυπογραφείου τούτου σώζεται ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Μανουτίου τῷ **1495** ἐκδοθέντων συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται: «Εὐλόγως ἐξαίρει μετ' ἐπαίνου ὁ Κικέρων τὸ συμβὰν, ὅτι ὁ Κάτων, γέρων ἤδη ὤν, ἐξέμαθε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀλλ' ἡ καθ' ἡμᾶς ἐποχὴ ἀγαθῇ τύχῃ σεμνύνεται ἐπὶ πολλοῖς Κάτωσι, δυναμένοις ν' ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς νέους περὶ τὴν λατρείαν τῶν Ἑλληνίδων μουσῶν. Ὅσον διάπυρος ὅμως εἶναι ὁ ζῆλός των, τοσοῦτον μεγάλη καὶ ἡ τῶν βιβλίων ἔλλει

ψις. Εἰς τὴν πολλαπλασίασιν τῶν ἐκδόσεων λοιπὸν προτίθεμαι νὰ συντελέσω ἐγὼ κατὰ τὸ δυνατὸν, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βοηθοῦντός μοι. Βεβαίως οἱ καιροὶ προσμειδιῶσιν εἰς τὸν ὁρμαγδὸν τοῦ πολέμου μᾶλλον, ἢ εἰς τὰς μούσας· πρέπει ὅμως νὰ βοηθήσω τοὺς ἀγαπῶντας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, οὐδενὸς κόπου, οὐδεμιᾶς δαπάνης, οὐδενὸς χρόνου φειδόμενος.» Εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἔμεινεν ὁ Ἄλδος Μανούτιος πιστὸς ὅλην εἰκοσαετίαν, ἕως τῆς ἀπὸ τῶν ὑπερβολικῶν πόνων τελευτῆς αὐτοῦ. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγιστοι συγγραφεῖς Ἕλληνες ἦσαν γνωστοὶ ἐν Ἰταλίᾳ· ὁ Μανούτιος ἐπεχείρησεν ἔργον τεράστιον, προθέμενος νὰ ἐκτυπώσῃ ἐπιδιωρθωμένην ὅλην τὴν περισωθεῖσαν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν. Κατὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν καρτερίαν, τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα ὑπερέβη ὁ Μανούτιος καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἀσουλανὸν, καὶ τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Ἄλδον Μανούτιον τὸν νεώτερον, καὶ ἅπαντας ἐν γένει τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοῦ. Τῷ **1494** ἐξῆλθον ἐκ τῶν πιεστηρίων του πρῶτον τὰ Ἐρωτήματα τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, τὰ ὁποῖα τῷ **1476** εἶχον ἐκτυπωθῆ ἐν Μεδιολάνοις ὡς τὸ πρώτιστον τῶν ἑλληνικοῖς γράμμασι δημοσιευθέντων βιβλίων. Ἀπὸ τοῦ **1494** μέχρι τῶν **1515** ἐξῆλθον ἐκ τῶν Ἀλδινίων πιεστηρίων ἐν συνόλῳ **120—130** συγγράμματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται μὲν εὐάριθμα, παραβαλλόμενα πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν ἐν Βενετίᾳ τετυπωμένων, ὅστις τῷ **1500** συνεποσοῦτο εἰς **3,000**· τὸ ἔργον ὅμως παρίσταται μέγιστον, ὁπόταν ἀναλογισθῶμεν τὰς δυσχερείας, πρὸς ἃς ἐδέησεν ὁ Ἄλδος διηνεκῶς νὰ παλαίῃ. Ἦσαν δὲ αὗται οἱ ἀναστέλλοντες τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμιξίαν πόλεμοι, οἱ δὶς ἀναγκάσαντες αὐτὸν νὰ κλείσῃ τὸ ἐργαστήριόν του καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ Βενετίας, ἀβέβαιος ἐὰν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ· αἱ ἐπανειλημμέναι συνωμοσίαι τῶν μηχανικῶν καὶ τῶν στοιχειοθετῶν, οἵτινες ἀείποτε δυσηρεστοῦντο ὡς πολὺ ἐργαζόμενοι καὶ νύκτας ὅλας ἀγρυπνοῦντες· τελευταῖον δὲ, ἡ ἀναιδὴς τυποκλοπία, ἡ ματαιώσασα τοὺς ἀρίστους τῶν ἀγώνων αὐτοῦ καρπούς. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ, ὅτι πολὺς ἐχρειάζετο χρόνος πρὸς εὕρεσιν τεχνηέντων στοιχείων, καὶ τύπων, καὶ χάρτου, χάριν τῶν λεγομένων πρώτων ἐκδόσεων.

Ὁ Ἄλδος Μανούτιος εἶναι ὁ εὐγενέστατος καὶ ἀξιολογώτατος τῆς ἐποχῆς χαρακτήρ. Μετὰ συγκινήσεως ἀναγινώσκομεν

ἦν ὁ χαλκέντερος οὗτος ἐκ τῶν λογίων τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος ἐπέγραψεν ἐπὶ τὸ μελετητήριόν του ἐπιγραφὴν, ὅπως ἀποδιώκῃ τοὺς ἐνοχλοῦντας αὐτὸν δι' ἀσκόπων ἐπισκέψεων: « Οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦσαι, ὁ,τιδήποτε καὶ ἂν αἰτῇς, τάχυνον ἵνα τὸ εἴπῃς καὶ ἀναχώρησον, ἐκτὸς ἐὰν ἦσαι ἕτερός τις Ἡρακλῆς, ἐρχόμενος ὅπως ἄρῃς τὸ βάρος ἀπὸ τῶν ὤμων τοῦ κεκμηκότος Ἄτλαντος.» Μίαν μόνην γινώσκει διασκέδασιν, τὸ μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοῦ βοηθῶν καὶ συνεκδοτῶν συμπόσιον, οὗ τινος αἱ δαπάναι ἐγίνοντο ἀπὸ τῶν κατ' ἔτος συλλεγομένων προστίμων τῶν διαφόρων τῆς νέας αὐτοῦ Ἀκαδημίας μελῶν. Ἐκτιμῶν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, δὲν παρεσύρθη ὡς οἱ σύγχρονοί του εἰς τὴν παράλογον αὐτῶν λατρείαν, ἀλλὰ διετέλεσεν εὐσέβαστος χριστιανός· ὢν δὲ καὶ πάνυ ἠθικὸς καὶ ἀφιλοκερδὴς, διεκρίνετο πολὺ ἀπὸ τῶν ἄλλοθι ὁμοτεχνῶν του.

Ἀπὸ τῆς εὑρέσεως τῆς τυπογραφίας καὶ ὕστερον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς ἐξεδίδοντο γράμμασι κεφαλαίοις εἰς φύλλον διπλοῦν, ἔπρεπε δὲ νὰ ἔχῃ τις ἰδιαίτερον ἐπίτηδες ἀναλογεῖον, ἐφ' οὗ νὰ τοὺς ἀναγινώσκῃ. Πρῶτος ὁ Ἄλδος Μανούτιος εὐηργέτησεν ἀληθῶς τὴν ἀνθρωπότητα τῷ 1501, ἀρξάμενος νὰ ἐκδίδῃ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς γράμμασι μικροῖς καὶ εἰς σχῆμα ὄγδοον· ἔκτοτε ἐπώλει κατ' ἔτος μυριάδας πολλὰς τόμων εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁσάκις οἱ προπάτορες ἡμῶν ἔβλεπον, ὅτι ἐβράδυνεν ἡ ἄφιξις τῆς φορταγωγοῦ ἁμάξης, δι' ἧς περιεμένοντο αἱ ἀλδίνιαι ἐκδόσεις, ἔκλαιον καὶ ᾤκτειρον τὴν στασιμότητα τῆς ἐπιςήμης καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν γραμμάτων· ὁπότε δὲ τελευταῖον ἔφθανον αἱ βίβλοι εἰς τὰ σύνορα τῆς χώρας, ἔτρεχον ἅπαντες οἱ λόγιοι σωρηδὸν, πολλοὶ δὲ καθηγηταὶ ἐξυλοκοπήθησαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ ἄλλων συναδέλφων των, θελήσαντες νὰ ἀγοράσωσι πρῶτοι τὸν Ὅμηρον, Πλάτωνα καὶ Θουκυδίδην. Μετὰ βασκάνου ὄμματος παρετήρουν οἱ Ἰταλοὶ τυπογράφοι καὶ λόγιοι τὴν περὶ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς μελέτην τῶν ἐν Γερμανίᾳ οἰκούντων βαρβάρων, καὶ ἐσπούδασαν ὅπως πείσωσι τὸν Ἄλδον νὰ ὑπερτιμήσῃ τὰς βίβλους, καὶ καταστήσῃ οὕτω δυσκολωτέραν τὴν εἰς Γερμανίαν ἀποστολήν των. Φιλάνθρωπον ὅμως ὁ φιλάνθρωπος Ἄλδος ἀπάντησιν ἔδωκεν αὐτοῖς, γράψας ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης γραμματικῆς τοῦ Λασκάρεως: « Ὁ βίος μου ἀνήκει εἰς ὁλην τὴν ἀνθρωπότητα· μάρτυς μου ὁ Κύριος, ὅτι οὐδὲν ἄλλο

οὐδέποτε διακαέστερον ἐπόθησα, ἢ νὰ ἀποβῶ ὠφέλιμος πᾶσιν ἀνθρώποις. » (α)

Κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ἡ τῶν γραμμάτων ἀναγέννησις ἤρξατο ὡς ἔργον τι ἐθνικόν. Διὰ τοῦ Ἄλδου Μανουτίου πρώτου ἀπέβαλον τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρά των, εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν μεταφυτευθέντα καὶ δεξιῶς φυτοκομηθέντα κατέστησαν κοσμοπολιτικὰ καὶ ὄντως φιλανθρωπικὰ παιδεύματα.

ONCKEN.

(Μετάφρασις Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ.)

(α) Omnem vitam decrevimus ad hominum utilitatem consumere. Deus est mihi testis nihil me magis desiderare quam prodesse hominibus, quod et ante actu vita nostra ostendit ubicumque viximus et ostensuram speramus (quando id volumus) indies magis quamdiu vivimus in hac lacrimarum vallə et plena miseriae.

Ο ΚΕΡΑΥΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

Ἐὰν ἑρμηνεύσωμεν φιλολογικῶς τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα περὶ Ἀναξαγόρου, θέλομεν ἐξ ἀνάγκης παραδεχθῆ, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐφρόνει λίαν παραδόξως περὶ κεραυνοῦ. Ἀναφέρομεν μεθ' ὑπερηφανείας τὸν κατώτατον μαθητὴν τῶν ἡμετέρων σχολείων, ὅστις πλείω γνωρίζει, ἐπειδὴ καὶ ἠξεύρει τὴν ταὐτότητα τῆς κεραυνώδους ὕλης καὶ τοῦ βολταϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Μήπως, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς μηχανῆς τοῦ ὑαλίνου τροχοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν μικρογραφίαν, οὕτως εἰπεῖν, κεραυνοῦ; Μήπως δὲν παράγομεν σπινθῆρας μετὰ μεγίστης εὐκολίας ἀπὸ τὸ πηνίον τοῦ Ῥουμκόρφ; Μήπως δὲν ἐγένετο ἕκαστος ἡμῶν ἄλλος μικρὸς Ζεύς;

Ἐν τούτοις ἐὰν σκεπτώμεθα περὶ τῆς μεγάλης ἑνότητος τῆς οὐσίας τῆς μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ μὴ ἐγὼ, μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μικροῦ ἀπείρου τοῦ ἐν ἡμῖν, ἐπιεικέςεροι θέλομεν εἶσθαι τῶν πρὸ ἡμῶν. Δὲν θὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ἀνακαλύψαντες τὰς ἠθικὰς ἀληθείας δι' ὑψηλοτάτου τινὸς εἴδους θεωρίας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκύψωσι καὶ εἰς τὴν ὑλικὴν τάξιν. Θὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὑπάρχει συνείδησις ἐπιστημονικὴ, καθὼς ὑπάρχει ἄλλη φιλοσοφικὴ, καὶ εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τοὺς πρώτους διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος. Τίς λοιπὸν ὁ τολμήσων νὰ ἀξιώσῃ, ὅτι εἴμεθα ξένοι τῆς ἁγίας ἱστορικῆς μεθόδου, ἐὰν καταγνοῶμεν τὰς συγγραφὰς οὐ μόνον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Οὐϊργιλίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Σενέκα, τοῦ Λουκρητίου, τοῦ Πλουτάρχου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλινίου, ἄλλως ἢ οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ μεσαίωνος; Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἂν ὑποχρεωθῶμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὧν τὸ πνεῦμα εἰσέδυσεν εἰς τὰ βάθη τοῦ μικροκόσμου, ἐβυθίσθησαν εἰς τὰ πυκνότερα σκότη ὡς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ εὐρυχώρου σύμπαντος, ἐνῷ εἰς ἕκαστον βῆμα ἀποδεικνύομεν, ὥςπερ ἀπαύγασμα, τοὺς φωτίζοντας ἡμᾶς νόμους; Μήπως αἱ δύο ἐπόψεις τῆς ἀπείρου καὶ ἀναγκαίας πραγματικότητος δὲν συνεπάγονται ἐπίσης τὸ ἀπεικόνισμα τῶν αὐτῶν παγκοσμίων νόμων; Μὴ δυνάμεθα νὰ διεισδύσωμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀνθρώπου, δίχως νὰ κατανοήσωμεν τὸ ὅπερ παριστᾷ πρόσωπον ἐν τῇ φύσει; Μὴ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν πράγματι τὴν φύσιν, ἂν μὴ κατέχωμεν τὴν γνῶσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἂν μὴ καταλαμβάνωμεν τοὺς νόμους τῆς διανοίας;

Ὁ Πλούταρχος διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας παρεδέχετο ὅτι ὁ κεραυνὸς παράγεται ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν φεψάλων τῶν πιπτόντων ἐκ τῶν ἀστέρων. Ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ δοξασία αὕτη φαίνεται γελοία· προσομοιάσαι τοὺς κοσμοῦντας τὸν οὐράνιον θόλον ἀδάμαντας μὲ λύχνους καπνίζοντας! Ἐντοσούτῳ, μὴ δὲν γνωρίζομεν, ὅτι μέγας ἀριθμὸς φωτεινῶν φαινομένων παρήχθησαν ἐκ τῆς πτώσεως τῶν μετεώρων, ἀνηκόντων εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα; Δὲν γνωρίζομεν, ὅτι αἱ μυστηριώδεις αὗται χῶραι ἀποστέλλουσιν ἡμῖν σφαίρας λαμπρὰς, καυσίμους ὕλας πάσης φύσεως; Μήπως εἶναι δυνατὸν, καὶ σήμερον ἔτι, νὰ διακρίνωμεν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν φυσικὸν ἠλεκτρισμὸν, καὶ νὰ ἀπομονώσωμεν αὐτὸν ἀπὸ ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τὸν ἐπέκεινα τῆς γῆς;

Ἡ ἰδέα τοῦ Ἀναξαγόρου, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς κατανοήσεως σταθερᾶς τινος μεταβολῆς τῶν στοιχείων τοῦ γηΐνου ἐγὼ μὲ τὸ παγκόσμιον μέσον, φαίνεται πολὺ γονιμωτέρα ἢ ἡ τῆς ἀπομονώσεως τῆς σφαίρας ἡμῶν, ἢ ἡ διδασκαλία τοῦ κενοῦ, τοῦ τυχαίου. Μὴ ἐξετάζωμεν ἐπιπολαίως τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν διάρκειαν τῶν παραγωγῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου.

Τοὐναντίον, κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρον, ὁ κεραυνὸς, ὡς ἐκ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ, ἀνήκει πραγματικῶς εἰς τὸν κόσμον, ὃν κατοικοῦμεν· παράγεται μάλιστα ἐν τοῖς κόλποις τῶν ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν ἡμῶν νεφῶν δι' ἐσωτερικῆς τινος ἐκρήξεως. Ὁ κρότος αὐτοῦ παράγεται ἐπίσης ἐξ ἐκρήξεως, ἣν ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος φαίνεται ὅτι ἀνέλυσε, καὶ ἥτις ἔπρεπε νὰ φανῇ παραδόξως θαυμασία εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ πυρῖτις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐφευρεθῇ, καθ' ἣν ὁ Ἥρων μάλιστα δὲν εἶχεν ἔτι ὑποπτεύσει τὴν διαχεχυμένην τοῦ ἀτμοῦ δύναμιν.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἀνεπαρκὴς οὖσα, πόρρω ἀπέχει τοῦ ἐξηγῆσαι τὰ συμπεπλεγμένα φαινόμενα, ἅπερ προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν· πλὴν καὶ τοιαύτη οὖσα, εἶναι ὁ καρπὸς βαθείας ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ σπουδαίων παρατηρήσεων. Μὴ δὲν βλέπομεν πολλάκις τὴν μάζαν τῶν ἀτμῶν τῶν μᾶλλον συμπεπυκνωμένων ἐπιψαύουσαν σχεδὸν τῶν κυμάτων, ὡσεὶ τὸ κυματόεν ὄρος ὑπήκουεν εἰς ἄπειρόν τινα δύναμιν; Δὲν παραδεχόμεθα πολλάκις ἀκουσίως ἡμῶν, ὅτι ἡ μάζα αὕτη συντρίβεται εἰς τεμάχια, ὡς ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ ἀοράτου τινὸς ἐργάτου ὑπόνομος ἤθελε παραγάγει ἐνώπιον ἡμῶν τὸ τρομερὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα; Ἐνίοτε ἀληθεῖς σφαῖραι ἐναέριοι ῥίπτονται ὑπὸ τῶν νεφῶν· βλέπομεν καταβαῖνον μέλαν καὶ βραδὺ σέλας, καὶ σφαίρας πεπυρακτωμένας ὅτι ῥυμουλκοῦνται ὑπὸ ἀοράτων ἑλατηρίων. Τί λέγω; ἅρμα πυρόεν, παραγόμενον ἐκ θορυβωδῶν μαζῶν, ἐξοκέλλει εἰς τὰ χαμηλότατα μέρη τοῦ ἐναερίου ὠκεανοῦ. Τὸ φοβερὸν τοῦτο ἀντικείμενον ἐκρηγνύεται μετὰ τρομεροῦ πατάγου, προξενοῦν τὴν φρίκην εἰς τὰ δυστυχῆ ζῶα, ἅτινα κινοῦνται καὶ ῥίπτουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐπὶ τούτων τῶν σκοπέλων.

Θὰ τολμήσωμεν ἔτι νὰ περιφρονήσωμεν τὸν Σενέκαν παραδεχόμενον, ὅτι ὁ κεραυνὸς γεννᾶται ἁπλούστατα ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν νεφῶν; Μὴ δὲν βλέπομεν πολλάκις, ὅτι αἱ θορυβώδεις μάζαι κατακρημνίζονται μετ' ἀκατανικήτου μανίας; Μὴ ἡ φοβερὰ αὕτη ταραχὴ δὲν δικαιολογεῖ τὰ θαυμάσια ταῦτα ἀποτελέσματα, ἅπερ ἔμπροσθεν ἡμῶν ἐμφανίζονται, ἅμα ὁ σπινθὴρ φαίνηται εἰς τὸν μελάγχρουν οὐρανόν;

Δὲν γνωρίζομεν ἀφ' ἑτέρου, ὅτι τὰ νέφη συγκρατοῦσι βαρείας μάζας, ἀπειλούσας τὰς συγκομιδάς, τοὺς οἴκους καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν; Λησμονοῦμεν, ὅτι ἐνίοτε ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ αἰθέρος πίπτουσι τεμάχια πάγου, τοσοῦτον βαρέα, ὥστε εἷς ἄνθρωπος, ὡς λέγεται, δὲν δύναται νὰ ἄρῃ αὐτὰ ἐκ τῆς γῆς; Δὲν εἶναι συγγνωστοὶ ἆρά γε ὅσοι ἐφαντάσθησαν, ὅτι οἱ ὑδατώδεις οὗτοι βράχοι ἠδύναντο νὰ παραγάγωσι γιγαντιαίας φλόγας ἀκαταλόγους μὲ ἐκείνας, ἃς ἡ σιδηρίνη ὁπλὴ τοῦ ἵππου παράγει εἰς τὰς λιθοχρώτους ὁδούς;

Ὁ Λουκρήτιος εἶναι ἀπαράμιλλος εἰς τοὺς μεγαλοπρεπεῖς τούτους στίχους, ἐν οἷς ἐξηγεῖται τοσοῦτον καλῶς τὰς θεωρίας τοῦ Ἐπικούρου σχετικῶς μὲ τὸν σχηματισμὸν τῶν τρικυμιῶν :

Ἅμα τὰ νέφη συγκρουσθοῦν, ὁ οὐρανὸς ἀστράπτει,
ἐκ τοῦ σεμνοῦ δὲ κόλπου του ἡ φλὸξ πηδᾷ, ἀνάπτει.
Καθὼς ἅμα ὁ σίδηρος εἰς χάλικα κτυπήσῃ,
εὐθὺς σπινθῆρα ὑψηλὰ θέλει διασκορπίσει,
ὁμοίως καὶ ὁ κεραυνὸς τοὺς οὐρανοὺς χρυσόνει
πρῶτον μὲ φλόγας, ἔπειτα ᾽ς τὸ στάδιον ἁπλόνει
τὸν πάταγον, ὅστις βαρὺς ἐπέρχεται βραδέως,
ἐνῷ τὸ φῶς, κοῦφον, ταχύ, φεύγει ἀκαριαίως.
Μακρόθεν βλέπει θεατὴς τὸν πέλεκυν νὰ πέσῃ,
καὶ κλάδον δένδρου ἄγονον εὐθὺς νὰ καταῤῥεύσῃ.
ἀλλὰ ὁ κρότος, διαρκὴς, μακρὰν εἰσέτι βαίνει,
τὸ δ' ἔργον ἂν καὶ ἔγεινεν, οὗτος ἀκόμη μένει!
Οὕτω τὸ φῶς κι' ὁ πάταγος ἐκφεύγουσι συγχρόνως,
πλὴν ἄνισος ἡ πτῆσίς των, αὐτὸς ἵπταται μόνος.

Τὸ ἐλάχιστον τμῆμα τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς θὰ ἤρκει εἰς τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν γλυφίδα τοῦ Φειδίου, διότι τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα ἐντυποῦται ἀνεξιτήλως εἰς ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ μαρμάρου, ὅπερ ἐργάζεται. Διατί λοιπὸν ὁ φυσικὸς νὰ συγχέῃ τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων θεωριῶν, ἅπερ τοσοῦτοι αἰῶνες ἐσεβάσθησαν, μὲ τὰ χυδαῖα ἔργα; Μὴ τὸ μάρμαρον ἤθελε κάλλιον διατεθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναλυτικοῦ πνεύματος, ἢ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος;

Προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ ἀπογυμνώσωμεν τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τῆς σκαιότητος, ἣν αἱ ταραχώδεις γενεαὶ συνεπεσώρευσαν ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἥτις κωλύει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τὸ μεγαλεῖόν των. Μὴ ἀδιαφορήσωμεν ὡς οἱ θεωροῦντες τὰ ἔργα τῶν διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος ὡς χιμαίρας ἀπραγματοποιήτους, ὡς οἱ παραδεχόμενοι ταῦτα ἄνευ περιεσκεμμένης συζητήσεως καὶ καθὼς διεσώθησαν ἡμῖν, διελθόντα, δηλονότι, ὁλόκληρον περίοδον ἀγνοίας. Μὴ στερήσωμεν ἑαυτοὺς ἑκουσίως ὠφελειῶν ἀνεκτιμήτων. Τίς οἶδεν ἂν μὴ ἀνεύρωμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια ταῦτα τὸν καίοντα εἰσέτι σπινθῆρα!

De Fonvielle.

(Μετάφρασις Κ. ΠΛΗΘΩΝΙΔΟΥ.)

ΠΟΙΚΙΛΗ ΣΤΟΑ.

Τί ἐστι ποίησις; — Αἴσθημα κόσμου προγενεστέρου, καὶ κόσμου μέλλοντος.

Οἱ προφῆται διαθέτουσι κατ' ἀρέσκειαν τὸ μέλλον, οἱ ποιηταὶ τὸ παρελθὸν, καὶ οἱ ἐφημεριδογράφοι τὸ ἐνεστώς.

Ὁ ἄσωτος εἶναι μωρὸς, ὅστις, ἀνάπτων τὸν λύχνον αὐτοῦ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, δὲν ἔχει πλέον ἔλαιον διὰ τὴν νύκτα.

Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον τὸν στεναγμὸν, θὰ ἐπνίγετο ὁ κόσμος.

Ἡ ἡλικία καὶ ὁ ὕπνος δεικνύουσιν ἡμῖν μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου.

Εἷς λίθος διὰ τοῦ βάρους του δύναται νὰ θραύσῃ τὸ ἐντελέστερον χρυσοῦν σκεῦος· ἀλλ' οὐδ' ὁ λίθος προσκτᾶται ὡς ἐκ τούτου νέαν τινὰ ἀξίαν, οὐδ' ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἀφαιρεῖται κατ' ἐλάχιστον ἡ ἑαυτοῦ. Παρομοίως καὶ ὁ ἀμαθὴς πλούσιος χλευάζει τὸν σοφὸν πένητα.

Οὐδέποτε ἔχει τις ἀνάγκην τοῦ πνεύματός του, παρ' ὅταν ὁμιλῇ πρὸς μωρόν.

Δεχόμεθα τὸν ἄνθρωπον καθ' ὃ ἔνδυμα φέρει, καὶ προπέμπομεν αὐτὸν καθ' ὃ πνεῦμα δεικνύει.

Ἡ φιλανθρωπία δὲν εἶναι μία ἐκ τῶν ἀρετῶν, ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ ἀρετή.

Οἱ φίλοι εἰσὶν ὡς οἱ κομῆται· καθίστανται ὁσημέραι σπανιώτεροι. Ἀφότου ὑπάρχομεν ἐν τῷ κόσμῳ, εἴδομεν οἱ πλεῖστοι δύο ἢ καὶ τρεῖς κομήτας, καὶ ἐν τούτοις δὲν εὕρομεν εἰσέτι τὸν πρῶτον φίλον.

Ὁ ἐκδικῶν ἑαυτὸν εἶναι πολλὰ ἀνεπιτήδειος, διότι δὲν δύναται πλέον νὰ συγχωρήσῃ.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ ἀτυχὲς ἀνθρώπινον γένος: τὸ πνεῦμα, ἡ καρδία καὶ ὁ στόμαχος ἀποτελοῦσιν ἀδιαίρετον τριάδα.

Μωρὸς ἐν μεγαλείῳ ὅμοιός ἐστι πρὸς ἄνθρωπον ἐπὶ λόφου

ἱστάμενον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου μικρὸς μὲν φαίνεται ὁ κόσμος, μικρὸς δὲ καὶ αὐτὸς φαίνεται εἰς τὸν κόσμον.

Οἱ δίδοντες συμβουλὰς χωρὶς νὰ συνοδεύωσιν αὐτὰς καὶ διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος, ὁμοιάζουσι τὰς πινακίδας, αἵτινες δεικνύουσι μὲν τὰς ὁδοὺς, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὰς διατρέχουσι.

Δύο τινὰ καταςρέφουσι τοὺς ἀνθρώπους: ἡ ἀφθονία τοῦ πλούτου, καὶ ἡ ἀφθονία τῶν λόγων.

Γυνὴ σώφρων ἀφίνει ἀλώβητον τὴν φυσικὴν τοῦ προσώπου της χροιὰν, κοσμοῦσα αὐτὴν διὰ μόνης τῆς αἰδοῦς· διότι ἡ αἰδὼς εἶναι τοῦ κάλλους ἀκρόπολις.

Ἡ παιδεία εἶναι δένδρον, οὗτινος ῥίζα μὲν εἶναι ἡ εὐχαρίςησις, καρπὸς δὲ ἡ ἀνάπαυσις.

Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζει σπάθην, καὶ τὸ σῶμα τὴν θήκην αὐτῆς· ἡ λεπὶς τῆς σπάθης χρησιμεύει πάντοτε, οὐδέποτε δὲ ἡ θήκη, ὅσον καὶ ἂν ἦναι περίχρυσος.

Τὸ νὰ ἐρωτᾷ τις ἀνερυθριάστως διὰ νὰ μανθάνῃ ὅσα ἀγνοεῖ εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα κλεὶς ὅλων τῶν ἐπιστημῶν.

Οὐδὲν ἀποκτᾷ τις ἄνευ κόπων· ὁ θέλων μαργαρίτας πρέπει νὰ βυθίζηται εἰς τῆς θαλάσσης τὴν ἄβυσσον.

Ὁ γάμος γεννᾶται ἐκ τοῦ ἔρωτος, ὡς τὸ ὄξος ἐκ τοῦ οἴνου.

Οὐχὶ ἀδίκως ἡ νῆσος τῆς Ἰθάκης ἐγένετο ἐν τῇ ἱστορίᾳ περίφημος· μία γυνὴ ὑπῆρξεν ἐκεῖ πιστή.

Καὶ ὁ Θεὸς ἐπεχείρησε νὰ ἐκδώσῃ συγγράμματα: πεζογραφία του εἶναι ὁ ἀνὴρ, ποίησίς του ἡ γυνή.

Ὁ ἰατρὸς εἶναι ἄνθρωπος, ὃν πληρόνομεν ἵνα εἴπῃ φλυαρίας τῷ ἀσθενεῖ, μέχρις οὗ ἡ φύσις τὸν θεραπεύσῃ, ἢ τὰ φάρμακα τὸν θανατώσωσι.

Δοκιμάζομεν τὸν χρυσὸν διὰ τοῦ πυρὸς, τὴν γυναῖκα διὰ τοῦ χρυσοῦ, τὸν ἄνδρα διὰ τῆς γυναικός· ὁ χρυσὸς εἶναι ἡ λυδία λίθος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ μεσαιὼν ὑπῆρξεν ἐποχὴ στασιμότητος καὶ ἀνανδρίας, ἣν ὁ ἄνθρωπος διῆλθε λησμονῶν τὸ παρελθὸν, ὑπομένων τὸ παρὸν, καὶ οὐδὲ βῆμα τολμῶν νὰ προχωρήσῃ εἰς προϋπάντησιν μέλλοντος αἰσιωτέρου.

Τί εἶναι ζωή;—Ἀνάπαυλα εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ θανάτου.

Πάντες οἱ εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος ἀντημείφθησαν ζῶντες δι' ἀχαριστίας: τὰ σπλάγχνα τοῦ Προμηθέως παρετέθησαν

βορὰ εἰς τοὺς γύπας, ὁ Σωκράτης ἐγεύθη τὸ κώνειον, καὶ ὁ Γαλιλαῖος τὸν πικρὸν ἄρτον τῆς εἱρκτῆς.

Λόγοι ἔρωτος καὶ λόγοι συμποσίου, ἔπεα πτερόεντα ἀμφότεροι: οἱ μέν εἰσι νέφη, οἱ δὲ ἀναθυμιάσεις.

Ἡ φύσις τότε μόνον παράγει γυναῖκας, ὅταν δὲν κατορθώνῃ νὰ πλάσῃ ἄνδρας.

Ἂν ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ ἦτο νὰ ἄρχῃ ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρὸς, θὰ ἐλάμβανεν αὐτὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς του· ἂν προὐτίθετο νὰ τὴν καταστήσῃ δούλην του, θὰ ἔπλαττεν αὐτὴν ἐκ τῶν ποδῶν του· ἠθέλησε νὰ τὴν κάμῃ σύντροφον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὁμοταγῆ αὐτῷ, ὅθεν τὴν ᾠκοδόμησεν ἐκ τῶν πλευρῶν του.

Ἡ καρδία τῆς γυναικὸς ὁμοιάζει τὸ κάνιστρον τῆς Κλεοπάτρας: εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἄνθη καὶ αἱ ὀπῶραι, εἰς τὸν πυθμένα ἡ ἀσπίς.

Καλλονὴ ἄνευ χάριτος εἶναι ἄγκιστρον ἄνευ δελέατος· ἡ χάρις εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ψυχὴ τῆς ὡραιότητος.

Ὁ ἔχων ἀξίαν ἄνθρωπος εἶναι μετριόφρων, ὡς στάχυς κεκλιμένος ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σπόρων· ὁ οἰηματίας εἶναι εὐθυτενὴς, ὡς στάχυς κενὸς καὶ ξηρός.

Ἡ ζωὴ εἶναι ὕπνος, ἀφ' οὗ ἐξεγειρόμεθα τὴν ὥραν τοῦ θανάτου.

Τὸ εὐεργετεῖν ἀπαίδευτον ἢ ἀχρεῖον εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ φυτεύῃ τις ἄνθη ἐντὸς κοπρίας.

Ἡ μέθη εἶναι ἡ θύρα, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος εἰς πᾶν εἶδος κακίας.

Γυνὴ στερουμένη αἰδοῦς εἶναι ὡς φαγητὸν ἄνευ ἅλατος.

Ἐὰν κάλυμμά τι σὲ ἐνοχλῇ, μὴ βάλῃς αὐτὸ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ πλησίον σου.

Πόσον βραχεῖα ἤθελεν εἶσθαι ἡ ζωὴ, ἂν ἡ ἐλπὶς δὲν ἔδιδεν εἰς αὐτὴν ἔκτασιν.

Ὦ γύναι, ἀχώριστε τοῦ ἀνδρὸς σύντροφε! εἶσαι τὸ ἄνθος, ὅπερ μειδιᾷ εἰς τὴν γέννησίν του, ὅπερ εὐωδιάζει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του, καὶ μαραίνεται ἐπὶ τοῦ τάφου του.

Μὴ θαυμάζῃς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐμβαίνει μέσα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς καὶ ἐκβάλλει τὸν χρυσόν· θαύμαζε μᾶλλον, ὅτι ὁ χρυσὸς ἐμβαίνει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐκβάλλει ἔξω.

Ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐδυστύχησε, καὶ ὁ τελειότατος

αὐτὸς, εἶναι ἐλλειπὴς κατά τι· ὁμοιάζει φρούριον, οὐδέποτε ὑπομεῖναν πολιορκίαν.

Τέσσαρά τινά εἰσι τὰ πλέον ἀνωφελῆ εἰς τὸν κόσμον: λαμπὰς ἀναμμένη ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, τὸ ὡραῖον πρόσωπον ἐνώπιον τοῦ τυφλοῦ, ἡ περισσὴ βροχὴ ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἡ ἐπιστημονικῶς ἀναπτυσσομένη ἀλήθεια εἰς τὸν ἀμαθῆ.

Ἔξοχόν τι βιβλίον ἐν μεταφράσει ὁμοιάζει μέγαν ἄνδρα ἐν ἐξορίᾳ.

Ἡ καρδία τῶν μωρῶν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἡ δὲ γλῶσσα τῶν φρονίμων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν.

Ὑπάρχει τι ῥητορικώτερον τῆς ῥητορικῆς. . . ἡ σιωπή. Ἐὰν ὁ λόγος ἦναι ἀργυροῦς, ἡ σιωπὴ εἶναι χρυσῆ.

Μὴ γράφε ποτὲ ἐν ὥρᾳ θυμοῦ! Ἓν τραῦμα τῆς γλώσσης εἶναι συχνάκις κινδυνωδέστερον ἑνὸς τραύματος μαχαίρας· τί δύναται ἆρά γε νὰ ἦναι ἓν τραῦμα καλάμου;

Ἡ φύσις πλάττει πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, μόνη δὲ ἡ μάθησις χωρίζει αὐτούς.

Ἡ μέθη δὲν παράγει τὰ ἐλαττώματα, τὰ ἀποκαλύπτει· ἡ τύχη δὲν ἀλλάσσει τὰ ἤθη, τὰ δεικνύει.

Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, ὧν τὸ μῖσος καὶ ἡ περιφρόνησις τιμῶσι περισσότερον, ἢ οἱ ἔπαινοι αὐτῶν καὶ ἡ φιλία.

Ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἄνθρωποι, οὓς οὐδὲν ἐκπλήττει: οἱ ἐννοοῦντες τὰ πάντα, καὶ οἱ μηδὲν ἐννοοῦντες.

Ἡ πεῖρα καὶ ἡ σκέψις εἶναι εἰς τὸ πνεῦμά μας ὅ,τι τὸ πῦρ καὶ τὸ ἅλας εἰς τὰ φαγητά μας.

Τὸ πτηνὸν γνωρίζεται ἐκ τοῦ ᾄσματος, ὁ ὄνος ἐκ τῶν ὤτων, καὶ ὁ βλὰξ ἐκ τῶν λόγων.

Κιβώτιον χωρὶς κλεῖθρον σημαίνει, ὅτι δὲν περιέχει θησαυρόν· οὕτω καὶ στόμα πάντοτε ἠνεῳγμένον μαρτυρεῖ κενὸν ἐγκέφαλον.

Καρδία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνοικεῖ ἡ ἐκδίκησις, δὲν εὑρίσκει τὸν παράδεισον οὐδ' ἐντὸς τοῦ παραδείσου.

Εἶναι μέγα δυστύχημα νὰ μὴ ἔχῃ τις ἀρκετὸν πνεῦμα ἵνα ὁμιλῇ καλῶς, οὔτε ἀρκετὴν κρίσιν ἵνα σιωπᾷ.

Ἡ μετριοφροσύνη εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ὡς ἡ σκιὰ εἰς τὴν εἰκόνα· τὴν ὡραΐζει χωρὶς νὰ τὴν ἀποκρύπτῃ.

Ἡ ἀπουσία σμικρύνει τὰ μέτρια πάθη καὶ μεγαλύνει τὰ ἰσχυρὰ, ὡς ὁ ἄνεμος, ὅστις σβύνει τὰ κηρία καὶ ἀνάπτει τὸ πῦρ.

Αἱ ἀρεταὶ χάνονται ἐν τῷ συμφέροντι, ὡς οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ.

Ὁ Θεὸς ἔθηκε τὴν ἐργασίαν φρουρὸν τῆς ἀρετῆς.

Τὰ ἡφαίστεια ἐξερεύγονται λίθους, αἱ δ' ἐπαναστάσεις ἀνθρώπους.

Λογισμοί τινες εἶναι προσευχαί. Ὑπάρχουσι στιγμαὶ, καθ'ἃς, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ στάσις τοῦ σώματος, ἡ ψυχὴ διατελεῖ γονυκλιτής.

Ἡ ἐλπὶς εἶναι τὸ μόνον ἄνθος, τὸ ὁποῖον ὁ εὔσπλαγχνος Θεὸς ἐσυγχώρησε νὰ θάλλῃ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ τάφου.

Τὸ πρῶτον δάκρυ τοῦ ἔρωτος εἶναι ἀδάμας, τὸ δεύτερον μαργαρίτης, τὸ δὲ τρίτον ἁπλοῦν ὕδωρ.

Ὅπου ἡ ὑποταγὴ δὲν εἶναι θυγάτηρ τῆς ἀγάπης, ἐκεῖ εἶναι μήτηρ τοῦ μίσους.

Ὁ ποιητὴς αὐτοσχεδιάζει τοὺς στίχους εἰς τὸ πῦρ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τῷ ἐμπνέουσι δύο ὄντα: ἡ φύσις καὶ ἡ γυνή.

Ὁ τὴν συνείδησιν τῇ φιλοδοξίᾳ θυσιάζων παρεμφερής ἐστι πρὸς τὸν πυρπολοῦντα εἰκόνα διὰ νὰ λάβῃ τὴν τέφραν αὐτῆς.

Μάτην τὸ πνεῦμα καταβάλλει σθένος· οὐδέποτε βαίνει πορρωτέρω τῆς καρδίας.

Ἡ καρδία τῆς ἐρωτοτρόπου γυναικὸς εἶναι ὡς ῥόδον, τοῦ ὁποίου ἕκαστος ἐραστὴς συνεπιφέρει ἓν φύλλον ἀπερχόμενος, ἕως οὗ τελευταῖον μόνη ἡ ἄκανθα μένει τῷ ἀγαθῷ συζύγῳ.

Ἡ φιλέραστος γυνὴ ὁμοιάζει τὴν σκιὰν ἡμῶν: τρέχετε κατόπιν της; σᾶς φεύγει· τὴν φεύγετε; σᾶς ἀκολουθεῖ.

Σπάθη τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῆς, καὶ τοιαύτη σπάθη, ὥστε οὐδέποτε σκωριάζει.

Βιβλίον, προτιθέμενον νὰ εἴπῃ τί εἶναι ὁ ἔρως, δὲν θὰ ἦτο ἡ ἀτελεύτητον βιβλίον.

Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἶναι νὰ μὴ κάμῃ τις κακόν.

Ἡ γυνὴ εἶναι ποίημα, τὸ ὁποῖον, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις καλῶς, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μὲ τὴν καρδίαν του.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ ᾖναί τις ὡραῖος διὰ νὰ ᾖναι ἐνάρετος· διότι ἡ ἕδρα τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀλλ'εἰς τὴν καρδίαν.

Γυνὴ ἀναιδὴς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτηρηθῇ· γυνὴ αἰδήμων δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐπιτηρήσεως.

Μὴ ἐμπιστεύου ὅλα τὰ μυστικά σου εἰς τὸν φίλον σου· ἐνδέχεται νὰ γίνῃ ἐχθρός σου. Μὴ κάμῃς εἰς τὸν ἐχθρόν σου ὅσον κακὸν δύνασαι· πιθανὸν νὰ γίνῃ φίλος σου.

Μὴ λάλει περὶ δένδρου τινός, πρὶν ἢ ἴδῃς τοὺς καρποὺς, τοὺς ὁποίους παράγει.

Τὰ ὀγκωδέστερα καὶ τὰ μᾶλλον καλοδεδεμένα βιβλία δὲν εἶναι πάντοτε τὰ καλλίτερα.

Ὁ ἔρως ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐπιδημικὴν χολέραν, εἰς ἣν ὑπόκεινται ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ὅσοι περισσότερον τὴν φοβοῦνται.

Ἡ Ῥώμη εἶναι ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς ὑφηλίου, διότι, ἐνῷ αἱ ἄλλαι ἐκτείνουσι τὸ ἐμπόριόν των μέχρι τῶν ἀντιπόδων, αὐτὴ ἐπεκτείνει τὸ ἰδικόν της μέχρις οὐρανοῦ.

Ὁ γάμος διαδέχεται τὸν ἔρωτα, ὡς ὁ καπνὸς τὴν φλόγα.

Οἱ ἄνθρωποι ὁμοιάζουσι τοὺς πεσσοὺς τοῦ ζατρικίου: ἄλλοι μὲν παριστῶσι πρόσωπον βασιλέως, βασιλίσσης, ἱππότου, ἄλλοι δὲ ἁπλοῦ στρατιώτου, ἔτι δὲ καὶ τρελλοῦ. Μέχρις οὗ διατελῶσιν εἰς κίνησιν καὶ τὸ παιγνίδιον ἐξακολουθῇ, μεγίστη ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν διαφορά· ἅμα ὅμως τὸ παίγνιον τελειώσῃ καὶ τὸ ζατρίκιον κλεισθῇ, ῥίπτομεν αὐτοὺς φύρδην μίγδην ἐντὸς τῆς αὐτῆς θήκης, ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως. Τὸ αὐτὸ κάμνει καὶ ὁ θάνατος.

Ὁ ἔρως καλλωπίζει τὴν ζωήν: ὅταν ἀγαπᾷ τις, ὁ οὐρανὸς φαίνεται ὡραιώτερος, τὸ κῦμα δροσερώτερον, ὁ ἥλιος λαμπρότερος καὶ τὰ πτηνὰ κελαδοῦσι γλυκύτερον.

Μόνον ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀγαπώμεθα, ἀρχίζομεν νὰ ζῶμεν· χάριν τοῦ ἔρωτος ζητοῦμεν τὴν δόξαν, ἐπιδιώκομεν τὸν πλοῦτον, ἐπιθυμοῦμεν τὴν καλλονήν.

Ἡ ὑπόληψις εἶναι ἵππος, ὃν πάντες θέλουν νὰ ἱππεύσωσιν, ἀλλ' ὀλίγοι θέλει νὰ θρέψῃ.

Ὁ ἔρως εἶναι δρόσος τοῦ οὐρανοῦ, ἀναψύχουσα τὴν καρδίαν.

Ἡ ποίησις εἶναι ἡ χρυσαλλὶς ἐπὶ τοῦ ἄνθους τοῦ κόσμου.

Ἡ γυνὴ δὲν ἀρκεῖ νὰ θέλγῃ τὴν ὄρασιν, πρέπει νὰ ψαύῃ καὶ τὴν καρδίαν.

Ἡ γυνὴ δὲν εἶναι βεβαιοτέρα περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ἐραστοῦ της, ὅτε ἡ καλλονή της ἐμαράνθη, ἢ ὁ ἀνὴρ περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ φίλου του, ὅτε ἡ περιουσία του ἠφανίσθη.

Ἡ βλασφημία εἶναι ἡ προσευχὴ τῆς ὀδύνης.

Ὁ ἔρως εἶναι πτηνόν, ᾄδον εἰς τὴν καρδίαν τῶν γυναικῶν.

Ὁ ἔρως εἶναι παροδικὸν πτηνόν, τὸ ὁποῖον αἱ γυναῖκες περιμένουσι μετὰ περιεργείας εἰς τὴν νεότητά των, τὸ κρατοῦσι μετ' εὐχαριστήσεως εἰς τὴν ὥριμον ἡλικίαν των, καὶ τὸ ἀφίνουσι μετὰ λύπης ὅταν γηράσωσ.ν.

Ἡ ἐργασία δεικνύει τὴν ἀληθῆ ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ πῦρ τὴν ὀσμὴν τοῦ λιβανωτοῦ.

Ἡ ἀπουσία εἶναι εἰς τὸν ἔρωτα ὅ,τι ὁ ἄνεμος εἰς τὸ πῦρ.

Ὁ ἔρως εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας εἶναι ἀληθὲς οὐράνιον αἴσθημα, εἶναι θεῖον πάθος, γλυκὺ ὄναρ· εἰς τὸ τριακοστὸν εἶναι δόγμα πίστεως· εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν συνήθεια, καὶ εἰς τὸ πεντηκοστὸν ἀνοησία.

Τὸ μέλι εὑρίσκεται εἰς τὸν κάλυκα τοῦ ἄνθους καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων γυναικός· ἡ μέλισσα προσκολλᾶται εἰς τὸ μὲν, οἱ ἄνδρες εἰς τὰς δέ.

Αἱ βραχεῖαι ἀπουσίαι ζωπυροῦσι τὸν ἔρωτα, ἀλλ' αἱ μακραὶ τὸν κάμνουν νὰ σβύνῃ.

Καλ' ἡμέρα! . . . Καλὴ νύκτα!—Ἰδοὺ ἡ ζωή.

Ἡ ἀγάπη εἶναι πρᾶγμα ἀνέκφραστον: μία ὁλόκληρος συγγραφὴ ἐν μιᾷ λέξει, εἷς ὠκεανὸς εἰς ἓν δάκρυ, εἷς ἀνεμοστρόβιλος εἰς ἕνα στεναγμόν.

Γυναῖκες τινές εἰσι ῥόδα, ἄλλαι δὲ ἄκανθαι· γυναῖκες τινές εἰσι τὸ μειδίαμα τοῦ Πλάστου, ἄλλαι δὲ οἱ μορφασμοὶ αὐτοῦ.

Ἡ κενοδοξία εἶναι τὸ πρῶτον φυτὸν, ὅπερ βλαστάνει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, καὶ τὸ τελευταῖον, ὅπερ ἐκριζοῦται.

Ἄνθρωπος λάλος καὶ ἀθυρόστομος εἶναι ἐπιστολὴ ἀσφράγιστος, τὴν ὁποίαν ἕκαστος δύναται νὰ ἀναγνώσῃ.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀποδεικνύει τὸ μεγαλεῖόν του, προτείνον ἔξοχα καὶ ὑψηλὰ ζητήματα, καὶ τὴν μανίαν του, διϊσχυριζόμενον ὅτι τὰ λύει· τὰ διατί του ὑφοῦνται μετάρσια μέχρις οὐρανοῦ, τὰ διότι του ἕρπουσιν.

Ἡ Ἀφροδίτη, ἀναδυομένη ἐκ τῆς θαλάσσης, εἶναι σοφώτατον ἔμβλημα: ἡ ἐντελεστέρα ὡραιότης πρέπει νὰ ἔχῃ κόκκον ἅλατος εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ τριχυμίας εἰς τὴν καρδίαν.

Τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεωγραφικὸς χάρτης, ἐφ' οὗ ἡ ψυχὴ ἰχνογραφεῖ ὃν δρόμον μέλλει νὰ πορευθῇ καθ' ὅλον τὸ πέλαγος τῆς ζωῆς.

Ἡ κηρήθρα εἶναι οἱ στίχοι, ἀλλὰ τὸ μέλι ἡ ποίησις.

Ἡ Κίρκη ἦτο ἡ γόησσα τῆς ἀρχαιότητος, τὸ φίλημα εἶναι ἡ Κίρκη παντὸς τόπου καὶ χρόνου· ὅ,τι ἐγγίσῃ μεταβάλλει μορφήν.

Ἐὰν ἡ φιλία ἦναι, ὡς λέγουσι, κόρη τοῦ οὐρανοῦ, πῶς νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα της, ἵνα κατοικήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς;

Ἡ γραῖα φιλάρεσκος δὲν ὁμολογεῖ μήτε τὰ ἔτη, τὰ ὁποῖα ἔχει, μήτε τοὺς ὀδόντας, τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει.

Ὁ Ἅδης διὰ τὰς γυναῖκας, αἵτινες εἰσὶ μόνον ὡραῖαι, εἶναι τὸ γῆρας.

Ἡ καρδία, ὅτε γηράσῃ τις, ζῇ διὰ τοῦ παρελθόντος, καὶ διὰ τοῦ μέλλοντος, ὅτε εἶναι νέος.

Ὁ ἔρως ὁμοιάζει πρὸς τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας ὁ δίσκος ὅταν δὲν αὐξάνῃ μειοῦται.

Ἡ ζωὴ εἶναι ἄνθος, ὁ ἔρως εἶναι τὸ μέλι αὐτῆς.

Καλλονὴ ἄνευ χάριτος εἶναι ῥόδον ἄνευ εὐωδίας.

Τὸ πρῶτον τέκνον ἑκάστης γυναικὸς εἶναι συνέχεια τῆς τελευταίας κούκλας της.

Τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος εἶναι ὡς ὁ ἀτμός: ὅσῳ περισσότερον πιέζεται, τόσῳ ἰσχυρότερον γίνεται.

Τὰ δάκρυα εἶναι ἐνίοτε τὸ ὑπερβολικὸν μειδίαμα τοῦ ἔρωτος.

Τὸ μέλλον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔρωτος φέρει τὴν λήθην τοῦ παρελθόντος.

Ὁ γνωρίζων τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἐπιδέξιος, ἀλλὰ σοφὸς εἶναι μόνον ὁ γνωρίζων ἑαυτόν.

Ἡ ἐρωτότροπος γυνὴ ὁμοιάζει τοῦ παιγνιδίου τὸ δακτυλίδιον, τὸ ὁποῖον ἐμβαίνει εἰς ἕκαστον δάκτυλον.

Ἡ νέα κόρη εἶναι ἄνθος, ἡ γυνὴ εἶναι καρπός· ἐὰν ὁ καρπὸς εὑρεθῇ κακὸς, ποία ἀνάμνησις θὰ μείνῃ διὰ τὸ ἄνθος;

Ὁ δισταγμὸς βλάπτει τὰς ἐπιτυχίας ἡμῶν πάσας· οὐδεὶς ἄνεμος εἶναι καλὸς διὰ τὸν ναύτην, τὸν ἀγνοοῦντα εἰς ποῖον λιμένα νὰ προσορμισθῇ.

Δὲν πρέπει νὰ ὀρύηταί τις μὲ τοὺς λύκους, δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ βλάψῃ· προτιμότερον εἶναι νὰ σιωπᾷ. Πολλάκις μεταμελούμεθα διότι ὡμιλήσαμεν, ἀλλ' οὐδέποτε διότι ἐσιωπήσαμεν.

Ἡ πολυτέλεια εἶναι ἀλλόκοτός τις θεότης, εἰς ἣν θύουσι τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ περιττοῦ.

Αἱ γυναῖκες εἶναι θυγατέρες τῆς Σαπφοῦς καὶ τῆς Διδοῦς, καὶ ἂν δὲν ἦναι θυγατέρες τῆς Εὔας.

Ἡ γυνὴ κάμνει κατάχρησιν τοῦ κατόπτρου, καὶ ἀποθνήσκει χωρὶς νὰ τὸ συντρίψῃ.

Γυναικεῖον πνεῦμα ὑδράργυρος, καὶ ἡ καρδία αὐτῆς κηρός.

Ἡ κρίσις εἶναι ἵππος, ὃν πάντες τρέφουσιν, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς σχεδὸν ἠξεύρει νὰ ἱππεύσῃ.

Ἀνεγνώρισα λίαν βραδέως, ὅτι ὁ ἔρως εἶναι τὸ μέγιστον τῶν δεινῶν, ὅταν δὲν ἦναι τὸ πρώτιστον τῶν ἀγαθῶν.

Ἄδηλον ἂν οἱ γάμοι ἦναι γεγραμμένοι εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς θέλει ἡ τῶν Γάλλων σοφία· ἀναντίρρητον ὅμως εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῶν πλείστων ὁ Διάβολος ἔχει καλὰς ὑποθήκας.

Ὡς ὁ μετάλλινος κώδων ἢ ὁ χρυσοῦς ἀνδριὰς ἐχχέεται ἐκ τοῦ χωνευτηρίου, οὕτω καὶ ὁ τεχνίτης ἐχχέει τὸ ἴδιον καλλιτέχνημα ἀπὸ τῆς καιομένης καμίνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ποιητὴς γράφει τὸ ποίημά του διὰ τοῦ αἵματος τῆς ἑαυτοῦ καρδίας.

Ἐὰν αἱ λέξεις γίνωνται ἐκ τῆς πνοῆς, ἡ δὲ πνοὴ ἐκ τῆς ζωῆς, οὐδεμία καλὴ τέχνη ζωηροτέρα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς. Ἐν τῇ ἐνάρθρῳ γλώσσῃ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς, ἐξέρχεται ἐκ τῶν ἑαυτῆς ἀδύτων καὶ παρίσταται ὡς πρόσωπον αὐτὴ ἡ ψυχή.

ΕΛΙΚΩΝΙΑ ΑΝΘΗ.

Τί ὠφελεῖ ὁ σκελετὸς τῆς ὑστεροφημίας,
βαδίζων καταρώμενος ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων;
Ἄ! πόσοι θὰ διέγραφον ἀπὸ τῆς ἱστορίας
τὸ ὄνομά των, ἂν στιγμὴν ἀνέζων μίαν μόνον.

Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Φεῦ! ἡ ἁγία ἀρετὴ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν θάλλει,
οὐδ' ἔχουσιν ὀνόματα οἱ ἀληθῶς μεγάλοι.
Ὁμοίως εἰς τοὺς κυανοὺς δὲν βλέπομεν αἰθέρας
ποτὲ μὲ ὀφθαλμὸν γυμνὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀστέρας.

* * *

Ἡ τύχη θέλει πόλεμον, ὁ βίος εἶναι πάλη,
καὶ ἀπαιτεῖται δύναμις θελήσεως μεγάλη.

Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Ὤ! μόνον παῖδες πέπρωται νὰ παίζωμεν μὲ ῥόδα,
καὶ παῖδες τὰ ἡδέα των δὲν ἐκτιμῶμεν μῦρα·
ἀλλ' ἀλαζόνα ἐπ' αὐτῶν φέρομεν φεῦ! τὸν πόδα,
ἐνῷ κἂν ἓν βραδύτερον δὲν μᾶς δωρεῖ ἡ Μοῖρα!

Στ. Σκουλούδης.

Ἄνθη! στολὴ τοῦ Ἔρωτος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μνημείου·
εὐώδεις στίχοι τοῦ Θεοῦ, πνοὴ τοῦ αἰωνίου.

* * *

Ὁ τάφος εἶναι ἀτερπὴς θυρὶς τῶν δύο κόσμων,
σκληρὸν κλωβίον βόμβυκος, ἔνθα τὸ σῶμα μένει,
καὶ ἡ ψυχὴ ἐξέρχεται χρυσῆ, μετηλλαγμένη,
πετῶσ' εἰς τ' ἄστρα, χρυσαλλὶς μέσῳ ἀνθῶν εὐόσμων.

Ὡρίων.

Ὅσῳ βαδίζεις, τὸ καλὸν μακρύτερον βαδίζει·
ὅστις διώκει τὸ καλὸν, εἰς τὸν ἀέρα κτίζει.

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Τ' ἀχαριαῖον ἔντομον, ὅπου τὸ χῶμα ψαύει,
ἰδέαν τῆς ἐκτάσεως ποτέ του δὲν θὰ λάβῃ·
ὁ μέγας ὅμως ἀετός, ὅστις τὰ νέφη σχίζει,
τὰ δύο πέρατα τῆς γῆς συγχρόνως ἀτενίζει.

Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Ἀλλοίμονον! προβαίνοντες εἰς τὴν ζωὴν, καὶ φίλους
καὶ συγγενεῖς στερούμεθα·
καὶ, θέτοντες εἰς κρόταφον ὠχρὸν ὠχροὺς δακτύλους,
ἐκείνους ἐνθυμούμεθα.

Π. Σοῦτσος.

Τῆς εἱμαρμένης τῶν θνητῶν εἷν' ὁ Θεὸς ἐργάτης·
ἀλλοῦ κεντᾷ μ' ἐλάσματα χρυσᾶ τὸ ὕφασμά της,
καὶ ἀλλοῦ πένθους μελανὰς νεφέλας ἐνυφαίνει.
Ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς πονεῖ, ἀλλ' ὑπομένει.

Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Χωρὶς ἔρωτα τὰ πάντα εἶν' ἀτέλεια καὶ πλάνη·
ἂν τὸ μέτωπον εἶν' κάλλος, εἶν' ὁ ἔρως ἡ στεφάνη.

Ν. Α. Σοῦτσος.

Ῥυτίδωσις καὶ ῥίκνωσις μετὰ ἀδυναμίας
μᾶς προαγγέλλουσι σαφῶς τὸ τέρμα τῆς πορείας·
ἀρχίζομεν νὰ ὄζωμεν ἐπικηδείων δείπνων,
καὶ βαθμηδὸν νὰ πίπτωμεν εἰς τὸν μοιραῖον ὕπνον.

Τιμ. Δ. Ἀμπελᾶς.

Στρέφετ' ὁ κόσμος ἄπαυστα, κ' εἰς κάθε γύρισμά του
ἕνα κρημνίζει ἀπ' ἐδῶ κι' ἄλλον ἐκεῖ σηκόνει·
κ' ἐκεῖνος ποῦ σηκόνεται πατεῖ τὸν ἀποκάτου,
καὶ λησμονεῖ, ὅτι κι' αὐτὸν θὰ τὸν πατήσῃ σκόνι.

Π. Συνοδινός.

Ὡς τὸ φυτὸν, ὁ ἄνθρωπος τὸν κάλυκά του ἔχει·
εἶναι ἡ πρώτη του αὐγὴ ὁ κάλυξ. Ἡ νεότης
ἐπέρχεται· ὁ κάλυξ του φυλλορροεῖ καὶ τρέχει,
καὶ φεύγει ἀνεπιστρεπτὶ ἡ πρώτη ἀθωότης.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Εἶν' ἡ ψυχὴ ὠκεανὸς, καὶ εἰς αὐτῆς τὰ βάθη
ὦ! πόσα, πόσ' ἀνώνυμα περιδινοῦνται πάθη!

Ὡρίων.

Γεννῶνται μὲ μειδίαμα τὰ πεφιλμένα ὄντα·
μολπὴν ἀφίνουσι φαιδρὰν, καὶ φεύγουν μειδιῶντα.

Δ. Α. Κ.

Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἔκλαυσεν εἰς μνήματα θανόντων,
καὶ τίς δὲν ἀνεπόλησε τὸν θάνατον δακρύων;
καὶ ὅμως ἂν τὰς συμφορὰς ἐγνώριζε τῶν ζώντων,
οὐδὲ μ' ἐν δάκρυ ἤρεμον θ' ἀντήλασσε τὸν βίον.

Δ. Ἀλεξανδρίδης.

Καὶ ἔκραξα: Ἀλλοίμονον! ἡ πλάνος εἱμαρμένη
ποδηγετεῖ τὰ πάντα·
ἔνθα τὸ κλέος ἔλαμπε, θρύμμα μαρμάρου μένει,
καὶ ἔνθα πρὶν ἦτο σκιὰ ἀμείβονται συμβάντα!

Σ. Π. Λάμπρος.

Μὴ λέξεις ἀπογνώσεως, μή! πείσου πῶς κ' ἡ λύπη,
καθὼς παρέρχεται τὸ πᾶν, παρέρχεται κ' ἐκλείπει·
κ' εἰς τῆς ἀπελπισίας μας τὸ στέλεχος πῶς εἶδα
τὸν χρόνον ἐγκεντρίζοντα πολλάκις τὴν ἐλπίδα.

Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Ὁ φεύγων τὴν πατρίδα του πικρὰ θ' ἀναστενάξῃ·
ὅπου γεννᾶται ἡ ψυχὴ, ἐκεῖθεν ἂς πετάξῃ.

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Ὁ ἥλιος τὸ βῆμά του πρὸς δύσιν ὅταν στρέφῃ,
ὀπίσω εἰς τοὺς οὐρανοὺς χαράττει χρυσᾶ νέφη·
καὶ ὁ φιλότιμος θνητὸς, πρὶν εἰς τὸν κόσμον δύσῃ,
εὐδαίμων ἂν ὀπίσω του αἰώνιον φῶς χύσῃ.

Π. Σοῦτσος.

Ὤ! ἡ καρδία πάσχουσα ζητεῖ τὴν ἐρημίαν·
ζητεῖ τὴν χαῦνον νάρκωσιν, τοὺς ὕπνους, τὴν ἐλπίδα·
ζητεῖ ἀγγέλων πτέρυγας, ὀνείρους, ἁρμονίαν,
καὶ πτερυγίζουσαν φθονεῖ τὴν κούφην χρυσαλλίδα.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Ἂν ἤξευρον οἱ τύραννοι τί πάσχ' ἡ ἀνθρωπότης,
ἢ εἰς σκοτίαν φυλακῶν στενάζουσα δεσμῶτις·
ψυχῆς ἂν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐννοῶσι πόνον,
θὰ ἐκοιμῶντο ἥσυχοι κἂν μίαν στιγμὴν μόνον;

Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Τίς λσμπρότερος ἀδάμας διὰ χεῖρας εὐγενοῦς,
παρὰ βίβλος, ὅπου λάμπει καλλιέπεια καὶ νοῦς;
Ἠλ. Ταντολίδης.

Ἡ γῆ μικρά; ἡ γῆ στενή; ὁ οὐρανὸς ἐμπρός σου·
οἱ ἄνθρωποι σ' ἐλύπησαν; πρὸς τὸν Θεὸν ὑψώσου.
Π. Σοῦτσος.

. . . Ἀλλὰ φυλακῆς ἀγρίας
προκριτώτερον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς τῆς τυραννίας.
Ἀλ. Σοῦτσος.

Ὁ Θεὸς θέλει ἀρετὴν ὡς ἔνδειξιν λατρείας,
καὶ ἐξετάζει τὰς ψυχὰς, καὶ ὄχι τὰς θρησκείας.
Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Ἀγάπα τὸν Θεὸν, ἰδοὺ ἡ βάσις ἡ μεγάλη·
ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, ἡ ἄλλη·
εἰς ταύτας δὲ τὰς ἐντολὰς τὰς δύο τὸ πᾶν κεῖται,
καὶ ἠθικὴ ὁλοσχερὴς, καὶ νόμοι, καὶ προφῆται.
Π. Σοῦτσος.

Ὁ φόβος γιὰ τὸ θάνατο πολλοὺς θανάτους ραίνει...
ὅποιος τὸν τάφο σκιάζεται κάθε στιγμὴ πεθαίνει.
Α. Παράσχος.

Μὴ πιστεύῃς τῶν ἀνθρώπων τὸ πανοῦργον αὐτὸ γένος·
εἰς τὰ χείλη τῆς φιλίας μειδιᾷ ἡ δολιότης,
εἰς τῶν καρδιῶν τὰ βάθη εἶν' ὁ φθόνος φωλευμένος,
ὑπερόπτου φιλαυτίας εἶν' ὁ ἔρως συνομώτης.
Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Ὁπόταν ὄνειρον γλυκὺ τὰς σκέψεις στεφανόνῃ,
ποθοῦμεν πρᾶγμα νὰ γενῇ· καὶ ὅμως ἅμα μόνη
ἀρχή τις πραγματώσεως φανῇ, ταχὺς ὁ κόρος
προσβάλλει τοῦ ὀνείρου μας τὴν τέρψιν παραφόρως.
Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Ὁ βίος τύχης παίγνιον, ὁ κόσμος ἄβαξ κύβων,
τοὺς μὲν εἰς πέρας αἴσιον προάγων, τοὺς δ' ἐκβλίβων.
Τὸ κέρδος ἀπαιτεῖ τιμὴν, καὶ φρόνησιν, καὶ κόπον·
σπανίως πίπτουσι δὶς ἓξ οἱ κῦβοι τῶν ἀνθρώπων.
Ἠλ. Ταντολίδης.

Ἔῤῥε, δυσάμμορε θνητέ! ἀφοῦ γεννᾶσαι ὅπως
δεινῶν γευθέντα σὲ δεχθῇ ὁ τῶν μνημάτων τόπος.
Τιμ. Δ. Ἀμπελᾶς.

Σὺ μόνη τ' ἄνθη, ἀρετὴ, ἀμάραντα φυλάττεις
εἰς πᾶσαν ἡλικίαν·
τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν σὺ μόνη ἐγχαράττεις
εἰς ἀγαθὴν καρδίαν.
Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Εἰς τοῦ βίου τὰ πελάγη ἀταρβεῖς θαλασσοπόροι,
εἰς τοῦ κόσμου τὰς πλατείας διαβᾶται χρηστοφόροι,
ὅσῳ πλείονα ἐμπρός σας τὰ προσκόμματα ἰδῆτε,
τόπον σεῖς φιλοσοφεῖτε.
Ἠλ. Ταντολίδης.

Φεῦ! ποῖον δὲν ἐβάπτισεν εἰς δάκρυα ἡ Μοῖρα;
Ἡ νηπιότης δέλεαρ γλυκὺ καὶ πλάνον εἶναι,
μέλι, προσχρίον ἄνωθεν τοῦ βίου τὸν κρατῆρα,
ὅθεν ἀντλοῦνται ἔπειτα ψεύδη, κλαυθμοὶ, ὀδύναι.
Ὡρίων.

Καὶ εἶναι ἡ ἀνάμνησις ὁ ἔρως τοῦ μὴ ὄντος·
εἶναι σημεῖον τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ συσσωματοῦνται
αἱ μετ' αὐτὸ ἐλπίδες μας καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρατοῦνται·
ἐγωϊσμὸς διηνεκὴς, πικρὸς, τοῦ παρελθόντος.
Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Εἰς τὸν πρόσκαιρόν μας βίον πρὸς στιγμὴν βραχεῖαν μόνον
τὸ πᾶν λάμπει καὶ ἐκλείπει, ὡς τῆς αὔρας ἡ πνοή·
καὶ τὸ κάλλος κ' ἡ νεότης εἰς μικρὸν ὁμοίως χρόνον
σβέννυνται ἐν ἀκαρεῖ.
Ἀλ. Ἰ. Σταματιάδης.

Εἰς χείλη ὅλ' ἐδῶ κρημνοῦ βαδίζομεν ἀγνώστου·
ἂν κανεὶς θέλῃ νὰ προβῇ, κρημνίζει τοὺς ἐμπρός του.
Ἀλ. Ῥαγκαβῆς.

Γιατί ὁ ἕνας νὰ χαίρεται, κ' ὁ ἄλλος νὰ λυπῆται;
γιατί ὁ ἕνας ν' ἀγαπᾷ, κι' ἡ ἄλλη νὰ ἀρνῆται;
Γιατί;—! Ἀτοῦτο τὸ γιατί κανένας δὲν γνωρίζει.
Ὁ ἥλιος ὅλα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον δὲν φωτίζει·

ISMANOGLIO

φωτίζει χώραις καὶ βουνὰ, ποτάμια καὶ λαγκάδια,
μὰ δὲν φωτίζει τῆς καρδιᾶς τ' ἀφώτιστα σκοτάδια.

Ἀ. Παράσχος.

Ποτέ σου, εἰς τὸν μάταιον αὐτὸν καὶ πλάνον βίον,
εἰς πρόσωπον ἀληθινὴν ἀγάπην νὰ μὴ βάλῃς·
θὰ εὑρεθῇς Ἰξίων,
φρούδην σκιὰν ἐνστερνισθεὶς ἐντὸς κενῆς ἀγκάλης.

Ἰ. Καρασούτσας.

Μυστικὸν ποῦ τὰ στήθη βαρύνει,
ὅσος κι' ἂν διατρέξῃ καιρὸς,
δὲν ἠμπορεῖ φανερὸν νὰ μὴ γίνῃ·
μᾶς τὸ λέγει αὐτὸς ὁ Θεός.

Ἰ. Ἰ. Σκυλίτσης.

Τί χρησιμεύ' εἰς τοὺς νεκροὺς σκιὰ κυπαρισσίνη;
ὁ τάφος, ὅταν βρέχωνται τὰ κρύα μάρμαρά του
μὲ δάκρυα παρήγορα, μήπως αὐτὸς καλλύνῃ,
μήπως τελῇ γλυκύτερον τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου;

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Νομίζει ὄναρ ἡ ψυχὴ πικρὸν τὴν χθὲς ὀδύνην,
ὅταν ἐξαίφνης ἤρεμος καθίσταται καὶ λεία·
καθὼς ὁ ναύτης, θεωρῶν τὴν ὁμαλὴν γαλήνην,
οὐδὲ πιστεύει ὅτι πρὶν ὑπῆρξε τρικυμία.

Δ. Παπαρρηγόπουλος.

Γλυκὺ ὄναρ ψυχῆς χρυσοπτέρου
εὐτυχία! τῶν πόθων λιμήν!
σταθερὰν σὲ νομίζουν ἀκμὴν,
κ' εἶσαι ἄρωμα ἄνθους προσκαίρου.

Θ. Ὀρφανίδης.